Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ
svazek 31

MUDr. Antonín Špidlen.

Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ

31

SEMILY – JIČÍN 2018

VLASTIVĚDNÁ ROČENKA

Přední obálka: *Detail z dřevořezu „Křest etiopského dvořana" z pol. 18. století s nejvěrnějším zpodobněním jak jilemnického zámku, tak i kostela sv. Alžběty (foto P. Kraus).*
Exponát je instalován v historické expozici Krkonošského muzea v Jilemnici. (Obr. 4 k příspěvku Jana Luštince a Jana Prostředníka)

Zadní obálka: *Centrální mozaika na průčelí kostela Panny Marie Růžencové v Českých Budějovicích. Foto: Archiv Fakulty restaurování Univerzity Pardubice. (Obr. 6 k studii Josefa Klazara.)*

Frontispis: *MUDr. Antonín Špidlen. Foto F. Maischeider, Železný Brod. (K článku Tomáše Jecha.)*

KATALOGIZACE V KNIZE – Národní knihovna ČR
Z Českého ráje a Podkrkonoší : vlastivědná ročenka. 31 – Semily : Státní okresní archiv = Jičín : Státní okresní archiv = Jičín : Regionální muzeum a galerie, 2018 – 304 s.
ISBN 978-80-86254-37-1
ISSN 1211-975X

908(437.31-17)
- Český ráj (Česko) – vlastivěda
- Podkrkonoší (Česko) – vlastivěda
- sborníky

© Státní okresní archiv Semily 2018
© Státní okresní archiv Jičín 2018
© Regionální muzeum a galerie v Jičíně 2018

ISBN 978-80-86254-37-1
ISSN 1211-975X

OBSAH

ČLÁNKY A STUDIE

Jiří Zoul Sajbt: *Vývoj osídlení v severovýchodních Čechách na základě rozboru farní sítě doby předhusitské* • 11
Eva Chodějovská: *Krajina Jičínska a Turnovska 18. století očima vojenských kartografů* • 29
Tomáš Jech: *MUDr. Antonín Špidlen – starosta města Semil* • 44
Josef Klazar: *Odkaz významného církevního umělce Jaroslava Pantaleona Majora* • 71
Ondřej Vašata: *Violoncellista, dirigent, pedagog a vojenský kapelník Rudolf Pavlata* • 133

OBJEV KOSTELA SV. ALŽBĚTY V JILEMNICI

Jan Luštinec – Jan Prostředník: *Objev gotického kostela sv. Alžběty v Jilemnici* • 149
Vítězslav Kuželka: *Antropologický výzkum kosterních pozůstatků nalezených při archeologickém výzkumu v areálu zámeckého parku v Jilemnici u gotického kostela sv. Alžběty* • 206
Lenka Kovačiková: *Nálezy zvířecích kostí z Jilemnice* • 226
Jan Novák: *Analýza rostlinných makrozbytků a uhlíků z archeologického výzkumu kostela sv. Alžběty v Jilemnici* • 236

DROBNOSTI

Přemysl Špráchal: *Etymologie Robous v kontextu sídelní struktury* • 247

KRONIKA

Modrá krev Sobotecka (Karol Bílek) • 255
SOA v Litoměřicích – Státní okresní archiv Semily (Ivo Navrátil) • 259
SOA v Zámrsku – Státní okresní archiv Jičín (Karel Chutný) • 264
Městské muzeum a galerie Hořice (Václav Horák a Oldřiška Tomíčková) • 267
Regionální muzeum a galerie v Jičíně (Michal Babík) • 269
Krkonošské muzeum v Jilemnici (Jan Luštinec) • 272
Městské muzeum a galerie Lomnice nad Popelkou (Jan Drahoňovský) • 273
Muzeum a Pojizerská galerie Semily (Miroslav Šnaiberk) • 277
Muzeum Českého ráje Turnov (Vladimíra Jakouběová) • 280
Vlastivědné muzeum pro Vysoké nad Jizerou a okolí (Michal L. Jakl) • 284
Městské muzeum v Železném Brodě (Petra Hejralová) • 287

LITERATURA • 293

INHALT

BEITRÄGE UND STUDIEN

Jiří Zoul Sajbt: *Entwicklung der Besiedlung in Nordostböhmen aufgrund der Analyse der Verteilung von Pfarreien in der vorhussitischen Zeit* • 11
Eva Chodějovská: *Die Gegend von Jičín und Turnov des 18. Jahrhunderts gesehen von Militärkartographen* • 29
Tomáš Jech: *MUDr. Antonín Špidlen – Bürgermeister der Stadt Semily* • 44
Josef Klazar: *Vermächtnis des führenden Kirchenkünstlers Jaroslav Pantaleon Major* • 71
Ondřej Vašata: *Violoncellist, Dirigent, Pädagoge und Militärkapellmeister Rudolf Pavlata* • 133

ENTDECKUNG DER KIRCHE DER HL. ELISABETH IN JILEMNICE

Jan Luštinec – Jan Prostředník: *Entdeckung der gotischen Kirche der hl. Elisabeth in Jilemnice* • 149
Vítězslav Kuželka: *Anthropologische Ermittlungen von Knochenüberresten, die bei archäologischen Ausgrabungen im Areal des Schlossparks in Jilemnice bei der gotischen Kirche der hl. Elisabeth gefunden wurden* • 206
Lenka Kovačíková: *Fund von Tierknochen aus Jilemnice* • 226
Jan Novák: *Analyse pflanzlicher Makroreste und Kohlenstückchen von archäologischen Ausgrabungen der Kirche der hl. Elisabeth in Jilemnice* • 236

KLEINIGKEITEN

Přemysl Špráchal: *Etymologie von Robousy im Zusammenhang der Besiedlungsstruktur* • 247

CHRONIK

Blaues Blut des Gebiets von Sobotka (Karol Bílek) • 255
Staatliches Gebietsarchiv in Litoměřice – Staatliches Bezirksarchiv Semily (Ivo Navrátil) • 259
Staatliches Gebietsarchiv in Zámrsk – Staatliches Bezirksarchiv Jičín (Karel Chutný) • 264
Stadtmuseum und Galerie in Hořice (Václav Horák und Oldřiška Tomíčková) • 267
Regionalmuseum und Galerie in Jičín (Michal Babík) • 269
Riesengebirgsmuseum in Jilemnice (Jan Luštinec) • 272
Stadtmuseum in Lomnice n. Pop. (Jan Drahoňovský) • 273
Museum und Isergalerie in Semily (Miroslav Šnaiberk) • 277
Museum des Böhmischen Paradieses in Turnov (Vladimíra Jakouběová) • 280
Heimatmuseum für Vysoké nad Jizerou und Umgebung (Michal L. Jakl) • 284
Stadtmuseum in Železný Brod (Petra Hejralová) • 287

LITERATUR • 293

SPIS TREŚCI

ARTYKUŁY I STUDIA

Jiří Zoul Sajbt: *Rozwój osadnictwa w północno-wschodnich Czechach w oparciu o analizę sieci parafialnej okresu przedhusyckiego* • 11
Eva Chodějovská: *Okręg Jiczina i Turnov XVIII wieku oczyma kartografów wojskowych* • 29
Tomáš Jech: *MUDr. Antonín Špidlen – burmistrz miasta Semily* • 44
Josef Klazar: *Przypadek ważnego kościelnego artysty Jaroslava Pantaleona Majora* • 71
Ondřej Vašata: *Wiolonczelista, dyrygent, pedagog i muzyk orkiestry wojskowej Rudolf Pavlata* • 133

ODKRYCIE ŚW. ELŻBIETY W JILEMNICE

Jan Luštinec – Jan Prostředník: *Odkrycie gotyckiego kościoła św. Elżbiety w Jilemnicy* • 149
Vítězslav Kuželka: *Badania antropologiczne na szczątkach szkieletu odkrytego podczas badań archeologicznych w parku zamkowym w Jilemnicy w pobliżu gotyckiego kościoła św. Elżbiety* • 206
Lenka Kovačiková: *Znaleziska kości zwierzęcych w Jilemnicy* • 226
Jan Novák: *Analiza roślinnych makro-pozostałości i węgla z badań archeologicznych w kościele św. Elżbiety w Jilemnicy* • 236

PRZYCZYNKI

Přemysl Špráchal: *Etymologia nazwy Robousy w kontekście struktury osadniczej* • 247

KRONIKA

Niebieska Krew Sobotecka (Karol Bílek) • 255
Okręgowe Archiwum Państwowe w Litomierzycach – Powiatowe Archiwum Państwowe w Semily (Ivo Navrátil) • 259
Okręgowe Archiwum Państwowe w Zámrsku – Powiatowe Archiwum Państwowe w Jiczynie (Karel Chutný) • 264
Muzeum Miejskie i Galeria Hořice (Václav Horák i Oldřiška Tomíčková) • 267
Muzeum Regionalne i Galeria w Jiczynie (Michał Babík) • 269
Muzeum Karkonoskie w Jilemnicy (Jan Luštinec) • 272
Muzeum Miejskie i Galeria w Łomnicy nad Popelkou (Jan Drahoňovský) • 273
Muzeum i Galeria Dorzecza Izery w Semily (Miroslav Šnaiberk) • 277
Muzeum Czeskiego Raju w Turnowie (Vladimira Jakouběová) • 280
Muzeum Przyrodnicze dla Wysokiego nad Izerą i Okolic (Michał L. Jakl) • 284
Muzeum Miejskie w Żelaznym Brodzie (Petra Hejralová) • 287

LITERATURA • 293

ČLÁNKY
A STUDIE

VÝVOJ OSÍDLENÍ V SEVEROVÝCHODNÍCH ČECHÁCH NA ZÁKLADĚ ROZBORU FARNÍ SÍTĚ DOBY PŘEDHUSITSKÉ*

Jiří Zoul Sajbt

Jelikož písemné prameny jsou k této problematice dochovány jen velice torzovitě, a zvláště pro starší období středověku chybí v severovýchodních Čechách de facto úplně, jsme při snaze o postihnutí postupu osídlení nuceni uchýlit se k jiným metodám, než je studium a rozbor diplomatických a narativních textů. Nemalým dílem osvětlení dávné minulosti přispívá samozřejmě archeologie, ale ani historie není v tomto ohledu zcela bezzubá, jak by se právě pro absenci písemných pramenů mohlo zdát. Tato stať si tak klade za cíl přispět k onomu poznání průběhu středověké kolonizace na základě existence farních kostelů a jejich umístění v příslušné aglomeraci. Tento postup byl autorem již použit v práci pojednávající o postupu osídlení Sobotecka,[1] a tak by následující řádky měly být jakýmsi regionálním rozvinutím celé této historickogeografické metody výzkumu, jež byla do české historické praxe uvedena přibližně před padesáti lety Zdeňkem Boháčem (viz níže). Výsledky by měly alespoň částečně doplnit chybějící písemné prameny a nám tak zase o něco málo projasnit dosud silně zatemněný obraz středověké minulosti.

1. DĚKANÁTY, FARY A JEJICH STUDIUM

Výzkum farní sítě, ve vrcholném středověku slučované do děkanátů, není ničím novým. O tomto tématu pojednává již František Palacký, a hlavně podává

* Mapka k tomuto příspěvku je zařazena v barevné příloze na konci svazku, s. I.

[1] SAJBT, Jiří. Sobotka a okolí na prahu raného a vrcholného středověku. In: *Z Českého ráje a Podkrkonoší* (ZČRP). 2017, sv. 30, s. 11–32. ISBN 978-80-86254-36-4.

seznam jednotlivých institucí církevní správy.[2] Po dalších pracích, jako je rozsáhlé dílo Josefa Kurky,[3] zejména v posledním necelém půlstoletí tato oblast historického bádání doznala zvýšeného zájmu.[4] Došlo i na podrobnější studie farního kléru, patronátního práva a dalších s touto problematikou souvisejících záležitostí, které tak trochu odstartovala práce studentů oboru archivnictví na FF UK na počátku 80. let, která se zaměřila na oblast západních a jihozápadních Čech. Výsledky této práce pak byly shrnuty v článku Zdeňky Hledíkové, která jejich seminář vedla.[5] S odstupem téměř dvaceti let se studenti téhož oboru zaměřili na oblast severních a severozápadních Čech a jejich studie byly průběžně publikovány v *Ústeckém sborníku historickém* s výmluvným podtitulkem *Gotické umění a jeho historické souvislosti*,[6] přičemž Ivan Michálek se tohoto tématu přidržel dále a publikoval v tomto směru i další studie.[7]

Všechny tyto práce, na které navázaly nebo jimi byly inspirovány i další,[8] byly více zaměřeny na dějiny správy, vývoj patronátního práva, případně se

---

2 PALACKÝ, František. *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě. Díl I., od pravěkosti až do roku 1253*. Čtvrté vydání. Praha: Bursík & Kohout, 1894, s. 427–440.

3 KURKA, Josef. *Archidiakonáty kouřimský, boleslavský, hradecký a diecéze litomyšlská. Místopis do roku 1421*. Praha, 1914.

4 HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. Venkovské děkanáty ve středověkých Čechách. In: *Pocta prof. JUDr. Karlu Malému, DrSc., k 65. narozeninám*. Ed. Ladislav Soukup. Praha, 1995, s. 112–123; HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích: Od počátků po současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005, s. 207–209, 211. ISBN 80-7106-709-1; MUSIL, František. Sídelní a geografický aspekt farní sítě ve středověkých Čechách. Vysokomýtský děkanát v době předhusitské. In: *Krajina jako historické jeviště. K poctě Evy Semotanové*. Eds. Eva Chodějovská – Robert Šimůnek. Praha, 2012, s. 41–62. ISBN 978-80-7286-199-6; z pohledu výzkumu rozložení feudální držby v Čechách pak BOHÁČ, Zdeněk. *Struktura pozemkové držby v Čechách na prahu husitské revoluce (Pokus o rekonstrukci podle patronátních práv)*. Folia historica Bohemica (FHB). 1984, roč. 7, s. 7–38. ISSN 0231-7494.

5 HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Ke studiu a možnostem využití patronátních práv v předhusitských Čechách.* FHB, 1984, roč. 7, s. 43–99. ISSN 0231-7494.

6 MICHÁLEK, Ivan. Ústecký děkanát v době předhusitské. Vymezení polohy a vývoj farní struktury. *Ústecký sborník historický* (USH). *Gotické umění a jeho historické souvislosti I*. 2001, s. 11–32. ISBN 80-86475-01-8; TÝŽ, Jablonský děkanát v době předhusitské a husitské. In: *USH. Gotické umění a jeho historické souvislosti II*. 2003, č. 1, s. 13–52. ISBN 80-86475-03-04; DVOŘÁK, Tomáš. Farní klérus v kameneckém děkanátu v letech 1354–1436. In: *USH. Gotické umění a jeho historické souvislosti III*. 2004, s. 49–90. ISBN 80-86457-07-7; ŘEZNÍČEK, Miloš. Církevní správa v turnovském děkanátu ve světle patronátních poměrů. In: *USH. Gotické umění a jeho historické souvislosti III*. 2004, s. 115–123. ISBN 80-86457-07-7.

7 MICHÁLEK, Ivan. Wenceslaus de Blahoycz plebanus ecclesie parrochialis sancte Marie Virginis in Wsk super Alrea (1397–1409): příspěvek ke kariéře a životním osudům faráře v předhusitských Čechách. In: *USH. Gotické umění a jeho historické souvislosti III*. 2004, s. 91–114. ISBN 80-86457-07-7; TÝŽ, Farní klérus ústeckého děkanátu v době předhusitské. In: *USH*, 2005, s. 9–46. ISBN 80-7044-693-5; TÝŽ, Duchovenstvo podbrdského děkanátu v době předhusitské a husitské. In: *Minulostí Berounska: sborník Státního okresního archivu v Berouně*, 2011, roč. 14, s. 31–80. ISBN 978-80-86772-57-8.

8 ČASÁROVÁ, Veronika. *Církevní správa na Turnovsku v pozdním středověku*. Diplomová práce. Katedra pomocných věd historických a archivního studie. Fakulta filozofická. Univerzita Karlova v Praze. Vedoucí Hana Pátková. Praha, 2014, 93 s. Nejnověji přes výzkum farní sítě zhodnotil oblast Podorlicka MUSIL, František. *Význam farní sítě pro poznání historicko-geografické podoby regionu. Kostelecký děkanát v době předhusitské.* Historická geografie (HG). 2014, roč. 40, č. 2, s. 111–152.

snažily i postihnout (pokud to prameny dovolily) fungování samotných far a farářů a staly se tak i cennými sociálně historickými sondami do této oblasti života nižšího kléru v období středověku.

Naším cílem bude něco trochu jiného. Zaměříme se na vývoj osídlení, přičemž využijeme, stejně jako výše zmiňované práce, užitečného a navíc historicky faktického dělení na děkanáty. Jako základ bylo vzato mladoboleslavské arcijáhenství. Teď jistě mnohé napadne, že Mladá Boleslav není v severovýchodních Čechách, jak název práce slibuje, nýbrž je v Čechách středních. Avšak z pohledu raného středověku, kdy se formovala správa raného státu a spolu s ní i správa církevní, byla Mladá Boleslav nejseverovýchodnějším přemyslovským hradem, který se tak i po rozšiřování osídlení stal přirozeným centrem pro severovýchodní Čechy až do poloviny 19. století. Z velice rozlehlého mladoboleslavského arcijáhenství byly v této práci vynechány děkanáty jablonský a žitavský, které se svým rozložením kolem Lužických hor jeví jako ryze severočeské, a pak děkanáty mělnický a havraňský, které jsou rozložené ve středním Polabí a jsou tedy zase čistě středočeské, a to i z pohledu raného středověku. Ke zbylým děkanátům pod správou Mladé Boleslavi – hradišťskému, kameneckému, mladoboleslavskému a turnovskému – byl naopak přidán děkanát jičínský z arcijáhenství (králové)hradeckého, který zasahuje hluboko na Semilsko, čímž kompletuje oblast severovýchodu Čech.

Využitím dělení na děkanáty se tedy touto prací s výše jmenovanými shodujeme, budeme se však částečně rozcházet v metodice, jelikož nás nebudou tolik zajímat děkanáty a fary jako takové, jejich správa, ani hranice. Děkanáty tu jsou vzaty pouze jako geografické vymezení a fary, resp. farní kostely nás budou zajímat spíš jen z faktu jejich samotné existence. Právě farní kostely pro nás budou hlavním ukazatelem původu lokalit, a proto budeme používat částečně odlišných metod.

2. VÝZKUM DĚJIN OSÍDLENÍ

I výzkum dějin osídlení má v naší moderní historiografii své místo již od dob Františka Palackého, který pod vlivem dobové řevnivosti mezi Čechy a Němci důsledně rozlišoval mezi uplatněním jednotlivých vlivů. Následný výzkum osídlení byl silně ovlivněn pozitivistickým přístupem. Na základě tohoto směru byly jako základ využívány takřka výhradně písemné prameny, přičemž často nebylo přihlédnuto k jejich torzovitému dochování, ba dokonce k jejich pozdnímu začátku používání v českých zemích. Vždyť více písemných památek máme k dispozici až od pokročilého 14. století, kdy byla středověká kolonizace

u konce. To vedlo k řadě zkreslení historické skutečnosti (nejen) v oblasti dějin osídlení, mj. i k přecenění německého přínosu na osídlování Čech.[9]

V období první poloviny 20. století se vedle jednotlivých konkrétních zmínek v pramenech začíná více uplatňovat toponomastika. V široké míře ji k tomuto účelu používal a v mnohém poznatky o ní zdokonalil Josef Vítězslav Šimák. Ten se však, opět v duchu doby, na výzkum pomístních názvů zaměřil především z pohledu jejich jazykového základu, ve snaze rozlišit osídlení původem etnicky české od německého.[10]

Velkým impulzem pro využití toponomastiky k výzkumu dějin osídlení bylo vydání díla Antonína Profouse,[11] které dalo základ dílu Vladimíra Šmilauera.[12] Z takto rozvinutého výzkumu toponomastiky následně vycházel Zdeněk Boháč, který ale postupně do výzkumu vývoje osídlení zařazoval i badatelské výsledky přírodních věd (pedologie, pylové analýzy atd.), archeologie, světské i církevní středověké architektury, jejichž výzkum se rovněž v jeho době razantně rozvíjel.[13] Sám pak obohatil celý seznam disciplín o podrobný rozbor patrocinií církevních staveb a jejich poloh v rámci aglomerací.[14] Byl

---

9 K přecenění německého přínosu na kolonizaci Čech a Moravy v 19. a první polovině 20. století z důvodu použití výhradně písemných pramenů BOHÁČ, Zdeněk. *K metodice studia dějin předhusitského osídlení v Čechách*. HG, 1978, roč. 17, s. 3–39. ISSN 0323-0988.

10 Po celé řadě dílčích studií, kterými upřesňoval a případně i opravoval určení toponym v edicích pramenů, shrnul své poznatky v díle ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *České dějiny, díl I/5. Středověká kolonizace v zemích českých*. Praha: Jan Laichter, 1938.

11 PROFOUS, Antonín. *Místní jména v Čechách: Jejich vznik, původní význam a změny, díl 1–3. A–Ř.* Praha: NČAV, 1947–1951; PROFOUS, Antonín – SVOBODA, Jan. *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny, díl 4. S–Ž*. Praha: NČAV, 1957; PROFOUS, Antonín – SVOBODA, Jan – ŠMILAUER, Vladimír. *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny, díl 5. Dodatky k dílu Antonína Profouse*. Praha: NČAV, 1960.

12 ŠMILAUER, Vladimír. *Osídlení Čech ve světle místních jmen*; ŠMILAUER, Vladimír. *Atlas místních jmen v Čechách. Díl 1–2*. Praha: Místopisná komise ČSAV, 1968–1969.

13 S vrcholem Boháčovy tvorby se kryje vyvrcholení kastelologických výzkumů Dobroslavy Menclové: MENCLOVÁ, Dobroslava. *České hrady. Díl 1–2.* Praha: Odeon, 1972. V oblasti středověké církevní architektury je možné do 50.–80. let 20. století klást vrchol badatelského úsilí Václava Mencla (výběrově nejzásadnější práce): MENCL, Václav. *Románské a gotické hlavice jako prostředek k datování české architektury.* Zprávy památkové péče (ZPP), 1950, roč. 10, č. 1, s. 1–26. ISSN 1210-5538; TÝŽ. *Počátky středověké architektury v jihozápadních Čechách.* ZPP, 1958, roč. 18, s. 133–146; TÝŽ. *Vývoj okna v architektuře českého středověku.* ZPP, 1960, roč. 20, č. 5–6, s. 181–232; TÝŽ. *Vývoj středověkého portálu v českých zemích.* ZPP, 1960, roč. 20, č. 1, s. 8–26; TÝŽ. *Panské tribuny v naší románské architektuře.* Umění, 1965, roč. 13, č. 1, s. 29–62. ISSN 0049-5123 a Anežky Merhautové-Livorové, z jejíhož díla MERHAUTOVÁ – LIVOROVÁ, Anežka. *Raně středověká architektura v Čechách*. Praha: Academia, 1971 Zdeněk Boháč (a zdaleka nejen on) zejména čerpal. Z prací, které se zabývají dějinami osídlení na základě archeologických nálezů, je dodnes uznávaná práce SLÁMA, Jiří. *Příspěvek k vnitřní kolonizaci raně středověkých Čech.* Archeologické rozhledy, 1967, roč. 19, s. 433–445. ISSN 0323-1267, která ovšem končí 11. stoletím. Časově i místně je pro nás aktuální i LAŠTOVKOVÁ, Věra. *Postup osídlení labského pravobřeží od 11. do konce 14. století.* HG, 1978, roč. 17, s. 273–309. ISSN 0323-0988, která využívá především mincovních nálezů.

14 BOHÁČ, Zdeněk. *K otázce využití zasvěcení kostelů v oboru historické geografie.* Československý časopis historický (ČSČH). 1968, roč. 16, č. 4, s. 571–584. ISSN 0045-6187; TÝŽ. *Časové vrstvy patrocinií českých měst a jejich význam pro dějiny osídlení.* HG, 1970, roč. 4, s. 7–41. ISSN 0323-0988. TÝŽ. *Patrocinia román-*

u nás prvním, kdo začal používat takto široké spektrum různých vědních oborů a po řadě detailních studií se stal autorem teoretičtěji laděných statí, ve kterých shrnoval své poznatky, nabádal k zapojení co největšího množství vědních odvětví a vlastně tím položil metodologický základ moderního výzkumu procesu osídlování české kotliny.[15]

3. VYUŽITÍ KOSTELŮ PRO VÝVOJ OSÍDLENÍ

Kostely v Čechách byly přibližně do poloviny 13. století zakládány jako součásti sídel společenských elit, přičemž v případě kostelů na vesnicích, které nás budou zajímat nejvíce, se až na drobné výjimky jednalo o iniciativu postupně se formující šlechty, ale i v případě pozdějšího vzniku kostela přicházel impulz zpravidla od tohoto stavu. Šlechta svým nově kolonizovaným oblastem chtěla zajistit náležitou církevní správu, a to je právě premisa, která bude základem následujících řádků. Šlechta i v době, kdy se změnil standart jejích sídel z dvorců na hrady a tvrze, měla o kostely výrazný zájem. Využívala je jako svou „kapli" v případě, že nebylo kaplí vybaveno přímo jejich sídlo (to je záležitost zejména nižší šlechty), dále je využívala jako rodová pohřebiště a případně i jako možnost zajištění některého z mladších potomků v podobě farního důstojenství. Navzdory tomu, co se dříve soudilo, a mnohdy můžeme tento názor slýchat i nyní,[16] církevní ústavy stavěly venkovské svatostánky minimálně a do držby kostelů, resp. podacího práva k nim, jak to známe z předhusitského období, se dostávaly prostřednictvím daru světského držitele/zakladatele.

I když je tato práce z velké části inspirovaná dílem Zdeňka Boháče, nebude v ní (možná trochu překvapivě) příliš využito patrocinií, ani architektury. Důvodem je zejména malá dochovanost. Byť, jak se ukazuje, jen asi 10 % svatostánků změnilo svá patrocinia,[17] což je zkreslení, které bychom mohli tole-

ských kostelů v Čechách. HG, 1972, roč. 8, s. 31–52. ISSN 0323-0988; TÝŽ. *Patrocinia jako jeden z pramenů k dějinám osídlení.* ČSČH, 1973, roč. 21, č. 3, s. 369–388. ISSN 0045-6187; TÝŽ. *K některým geografickým aspektům středověkého osídlení v našich zemích.* HG, 1973, roč. 10, s. 151–169. ISSN 0323-0988; TÝŽ. *Osídlení raně středověkých Čech ve světle památek románské architektury*. Folia historica Bohemica, 1979, roč. 1, s. 157–176. ISSN 0231-7494.

[15] Jak už sám název napovídá, ryze metodologicky laděnou Boháčovou prací je zejména BOHÁČ, Z., *K metodice studia,* s. 3–39.

[16] RAKOVÁ, Svatava. Zaniklá krajina Českého ráje: pokus o rekonstrukci historické topografie. In: *Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky*. Ed. Eva Doležalová – Robert Šimůnek. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 476–493 (479, 481).

[17] Změnu patrocinií můžeme s jistotou brát u kostelů, které mají středověký původ, případně předchůdce, a přitom jejich zasvěcení je novověké, jako např. sv. Františka Serafínského či Jana Nepomuckého. U některých i původní patrocinium známe, jako např. u kostelů v Kováni a ve Starém Místě, které byly oba shodně zasvěceny sv. Janu Křtiteli, avšak dnes jsou oba rovněž shodně zasvěceny sv. Františku Serafínskému. Na druhou stranu třeba mariánský kult se těšil oblibě průběžně a v těchto případech, pokud se

rovat, na druhou stranu kostelů jako takových se přes uplynulá staletí jen málo zachovalo ve své středověké podobě.[18] Ba co víc. Jak ukazují zatím stále jen náhodné objevy při záchranných výzkumech před potřebnými rekonstrukcemi, řada stávajících staveb měla své starší předchůdce, nebo dokonce několik.[19] Možnosti staršího předchůdce a tím možného zkreslení si byl vědom i Zdeněk Boháč, když publikoval svou práci o venkovských patrociniích.[20] Byla to však doba, kdy byla čerstvě na světě souborná práce Anežky Merhautové-Livorové,[21] a tak není divu, že se zkreslení v té době nezdálo být velké. V průběhu posledního téměř půl století od vydání této dosud jediné publikace Merhautové, která měla snahu o postihnutí všech staveb na území Čech z doby před polovinou 13. století, došlo nejen k velkému množství změn v datacích jednotlivých staveb, ale i k objevům řady dalších, tehdejším historikům neznámých kostelů.

Jinými slovy, dokud neproběhne náležitý výzkum pokud možno všech kostelů středověkého původu, který by ukázal, zda ta která stavba měla nebo neměla předchůdce, a případný předchůdce nebude alespoň rámcově datován, nemá smysl zpracovávat ucelenou studii o tom, která patrocinia byla typická pro jednotlivá období. To je i základní nedostatek jinak dobré Boháčovy myšlenky, ze které vycházejí jeho studie o patrociniích, zejména venkovských kostelů (o klášterních stavbách se většinou dochovaly záznamy o jejich vysvěcení, případně již byly podrobeny podrobnějšímu zkoumání), neboť i když připustíme, že se v průběhu středověku patrocinia neměnila (nebo jen minimálně), tak bez zjištění existence či neexistence předchůdce a jeho datování vlastně nevíme, jak staré stavbě, resp. k jaké časové vrstvě patrocinium přísluší.

Nejstálejším na venkovských církevních stavbách není jejich architektonické vzezření, ani jejich zasvěcení. Je to především jejich umístění, které podléhalo silné tradici.[22] A to je věc, která povede naše kroky dál.

---

nedochovala přímá zpráva o předchozím zasvěcení, nelze jednoznačně rozhodnout, zda je patrocinium původní či nikoli.

18 K některým problémům s dochováním raně středověkých staveb BOHÁČ, Z., *Osídlení raně středověkých Čech,* s. 157–176.

19 Známý je dobře dokumentovaný případ kostela Stětí sv. Jana Křtitele v Dolních Chabrech (Praha 8), kde jeho vrcholně románské formě, ve které se nám dochoval dodnes, předcházely dvě starší stavby – KLÁPŠTĚ, Jan. *Proměna českých zemí ve středověku*. 2. rozšíř. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012, s. 58–59. ISBN 978-80-7422-140-8. Z oblasti, kterou se zabývá tato práce, je nejlépe dokumentovaný románskogotický kostel sv. Jana Křtitele v Nudvojovicích, který měl minimálně jednu předcházející stavební etapu – PROSTŘEDNÍK, Jan. *Záchranný výzkum v kostele sv. Jana Křtitele v Turnově-Nudvojovicích*. Archeologie ve středních Čechách, 2003, roč. 7, č. 2, s. 633–674. ISSN 1214-3553.

20 BOHÁČ, Z., *Patrocinia románských kostelů,* s. 33.

21 MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ, A., *Raně středověká architektura*. Další práce tohoto tématu viz pozn. č. 13.

22 K tomu BOHÁČ, Z., *K některým geografickým aspektům*, s. 151.

Jako základ použijeme seznam far v rejstříku papežských desátků,[23] který v menší míře doplníme z konfirmačních knih,[24] neboť rejstřík neobsahuje úplně kompletní soupis. Takto zjištěné lokality s kostely je nutné srovnat podle starých map. Ukázalo se, že je dobré komparovat jak jednotlivá vojenská mapování,[25] tak i mapy stabilního katastru,[26] jelikož ne vždy je z jedné mapy situace průkazná. Při zkoumání jednotlivých lokalit pak byl kladen důraz na umístění stavby v rámci ostatní zástavby.

4. ROZDĚLENÍ POLOHY KOSTELŮ PODLE ZDEŇKA BOHÁČE

Jak už bylo řečeno, problematiku situování církevní stavby ve vesnické aglomeraci velice výstižně zpracoval Zdeněk Boháč, který na základě srovnávání jednotlivých situací v rámci celých Čech rozdělil umístění kostelů ve vesnické zástavbě do čtyř základních kategorií, z nichž i tato práce bude vycházet:

I. Kostely na návrších, ostrožnách a náplavových terasách, které Boháč spojuje s usazováním knížecích bojovníků na venkově, měly být budovány na starém sídelním území, případně měly náležet úplně nejstarším fázím kolonizace. Pro nás důležitým aspektem je, že stojí mimo samotnou vesnickou zástavbu.

II. Kostely na okrajích vsí, které jsou rovněž přímo spjaté se sídly rané šlechty a mají náležet průběhu vnitřní kolonizace.

III. S počátečními fázemi vrcholné kolonizace spojuje kostely situované do středu vesnice na náves. Jedná se už o dobu, kdy kostely nebyly součástí sídel šlechty. Určitým mezníkem (samozřejmě přibližným, nikoli doslovným) je polovina 13. století. Tehdy, jak můžeme podle dosavadních znalostí soudit, končí „raně středověká" éra výstavby dvorců a šlechta houfně přistupuje k budování sídel „vrcholně středověkého typu", přičemž se v nich zároveň odráží již její diferenciace na nižší šlechtu, která si buduje ve vesnicích tvrze, případně se spokojuje jen s dvory, zatímco vyšší šlechta si v určitém odstupu od svých vsí zakládá hrady.[27]

---

[23] *Registra decimarum papalium čili: Registra desátků papežských z dioecezí pražské*. Ed. Wácslaw Wladiwoj Tomek. Praha, 1873, s. 80, 82–85, 91–93.

[24] *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim, I–X (1354–1436)*. Ed. František Antonín Tingl, Josef Emler. Pragae, 1867–1889.

[25] Přístupné na: http://mapire.eu/en/synchron/surveys/?bbox=1663482.0393431617%2C6512862.665859598%2C1712248.8633891044%2C6575923.214194869&left-layers=osm%2C66&right-layers=osm%2C67.

[26] Přístupné na: https://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/pohledy/archiv.htm.

[27] SAJBT, Jiří. *Raná šlechta a její sídla na příkladech románské architektury západních Čech a Pojizeří*. Rigorózní práce. Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové, Historický ústav. Vedoucí práce František Musil. Hradec Králové, 2016, s. 148–151.

IV. Poslední kategorií, která spadá do nejmladších fází středověké kolonizace, jsou podle Zdeňka Boháče kostely začleněné přímo do pravidelně vyměřené zástavby a spojuje ji zejména s lánovými vesnicemi podhůří.[28]

Abecední přehled farních kostelů předhusitské éry (k mapě v příloze).

Číslo v mapě	Název aglomerace	Okres	Patrocinium kostela	Děkanát	Umístění kostela v aglomeraci
1	Bakov nad Jizerou	MB	sv. Bartoloměje	Mladoboleslavský	nelze zjistit
2	Běchary	JC	sv. Vojtěcha	Jičínský	II
3	(Nové) Benátky n. J.	MB	Narození P. Marie	Kamenecký	nelze zjistit
4	(Staré) Benátky n. J.	MB	Nanebevzetí P. Marie	Kamenecký	IV
5	Bezdědice	MB	sv. Václava	Kamenecký	I
6	Bezděz	CL	sv. Jiljí	Kamenecký	II
7	Bezno	MB	sv. Petra a Pavla	Kamenecký	III
8	Bořejov	CL	sv. Jakuba	Kamenecký	II
9	Boseň	MB	sv. Václava	Hradišťský	IV
10	Bozkov	SM	Panny Marie	Turnovský	III
11	Brada	JC	sv. Bartoloměje	Jičínský	I
12	Brodce	MB	sv. Mikuláše	Kamenecký	I
13	Březina	MB	sv. Vavřince	Hradišťský	I
14	Březno	MB	sv. Václava	Mladoboleslavský	II
15	Bystřice	JC	Panny Marie	Jičínský	II
16	Bzí	JN	Nejsvětější Trojice	Turnovský	II-IV
17	Čejky (Čejkov)	-	-	Kamenecký	nelze zjistit
18	Český Dub	LB	sv. Ducha	Hradišťský	nelze zjistit
19	Čistá	MB	sv. Vavřince	Kamenecký	I
20	Čistá u Horek	SM	sv. Prokopa	Jičínský	II
21	Debř	MB	sv. Barbory	Mladoboleslavský	IV
22	Dobrovice	MB	sv. Bartoloměje	Mladoboleslavský	I/II
23	Dolany	JC	sv. Matouše	Jičínský	I
24	Dolní Bousov	MB	sv. Kateřiny	Hradišťský	nelze zjistit
25	Dolní Branná	TU	sv. Jiří	Jičínský	IV
26	Dolní Kalná	TU	P. Marie a sv. Václava	Jičínský	III
27	Dolní Krupá	MB	sv. Václava	Kamenecký	III
28	Dolní Olešnice	TU	sv. Jakuba	Jičínský	II-IV
29	Dolní Slivno	MB	sv. Františka Serafínského	Kamenecký	III

[28] BOHÁČ, Z., *K některým geografickým aspektům*, s. 156–158.

Číslo v mapě	Název aglomerace	Okres	Patrocinium kostela	Děkanát	Umístění kostela v aglomeraci
30	Drahoraz	JC	sv. Petra a Pavla	Jičínský	I/II
31	Držkov	JN	sv. Bartoloměje	Turnovský	III
32	Hlavice	LB	sv. Linharta	Hradišťský	I
33	Hodkovice n. M.	LB	sv. Prokopa	Turnovský	I
34	Horní Branná	TU	sv. Mikuláše	Jičínský	IV
35	Horní Slivno	MB	sv. Martina	Kamenecký	II
36	Horní Stakory	MB	sv. Havla	Mladoboleslavský	I
37	Horní Štěpanice	SM	Nejsvětější Trojice	Jičínský	I
38	Hruštice	SM	sv. Matěje	Turnovský	nelze zjistit
39	Chocnějovice	MB	sv. Havla	Turnovský	I
40	Choteč	JC	sv. Mikuláše	Jičínský	II
41	Chotětov	MB	sv. Prokopa	Kamenecký	III
42	Chyjice	JC	sv. Šimona a Judy	Jičínský	I
43	Jabkenice	MB	Narození P. Marie	Mladoboleslavský	III
44	Jablonec n. J.	SM	sv. Prokopa	Turnovský	nelze zjistit
45	Jablonec n. N.	JN	sv. Anny	Turnovský	nelze zjistit
46	Jabloneček	CL	-	Hradišťský?	nelze zjistit
47	Jenišovice	JN	sv. Jiří	Turnovský	II
48	Jičín	JC	sv. Jakuba	Jičínský	nelze zjistit
49	Jilemnice	SM	sv. Markéty (předlokační)	Jičínský	nelze zjistit
50	Jizerní Vtelno	MB	sv. Václava	Kamenecký	I
51	Kadlín	CL	sv. Jakuba	Kamenecký	I
52	Katusice	MB	Nanebevzetí P. Marie	Kamenecký	III
53	Konecchlumí	JC	Petra a Pavla	Jičínský	I
54	Kosmonosy	MB	Nalezení sv. Kříže	Mladoboleslavský	I
55	Kostelec	JC	Nanebevzetí P. Marie	Jičínský	II
56	Kováň	MB	sv. Františka Serafínského	Kamenecký	II
57	Kruh	CL	sv. Vojtěcha	Kamenecký	II
58	Křižánky (Kříženec)	JC	-	Mladoboleslavský?	nelze zjistit
59	Kuřivody	CL	sv. Havla	Kamenecký	nelze zjistit
60	Lázně Bělohrad	JC	Všech svatých	Jičínský	nelze zjistit
61	Letařovice	LB	sv. Jakuba	Turnovský	II
62	Levínská Olešnice	SM	Všech svatých	Jičínský	IV
63	Libošovice	JC	sv. Prokopa	Hradišťský	II
64	Libštát	SM	sv. Jiří	Jičínský	II

Číslo v mapě	Název aglomerace	Okres	Patrocinium kostela	Děkanát	Umístění kostela v aglomeraci
65	Libuň	JC	sv. Martina	Jičínský	III
66	Lobeč	ME	Povýšení sv. Kříže	Kamenecký	I
67	Lomnice n. P.	JC	sv. Mikuláše	Jičínský	nelze zjistit
68	Loukov	MB	Nejsvětější Trojice	Turnovský	IV
69	Loukov	SM	sv. Stanislava	Turnovský	II
70	Loukovec	MB	Povýšení sv. Kříže	Turnovský	II
71	Luštěnice	MB	sv. Martina	Mladoboleslavský	I
72	Lužany	JC	sv. Máří Magdaleny	Jičínský	IV
73	Markvartice	JC	sv. Jiljí	Hradišťský	III
74	Michalovice	MB	sv. Michaela	Mladoboleslavský	I
75	Mladá	NB	sv. Kateřiny	Mladoboleslavský	III
76	Mladá Boleslav	MB	Panny Marie	Mladoboleslavský	nelze zjistit
77	Mladá Boleslav	MB	sv. Víta (neexistuje)	Mladoboleslavský	nelze zjistit
78	Mladějov	JC	sv. Jiljí	Hradišťský	I
79	Mlázovice	JC	Nejsvětější Trojice	Jičínský	II
80	Mnichovo Hradiště	MB	sv. Jakuba	Hradišťský	nelze zjistit
81	Mohelnice n. J.	MB	Nanebevzetí P. Marie	Hradišťský	II
82	Mříčná	SM	sv. Kateřiny	Jičínský	II
83	Mšeno	ME	sv. Martina	Kamenecký	nelze zjistit
84	Mukařov	MB	sv. Vavřince	Hradišťský	IV
85	Nadslav	JC	sv. Prokopa	Jičínský	III
86	Nemyčeves	JC	sv. Petra a Pavla	Jičínský	II
87	Nepřívěc	JC	Nalezení sv. Kříže	Hradišťský	II
88	Nová Paka	JC	sv. Mikuláše	Jičínský	nelze zjistit
89	Nová Ves n. P.	JC	sv. Prokopa	Jičínský	III
90	Nudvojovice	SM	sv. Jana Křtitele	Turnovský	I
91	Okna	CL	Nanebevzetí P. Marie	Kamenecký	III
92	Osek	JC	Nanebevzetí P. Marie	Hradišťský	II
93	Osenice	JC	Narození P. Marie	Mladoboleslavský	I/II
94	Ostružno	JC	Povýšení sv. Kříže	Jičínský	III
95	Pecka	JC	sv. Bartoloměje	Jičínský	nelze zjistit
96	Plazy	MB	sv. Šimona a Judy	Mladoboleslavský	IV
97	Poniklá	SM	sv. Jakuba	Jičínský	III
98	Přáslavice	SM	sv. Jiří	Turnovský	nelze zjistit
99	Předměřice n. J.	MB	sv. Jakuba	Mladoboleslavský	III
100	Přepeře	SM	sv. Jakuba	Turnovský	II
101	Radim	JC	sv. Jiří	Jičínský	III

Číslo v mapě	Název aglomerace	Okres	Patrocinium kostela	Děkanát	Umístění kostela v aglomeraci
102	Rejšice	MB	sv. Jana Nepomuckého	Mladoboleslavský	I
103	Roprachtice	SM	Nejsvětější Trojice	Turnovský	III
104	Roboušy	JC	Nalezení sv. Kříže	Jičínský	I
105	Roztoky u J.	SM	sv. Filipa a Jakuba	Jičínský	IV
106	Rychnov u J. n. N.	JN	sv. Václava	Turnovský	IV
107	Řitonice	MB	sv. Štěpána	Mladoboleslavský	III
108	Samšina	JC	sv. Václava	Hradišťský	II
109	Semčice	MB	sv. Prokopa	Mladoboleslavský	I/II
110	Semily	SM	sv. Jana Křtitele	Turnovský	I
111	Sezemice	MB	sv. Bartoloměje	Turnovský	III
112	Skalsko	MB	sv. Havla	Kamenecký	nelze zjistit
113	Skorkov	MB	sv. Jana Křtitele	Kamenecký	II
114	Sobotka	JC	sv. Máří Magdaleny	Hradišťský	nelze zjistit
115	Solec	MB	Nanebevzetí P. Marie	Hradišťský	III
116	Stará Paka	JC	sv. Vavřince	Jičínský	II
117	Staré Hrady (Stará)	JC	sv. Jana Křtitele	Mladoboleslavský	I/II
118	Staré Místo	JC	sv. Františka Serafínského	Jičínský	III
119	Strenice	MB	sv. Bartoloměje	Kamenecký	II
120	Struhy	MB	sv. Petra a Pavla	Mladoboleslavský	III
121	Studénka	MB	-	Mladoboleslavský	nelze zjistit
122	Sudoměř	MB	Narození P. Marie	Kamenecký	IV
123	Svatojánský Újezd	JC	sv. Jana Křtitele	Jičínský	III
124	Sýčina	MB	sv. Václava	Mladoboleslavský	I
125	Turnov	SM	sv. Mikuláše	Turnovský	nelze zjistit
126	Týn (Rovensko p. Tr.)	SM	sv. Václava	Turnovský	I
127	Týnec	MB	sv. Anny	Mladoboleslavský	I/II
128	Úbislavice	JC	Narození P. Marie	Jičínský	II
129	Údrnice	JC	sv. Martina	Jičínský	III
130	Újezd p. Tr.	JC	sv. Jana Křtitele	Jičínský	II
131	Újezd p. Tr.	JC	sv. Filipa a Jakuba	Jičínský	III
132	Úlibice	JC	Zvěstování P. Marie	Jičínský	II
133	Veliš	JC	sv. Václava	Jičínský	IV
134	Vinec	MB	sv. Mikuláše	Kamenecký	II
135	Vlastibořice	LB	sv. Kateřiny	Turnovský	II
136	Vlčí Pole	MB	sv. Šimona a Judy	Hradišťský	II
137	Všeborsko	MB	Nejsvětější Trojice	Hradišťský	nelze zjistit

Číslo v mapě	Název aglomerace	Okres	Patrocinium kostela	Děkanát	Umístění kostela v aglomeraci
138	Všeň	SM	sv. Filipa a Jakuba	Hradišťský	I
139	Vyskeř	SM	Nanebevzetí P. Marie	Hradišťský	I
140	Vysoké n. J.	SM	sv. Kateřiny	Turnovský	III
141	Zdětín	MB	Všech svatých	Kamenecký	III
142	Zebín	JC	sv. Máří Magdaleny	Jičínský	I
143	Zlatá Olešnice	JN	sv. Martina	Turnovský	IV
144	Zliv	JC	Nalezení sv. Kříže	Jičínský	III
145	Železnice	JC	sv. Jiljí	Jičínský	II
146	Železný Brod	JN	sv. Jakuba	Turnovský	nelze zjistit
147	Žerčice	MB	sv. Mikuláše	Mladoboleslavský	I

5. METODOLOGICKÉ PROBLÉMY

Než se pustíme přímo do analýzy situace kostelů v severovýchodních Čechách, je třeba se zmínit o některých jevech, které výzkum komplikují nebo jej mohou zkreslovat.

Předně je třeba říci, že teorie o umístění kostelů v aglomeraci je průkaznější v méně členitém terénu, kde se lépe mohl uplatnit momentální trend v zakládání kostelů a lokací vesnic. V silně členitém horském terénu si zakladatel jen těžko mohl vybírat tvar vsi. Proto naprostá většina osad v podhůří má protáhlý, ulicový tvar, který jim přirozeně dalo úzké údolí, a my bohužel nemůžeme zcela bezpečně rozhodnout, zda tento tvar byl dán skutečně trendem doby, ve které byla vesnice lokována (tedy ve čtvrté, poslední kategorii), nebo její tvar byl vynucen terénem. Jak si ale dále ukážeme, není to nijak stěžejní problém. Jen je dobré jej mít na paměti.

Vynechány, resp. bez snahy o lokaci v rámci aglomerace zůstaly kostely ve městech. U nich totiž, pokud měly své předlokační (vesnické) předchůdce, byla zástavba často natolik změněna, že původní situaci není možné zjistit. Výjimkou tu jsou jen kostely v Železnici, Semilech a v Týně (Rovensku pod Troskami), které si i po založení měst uchovaly ve svém umístění předlokační charakter. U značné části měst, které byly z pokusu o kategorizaci jejich umístění vynechány, však lze předpokládat velice rané založení církevní stavby (Mladá Boleslav, Český Dub, Jablonné v Podještědí, Mimoň, se značnou pravděpodobností i Dolní Bousov a Železný Brod).

V menší míře než u měst, kde je znesnadnění kategorizace podstatně častější, se s tímto jevem můžeme setkat i u vesnic, které existovaly již před dobou, než byl systém rozměřování vesnic do pravidelných parcel plně rozvinutý (tedy u vesnic časného – raně středověkého – založení) a šlechta až později přikročila k přeměření i těchto starých aglomerací. Pak i zde mohlo dojít k silnému pozměnění původní situace, kdy právě kostel mohl být použit jako výchozí bod pro rozměření celé zástavby. Počítat s uplatněním tohoto jevu můžeme v případech, kdy nacházíme kostel, který spadá do některé z pokročilých kategorií (třetí či čtvrté) v lokalitě, kde je obecně hustá síť starších kostelů, což silně snižuje pravděpodobnost, že by tato síť byla později ještě dále zhušťována. V našem případě by to byly kostely v Debři, Loukově (okr. Mladá Boleslav), Lužanech, Svatojánském Újezdu a Veliši.

Další problém v rozlišování občas nastává mezi první a druhou kategorií. V některých případech je totiž obtížné rozlišit, zda se jedná o tu či onu fázi. Je to dáno zejména tím, že nevíme, zda původní zástavba sahala skutečně až ke kostelu, nebo se k němu rozšířila až v průběhu pozdějšího vývoje aglomerace. V mapě jsou z tohoto důvodu takto problematické lokality znázorněny půleným modro-zeleným polem. V rámci celkového pohledu to ale pro nás nepřináší žádné velké zkreslení, neboť obě tyto kategorie na sebe přímo navazují a jsou ve venkovském prostředí spjaty se vznikem kostelů v rámci dvorcových šlechtických sídel, a tím do značné míry splývají, což by mohl být i důvod jednu z těchto kategorií zrušit a sjednotit je do jediné. My je ale necháme obě, a to ze zásadního důvodu: v některých případech je druhá kategorie sporná, a to zejména tehdy, je-li kostel na konci vsi s ulicovou zástavbou. Pak není zcela jasné, zda je příslušný kostel takto umístěn z důvodu, že na okraji aglomerace stálo šlechtické sídlo a on vznikl jako jeho součást (tedy druhá kategorie), nebo se jedná o kostel v pravidelné zástavbě, tedy kategorie čtyři.

S vědomím těchto možných zkreslení a nedostatků se nyní pojďme podívat, jaká je situace v pěti vytčených děkanátech a co nám fary mohou říci k osídlení.

6. CO MŮŽEME VYČÍST Z MAPY STŘEDOVĚKÝCH FARNÍCH KOSTELŮ

Po zdlouhavých úvodních statích, za které se čtenářům omlouvám, ale zdály se být nutné, se konečně dostáváme k tomu, co je hlavním předmětem tohoto článku, a tím je samotný rozbor situace kostelů v severovýchodočeském regionu.

V první řadě snad každého zaujme nerovnoměrnost rozložení farních kostelů, která byla sice očekávaná, ale teprve po přenesení jednotlivých staveb na mapu jsou regionální rozdíly nejviditelnější.

Největší koncentraci kostelů můžeme vidět východně, jižně a jihozápadně od Jičína, dále kolem Mladé Boleslavi, na Sobotecku, Turnovsku a jihozápadně od něho[29] a zajímavý je shluk kostelů jihozápadně od Bezdězu, kde vsi s farními kostely jakoby obrubují skalnaté lesy Kokořínska, které jsou naopak jednou z nápadných mezer. Totéž můžeme pozorovat ve skalnatých oblastech Českého ráje (oblast Žehrovských lesů) a velké prázdné místo tvoří i lesy mezi Mnichovým Hradištěm, Bezdězem a Bělou pod Bezdězem. To jsou všechno oblasti s malým zemědělským potenciálem, a proto o ně agrárně založená středověká společnost měla jen minimální zájem. Osídlení do nich proniklo málo, nebo skoro vůbec, a farní kostely tam tak nebyly potřeba. Ostatně řídce jsou tyto oblasti osídleny dosud. Další velkou bílou plochu tvoří oblast Kozákovska, které bylo osídleno spíš menšími osadami a jen do výšky cca 400 m n. m., a proto stačily často starobylé fary v nižších polohách pod Kozákovem (Hruštice, Přáslavice, Semily, Týn, Železný Brod).[30]

Dalším velice patrným rozdílem je, že v lokalitách s větší koncentrací církevních staveb působí jejich rozmístění nahodile až chaoticky, zatímco v lokalitách s řidší sítí je rozložení daleko pravidelnější. Vezměme oblast mezi Držkovem, Starou Pakou a Jilemnicí, kde se vzdušná vzdálenost mezi nejbližšími sousedními kostely pohybuje mezi 3,5–4,5 km. Takovou pravidelnost např. na Mladoboleslavsku nenajdeme. Je to doklad o tom, že tu kostely byly buď zakládány již čistě jako střediska farní správy a ne jako součást sídel šlechty (většina kostelů spadá do kategorie tři a čtyři), nebo (v případě, že mají starší původ) zde k rozšiřování okolního osídlení docházelo až v pozdější době a nově vzniknuvší osady byly ke staršímu středisku s kostelem pouze přifařeny a nové kostely v nich již nevznikaly – nebylo jich zapotřebí.

Tak trochu podle očekávání v lokalitách, dlouhodobě pokládaných za dříve osídlené, převládají kostely zařaditelné do prvních dvou kategorií, zatímco v podhorských oblastech tvoří větší podíl kostely spadající naopak do posledních dvou, ačkoli i zde můžeme pozorovat zdánlivě překvapivé výjimky, jakými jsou Semily, Loukov (okr. Semily), Horní Štěpanice, Mříčná a Libštát, ke kterým můžeme nově přiřadit i Jilemnici, v níž sice byla původní situace změněna

[29] V těchto lokalitách převládají i kostely, které lze zařadit do prvních dvou kategorií a v zásadě se shodují i se závěry práce SLÁMA, J. *Příspěvek k vnitřní kolonizaci*, s. 443, kterou tak zpětně potvrzují.

[30] Podrobně o situaci na Kozákovsku viz SAJBT, Jiří Z. Středověký Kozákov v síti starobylých cest. In: *Kozákov: příběh hory.* Semily: odbor KČT, 2018, s. 45–54.

lokací města, byl zde však objeven kostel z poloviny 13. století, přičemž není vyloučeno, že neměl ještě staršího předchůdce.[31] Vysvětlením tohoto jevu je zřejmě existence obchodních tras do Slezska, které sem do vyšších poloh přiváděly osadníky i ve starší době.

V lokalitách, kde převládají kostely zařazené do první či druhé kategorie, a přesto se zde nacházejí i vsi s kostely uprostřed vesnice (třetí kategorie), se tyto vesnice dodnes nacházejí v blízkosti hranice lesa, případně na počátku vodotečí. Nejvíce těchto případů nacházíme v okrajových částech Jičínska a v prostoru mezi Jičínskem a Mladoboleslavskem – Jabkenice, Markvartice, Nadslav, Ostružno, Radim, Řitonice, Struhy, Údrnice, Zliv. Tento jev je důležitým svědectvím o rozšiřování (doosídlování) už dříve osídleného území za prvních fází vrcholné kolonizace. Výjimkou v tomto je již zmiňovaný okraj Kokořínska jihozápadně od Bezdězu, kde nacházíme především vesnice s kostely zařaditelnými do prvních dvou kategorií, které však přímo sousedí s hranicí lesa. Téměř se zdá, že se do lesního masivu „zakusují". S největší pravděpodobností je to tím, že zdejší území bylo z velké části osídleno už v ranějších dobách a doosídlování do, řekněme, zemědělského limitu zde proběhlo dřív, než mezi Jičínskem a Mladoboleslavskem.

Vsi s kostely zařaditelnými do třetí kategorie ale nemáme pouze rozházené při okrajích staršího osídlení. Na mapě můžeme vidět i několik míst, kde tato kategorie převládá, díky čemuž můžeme říci, že tyto lokality byly s největší pravděpodobností osídleny právě v oněch prvních fázích vnější kolonizace, tedy v pokročilém 13. století. Jsou to oblasti severozápadně od Benátek nad Jizerou, dále mezi dolními toky Jizery a Vlkavy, kde je navíc i nízká hustota kostelů, a především oblasti mezi Železným Brodem a Krkonošemi. Jak bylo řečeno v předchozí podkapitole, může dojít ke zkreslení v tom, že některé z těchto vsí jsou starší, a v období, do kterého jsme je teď zařadili, byly pouze nově lokovány, čímž došlo k tomuto uspořádání. Malá pravděpodobnost tohoto jevu je v Podkrkonoší, a protože pozdější osídlení zmíněných lokalit na dolní Jizeře nevylučují, nebo přímo předpokládají i studie archeologické, je malá pravděpodobnost tohoto zkreslení i zde.[32] Naopak je můžeme brát jako důkaz pozdější kolonizace těchto regionů.

---

[31] LUŠTINEC, Jan – PROSTŘEDNÍK, Jan. *Unikátní objev gotického kostela v areálu jilemnického zámku.* Krkonoše – Jizerské hory, 2017, roč. 50, č. 3, s. 8–12.

[32] Ranou kolonizaci těchto území neuvádí SLÁMA, J., *Příspěvek k vnitřní kolonizaci*, s. 443 a pozdnější kolonizaci dolního toku Jizery přímo předpokládá LAŠTOVKOVÁ, V., *Postup osídlení labského pravobřežní*, s. 277–278; PÁTROVÁ, Karin. *Prebendy nejstarších kolegiátních kapitul do sklonku 14. století (Stará Boleslav, Litoměřice, Vyšehrad).* ČČH, 2008, roč. 106, č. 3, s. 505–535.

Takovým zvláštním případem je Újezd pod Troskami, kde se až do 19. století nalézaly dva kostely – jeden na okraji zástavby (sv. Jana Křtitele), spadající do druhé kategorie, a druhý uprostřed vsi (sv. Filipa a Jakuba), tedy ze třetí kategorie. K tomuto stavu patrně došlo tak, že zde byly dva dvorce opatřené kostelem a vesnická zástavba byla po raně středověkém způsobu roztroušená. Při nástupu uplatňování emfyteutického práva byla zástavba lokována kolem kostela sv. Filipa a Jakuba, přičemž kostel svatojánský zůstal na jejím okraji. Těžko si představit, že při dvorci s kostelem sv. Jana byla až ve vrcholném středověku lokována nová ves a do jejího středu postaven kostel, když už jeden stál na okraji cca 80 metrů od něho.

Kostely spadající do čtvrté kategorie se dle očekávání nacházejí nejvíce ve vyšších nadmořských výškách. Pokud se nacházejí i v oblastech níže položených, je velká pravděpodobnost, že tento stav zástavby nastal pozdním přeměřením a změnou katastru vesnice v rámci uplatnění emfyteutického práva. Avšak nelze zcela vyloučit i případné doklučení zbytků lesů v jinak starším osídlení (např. Boseň).

ZÁVĚR

Na konkrétních případech, kde se nám dochovaly raně středověké kostely, můžeme zpětně potvrdit pravdivost Boháčovy teorie a metody výzkumu. Skutečně kostely, které díky dochovanému architektonickému ztvárnění můžeme datovat do doby kolem poloviny 13. století a do časů před tímto datem, se nacházejí buď na okrajích aglomerací, nebo zcela mimo ně – Brada, Michalovice, Mohelnice nad Jizerou, Nudvojovice, Chocnějovice, Železnice, a pokud připustíme, že kostel v Žerčicích stojí na místě biskupského z 11. století, tak i ten. Často časně založené kostely charakterizuje dobře hájitelná, dominantní poloha (Brada, Michalovice, Chocnějovice, Železnice), ačkoli to není úplně stoprocentní (případ Mohelnice n. J., která je takřka na rovině, je tak výjimkou potvrzující pravidlo). Díky tomu můžeme zodpovědně říci, že umístění kostelů je skutečně „pramenem" pro dějiny osídlení a stává se i jistým indikátorem zaniklých venkovských sídel šlechty.

Zajímavým případem je kostel v Horních Štěpanicích, který se dodnes nachází v ostrožné poloze mimo vlastní ves. S velkou dávkou pravděpodobnosti můžeme usuzovat, že u něho bylo dvorcové sídlo, jež podobně jako v Michalovicích předcházelo štěpanickému hradu, který je situován na protější ostrožně, vzdálené cca 250 m. Obdobnou situaci lze očekávat v Semilech a prakticky s jistotou u původního kostela v Jilemnici.

I když můžeme pozorovat zřetelné rozdíly mezi předpokládanou dobou založení kostelů mezi níže položenými lokalitami a podhůřím, rozdíl není tak výrazný, jak by se dalo očekávat a jak by také obecné povědomí o vývoji osídlování našeho území mohlo napovídat (zmíněná enkláva na Semilsku). Je to dáno tím, že všechny kostely bez výjimky byly postaveny při starých obchodních cestách. Podhůří, které bylo doslova protkáno cestami mířícími z centrálních Čech do Slezska, nevyjímaje. Osídlení a s ním i kostely tu tedy mohly vznikat i v podstatně ranější době (opět připomeňme případ Jilemnice), neboť šlechta, která je stavěla, měla vždy zájem o kontrolu těchto obchodních stezek. Osídlení tu ale vznikalo právě pouze při těchto stezkách, a to zřejmě jen na klíčových místech, jako byly brody přes místní vodoteče. Nikoli plošně. K osídlení zbytku území docházelo skutečně až později – v době, kdy kostely vznikaly již prvoplánově jako články církevní správy, a ne jako součásti šlechtických dvorců. To se projevuje podstatně menší koncentrací kostelů, neboť v později lokovaných vesnicích bylo založeno jen minimum kostelů a nově vzniknuvší osady byly k již stojícímu kostelu přifařeny. Dalo by se říci, že na území kolonizovaném ve vrcholném středověku (a později) bylo zakládáno jen tolik kostelů, kolik jich bylo skutečně potřeba, zatímco v lokalitách osídlovaných již v raném středověku bylo ve výsledku více kostelů, než bylo skutečně zapotřebí, a velice brzy (počínaje husitskou revolucí) byly tyto svatostánky přeměňovány na filiální, nebo dokonce zanikly úplně.

Právě koncentrace středověkých kostelů je zásadnějším ukazatelem pro odlišení území osídlovaného v raném a vrcholném středověku, než samotné umístění kostelů v aglomeraci, které podléhá množství zkreslujících faktorů, byť i to může říci mnohé, avšak víc v méně členitých polohách.

Některé shluky kostelů také vytvářejí zřetelné linie. Do jaké míry mají tyto linie návaznost na starou síť kupeckých stezek, nebo zda jsou tyto protáhlé shluky jen dílem náhody, bude teprve předmětem dalšího studia a výzkumu. Rozhodně by bylo dobré, kdyby podobným způsobem byly zpracovány i další regiony, aby byla možnost komparace, a navíc by byla větší šance dořešit a ideálně odstranit některé metodologické problémy, zkreslení a nejasnosti.

SAJBT. Jiří Z.: ***Entwicklung der Besiedlung in Nordostböhmen aufgrund der Analyse der Verteilung von Pfarreien in der vorhussitischen Zeit***

Die Studie ist auf die Analyse der Besiedlungserweiterung im Gebiet von Nordostböhmen orientiert. Zu diesem Zweck wurde die Methode der Platzierung von Kirchen in den Agglomerationskatastern herangezogen und weiter ausgearbeitet, die Zdeněk Boháč beschrieb. Für die geographische Begrenzung wurde die alte Aufteilung der Dekanate gebraucht, konkret des Jungbunzlauer, Münchengrätzer, Turnauer und Jitschiner. Die ermittelten Kirchenaussetzungen wurden in vier Hauptkategorien aufgeteilt, die danach als Anhaltspunkt für die Zeitschichten ihrer Gründungen herangezogen wurden. Teilweise orientierte sich die Studie auch auf die Klarstellung der Fragen, die bei der Applikation dieser Methode in der Praxis entstehen können.

KRAJINA JIČÍNSKA A TURNOVSKA 18. STOLETÍ OČIMA VOJENSKÝCH KARTOGRAFŮ*

Eva Chodějovská

Podrobný, topografický popis krajiny byl v 18. století žádanou novinkou, zejména ve vojenských kruzích. Nutnost detailních informací o terénu, v němž se mělo vojsko pohybovat nejen ve válečných, ale i v mírových časech, byla v kontextu proměňujícího se obecného nazírání na svět, státních a správních reforem i mezinárodní vojensko-politické situace čím dál naléhavější. Od nahodilých a rozličně motivovaných prací jednotlivců, akademických učenců, vyslanců, literátů či cestovatelů a jiných soukromých osob se vývoj v oblasti popisu krajiny posouval k plánovaným a systematicky (státními) orgány řízeným, kolektivním *mapováním*. To mohlo být přitom provedeno jak slovem, tak kartografickým či obrazovým jazykem.

V první části této studie se zaměřím na následující okruh otázek: Jaké informace měla konkrétně rakouská armáda o svém území, soustředíme-li se na Čechy? Jaké podklady měli velitelé k dispozici pro své rozhodování? Podle jakých pomůcek se v terénu armádní jednotky orientovaly a pohybovaly, resp. jak si armáda pohyb v krajině dokumentovala? Odpovědi je nutné hledat zejména ve vídeňských institucích – v Rakouské národní knihovně a v Rakouském státním archivu. Nezdá se, že by v distribuci archivních dokumentů sledované povahy mezi tyto instituce byla nějaká logika – umístění je pravděpodobně náhodné. Ovšem je nezbytné k nim přistoupit jako k dokumentům pořízeným jedním zadavatelem pro jeden účel (armádní dokumenty určené pro interní potřebu, které nebyly veřejnosti dostupné) a výpovědní hodnotu fondů při hledání odpovědí na uvedené otázky propojit.

* Reprodukce map a dalších topografických dokumentů budou publikovány v příštím svazku Z Českého ráje a Podkrkonoší.

Cílem článku ovšem není pouhá deskripce dochovaných archivních dokumentů – textů, kreseb, náčrtů a map. Máme-li se pokusit je interpretovat a lépe pochopit, je třeba okruh otázek rozšířit a nahlédnout je jako dokumenty, které vznikly a „fungovaly" ve své době, jako sociální objekty – tedy: Za jakých okolností vznikly, v jakém dobovém kontextu a jakou hrály roli v době vzniku a praktického používání.

Ve druhé části studie bude se studovaným materiálem pracováno jako s historickými prameny pro poznání podoby krajiny 18. století. Přesto by bylo naivní klást si v souvislosti s uvedenými archivními dokumenty otázku, jak vypadala česká krajina v 18. století. Pro odpověď na ni – jak výzkum v oblasti české historické geografie v posledních letech opakovaně dokázal – je nutné kombinovat celou řadu metod a aplikovat mezioborový přístup. Přidržíme-li se postupů humanitních oborů, pak je přesnější ptát se: Jak viděli důstojníci rakouské armády a jejich spolupracovníci českou krajinu. Dochované prameny také vybízejí k otázce, jakou zprávu nám zanechali o krajině před velkými změnami, kterými posléze prošla od závěru první poloviny 19. století v rámci procesu modernizace (zejména průmyslové revoluce, revoluce v dopravě a masivní urbanizace).

□

Mapovými podklady rakouská armáda velmi dlouho nedisponovala. Ve druhém a třetím desetiletí 18. století se tento nedostatek pokusil napravit císař Karel VI., když bylo zmapování jednotlivých zemí monarchie zadáno vojenskému inženýrovi Johannu Christophu Müllerovi. Jeho mapa Čech byla vydána v roce 1720/1, čtyři roky po mapě Moravy. Toto státní mapové dílo bylo sice prací původní, založené na práci v terénu, ovšem vzhledem k měřítku (mapa Čech přibližně 1:132.000) bylo k praktické orientaci v krajině obtížně použitelné.[1] Války o dědictví rakouské a sedmiletá válka názorně ukázaly zoufalý nedostatek orientačních pomůcek, které by velitelům jednotek rakouské armády podávaly spolehlivé informace o vlastním území. Maršál Leopold Daun proto s podporou Marie Terezie inicioval tzv. první vojenské mapování. Pořízení tohoto prvního topografického zmapování celého území monarchie zapadá do komplexu reforem provedených císařovnou a posléze Josefem II. Ovšem cesta k němu ani průběh jeho vzniku nebyly snadné a především nebyly dostatečně rychlé,[2] takže dříve než bylo dokončeno, byly pořizovány mapové

[1] Dosud zásadní prací zůstává PALDUS, Josef. *Johann Christoph Müller. Ein Beitrag zur Geschichte vaterländ. Kartographie*. Wien, 1907. 121 s. Mitteilungen des k. u. k. Kriegsarchivs 3. Folge, 5. Band; další literaturu shrnuje SEMOTANOVÁ, Eva. *Mapy Čech, Moravy a Slezska v zrcadle staletí.* Praha: Libri, 2001, s. 72–77. ISBN 80-7277-078-0.

[2] Literatura shrnuta v pozn. 1 studie CHODĚJOVSKÁ, Eva. Textové součásti prvního vojenského mapování

náčrty a posléze čistokresby dokumentující pohyby jednotek jak v období míru, tak válečné operace. Obdobné rukopisné mapy zachycující vždy relativně malé území vznikly posléze ještě v souvislosti s tzv. „bramborovou" válkou.

V následujícím přehledu se přidržíme chronologické linie a právě definovanou problematiku budeme sledovat na území Jičínska a Turnovska. Spojnice těchto dvou měst byla již v 18. století důležitým, i když v celozemském měřítku ne nejexponovanějším dopravním koridorem.[3] Všechny odkazované reprodukce obsahuje pokračování této studie v následujícím svazku ročenky.

□

Pravděpodobně nejstarším relevantním kartografickým dokumentem je půdorysný plán Jičína obvykle v literatuře datovaný do roku 1743 (obr. 2). Za jeho autora je tradičně pokládán rakouský pevnostní inženýr, generál a místoředitel opevňovacích staveb rakouské armády Paul W. F. von Bohn.[4] Pečlivě a elegantně provedená lavírovaná tušová kresba je uložena v Rakouském státním archivu, oddělení Válečný archiv, v oddílu dokumentujícím pevnosti.[5] Plán zachycuje detailně centrum města, ukotvené v načrtnuté síti hlavních silnic. Předměstí včetně Nového Města jsou pouze naznačena. Podrobná legenda odkazuje k objektům v centru, speciálně si pak všímá vodovodu, vodárny při rybníce Kníže a kašen na náměstí.

Pohyby rakouské a spojenecké saské armády ve východních Čechách v závěru druhé slezské války v rámci letní kampaně roku 1745 dokumentuje jednak rozsáhlá, evidentně dodatečně vzniklá složka map a mapových náčrtů, uchovávaná v Rakouském státním archivu, jednak několik vedut a map v rámci tzv. Browenovských knížek.[6]

Čech a jejich ediční zpracování. *Svorník: sborník příspěvků z 11. specializované konference stavebněhistorického průzkumu uspořádané 12.-15. června 2012 v Žacléři. Opevnění.* 2013, roč. 11, s. 84–88. ISSN 1802-8128.

3 Zpevněná moderní silnice zde byla postavena až v první polovině 19. století: Poděbradsko-turnovská silnice z Poděbrad přes Kopidlno do Jičína, nově vytrasovaná v letech 1818–1823, byla zpevněna v letech 1832–1838. Pokračovala přes Libuň do Turnova v trase dnešní R 35. Ke komunikacím v okolí Jičína srov. SEMOTANOVÁ, Eva, CHODĚJOVSKÁ, Eva, a kol. *Historický atlas měst České republiky – sv. 18: Jičín*. Praha: Historický ústav, 2008. XXIV s., 45 mapových listů. ISBN 978-80-7286-114-9. (Dále HAM ČR – sv. 18: Jičín.) Mapový list č. 8.

4 MEGERLE VON MÜHLFELD, *Johann Georg. Österreichisches Adels-Lexikon des achtzehnten u. neunzehnten Jahrhunderts enthaltend alle von 1701 bis 1820 von den Souveränen Österreichs … in die verschiedenen Grade, des deutsch-erbländischen oder Reichs-Adels, erhobenen Personen*. Wien: Mörschner und Jasper, 1822. S. 39.

5 *PLAN von GITSCHIN*. [Paul W. F. von Bohn, 1743]. Rukopisný plán, lavírovaná kresba tuší, grafické měřítko 200 Klaffter = 10,1 cm = [1:3600], rozměry 235 mm x 340 mm. Österreichisches Staatsarchiv (dále ÖStA), Kriegsarchiv, Wien, Genie- und Planarchiv Inland C IV α 1; reprodukce HAM ČR – sv. 18: Jičín, mapa č. 10; Morávek-Wirth, s. 12, naposledy Uličný a kol., 1, s. 249.

6 Svazek pro rok 1745, bez titulu. ÖStA, Kriegsarchiv, Wien, sign. H III e 1-2/1745.

Zmíněná obsáhlá složka zahrnuje různorodé rukopisné mapy, zachycující vždy dílčí území mezi česko-lužickým a česko-slezským pomezím až po Hradec Králové, zejména okolí Josefova; na východ potom sahá kresba až k Jičínu. K městu a jeho okolí se bezprostředně vztahují tři mapy. První dvě (obr. 3–4) zachycují totožnou situaci: rozložení jednotek mezi 26. říjnem a 9. listopadem 1745.[7] Vycházejí ze stejného kartografického podkladu, pouze jsou finalizovány dvěma různými grafickými způsoby. Jsou orientovány k východu. Jičín s lipovou alejí a kartouzou (popsanou pouze v prvním případě), jako jedinými prvky v bezprostředním okolí města, jsou umístěny v dolní části listu. Město je velmi zběžně naznačeno v půdoryse. Na terénní vyvýšenině, ve vzdálenosti, která je v nepoměru se vzdáleností Jičína a valdické kartouzy, jsou potom umístěny Moravčice a Popovice (na Popovickém potoce se dvěma rybníky). V horní části listu jsou pak jako orientační body vyznačeny Studeňany a Roboušy, propojené potokem Trnávka se třemi rybníky na něm, včetně Dvoreckého, a soutoku s Úlibickým potokem. V levé části listu při naznačeném lese vidíme Soběraz a Tužín.

Mezi Moravčicemi a Roboušy a mezi Studeňany a Valdicemi přitom byla rozložena většina vojenských jednotek.

Třetí mapa (obr. 5)[8] zachycuje pravděpodobně tentýž polní tábor u Jičína (je bez bližšího časového údaje), zobrazuje přibližně stejné území, ale obsahuje více informací – a to jak k tématu mapy, tedy ložírování jednotlivých jednotek (v názvu je vysvětleno, že z tohoto tábora se pravé křídlo odebralo do kasáren [?] a levé odtáhlo do tábora k Turnovu, a jednotlivé jednotky jsou popsány), tak informací topografických. V bezprostředním okolí Jičína je to na ose lipové aleje Zebín i s kaplí sv. Máří Magdaleny a Valdštejnovo casino s lodžií, na východ od města pak vrch Šibeňák. Mapa ovšem vykazuje značné topografické chyby a nepochopení prostorových souvislostí (např. umístění Valdické obory východně od kartouzy nikoli v návaznosti na casino, poloha jičínského Nového Města). Pozoruhodný je zejména mapový znak užitý pro sídlo, resp. sídlo

---

7 1. *Plan von dem bey Gitschin gestandenen Lager der Königlichen Ungarisch[en] Bömischen Armée von 26ten [Octo]ber bis 2ten [Novem]ber 1745*. Anonym. Rukopisný plán, barevná kresba, bez měřítka, rozměry 235 mm x 255 mm. Na rubu poznámka: *Aus der Verlassungsschafft des H. Gen. Bar. von Kettler*.
2. *Plan von dem bey Gitschin gestandenen Lager der Königlichen Ungarischen Bömischen Armée von 26. Oct[ober] bis 2. Nov[ember] 1745*. Anonym. Rukopisný plán, černobílá kresba, bez měřítka, rozměry 235 mm x 255 mm. Na rubu poznámka: *Aus der Verlassungsschafft des H. Gen. Bar. von Kettler.*

8 *Feld-Laager der Kay. König. Ung. Böhm. Armee bey Gitschin a[nn]o 1745 von dem der rechte Flügel in Cantonnierungs-Quartiere und der linke nach Turnau in das Laager marchirte.* Anonym. Rukopisná mapa, barevná kresba, bez měřítka, rozměry 180 mm x 275 mm. Poznámka: mimo mapový rám uvedeno číslo *116*. HAM ČR – sv. 18: Jičín, mapa č. 11, mapový list č. 6.

s kostelem či pro církevní stavbu obecně (stejně kostely i kaple). Naznačuje, že autorovi nejspíše sloužily církevní objekty jako významné orientační body.

Tzv. Browenovské knížky sestávají z pěti svazků kreslených pochodových plánů a prospektů měst a míst, v nichž tábořila v letech 1742-1746 rakouská armáda a které kreslili z autopsie vojenští inženýři táhnoucí s vojskem. Mezi nimi konkrétně známe Charlese Le Roy, který je pravděpodobně autorem pohledu na Jičín a snad i Turnov. Díky postupnému budování válečného archivu a slučování archivních fondů a pozůstalostí významných velitelů byly tyto sešity v důsledku rozhodnutí Josefa II. z roku 1799 připojeny k tzv. Brownovskému manuskriptu, tedy popisu tažení císařské armády od roku 1740, sepsanému Johannem Georgem von Browne (generálem rakouské armády, přímým účastníkem sedmileté války)[9] – jednomu z obsáhlých popisů tažení rakouské armády v 18. století, určených veřejnosti.[10]

Pro severovýchodní Čechy je významný čtvrtý svazek Browenovských knížek, dokumentující rok 1745. Náčrtník v tvrdých deskách se zlaceným erbem Karla Lotrinského nemá titulní list, na sto padesáti pěti foliích je předrýsován rám pro mapu či vedutu přibližně o rozměrech 120 x 165 mm. Vyobrazení evidentně vznikala dodatečně a předcházely jim nejspíše skici pořizované přímo v terénu, neboť na řadě prázdných stránek jsou poznámky tužkou o tom, která lokalita má být na stránku umístěna. Samotné vyobrazení také evidentně vznikalo v několika fázích: náčrt tužkou byl obtažen tuší a posléze lavírován či (dosti výjimečně) kolorován. Vyobrazení můžeme rozdělit do několika skupin: jsou zde zastoupeny jak veduty – prospekty, tedy boční pohledy pořízené z reálného místa,[11] tak tematické mapy volné krajiny. Všechny mají tematickou náplň vojenskou a lze je dále rozlišit na mapy pochodů, táborů (ležení) a bitev. Mapy denních pochodů zpravidla zobrazují území v pásu dlouhém asi 20-30 kilometrů. Autor navazuje na tradici pochodových map nebo kreslených itinerářů, eventuálně map řek, kdy je sledována pouze hlavní linie (vodní) komunikace a její nejbližší okolí, přičemž zbytek zrcadla mapy zůstává nevyplněn. Podklad či předloha pro tyto „ostrovní" mapy zůstává nejasný, nezdá se,

---

[9] Generál rakouské armády ruského původu, z vojenské rodiny sloužící po generace v rakouské armádě, 1741-1794. WURZBACH, Constantin von. *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. 2. Band. Wien: Verlag der Typographisch-literarisch-artistischen Anstalt, 1857.

[10] BROWNE, Johann Georg. *Österreichischer Sukzessions-Krieg vom Jahre 1740 bis zu dem Aachener Frieden …* 7 Bände. 1802.

[11] K definici veduty naposledy Chodějovská, Eva. „Obraz" Prahy mezi mapou, vedutou a plánem. In: *Documenta pragensia* 2018, roč. 36, v tisku. Srov. také BEHRINGER, Wolfgang – ROECK, Bernd (edd.). *Das Bild der Stadt in der Neuzeit 1400–1800*. München: C. H. Beck, 1999, s. 11–12 (úvod Cesare De Sety). ISBN 978-3406409981. Sledované vizuální reprezentace měst jsou v tomto prameni rovněž zvané *Prospect*.

že by to primárně byla mapa Čech Johanna Christopha Müllera. Autor užívá v celém svazku tytéž mapové znaky a celková grafická úprava map i vedut je konzistentní. Soubor náčrtků a vedut v Browenovských knížkách je významný nejen tím, že díky němu je podrobně dokumentován průběh tažení císařské armády, ale především proto, že máme před sebou často vůbec první ikonografická a podrobná kartografická vyobrazení některých měst a vesnic.

Jak už bylo naznačeno výše, armáda přitáhla na podzim roku 1745 k Jičínu od Hořic přes Ostroměř a Konecchlumí a rozložila se východně od města mezi Robousy a Valdickou oborou. Dále pokračovala údolím Javornice a Libuňky k Turnovu. Ke sledovanému teritoriu se v albu vztahuje šest listů (folia mezi nimi jsou prázdná). První mapa zachycuje trasu pochodové etapy mezi Hořicemi a Jičínem, kterou armáda absolvovala 27. října (obr. 6).[12] Druhá, stejným stylem provedená mapa, orientovaná k severovýchodu, zobrazuje polní tábor u Jičína v prostoru popsaném u výše uvedených map (obr. 2-5), jen kresba je zběžnější a v mapě je méně popisu a více topografických chyb (obr. 7).[13] První mapa je orientována k jihu – orientace je uzpůsobena tak, aby odpovídala logice přesunu armády při čtení zleva doprava. V pásu podél silnice jsou půdorysným mapovým znakem zachyceny a popsány Hořice, Holovousy (včetně areálu zámečku), Ostroměř, Sobčice (opět včetně zámku), Konecchlumí, Kamenice, Lužany a Úlibice, mimo silnici potom obora západně od Hořic a bažantnice u Úlibic, ve výřezu v přibližně stejném měřítku Robousy a Jičín s Novým Městem (za Cidlinou), ale jinak se zcela nezvládnutými předměstími a chaoticky zakreslenými krajinnými i sídelními prvky v nejbližším okolí. Důraz je opět kladen na vodoteče, vodní plochy, komunikace a lesní porosty. Následuje pohled na centrum Jičína s kostelem sv. Ignáce, hradební zdí a budovami Valdštejnova paláce (obr. 8).[14] Pokračuje – tak jak to odpovídá časovému sledu událostí – další mapa pochodu, tedy přesunu z Jičína do Turnova, k němuž došlo 2. listopadu (obr. 9).[15] Tušová kresba zachycuje schematicky údolí mezi Jičínem a Turnovem se skalními městy na obou stranách. Za významná sídla po cestě autor považoval Jinolice a Libunec (*Libonitz*), podle půdorysu pravděpodobně zaměněný za Libuň, zdůraznil opět rybníky (v okolí

[12] *Den 27ten Octob[er] Marsch von Horchitz nach Gitschin*. Anonym. [1745]. Rukopisná mapa, černobílá kresba tužkou a tuší, bez měřítka, rozměry 120 x 165 mm. Browenovské knížky, fol. 89.

[13] *Lager von Gitschin*. Anonym. [1745]. Rukopisná mapa, černobílá kresba tužkou a tuší, bez měřítka, rozměry 120 x 165 mm. Browenovské knížky, fol. 90.

[14] *Prospect von Gitschin.* [Kreslil Charles le Roy]. [1745], černobílá kresba tužkou a tuší. Browenovské knížky, fol. 91. HAM ČR – sv. 18: Jičín, obr. 33, mapový list č. 6.

[15] *Den 2ten Novemb[er] Marsch von Gitschin nach Tournau*. Anonym. [1745]. Rukopisná mapa, černobílá kresba tužkou a tuší, bez měřítka, rozměry 120 x 165 mm. Browenovské knížky, fol. 92.

Jičína a pak rozsáhlý, dnes vysušený rybník u Karlovic) a mimo hlavní trasu, severně od hlavní osy údolí, vyznačil obtížně identifikovatelná sídla: ves *Botansche*, pravděpodobně Podůlší, a *Toback*, snad Tatobity na Václavském potoce. Při pravém okraji mapového rámu je velkoryse zakreslen v půdoryse Turnov. Centru města je pak věnován, stejně jako v případě Jičína, samostatný boční pohled, kterému dominují kostely sv. Mikuláše, sv. Františka z Assisi a Narození Panny Marie (obr. 10),[16] a většina města je opět v půdoryse zakreslena na navazující mapě pochodu, na nějž se vojsko vydalo 7. listopadu dále k Českému Dubu (obr. 11).[17] Mapový náčrt zachycuje údolí Jizery, Mohelky a Ještědky, která bylo třeba překonat, ze sídel pouze Paceřice, Sychrov a bez popisky dvůr Vesec nad Oharkou.[18]

I když se ani za sedmileté války neodehrála v Českém ráji žádná bitva, vojenské operace se severovýchodních Čech přesto dotkly. Opět kolem Jičína a Turnova táhly a tábořily zde vojenské jednotky císařské armády; vojsko znovu prošlo sledovaným údolím, aby pokračovalo dále k Liberci a do Lužice. K roku 1758, konkrétně k událostem ze srpna, se zachovaly čtyři rukopisné mapy – tři zachycují okolí Jičína 11. srpna a čtvrtá tábor u Turnova o den později. Mapy jsou orientovány přibližně k severu. První (obr. 12)[19] a druhá (obr. 13)[20] z nich zobrazují území mezi Jičínem na jihu a nejjižnějšími výběžky Ještědsko-Kozákovského hřbetu – svahy Bradlece a Kozince na severu (vsi Těšín a Dílce, ovšem mimo autorovu pozornost zůstalo městečko Železnice). Na západě jsou nejzazší popsanou znázorněnou obcí Ohařice (popiska jen na obr. 12) a nejvýchodnější výspy Prachova: Brada jsou popsána jako *St. Isidorus* podle kaple v lokalitě Na Vinici, na východě mapy sahají za valdickou kartouzu. Autoři zmínili Holín, Rybníček a Kbelnici, popsán je dále dvůr Zebín (popisky nenesou žádné kopce), kartouza ve Valdicích a jezuitská zahrada se zámečkem při západní straně lipové aleje. Jí, kartouze, zahradě a oboře při Valdštejnově casinu věnovali autoři velmi pečlivou pozornost. Pozoruhodná je i stavba na hvězdicovém půdoryse – šternberská kaple při vstupu do zahrady casina ve

[16] *Prospect von Tournau*. [1745], černobílá kresba tužkou. Browenovské knížky, fol. 93.

[17] *Den 7ten Novemb[er] Marsch von Tournau nach Bömisch Aicha.* Anonym. [1745]. Rukopisná mapa, černobílá kresba tužkou a tuší, bez měřítka, rozměry 120 x 165 mm. Browenovské knížky, fol. 96.

[18] Za identifikaci děkuji Pavlu Jakubcovi.

[19] *Rast-Laager des Corps de Reserve der Kay. Königlichen Armée bey Jitschin den 11ten Augusti [1]758 unter hohen Commando S. Excellenz General Feld-Marschal Graffen Leop[old] von Daun.* Autor *Schinnerer (Canducteur)*. 1758. Rukopisná mapa, barevná kresba, grafické měřítko 4,2 cm = 1000 Schritt, rozměry 235 mm x 340 mm. Österreichische Nationalbibliothek (dále ÖNB), Wien, sign. FKB V.57,58,06,47. HAM ČR – sv. 18: Jičín, mapa č. 12, mapový list č. 6.

[20] *Feld Laager Bey Gitschin des Corps de Reserve.* Autor *A. Shönfeld, Ing souslieut[enenet]*. Bez data, situace 1758. Rukopisná mapa, barevná kresba, grafické měřítko 4,3 cm = 1000 Schritt, rozměry 190 mm x 315 mm. Poznámka: mimo mapový rám: *II Th. Tab. 111*. ÖStA, Kriegsarchiv, Wien, sign. H III e 1599-30.

směru od města, kterou jinak ze známých map zachycuje jen Grauparova mapa jilemnického panství.[21] Půdorys Jičína je naopak dosti nepřesný, a to platí zejména pro předměstí. Osou autorům, kteří se zajímali o území severovýchodně, severně a severozápadně od města, kde byly rozloženy vojenské jednotky, byla nejspíše řeka Cidlina, případně další vodoteče, komunikace jsou naznačeny spíše orientačně.

Stejnou situaci, tedy 11. srpen 1758, zachycuje i třetí mapa (obr. 14).[22] Jejího autora opět neznáme. Relativně pečlivá kresba přináší více topografických informací o Jičínské kotlině a má i větší územní záběr. Půdorys samotného města je oproti výše zmíněným dvěma mapám téměř zcela abstrahován do půdorysného mapového znaku. Naznačeno je Nové Město, jasně oddělené Cidlinou. Poprvé se na této mapě setkáváme s okolím Jičína směrem na jih, kde autor zaznamenal Porák a další rozsáhlé, dnes vysušené rybníky, alej vedoucí k zámku ve Vokšicích, ves Čejkovice a zaznačil hrad Veliš. Komunikace jsou zde provedeny méně pečlivě než např. na obr. 13. Na severu sahá mapa opět po jižní svahy Ještědsko-Kozákovského hřbetu, uvedeny jsou vsi Prachov, Brada a Jinolice, Soběraz a Radim, ovšem jejich vzájemná lokalizace je velmi pochybená. Na Trnávce jsou potom Studeňany společně s Radimí zachyceny jako nejvýchodnější uvedená obec. Zakreslena je dále Ohaveč, Holín, Kbelnice, Dílce, lipová alej, ovšem bez jezuitské zahrady a šternberské kaple, zato na vrchu Zebína je popsána kaple sv. Maří Magdaleny, a dále čestný dvůr, casino a kartouza. Mapy obr. 13 a 14 jsou evidentně součástí rozsáhlejších souborů – viz souřadnice či čísla odkazující k pořadím či umístěním v rámci větších celků. Nic podobného na obr. 12 neshledáváme, přesto jej není možné bez dalších důkazů označit za v terénu vzniklou předlohu obou následujících. Bez toho, abychom identifikovali autory map a dozvěděli se podrobnosti o jejich kariéře v rámci rakouské armády, nebude možné takové hypotézy potvrdit.

Poslední mapou zachycující část sledovaného teritoria k roku 1758 je tábor, který armáda rozbila 12. srpna u Turnova (obr. 16).[23] Mapa posloužila o rok později, kdy do ní bylo zakresleno postavení divize 1. července 1759. To, že

---

[21] VALENTA, Aleš. *Grauparova mapa velkostatku Jilemnice: doba a okolnosti vzniku, otázka autorství, analýza obsahu.* Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku, 2016. 176 s. ISBN 978-80-7535-023-7.

[22] *Plan du Camp d´une division de l´armée Imperiale prés de Gitschin le 11 August 1758. No 24.* Anonym. 1758. Rukopisná mapa, barevná kresba, grafické měřítko 2000 Pass = 6,5 cm, rozměry 220 mm x 255 mm. ÖStA, Kriegsarchiv, Wien, sign. H III e 1599-31; HAM ČR – sv. 18: Jičín, mapa č. 13, mapový list č. 6.

[23] *Feld Laager bey Turnau Den 12ten Augustij 1758. Unter Hohen Com[m]ando Sr. Excellenz Herrn Feld Marchall Graffen Leop[old] von Daun. Levé par le Lieut[enenet] N. de Pest. Sous Liuet[enenet] Mazuri des Con..Du ... Schinerer*. Autor N. de Pest [?]. 1758, s úpravami 1759. Rukopisná mapa, barevná kresba, grafické měřítko 2000 Schritt = 8,5 cm, rozměry 345 x 400 mm. ÖStA, Kriegsarchiv, Wien, sign. H III e 1665. Verze této mapy s francouzskou legendou je uchovávána v ÖNB, Wien, sign. FKB V.57,58,06,49.

byla dále v praxi používaná, ukazuje nejen tento fakt, ale také celkové opotřebení listu, stejně jako to, že na verso straně jsou četné přípisky odkazující k uložení mapy v rámci různých souborů, přičemž do 18. století by bylo možné datovat alespoň dva.

Evidentní osou zběžné mapové kresby je řeka Jizera. Přibližně uprostřed zrcadla mapy vidíme půdorysně zachycené centrum Turnova s kostely na severní a západní straně od náměstí, schematicky je načrtnuto předměstí v oblasti přechodů přes Jizeru na dnešní Palackého ulici, Daliměřice, Hrubý Rohozec i s bažantnicí a dvorem a Malý Rohozec. Dále na jih potom vidíme topograficky nepřesně zakreslené Přepeře a Modřišice; mezi uvedenými, popiskami opatřenými sídly je na pravém břehu řeky zaznačeno ještě několik sídel nepopsaných. Osnovu vytvářejí komunikace s orientačními body drobných památek – křížů na rozcestích, spíše než správně zakreslené prostorové souvislosti. Na levém břehu Jizery, severně od jejího soutoku s Libuňkou, je vyznačena silnice *von Gitschin*. Posledními popsanými sídly jsou Bělá a Chloumek.

Okolí Jičína na konci června 1759 zachycují dva zběžné náčrtky (obr. 16 a 17).[24] První velmi úzce vychází z obr. 12 a 13 včetně všech topografických detailů Jičínské kotliny i s chybami. Do podkladu byl doplněn tematický obsah v podobě červeně zakresleného postavení jednotek infanterie a kavalerie 29. června 1759. Druhá kresba je ještě zběžnější a soustředí se na vývoj postavení jednotek. Je označena jako *No 3* neznámého souboru a datována 29. června 1759. Úplnější údaje nacházíme na rubové straně: *Feld Lager des Ersten Treffens von der K. K. Armee bey Gitschin den 29ten Junij [1]759*. V legendě je poznamenáno, že červeně označené obdélníky značí jednotky vedené vévodou z Arenbergu.

Obdobný zběžný náčrtek, pravděpodobně od stejného neznámého autora, vznikl pro Turnov a jeho okolí o dva dny později (obr. 18).[25] Je označen jako č. 4 zmíněného neznámého souboru, kam jistě patřila druhá jičínská kresba, a vykazuje úzké souvislosti s obr. 15.

Válku o bavorské dědictví, zvanou „bramborová", ve sledovaném prostoru dokumentují čtyři mapy. Pro Jičín a okolí jsou to dvě pečlivé barevné kresby

---

[24] *Plan bey Gitschin des Corp du reserve* Přeškrtnuto: *ersten Treffen.* Anonym. 1759. Barevná kresba, bez měřítka, 200 x 330 mm. V legendě *29. Junij [1]759*. ÖStA, Kriegsarchiv, Wien, sign. H III e 2007, 2. Exemplar; *Den 29. Junij [1]759.* Na rubu: *Feld Lager des Ersten Treffens von der K.K. Armee bey Gitschin den 29ten Junij [1]759*. Anonym. 1759. Barevná kresba tužkou a tuší, bez měřítka alej asi 6,5 cm, rozměry 220 mm x 335 mm. ÖStA, Kriegsarchiv, Wien, sign. H III e 2007 – 1. Exemplar.

[25] *Feld Lager Des Ersten Treffens von der K. K. Armée bey Turnau den 1. July [1]1759. No. 4*. Anonym. 1759. Barevná kresba, bez měřítka, rozměry 220 x 350 mm. ÖStA, Kriegsarchiv, sign. H III e 2039.

zachycující ležení císařské armády 17. září 1778 (obr. 20),[26] pro Turnovsko postavení záložních jednotek pod vedením generála Laudona v témže roce (obr. 21 a 22).[27]

První mapa se vymyká užitým kartografickým jazykem. Autor zdůraznil vedle terénu (šrafy) lesní plochy a louky, v celkovém dojmu pak zanikají sídla, komunikace a vodoteče. Druhá mapa se soustředí na jižní svahy Prachovských skal a údolí pod nimi až k Poráku, směrem na severozápad tušíme načrtnutou Čeřovku a Zebín (bez popisu). Hlavní osou je silnice směrem na Sobotku, popsána je ovšem nejen tato, ale i komunikace vedoucí na Turnov; vyznačeny jsou Holín, Ohaveč, Dolní Lochov, Horní Lochov, Prachov, Rybníček a Kbelnice. Samotný Jičín reprezentuje půdorysný mapový znak, v jehož rámci jsou ale zdůrazněny významné veřejné budovy (přibližně lokalizovány), směrem k východu i k jihu (za Cidlinou) jsou naznačena přibližně správně ve svých půdorysech předměstí. Kromě terénu a cestní sítě hrály pro autora podstatnou roli také velké rybníky (Kníže, Porák aj.).

To, proč se rakouská armáda potýkala s orientací na vlastním území, vysvítá z předchozích stránek studie velmi zřetelně: zběžné náčrtky nedržící se jednotného podkladu, plné topografických a prostorových chyb a trpící nejednotným mapovým jazykem i nahodilou generalizací nemohly nahradit několik desetiletí starou a v nevyhovujícím měřítku zpracovanou Müllerovu mapu. Proto v roce 1763 dostal od Marie Terezie maršál Leopold Daun svolení k započetí prací na systematickém, pro armádní potřeby určeném mapování. Geneze tohoto díla, které je dnes označováno jako první vojenské mapování, byla recentně popsána, a byla zpřesněna také datace jednotlivých dochovaných složek tohoto souboru, který se dochoval ve dvou skupinách – z let 1764–1767 a 1780–1783.[28] Patnáct let od započetí díla, tedy za „bramborové" války, se totiž

---

[26] *Plan Des Lagers bey Gitschin unter Commando Ihro Majestät des Kaisers von 17ten Septembris 1778*. Kreslil Wenzel Koschin, barevná kresba, rozměry 285 mm x 440 mm. Grafické měřítko 2500 Schritt = 10,1 cm, papír podlepený plátnem. ÖNB, Wien, sign. FKB AA.25.4. HAM ČR – sv. 18: Jičín, mapa č. 14. Obr. 19; *Plan Des Lagers bey Gitschin unter Comando Ihro Majest. des Kaisers von 17ten Septembris 1778*. Kreslil [nečit.], barevná kresba tužkou a tuší, papír, grafické měřítko [asi 1:14 400], rozměry 285 mm x 440 mm. ÖStA, Kriegsarchiv, Wien, sign. H III e 2640.

[27] *Position eines Corps von der Armee des F. M. Laudon bey Turnau in Böhmen ... 1778*. ÖNB, Wien, sign. ALB Port 23b,13; *Position eines detachirten Corps der Armée des Feld- M. Laudon bey Bredl ... 1778*. ÖNB, Wien, sign. ALB Port 23b,14.

[28] CHODĚJOVSKÁ, Eva. I. vojenské mapování jako pramen pro poznání krajiny druhé poloviny 18. století. Komunikace v pražském regionu. In: CHODĚJOVSKÁ, Eva – ŠIMŮNEK, Robert. *Krajina jako historické jeviště. K poctě Evy Semotanové*. Praha: Historický ústav, 2012, s. 357-382, a studie téže autorky cit. v pozn. 1. ISBN 978-80-7286-199-6. Obě studie uvádějí starší literaturou. Mapa je zpřístupněna na webových stránkách Laboratoře geoinformatiky UJEP: http://oldmaps.geolab.cz, kde je dostupná i rekonstrukce nedochované mapové legendy: http://projekty.geolab.cz/cd/klic1.htm ; k tomu srov. také BRŮNA, Vladimír

jasně ukázala nedokonalost raných částí tohoto materiálu, takže bylo třeba přistoupit k jeho systematické revizi. Soubor pro Čechy nese název *Kriegs-Karte des Königreiches Böhmen, aufgenommen auf den Befehl eines höchlöbl. k. k. HofKriegsRaths in den Jahren 1764–1767*. Vlastní mapování realizoval štáb generálního ubytovatele rakouské armády (*Generalquartiermeisterstaab*), jenž měl v rámci nově reorganizované armády na starosti logistiku a informace, ve spolupráci s důstojníky místních posádek. Přímo v terénu pracovaly šestičlenné skupiny, kdy pět proškolených vojáků mapovalo a šestý se zabýval slovním popisem území. V zimních měsících byly náčrtky a poznámky pořízené v terénu překreslovány a přepisovány. Sledovaný region zachycují z 273 sekcí mapy pořízených pro Čechy sekce 43, 44, 59 a 60 (obr. 23)[29] a jim odpovídající topografický popis. Všechny sekce patří mezi ty, které byly na počátku osmdesátých let 18. století zcela nově přemapovány, přičemž se původní mapové kresby ze šedesátých let nedochovaly. Dochovaný přehled těchto sekcí[30] a osob zodpovědných za nové zakreslení uvádí také důvody, proč byla příslušná sekce přepracována, a svědčí tak o spolehlivosti původního provedení, potažmo o kvalitě informací, s nimiž museli velící důstojníci rakouské armády pracovat. Často je tento „Manuál" výrazně sdílnější, než lakonické „*diese Section war ganz unrichtig*" jako v případě sekce 43 (Turnovsko a Mnichovohradišťsko), která byla spolu se sousední sekcí 59 přepracovávána pod vedením podplukovníka Jegermanna v roce 1781. V odůvodnění pro sekci 59 tedy čteme, že byla špatně zakreslena sídla a terén v severozápadním cípu – tedy okolí Kněžmostu, Dlouhé Lhoty a Bakova. Ve zbytku sekce byly provedeny úpravy v zákresu terénu, lesů a přikresleny rybníky tak, jak odpovídalo skutečnosti, a upraveny trasy některých cest včetně zvýraznění hlavních silnic. Sousední sekce 60 (okolí Jičína) a 44 (Rovensko pod Troskami, Lomnice nad Popelkou a Semilsko) měl na starosti podplukovník Feuteichsleben a jeho lidé se k jejich přepracování dostali v roce 1780, respektive 1783. Vady na nich byly ještě rozsáhlejší: terén v celém úseku mezi Příchovjí a Roubousy byl zakreslen zcela nepřesně, zbytek sekce nebyl dostatečně detailní, většina míst byla „*falsch orientirt*" a vzdálenosti tak

– BUCHTA, Ivan – UHLÍŘOVÁ, Lenka. Interpretace prvků mapy prvního a druhého vojenského mapování. In: *Historická geografie,* 2003, roč. 32, s. 93-114. ISSN 0323-0988.

[29] Barevná kresba, 1:28 800, 273 sekcí. ÖStA, Kriegsarchiv, Wien, sign. B IX a 92. Skeny kopií pořízených v Rakouském státním archivu jsou publikovány na http://oldmaps.geolab.cz (k tomu srov. BRŮNA, Vladimír. Cesta do Vídně aneb http://oldmaps.geolab.cz osm let poté. In: *Studia Oecologica* 2010, roč. 4(2), s. 101-106, dostupné na http://bruna.geolab.cz). Viz obr. 23 – výřez z digitálně spojených sekcí 43, 44, 59 a 60.

[30] *Manuale über die von denen bey Rectification der Böhmischen KriegsOperationskarte angestellt gewesenen Herrn Officiers verfasste und unter ihrer Ferttigung eingereichte Corrections Anmerkungen vom Sommer 1780, 1781, 1782 et 1783.* ÖStA, Kriegsarchiv, Wien, sign. B IX a 92.

nepřesné, že terén se mezi zakreslená místa odpovídajícím způsobem nevešel. Ještě závažnější závady vykazovala původní verze sekce 44, kde chyběla řada vesnic, byl špatně znázorněn terén i vodoteče včetně Jizery!

Zatímco dochovaná mapa ve sledovaném regionu tedy zachycuje realitu počátku osmdesátých let, v případě dochované verze topografického popisu[31] je to sporné. Dosud provedená analýza nasvědčuje tomu, že text by mohl být původní – ze šedesátých let.[32] I když se nezachovala pro první vojenské mapování pro území Čech žádná instrukce, je v každém případě zřejmě, že k popisu bylo přistupováno přísně věcně, osobní hodnocení reality je zcela výjimečné. Hlavním hlediskem při popisu byla fyzická podoba sídla a krajiny obecně, nešlo o příslušnost k dominiu, o jeho vlastníka, kategorii, význam či administrativní hierarchické uspořádání příslušného sídla. Reflektovány byly pouze zemské hranice a hranice krajů. Text a mapa se doplňovaly (zejména ohledně tehdy známými kartografickými prostředky nedostatečně postižitelného výškopisu). Původním účelem jistě bylo poskytnout velitelům jednotek komplexní a rychle vyhledatelné, strukturované informace pro efektivní pohyb v terénu. Ani přepracovaná verze ovšem tyto ambice nenaplnila. Rakousko se o tom přesvědčilo především za Napoleonských válek a muselo zběžně přistoupit k pořízení nového mapování. Toto druhé vojenské neboli Františkovo mapování bylo však již organizováno a provedeno na jiných principech.

□

Jaké informace tedy měla rakouská armáda ve druhé polovině 18. století o Jičínsku a Turnovsku? V porovnání s dnešními standardy jistě povrchní a značně nepřesné. Přesto můžeme vysledovat jistou snahu armádního velení vybudovat si namísto nedostatečně podrobné Müllerovy mapy v praxi využitelné mapové podklady alespoň formou dílčích map. Prokázali jsme i na příkladu sledovaného regionu, že některé starší kresby sloužily již kolem poloviny století jako základ náčrtům mladším a systém nejspíše alespoň v omezené míře fungoval. Za promyšlené a systematicky organizované dílo podchycující topografické informace o teritoriu habsburské monarchie je možné ovšem označit až první vojenské mapování. Jeho realizace rozhodně nebyla bez-

[31] Text: *Anhang zu der Kriegs Carte des Königreich Böheim*. 19 svazků rukopisu. ÖStA, Kriegsarchiv, Wien, sign. B IX a 92; mikrofilmy uchovávány v Národním archivu v Praze (bez evidence, dostupné v centrální badatelně). Popis území každé sekce zachovává pevnou strukturu: sídla jsou pročíslována a každé charakterizováno v několika krátkých odstavcích. Po popisu obcí následuje zpravidla „Extract", kde je celá oblast shrnuta tematicky (tento oddíl se člení na obecný úvod, vodoteče, úvozové cesty, lesy, bažiny, rybníky, povrch, zemské silnice a závěrečné poznámky). Shrnutí zmíněných čtyř sekcí a popis Jičína a Turnova budou publikovány v následujícím čísle této ročenky.

[32] K dataci srov. analýzu na příkladu pražského regionu: CHODĚJOVSKÁ, E., I. vojenské mapování jako pramen pro poznání krajiny druhé poloviny 18. století, c. d.

chybná, a to ani pokud šlo o oblasti přemapované v osmdesátých letech. Pokrývalo nicméně na rozdíl od mapových náčrtků ze čtyřicátých až sedmdesátých let – „ostrovních map" – nesrovnatelně větší území, které zachycovalo jednotným „jazykem".

Co mají sledované mapy společné? Všechny mapy trpí nedostatečnou kartografickou kvalitou – postrádají matematické a geodetické základy, jsou nerovnoměrně generalizovány – svědčí o „selektivním vidění" svých autorů, jsou silně ovlivněny účelem pořízení. O výrazně objektivnější popis usilovalo až první vojenské mapování. Ovšem ani zde generalizace mapy a výběr faktů zařazených do topografického popisu neodpovídá parametrům moderní generalizace. Přesto – díky tomu, že první vojenské mapování vznikalo pro vojenské účely a mělo sloužit pro zajištění efektivního pohybu vojenských jednotek v krajině, – jej s moderními mapovými díly spojuje pragmatičnost: nezájem o estetické hodnoty popisovaných sídel a naopak důraz kladený na informace o sklonu svahů, sjízdnosti cest pro těžké vozy v průběhu celého roku, kvalitě vody v rybnících (kvůli zdrojům pitné vody pro mužstvo a koně) apod. To, že máme před sebou díla školených profesionálů, dokládá také to, že i když neužívali jednotný mapový jazyk, mapové znaky jsou vesměs výrazně abstraktní (půdorysné). Všechny sledované mapy i popisy měly ambici být neutrální, objektivní. Osobnost autora není v dílech čitelná, jeho preference a případná hodnocení byla vyloučena. Cílem bylo podchytit využitelnost krajiny a případná rizika pro pohyb vojska. Na rozdíl od řady dobových map (a plánů měst) srovnatelného měřítka bylo na celé území nahlíženo podle stejných kritérií (intravilán i extravilán sídel apod.).

Na vytvoření map měli autoři, s výjimkou prvního vojenského mapování, nejspíše velmi málo času. To se projevuje například odlišnou logikou zachycení nejbližšího okolí Jičína, než bychom na základě dosud známých kartografických dokumentů[33] očekávali: vojenští kreslíři si vybírali pro své náčrtky vždy jen část jinak sevřené a logicky z centra dobře prostorově čitelné Jičínské kotliny: zajímala je oblast mezi Prachovem a Železnicí na severu a Čejkovicemi na jihu, vrcholem Veliše (není zde Podhradí) a Ohavčí na západě a Radimí na východě (nepotřebovali už Chlumy včetně Konecchlumí); nevyužívali elementy zdejší komponované krajiny – lipovou alej mezi Jičínem a Valdicemi jako osu apod. Je možné shrnout, že „nečetli" Jičínskou kotlinu jako město a jeho okolí, ale oporou jim byla – jako kdekoli jinde – síť vodotečí či komunikací nebo výrazné církevní stavby (spíše než krajinné dominanty). Na této úrovni lze jako

[33] Srov. HAM ČR – sv. 18: Jičín; ULIČNÝ, Petr. K ikonografii města Jičína a okolí. In: *Z Českého ráje a Podkrkonoší*, 2003, roč. 16, s. 238-248. ISBN 978-80-86254-09-7.

podklad připustit Müllerovu mapu Čech. Při zakreslení jednotlivých prvků se ale dopouštěli značných topografických chyb – chybné jsou prostorové souvislosti, dále zkomolená toponyma atd. Na vině je odlišné, větší měřítko – tedy daleko více informací, které museli zapracovat a pro něž neměli starší vzor, neznalost regionu a právě rychlost, s níž museli ke své práci přistupovat: na místě, o němž pravděpodobně neměli žádné bližší informace, strávili jeden až dva dny v rámci dlouhodobého vyčerpávajícího přesunu a museli se zorientovat velmi rychle. Máme tak před sebou v rámci raně novověké kartografie středních a velkých měřítek doklady odlišného „čtení krajiny", toho, že autoři nejspíše vnímali region nikoli z centra do zázemí (okolí), ale právě jako jeden z mnoha výseků krajiny, kterou procházeli. Nejspíše ani nevkročili do Jičína, odkud by se ubírali k Valdicím a do tábora ke Studeňanům, ale pokračovali ve směru od Hradce Králové stále severozápadním směrem – proto se mohli dopustit chyb i v nejnápadnějších prostorových souvislostech: v umístění Valdické obory ve vztahu ke kartouze a Valdštejnovu casinu či chybně položit jičínské Nové Město nebo nechat Cidlinu obtékat rybník Kníže v Jičíně z východu místo ze západu.

Celkově se ve sledovaných topografických dokumentech Jičínsko a Turnovsko jeví jako venkovská krajina s členitým terénem, mnohými lesy plnými skal, u Jičína a Zámostí jsou zdůrazňovány rybníky, na dalších četných místech pak podmáčené louky. Oblast, i přes relativní dostupnost po hlavních – ovšem vesměs celoročně s nákladem dobře nesjízdných – silnicích, je celkově hodnocena jako nevhodná pro bojové operace.[34]

[34] Tato studie byla zpracována v rámci řešení projektu excelence GAČR č. P410/12/G113 Výzkumné centrum historické geografie.

CHODĚJOVSKÁ, Eva: ***Die Gegend von Jičín und Turnov des 18. Jahrhunderts gesehen von Militärkartographen***

Eine ausführliche topographische Beschreibung der Landschaft war im 18. Jahrhundert eine erforderte Neuheit, vor allem in militärischen Kreisen. Von zufälligen und verschiedenartig motivierten Darbietungen von Einzelpersonen orientierte sich die Entwicklung auf dem Gebiet der Landschaftsbeschreibung zu geplanten und systematisch von (staatlichen) Ämtern geregelten kollektiven Mappierungen. Dies konnte dabei sowie in Wort, als auch mit kartographischer oder bildlicher Sprache durchgeführt werden. Das erste staatliche kartographische Werk, das relativ ausführlich das Gebiet von Böhmen dokumentiert und deren Erstellung von Karl VI. dem Militäringenieur Johann Christoph Müller anvertraut wurde, war die Karte, welche 1720 erschien. Die Österreichischen Erbfolgekriege und der Siebenjährige Krieg zeigten anschaulich das ungenügende Vorhandensein von Orientierungsmitteln, die den Kommandanten der Einheiten von der österreichischen Armee verlässliche Informationen über das eigene Gebiet gäben. Marschall Leopold Daun initiierte deshalb die erste systematische, sog. I. militärische Landesaufnahme (auf dem Gebiet von Böhmen in zwei Phasen 1763-1783). Bevor dieses Werk entstand, wurden Kartenskizzen und danach Reinzeichnungen angefertigt, welche die Bewegungen der Einheiten sowie in Friedenszeiten, als auch während der Kriegsauseinandersetzungen dokumentieren. Ähnliche handschriftliche „Inselkarten" halten immer ein relativ kleines Gebiet fest und entstanden danach noch im Zusammenhang mit dem sog. Kartoffelkrieg. Sie wiedergeben somit ausführliche Informationen über den Landschaftscharakter vor der dramatischen Veränderung in der Zeit der Industrialisierung, massiven Urbanisierung und weiterer zusammenhängender Prozesse (Revolution im Verkehr u. Ä.). Die Studie präsentiert diese Dokumente, welche in der Österreichischen Nationalbibliothek und im Österreichischen Staatsarchiv aufbewahrt werden, für die Regionen von Jičín (Jitschin) und Turnov (Turnau). Die Autorin verfolgt, wie Offiziere der Österreichischen Armee und ihre Mitarbeiter die böhmische Landschaft sahen.

Die Gebiete von Jičín und Turnov werden in den analysierten Dokumenten als Region eingeschätzt, die ungünstig für Kampfoperationen ist. Die Österreichische Armee hatte in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts über beide genannten Gebiete im Vergleich mit heutigen Standards nur oberflächliche und ziemlich ungenaue Informationen. Alle Karten leiden an unzureichender kartographischer Qualität, sind von mehreren topographischen Fehlern gekennzeichnet und stark vom Zweck der Anschaffung und der knappen Zeit beeinträchtigt, welche die Autoren hatten. Zum Unterschied von den meisten Kartographen-Kartenschöpfern der Stadtumgebungen in großen oder mittleren Maßstäben der frühen Neuzeit empfanden sie den Jitschiner Kessel nicht als Stadt mit deren Umgebung, hoben auch keine Achsen der hiesigen komponierten Landschaft hervor. Als Stütze dienten ihnen – so wie beliebig anderswo – das Netz von Wasserläufen oder Straßen- und Wegeverbindungen, beziehungsweise dominierende religiöse Bauwerke (eher als Landschaftsdominanten).

MUDR. ANTONÍN ŠPIDLEN – STAROSTA MĚSTA SEMIL

Tomáš Jech

Ve svém příspěvku se věnuji jedné z klíčových postav dějin města Semil. Muži, který stál ve vedení města déle než dvě desetiletí a během jehož starostování se Semily změnily k nepoznání.

Úvodem představím osobní život Antonína Špidlena. Stěžejní část však zachycuje jeho veřejnou činnost v letech, kdy byl starostou Semil (1889–1913, s krátkou přestávkou). Jeho přičiněním vzniklo v Semilech mnoho nových staveb. Žil v době, kdy město prožívalo populační, průmyslový a stavební boom.

RODINA A OSOBNÍ ŽIVOT ANTONÍNA ŠPIDLENA

Otec Josef Špidlen se narodil v roce 1815 v obci Příkrý, vzdálené tři kilometry od Semil. Spolu se svým otcem Antonínem hospodařil na 32 jitrech 949 čtverečných sázích pozemků.[1] Josefova choť Anna přišla na svět v roce 1821 do selské rodiny Josefa a Barbory Strnadových také v obci Příkrý. Jakmile bylo Anně 18 let, konala se svatba.[2] Po třech letech se 11. července 1842 jako nejstarší syn narodil Antonín.[3]

Antonín pochoval své rodiče v mladém věku. Otec mu zemřel 1. prosince 1859 a matka ještě o rok dříve, 16. září 1858. Příčinou smrtí obou rodičů byly „úbytě", což byl jeden z projevů tuberkulózy.[4] Oba tak skonali ještě za jeho

[1] Dnes můžeme hovořit o rozloze 18,756 hektarů.

[2] SOA v Zámrsku, fond Sbírka matrik Východočeského kraje, Farní úřad římskokatolické církve Bozkov, sign. 4863, matrika oddaných, 1819–1854, fol. 212.

[3] SOA v Zámrsku, fond Sbírka matrik Východočeského kraje, FÚ Bozkov, sign. 4860, matrika narozených, 1840–1850, fol. 314.

[4] SOA v Zámrsku, fond Sbírka matrik Východočeského kraje, FÚ Bozkov, sign. 4865, matrika zemřelých, 1810–1860, pag. 521 a 525.

studií na jičínském gymnáziu. Antonín musel být velice houževnatý, bystrý a činorodý, když dokázal školu úspěšně dokončit a poté neméně úspěšně absolvovat náročné studium medicíny na Lékařské fakultě Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze.

Po smrti rodičů ho spolu s mladšími sourozenci vychovával strýc Antonín Špidlen. Dospělého věku se však dožil pouze František a Josef. František Špidlen (narozen 12. listopadu 1853) se přiženil do Sutic, kde se živil jako mlynář. Později pracoval jako truhlář v Podmoklicích v továrně firmy F. Schmitt, kde si zničil zdraví a trpěl pak plicní chorobou.[5] Josef Špidlen (narozen 1. prosince 1849) se s bratry nevídal. Živil se jako kamenářský dělník v Drážďanech. V pozůstalostním spisu dr. Špidlena se dočteme, že Josef byl Antonínovým nevlastním bratrem. Není jasné, proč byl za otce Josefa považován František Havel, rolník z Příkrého čp. 59,[6] když matrika jako jeho rodiče uvádí bez nejmenších pochyb Josefa a Annu Špidlenovy.[7] Snad se až po jejich smrti prozradil Annin hřích.

Usedlost, ve které Špidlenovi v Příkrém žili, zdědili do společného vlastnictví František a Josef. Dům s přilehlými pozemky později pronajímali. Bratr Antonín dostal peníze, aby mohl jít dál studovat.

Obecnou školu navštěvoval Špidlen nejpravděpodobněji ve své rodné obci Příkrý. Záznamy však z této doby nemáme, protože škola v roce 1871 vyhořela a s ní skončily v plamenech i veškeré její dokumenty.

Středoškolské vzdělání absolvoval na jičínském gymnáziu, kde svá studia započal ve školním roce 1855/1856.[8] Krátce před jeho příchodem byla škola rozšířena na osmileté gymnázium (1848) a Špidlen zde strávil velký kus svého dětství.

Jičínské gymnázium bylo dvojjazyčné. Jak čeština, tak i němčina měly být vedle sebe navzájem respektovány. Od roku 1848 se zde povinně vyučoval český jazyk. V tomto směru bylo pouze jedním z deseti v celé zemi.[9]

V Jičíně bydlel na Pražském předměstí v čp. 23 u švadleny Anny Klierové. Byl jedním z mnoha studentů, kteří si sami museli platit školné. Do první třídy gymnázia vstoupilo ve školním roce 1855/1856 54 žáků, kteří studovali prezenčně, a 22 „privatistů". Špidlen zpočátku studoval soukromě. V zázna-

---

5 SOkA Semily, fond OS Semily, Pozůstalosti, sign. A 1917/110.

6 Tamtéž.

7 SOA v Zámrsku, fond Sbírka matrik Východočeského kraje, FÚ Bozkov, sign. 4860, matrika narozených, 1840–1850, fol. 337.

8 SOkA Jičín, fond Reálné gymnázium Jičín, inv. č. 9, katalog, 1856.

9 ČELIŠ, Jan – GEBAUER, Bohuslav. *Sborník Lepařova gymnázia v Jičíně 1974–1994*. Jičín: Lepařovo gymnázium, 1994, s. 3–4.

mech z dalších tříd již není mezi privatisty uváděn. Se školou Antonín poměrně zápolil, nikdy nedosáhl na vyznamenání a patřil spíše k průměru. Z většiny předmětů měl známky dobré či dostatečné. Důvodem mohla být výuka v němčině, s níž se v českém Příkrém sotva setkal, ale především odloučení citlivého chlapce od rodičů a nakonec jeho úplné osiření. Jičínské gymnázium bylo ovšem v celé zemi vyhlášené svou náročností, málokterý student měl vynikající prospěch. Špidlen zde měl po většinu svého studia tyto předměty: náboženství, latinu, řečtinu, zeměpis, dějepis, matematiku, přírodopis, němčinu, češtinu a základy filosofie.

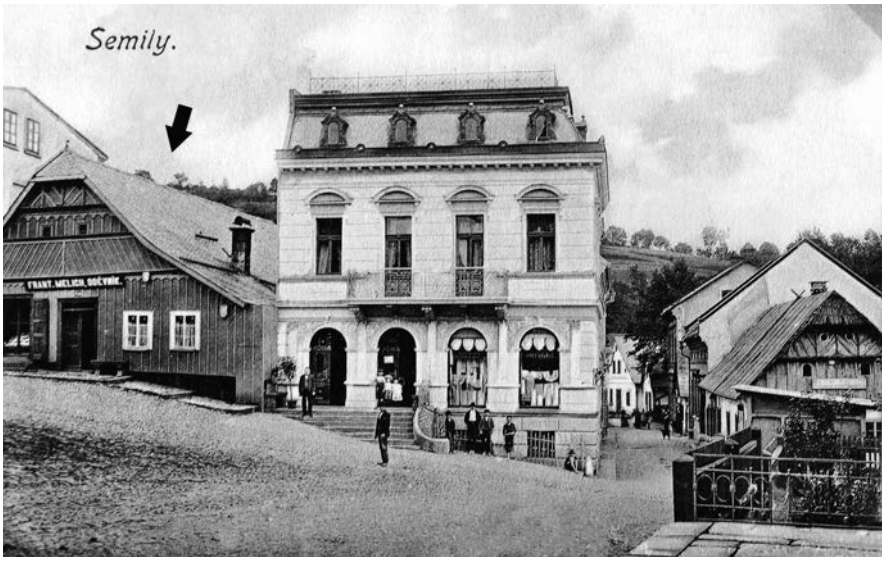
Úspěšné studium na gymnáziu v Jičíně, kde studoval například i František Ladislav Rieger či další osobnosti z Podkrkonoší, zakončil maturitní zkouškou, jejíž závěrečná ústní část probíhala 1. až 5. srpna 1863, již v červnu ale maturanti plnili písemné zkoušky. O tom, že maturitní zkouška nebyla jednoduchou záležitostí, svědčí například, že studenti překládali text z němčiny do latiny, psali písemnou práci z němčiny na téma *„Jaké přednosti má učení cizím jazykům"* či překládali Sofoklovu Antigonu z řečtiny do němčiny nebo češtiny.

Za katedrou zde v dobách jeho studií působily věhlasné osobnosti. Jako příklad uvedu Josefa Pechánka (učitel latiny a řečtiny), Dr. Leopolda Kotrbelce, Josefa Baudiše (učitel matematiky a fyziky), Antona Vánkomila Malocha (učitel češtiny a zpěvu, velký vlastenec, v Jičíně a jeho okolí zanechal výraznou stopu), Tomáše E. Kazbundu (učitel přírodních věd, velice vážený člen zastupitelstva města Jičína). Učitelem češtiny mu byl ve školním roce 1856/1857 sám František Lepař, po kterém v současnosti nese toto gymnázium název.

Podle dokumentů z posledního roku studia na jičínském gymnáziu víme, že nejprve uvažoval o studiu teologie. To se však nenaplnilo a začal docházet na Lékařskou fakultu Karlo-Ferdinandovy univerzity. Na studia nastoupil ve svých 21 letech v zimním semestru 1863/1864. Od druhého ročníku byl částečně osvobozen od poplatků (platil jen polovinu). Studium na lékařské fakultě bylo finančně náročnější než na ostatních fakultách.

V prvním ročníku měl zapsané předměty, které se (s výjimkou anatomie) lékařství dotýkaly jen okrajově – mineralogii, zoologii a botaniku. Ve druhém ročníku jej fyziologii vyučoval sám J. E. Purkyně. Ve třetím ročníku již chodil na praxe na lékařskou kliniku, chirurgickou kliniku a do porodnice, o rok později i na oční kliniku. Oproti spolužákům měl zapsáno velké množství předmětů, což jistě svědčí o jeho pilnosti a snaživosti – například stomatologii, zvěrolékařství, ženské či pohlavní nemoci.[10] Studium v Praze zakončoval v let-

[10] Archiv Univerzity Karlovy, fond Matriky Univerzity Karlovy, inv. č. 1, Matrika doktorů české Karlo-Ferdinandovy univerzity I., fol. 334.

Dům čp. 109 v Semilech (označen šipkou). (SOkA Semily, fond František Mizera.)

ním semestru roku 1868. Promoval 6. března 1869 a téhož roku se natrvalo usadil v Semilech.[11]

Jako dítě bydlel A. Špidlen v domě svých rodičů v Příkrém čp. 49. Dřevěná chalupa krytá šindelem a doškem ležela mimo centrum obce a byla velice skromně zařízena. Během studií v Jičíně (od roku 1857) žil u švadleny Anny Klierové v domě na Pražském předměstí čp. 23.

První záznam o tom, že bydlel Antonín Špidlen v Semilech, máme ještě z dob jeho studií – v roce 1867 přebýval v domě čp. 109.[12]

Po svatbě se Špidlenovi přestěhovali do domu čp. 146 (1871) a za dva roky se ocitli v domě čp. 20. V tomto domě na Dolením (později Riegrově) náměstí bydleli mnoho let. V domě byl hostinec *V ráji* a bydlelo zde více rodin – Vedralovi, Vojtíškovi a také František Mizera s manželkou Barborou. Majitelem domu byl v té době František Vedral.

Z údajů z roku 1900 zjistíme, že se MUDr. Antonín Špidlen přestěhoval a bydlel společně se svou manželkou a dcerou Marií v Semilech v domě čp. 394, ve kterém měl pronajat jeden ze šesti bytů. Celý dům patřil Občanské záložně, která jej v roce 1898 nechala vystavět.[13] Bydlely zde v roce 1900 i další

[11] SOkA Semily, fond AM Semily, sign. V/51, Ranhojiči, lékaři a lékárníci, 1852–1917.
[12] SOkA Semily, fond AM Semily, inv. č. 136, Evidence cizích domovských příslušníků, 1864–1881.
[13] KUDRNÁČ, Václav: *Úplný adresář a popis politického okresu Semilského.* Turnov 1905, s. 51.

Dům čp. 20 na Dolením náměstí v Semilech (označen šipkou). (SOkA Semily, fond František Mizera.)

rodiny – Josef a Marie Šourkovi, Josef a Pavlína Kouckých, rodina Jindřicha Melicha, rodina Václava Griesbacha (původem z Haliče) a rodina zvěrolékaře Spinky, celkem 24 osob.[14] Odhadní cena domu s přiléhajícím pozemkem činila v roce 1917 48 000 korun. Hospodyni jim dělala sestřenice Františka Koudelková z Příkrého (1855–1909). Špidlen také zaměstnával jednu služku – Annu Metelkovou ze Sklenařic u Jilemnice (*1871).

V roce 1910 již žil sám jako vdovec, společně se služkou Marií Křížkovou ze Svojku (*1878).[15] V domě bydlel i Josef Špidlen (1832–1921) se svojí dcerou Boženou. V příbuzenském vztahu Antonín a Josef však nebyli. J. Špidlen působil dlouhá léta v městském zastupitelstvu i radě. Byl správcem a zakladatelem městského parku a dlouholetým předsedou hospodářského odboru.

V březnu 1894 koupil Dr. Špidlen v Semilech pozemek č. 237 za 500 zl.[16] Po tchánu Františku Hradeckém zdědil v Loukově dům čp. 6, který pronajímal jako hostinec (dříve sloužil jako pazderna na sušení lnu). Ten nedbalostí nájemníka Františka Mence v noci z 16. na 17. května 1882 vyhořel. Škoda na budově se vyšplhala na 1300 zlatých.

Životní partnerkou Antonína Špidlena byla Marie, rozená Hradecká. Svatba se uskutečnila v Loukově 30. srpna 1869.[17] Marie se narodila 16. července 1844 a pocházela z majetkově zajištěných poměrů. Její otec František Hradecký

[14] SOkA Semily, fond AM Semily, Sčítání lidu 1900 – popisné archy, čp. 301–396.
[15] SOkA Semily, fond AM Semily, Sčítání lidu 1910 – popisné archy, čp. 251–454.
[16] SOkA Semily, fond AM Semily, inv. č. 94, Zápisy o schůzích městské rady 1889–1897, schůze 3. 3. 1894.
[17] SOkA Semily, fond Farní úřad Loukov, čelednice, záznam z roku 1869.

(26. června 1818 – 31. ledna 1880) byl obchodníkem v Loukově a dědeček Jan Hradecký (25. března 1790 – 6. ledna 1865) provozoval v Loukově mlýn. Po smrti tchána Františka přešel dům čp. 6 na manžele Špidlenovy, kteří jej pronajímali jako hostinec.[18]

Manželé na svět přivedli šest dětí. Bohužel se ale většina nedožila dospělosti. Krátce po svatbě se Špidlenovým narodil první potomek. 28. října 1871 přišel na svět Jaroslav Antonín František. Další dítě zemřelo přímo během porodu 3. května 1873. Třetím dítětem byl Bohumil Antonín František, který se narodil 14. listopadu 1874. Ve svých pěti letech, 5. února 1880, však zemřel na „zánět omozečnic" (zánět mozkových blan). Také čtvrtý potomek, dcera Jiřina Marie Josefa (11. února 1877 – 26. listopadu 1877), zemřel krátce po svém narození. Příčinou bylo ochrnutí plic. I přes tyto tragické události, které rodinu postihly, se Marii narodilo ještě páté dítě – Jiřina Anna Josefa (3. ledna 1879).[19]

Společně vychovávali také dceru Marii Josefu Annu, která se narodila 6. dubna 1881 a zemřela před vánočními svátky roku 1929.[20] Provdala se za MUDr. Františka Škodu (1867–1917) z Louček u Turnova, který se po studiích

Dům čp. 394 v Semilech (označen šipkou). (SOkA Semily, fond Václav Votoček, sign. VII/9.)

[18] SOkA Semily, fond OS Semily, Přestupky, sign. VIII 1882/292.
[19] SOkA Zámrsk, Sbírka matrik Východočeského kraje, farnost Semily, sign. 5673, 5679.
[20] SOkA Semily, fond AM Semily, Sčítání lidu 1900 – popisné archy, čp. 301–396.

na Lékařské fakultě Univerzity Karlovy (studium ukončil v roce 1896)[21] stal semilským obvodním lékařem a v nově vybudované nemocnici asistoval při náročnějších chirurgických operacích primáři MUDr. Kubátovi. Chudé obyvatele léčil i zdarma, proto mu lidé přezdívali lékař – lidumil. Ještě jako svobodný bydlel v Semilech v domě čp. 47, sousedícím se Špidlenovými, kteří v té době (1900) již bydleli v domě čp. 394. O deset let později užívali František a Marie Škodovi byt v domě čp. 408.[22] Díky dobrému finančnímu zajištění si mohli dovolit službu – Marii Plánskou z Jindřichova Hradce. František Škoda zasedal společně s Antonínem Špidlenem v městském zastupitelstvu i radě. Trpěl však těžkou nemocí a už roku 1917 zemřel. Podle sčítání lidu je zřejmé, že se Marie Škodová po smrti prvního manžela podruhé vdala. Manželem se jí do roka stal Jaroslav Linhart.[23] Ten byl ředitelem mlýna v Sedlčanech a později obchodníkem s uhlím v Nymburce.[24]

20. září 1916 sepsal Špidlen svojí poslední vůli.[25] Nevytvořil ji z důvodu, že by trpěl vážnou nemocí, ale proto, že *„žádný člověk neví dne ani hodiny, kdy jej Bůh povolá, a poněvadž nacházím se v pokročilém stáří více jak 74 roků, kdy platí přísloví »Mladý může, starý musí«, pokládám za užitečné, ba nutno, učiniti při úplně zdravých smyslech, svobodné vůli a rozvaze vlastní rukou sepsané a podepsané poslední pořízení"*. Byl tehdy již vdovcem, neboť Marie jej opustila 22. září 1903. Svému muži byla opravdovou oporou a měla také velké sociální cítění. Například v roce 1890 iniciovala společně s dalšími manželkami obecních představitelů, paní Husákovou, Zemanovou a Kramářovou, sbírku pro obyvatele Semil, kterým byl majetek výrazně poškozen povodní.[26]

MUDr. Antonín Špidlen zemřel nečekaně 16. února 1917. Prameny uvádějí, že příčinou bylo ochrnutí srdce.[27] Krátkým slovem se o něm na zastupitelstvu zmínil předsedající radní Josef Glos: *„Po schválení protokolu vzpomenul předsedající úřadující radní úmrtí bývalého dlouholetého starosty města a čestného měšťana semilského p. Dr. Antonína Špidlena a ocenil jeho činný, rozkvětu města a dobru veřejnosti věnovaný život."*[28]

---

[21] Archiv Univerzity Karlovy, fond Matriky Univerzity Karlovy, inv. č. 1, Matrika doktorů české Karlo-Ferdinandovy univerzity I., fol. 432.

[22] SOkA Semily, fond AM Semily, inv. č. 171, Index semilských obecních příslušníků dle sčítání lidu, 1890–1930.

[23] SOkA Semily, fond AM Semily, inv. č. 166, Sčítání lidu 1910 – popisné archy, čp. 251–454.

[24] SOkA Semily, fond OS Semily, Pozůstalosti, sign. A 1917/110.

[25] Tamtéž.

[26] SOkA Semily, fond Václav Votoček, sign. VI/2, Excerpta – Chronologie Semil, 1300–1918.

[27] SOkA Semily, fond AM Semily, sign. II/6, Vyznamenání občanů, 1861–1918.

[28] SOkA Semily, fond AM Semily, inv. č. 88, zápisy o schůzích městského zastupitelstva 1914–1921, schůze 20. 8. 1917.

Převozu těla ze Semil do Loukova, kde byl 19. února 1917 Špidlen pohřben, se zúčastnilo mnoho obyvatel ze širokého okolí. Dobová zpráva na něj vzpomíná: *„Nehynoucí památka a čest tomuto věhlasnému muži a zbožnému příkladnému katolickému křesťanu."*[29]

Špidlen byl pochován do rodinného hrobu své manželky v Loukově, kde již byla uložena těla jeho dříve zemřelých dětí a dále těla rodičů a prarodičů manželky Marie. O několik měsíců později byl do stejného hrobu pochován i Špidlenův zeť MUDr. František Škoda. Antonín přežil pět svých dětí, jedině dcera Marie žila déle než on.

Hrob dr. A. Špidlena v Loukově (foto autor).

Celý život byl velice zbožným člověkem. Ve své poslední vůli věnoval 200 korun na stavbu kaple sv. Antonína ve své rodné obci Příkrý a dalších 200 korun na vnitřní výzdobu děkanského kostela sv. Petra a Pavla v Semilech.[30] Dále daroval peníze na fond chudých v Semilech a v Příkrém (po 200 korunách) a také spolkům, v nichž působil: Ústřední matici školské a Tělocvičné jednotě Sokol po 200 korunách a Čtenářsko-pěvecké jednotě Jizeran 100 korun. Jednu třetinu domu čp. 394, kterou vlastnil od dubna 1912, zdědila jeho dcera Marie s manželem.

ŠPIDLENOVA LÉKAŘSKÁ PRAXE

Krátce po promoci byla městským úřadem v Semilech MUDr. Antonínu Špidlenovi nabídnuta práce. Měl vykonávat *„policejní lékařskou dohlídku na maso a dobytek k zabití ustanovený, dále pak léčení městských chudých"*.[31] Lékařská praxe

[29] SOkA Semily, fond Václav Votoček, sign. IV/29, Osobnosti Semil – S, Š, (1895) 1927–2002.
[30] SOkA Semily, fond OS Semily, Pozůstalosti, sign. A 1917/110.
[31] Tamtéž.

se stala hlavním zdrojem příjmů MUDr. Špidlena, ty však nebyly nijak závratné. Semily měly nepočetnou střední třídu a velké množství nemajetného průmyslového dělnictva. Proto ještě v roce 1896 vypomáhal při prohlídkách dobytka na jatkách.[32]

Roku 1888 byl Dr. Špidlen jmenován řádným městským lékařem. Jeho plat činil 100 zlatých ročně, což při porovnání s jinými městskými funkcemi byla zanedbatelná částka. V roce 1891 jej okresní zastupitelstvo jmenovalo obvodním lékařem pro obce Semily, Bořkov, Čikvásky, Nedvězí, Hořensko, Pohoří, Slanou, Benešov, Bystrou, Rybnice, Loukov, Háje a Dolní Sytovou.[33] Jak můžeme vidět, tento obvod byl velice obsáhlý, což muselo být časově značně náročné. Na schůzi městského zastupitelstva, která se konala 9. května 1891, proto Dr. Špidlen zastupitele informoval o své rezignaci na úřad starosty, jímž se stal o dva roky dříve. Domníval se, že se úřadu musí vzdát v souvislosti s tím, že byl jmenován *„veřejnou osobou úřadní a ztrácí tudíž právo zastávati úřad starosty"*, protože by mohlo docházet ke střetu zájmů. Zároveň pochyboval, že by dokázal zmoci *„tak četné, stále trvající, síly těla i ducha napínající práce, jaké s povoláním obvodního lékaře a zároveň starosty města spojeny jsou"*. JUDr. Antonín Zeman,[34] místní advokát, ale všechny ujistil, že podle *„článku 36 volebního řádu se Dr. Špidlen nemusí vzdáti úřadu starosty města"*[35] a neztrácí tak právo být volen. Na žádost zastupitelstva Dr. Špidlen svoji rezignaci stáhl zpět.

Jako obvodní lékař vypracovával MUDr. Špidlen nejrůznější zdravotní statistiky. Ze zprávy za rok 1901 například vyplývá, že očkoval 232 dětí ve svém obvodu.[36] Vykonávání lékařské praxe jistě nebylo jednoduchou záležitostí. V říjnu 1887 byl svým pacientem Josefem Sudkem ze Semil žalován ze zanedbání léčby.[37] Na tomto sporu je zajímavé, že Špidlenovým obhájcem byl JUDr. Antonín Zeman. Ukázalo se, že si J. Sudek stěžoval neoprávněně. Uváděl,

---

32 SOkA Semily, fond AM Semily, inv. č. 88, schůze 15. 12. 1896.

33 Tamtéž.

34 Špidlenův vrstevník Dr. Antonín Zeman (1843–1931), známý pod pseudonymem Antal Stašek. Stejně jako MUDr. Špidlen navštěvoval jičínské gymnázium. O několik let později oba působili v městském zastupitelstvu. V Semilech se od roku 1878 věnoval advokátní praxi, ale především psal svá nejznámější díla, mezi která patří například *Blouznivci našich hor* či *O ševci Matoušovi a jeho přátelích*. Byl také ředitelem Městské spořitelny v Semilech. Oproti Dr. Špidlenovi tíhnul k mladočešství (především v mládí) a díky tomu se občas názorově rozcházeli. Byl poslancem zemského sněmu za národní stranu (1889–1895). Ze Semil se odstěhoval po krachu městské spořitelny v roce 1913.

35 SOkA Semily, fond AM Semily, inv. č. 86, Zápisy o schůzích městského zastupitelstva 1873–1900, schůze 9. 5. 1891.

36 SOkA Semily, fond OÚ Semily, sign. 7/1, Zdravotní záležitosti všeobecně, 1883–1901.

37 Josef Sudek ze Semil čp. 100 nepatřil k oblíbeným měšťanům, neboť provozoval lichvu – půjčoval peníze na vysoký úrok. Srv. HLAVA, Rudolf: Vzpomínky Albíny Roubalové, in: *Z Českého ráje a Podkrkonoší*, sv. 1. Bystrá nad Jizerou: Okresní archiv Semily, 1988, s. 81–97.

že jej Špidlen nechtěl léčit, což nebylo pravdou, jak i předvolaní svědci potvrdili.[38]

Ještě ve svých 67 letech působil MUDr. Špidlen jako lékař. V zápisech z rady města Semily se v roce 1909 výslovně píše: „*Stížnost Antonína Matury, poraněného v zádušním lese při kácení dříví a žádajícího náhradu a podporu, usneseno dodati lesní správě ku podání zprávy a Maturu panem Dr. Špidlenem lékařsky prohlédnouti.*"[39] Dokonce ještě rok před smrtí v roce 1916 stále vykonával své lékařské povolání. V rezignačním dopise tehdejšího starosty Rudolfa Husáka se píše: „*Včerejšího dne zhoršil se opětně stav nemocného a byl k němu spěšně povolán MUDr. Antonín Špidlen.*"[40]

Dalším lékařem působícím počátkem 20. století v Semilech byl MUDr. František Nedomlel, který v rámci Vzdělávacího klubu (předsedal mu JUDr. Antonín Zeman) pořádal veřejné zdravotnické přednášky – v prosinci 1907 například na téma „*O podstatě tuberkulózy a ochraně proti ní*". Roku 1915 působili v Semilech jenom tři lékaři – MUDr. Špidlen a MUDr. Škoda jako praktičtí lékaři a MUDr. Kubát jako primář všeobecné veřejné nemocnice.[41]

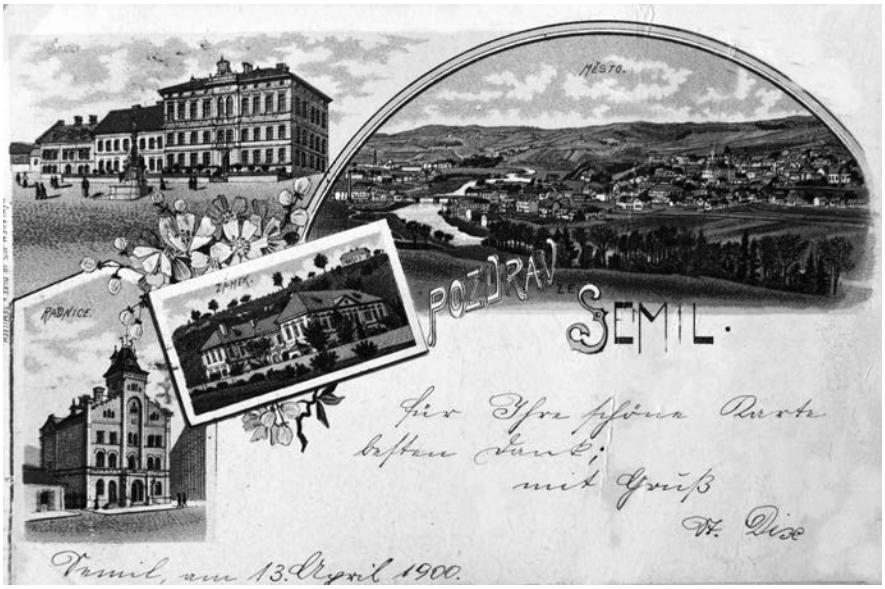
SPOLEČENSKÝ ŽIVOT

V Semilech na přelomu 19. a 20. století působilo mnoho spolků. Antonín Špidlen stál u zrodu řady z nich a aktivně se na jejich činnosti podílel.

MUDr. Špidlen především patřil k zakládajícím členům Tělocvično-hasičské jednoty Sokol v Semilech. Založil ji s J. Čapkem, V. Kučerou, J. Riegrem, R. Husákem, A. Valentou a F. Chaloupeckým 1. února 1871. Ze stanov se můžeme dočíst, že „*Účel jednoty jest pěstování tělocviku společnými cvičeními a výlety, cvičení hasičská a působení při požárech v městě Semilech k zachránění životů a majetků obyvatelů, střelba do terče a šerm, plování, veslování, zpěv, tanec, spolupůsobení při veřejných slavnostech, oživování ducha společenského přednáškami vzdělávacími, čtením, zřízením knihovny, čítárny, jakož i společenskými zábavami.*"[42] Starostou spolku byl městský tajemník V. Kejklíček, od roku 1881 lékárník R. Husák. Špidlen zde zpočátku žádnou funkci nezastával. Společně fungovali hasiči i sokolové až do roku 1885, kdy vznikl samostatný Sbor dobrovolných hasičů v Semilech.

---

[38] SOkA Semily, fond OS Semily, Přestupky, sign. VIII 1887/815.
[39] SOkA Semily, fond AM Semily, inv. č. 96, Zápisy o schůzích městské rady 1908–1913, schůze 25. 8. 1909.
[40] SOkA Semily, fond AM Semily, sign. I/5/6, Osobní věci členů zastupitelstva, 1910–1939.
[41] SOkA Semily, fond AM Semily, sign. V/51, Ranhojiči, lékaři a lékárníci, 1852–1917.
[42] SOkA Semily, fond OÚ Semily, sign. 8/5, Spolkové záležitosti, 1880–1895.

Semily na pohlednici z roku 1900. (SOkA Semily, fond Václav Votoček, sign. VII/2.)

Antonín Špidlen se stal starostou Tělocvičné jednoty Sokol v Semilech brzy po jejím oddělení od hasičů.[43] Funkci získal na valné hromadě konané 22. dubna 1888. Vystřídal tak malíře Josefa Prokopa, který byl prvním starostou samostatného Sokola. Dr. Špidlen byl aktivní ve vedení spolku a měl velké organizační schopnosti. Nejčastější činností byly organizované výlety do okolí Semil. Sokol dále například pořádal 23. srpna 1891 slavnost při odhalení pomníku Karlu Havlíčku Borovskému ve Vysokém nad Jizerou. Také se účastnil veřejných cvičení Sokola v blízkém okolí (například v roce 1898 v Bítouchově, v roce 1905 v Chuchelně a Nové Vsi nad Popelkou) a i sletů Krkonošské župy sokolské, pořádal oblíbené plesy, jako roku 1899 v hostinci Aloise Jirounka v Semilech.

Špidlen se z pozice starosty spolku zasazoval především o stavbu tělocvičny. Plány na její zhotovení začal připravovat v roce 1898. Na stavbu se rozhodlo přispívat i město Semily částkou 100 zl. ročně do té doby, než se s budováním začne.[44] K realizaci stavby však nedošlo. Za první světové války koupil Sokol v dražbě Dělnický dům, který si upravil pro sokolovnu.

---

[43] SOkA Semily, fond AM Semily, sign. VII/82, Tělocvičná jednota Sokol, 1885–1918.

[44] *Historie a současnost podnikání na Jilemnicku, Semilsku a Turnovsku.* Žehušice: Městské knihy, 2004, s. 162. ISBN 80-86699-18-8.

Jako starosta Sokola působil MUDr. Špidlen až do počátku nového století, kdy jej ve funkci nahradil dosavadní jednatel spolku Eduard Beneš.[45] Od roku 1911 byl starostou Sokola Robert Paulus.

PŮSOBENÍ ANTONÍNA ŠPIDLENA V ZASTUPITELSTVU A RADĚ MĚSTA

Stěžejní část mého příspěvku věnuji politickému působení MUDr. Špidlena ve vedení města.

Semily měly v roce 1900 3 166 obyvatel, z toho 95 obyvatel německé národnosti. Sousední Podmoklice měly dle sčítání ve stejném roce 1 919 obyvatel.[46] O deset let později se město ještě více rozrostlo. Žilo v něm 3 424 obyvatel (z toho 77 Němců) a v Podmoklicích se počet obyvatel zvýšil na 2 756.[47] Předválečný populační nárůst můžeme zaznamenat v celém Pojizeří.

Městské zastupitelstvo mělo tříleté volební období. Z něj byla volena rada města i starosta. Tyto orgány byly usnášeníschopné v případě, kdy byly přítomny více než dvě třetiny zastupitelů či radních. Radu města tvořil starosta a šest radních. Působnost obecního zastupitelstva se příliš nelišila od jeho dnešních úkolů: *„Obec spravuje obecní jmění a záležitosti obecní, přihlíží k bezpečnosti osoby i majetku, pečuje o zachování obecních silnic, cest, míst a mostů, koná policii polní, tržní, zdravotní, čelední, mravnostní, stavební i požární, pečuje o chudé a dobročinné ústavy obecní, má účastenství ve správě místních škol, činí narovnávání mezi stranami spor vedoucími pomocí důvěrníků z obce vyvolených a provádí dobrovolné dražby věcí nemovitých."*[48]

Volební právo měli jen majetnější obyvatelé – ti, co odváděli daně v určité výši. Až do pádu monarchie to byla pouze mužská záležitost. Obyvatelstvo bylo rozděleno do tří sborů podle výše přímých daní. V Semilech byla většina obyvatel, kteří měli volební právo, ve 3. sboru. 1. sbor tvořili jen ti nejmajetnější ve městě. Přestože jich byla pouze úzká skupina, měli největší možnost ovlivnit složení zastupitelstva města, jelikož každý sbor volil třetinu členů zastupitelstva. Jako příklad uvedu situaci z roku 1912, kdy se voleb do obecního zastupitelstva mohlo účastnit celkem 674 voličů z přibližně 3 500 obyvatel. Třetí sbor čítal 561 voličů (s předepsanou přímou daní 5 675 korun), druhý sbor 83 voličů a první sbor měl 30 voličů (s předepsanou přímou daní 19 191 korun).[49]

---

[45] SOkA Semily, fond OÚ Semily, sign. 7/1, Zdravotní záležitosti všeobecně, 1883–1901.
[46] KAMENICKÝ, Jan: *Stručný průvodce po Semilech a okolí.* Semily: Josef Glos, 1903, s. 9.
[47] SOkA Semily, fond Václav Votoček, sign. VI/2, Excerpta – Chronologie Semil, 1300–1918.
[48] MIZERA, František: *Popis okresního hejtmanství Semilského.* Praha: F. Kytka, 1888, s. 75.
[49] SOkA Semily, fond AM Semily, sign. III/22, Obecní volby, 1850–1918.

Semilským zastupitelem byl MUDr. Antonín Špidlen zvolen v listopadu 1873 ve svých 31 letech,[50] za starosty (tehdy se ještě používalo starodávné označení „purkmistr") Josefa Čapka. Již na první schůzi městského zastupitelstva byl A. Špidlen zvolen spolu s Rudolfem Husákem[51] a Josefem Dixem za členy místní školní rady. Velkou měrou se v ní zasadil o rozvoj školství v Semilech. S rozvojem města rostla i místní škola a postupně rozšiřovala svou kapacitu. Přibývalo jak žáků, tak i tříd.

Na začátku svého prvního volebního období se Dr. Špidlen pravidelně schůzí zastupitelstva nezúčastňoval. Nejspíše to bylo proto, že jeho povolání lékaře bylo časově náročné. Do dalšího volebního období vstoupil Dr. Špidlen opět jako člen místního zastupitelstva. Na ustavující schůzi 4. prosince 1876 byl zvolen do policejní komise[52] a do místní školní rady. Podobná situace se opakovala i o tři roky později, kdy Antonín Špidlen svůj mandát obhájil. V roce 1883 se stal členem stavebního odboru města. Od roku 1885 muselo zastupitelstvo řešit více stížností od firmy Franz Schmitt. Ta v Semilech vlastnila několik továren (první koupila v roce 1857 a vybudovala v ní tiskárnu šátků).[53] I díky tomu se MUDr. Špidlen více zapojuje do obecní politiky a začíná pravidelně docházet na schůze zastupitelstva. Od března 1886 se jeho jméno prvně objevuje mezi radními města společně se starostou Josefem Čapkem, Václavem Kučerou, Josefem Dixem a Rudolfem Husákem. V této době se rada města především zabývala stavebními záležitostmi a povolováním nových živností. Tím, že Antonín Špidlen byl členem stavebního odboru, měl k této problematice blízko.

Do funkce starosty byl MUDr. Špidlen poprvé zvolen 19. února 1889. Jeho předchůdce pernikář Josef Čapek zůstal členem obecního zastupitelstva. Prvním radním byl na ustavujícím zastupitelstvu zvolen lékárník Rudolf Husák. O rok později byl na zastupitelstvu konaném 28. února 1890 znovu potvrzen

---

[50] SOkA Semily, fond AM Semily, inv. č. 86, Zápisy o schůzích městského zastupitelstva 1873–1900, schůze 18. 11. 1873.

[51] Rudolf Husák (1840–1924) byl věrným a spolehlivým druhem MUDr. Antonína Špidlena, kterého na konci jeho volebního období v roce 1913 v úřadu starosty vystřídal. Pocházel z Německého Brodu a do Semil přišel v roce 1868, kdy zde koupil a dále pak provozoval lékárnu. Současně zastával volenou funkci okresního starosty. Společně s Dr. Špidlenem se stal členem spolku pro stavbu kostela v Semilech a zasedal v místním zastupitelstvu a radě města. Dále byli společně činnými v Občanské záložně v Semilech, kde zastával funkci ředitele záložny a MUDr. Špidlen byl pokladníkem. Do historie se však nejvíce zapsal spolu s Vincencem Kwaysserem. Stali se vynálezci hektografu – tiskařského přístroje, který byl rozšířen do velké části světa.

[52] SOkA Semily, fond AM Semily, inv. č. 86, Zápisy o schůzích městského zastupitelstva 1873–1900, schůze 4. 12. 1876.

[53] *Historie a současnost podnikání na Jilemnicku, Semilsku a Turnovsku*, 1. vyd. Žehušice: Městské knihy, 2004, s. 162. ISBN 80-86699-18-8.

Rudolf Husák. Foto J. Tomáš, Praha, Václavské nám. 7, r. 1887. (SOkA Semily, Zpěvácký spolek Jizeran.)

městským lékařem a přiznán mu plat 100 zlatých ročně. Roční odměna starosty činila 200 zlatých, což byla symbolická částka, která nestačila k obživě – předpokládalo se samo sebou, že bude dál vykonávat své povolání.[54] Pro srovnání uvádím údaje o mzdách městem placených zaměstnanců z roku 1899. Plat učitele na obecné škole byl ve školním roce 1892/1893 550 zlatých a na měšťanské škole 700 zlatých ročně.[55] Roční plat hajného činil 300 zlatých a tajemníka 1000 zlatých.[56]

---

[54] Tamtéž, schůze 14. 2. 1891.

[55] SOkA Semily, fond Obecná a měšťanská škola chlapecká Semily, inv. č. 1, kronika Obecné školy Semily, 1875–1914, s. 78.

[56] SOkA Semily, fond AM Semily, Zápisy o schůzích městského zastupitelstva 1873–1900, schůze 30. 10. 1899.

Zásadní otázkou byl vznik měšťanské školy chlapecké v Semilech. Její význam pro vzdělání mládeže byl chápán skoro všemi, někteří zastupitelé se však obávali příliš vysokých nákladů na její provoz. Ti nakonec byli přehlasováni a tento významný počin mohl být realizován. Dvoutřídní měšťanská škola byla v Semilech zřízena ve školním roce 1892/1893.

Antonín Špidlen se dále významně interesoval při přestavbě farního kostela.[57] Roku 1893 byl zvolen do výboru, který město ustanovilo v souvislosti s plánovanou rekonstrukcí.

Dále se přičinil o výstavbu obecních jatek.[58] Úspěchy celého volebního období sám takto zhodnotil na závěrečné schůzi zastupitelstva konané 11. března 1895: „*Školství naše doplněno znamenitě měšťanskou školou chlapeckou, roste. Zavedeno vybírání poplatků z lihovin, provedena dlažba dolejšího náměstí, zařízena nutná studna pro dolejší město, vysázen les obecní a i holá stráň za zámkem a přikročeno ku vytvoření řádného hospodářského plánu lesního. Posledním skutkem, jímž město naše staví se v řadu nejpokročilejších míst, byla stavba jatek.*“[59]

I v dalším volebním období zastával MUDr. Antonín Špidlen funkci starosty města. Získal 24 hlasů z možných 25. Jeden hlas získal lékárník Rudolf Husák, který byl poté zvolen prvním radním. Špidlen se také stal členem divadelní komise. Jako starosta musel zastupovat město také navenek – například byl společně s Petrem Kramářem zvolen do deputace na sjezd českých měst do Prahy, který se konal v červenci 1897.[60]

---

[57] Farní obvod čítal více než 12 tisíc obyvatel. Nový kostel měl pojmout až 1500 věřících. První plány byly vzhledem k finančním možnostem města značně zdrženlivé. Zpočátku si Dr. Špidlen myslel, že by zvýšení kapacity kostela dosáhl rozšířením toho stávajícího. Vrchní stavební rada Rudolf Vomáčka však rychle usoudil, že vzhledem k bídnému stavu stavby nebude rekonstrukce možná. První projekt architekta Vomáčky nebyl realizován. Byl příliš drahý, kostel malý a plánoval ho ve stylu novogotickém. I přifařené obce se jeho návrhům urputně bránily. Druhý projekt tedy připravil architekt Bohumil Štěrba z Karlína. Jeho varianta byla podstatně levnější, protože se jednalo o plochostropou trojlodní baziliku v novorománském slohu. Samotnou stavbu včetně demolice starého kostela provedl místní architekt Karel Andrejsek, který v Semilech vtiskl svůj rukopis mnoha stavbám. Kostel byl dokončen v červnu 1911 a celkové náklady se vyšplhaly na 225 000 korun. Byla to tehdy nesmírně nákladná stavba. Peníze se shromažďovaly velice složitě. Probíhala sbírka do pokladniček a město žádalo o podporu i císaře.

[58] O zbudování městských jatek v Semilech se začalo jednat od listopadu 1893. Do té doby zabíjel dobytek sám řezník a měl povinnost každou porážku ohlásit, aby mohla být zaznamenána do ohledacího protokolu. Stavbu započal stavitel z Podmoklic (později se přestěhoval do Bakova) Josef Studničný. Vysokým nákladem byla také zbudována cesta k samotným jatkám. Již v prvních měsících se objevilo mnoho odpůrců výstavby. Stavitel Ladislav Fišera z Železného Brodu si stěžoval na nekvalitní práce a nalezl mnoho závad – špatně použitý materiál na střechu budovy či podlahy, atd. Z tohoto důvodu ustavila rada města dozor nad stavbou jatek, jejímž členem byl i A. Špidlen. Stavba měla být dokončena 23. března 1894. Okresní hejtmanství však pro zjištěné nedostatky zahájení provozu nepovolilo. Stížnosti stavitele Fišery byly oprávněné. I přes veškeré problémy byla budova čp. 387 dne 12. prosince 1894 kolaudována.

[59] SOkA Semily, fond AM Semily, Zápisy o schůzích městského zastupitelstva 1873–1900, schůze 11. 3. 1895.

[60] SOkA Semily, fond AM Semily, inv. č. 94, Zápisy o schůzích městské rady 1889–1897, schůze 12. 7. 1897.

Antonín Špidlen podporoval rozvoj města i jinými opatřeními. Chtěl také do města přilákat nové obyvatele. Společně s radními zrušil obecní stavební přirážky na následujících 12 let. Chtěl, aby si i soukromníci začali stavět nové domy či aby vznikly dělnické domky, kde by mohli být ubytováni lidé z místních továren. Těchto ubytovacích zařízení byl v Semilech kritický nedostatek. Na počátku dalšího volebního období proběhla velice zásadní událost. Roku 1898/99 došlo ke koupi velkostatku Semily od Rohanů.[61] Tento zásadní krok výrazně přispěl k rozvoji města, které se tak mohlo dále rozšiřovat. Díky všem těmto počinům se výrazně zvýšil obrat rozpočtu města. Velké dluhy byly umořovány zavedením přirážky ve výši 91 % ke všem přímým daním v obci.

Další komunální volby v roce 1901 potvrdily Antonína Špidlena ve vedení města Semil. Do žádného výboru se tentokrát nehlásil. O rok později se ale stal členem divadelní komise.[62] Město se v novém století kulturně velmi rozvíjelo. Často se zde konala různá divadelní představení hostujících souborů a svoji činnost rozvíjel ochotnický spolek. Roku 1904 byl A. Špidlen opět zvolen do funkce starosty města spolu s 25členným zastupitelstvem. Ihned na první schůzi představoval plány, které by chtěl v tomto volebním období realizovat: *„Zřízení vodovodu, přístavbu chudobince a přípravy ke stavbě nové budovy pro školu dívčí."*[63]

Jak MUDr. Antonín Špidlen na ustavujícím zastupitelstvu slíbil, tak konal. Na květnové schůzi zastupitelstva v roce 1905 navrhl zadání stavby nového městského chudobince.[64] O rok později byl již chudobinec dostavěn a *„trvale a bezplatně se zavazuje věnovati účelům chudinským, a že se bude k tomuto dobročinnému účelu využívati."*[65]

---

[61] Semilské panství patřilo od října 1824 knížecímu rodu Rohanů. Město velmi usilovalo o jeho získání. Z toho vyplývaly možnosti k dalšímu růstu a rozvoji. Koupí zámku si město chtělo zajistit, že mu zůstane zachováno okresní hejtmanství a okresní soud, které na zámku od roku 1850 sídlily. Zámek také potřeboval nemalé investice – další úpravy a přístavbu. Dr. Špidlen jednal o koupi s majitelem pozemků – knížetem Kamilem Rohanem. Ten navrhl kupní cenu 270 000 zl. s tím, že obec Semily dále převezme všechny závazky, které se k daným objektům a pozemkům vážou, jako plat řediteli kůru, příspěvky na kostely. Starosta obhajoval koupi tím, že by město jinak muselo v nejbližší době postavit budovu pro státní úřady. Špidlen přemýšlel i do budoucna. Pro rozvoj města pokládal za důležitý rozvoj lokality ostrova a také nedaleký pivovar, který by koupí velkostatku také město získalo. Až na jednoho zastupitele (zástupce firmy F. Schmitt Josefa Böhma) byli všichni pro další vyjednávání koupě této části panství. Město tak nabylo mnoho pozemků v centru i v nejbližším okolí a dále objekty, které se na těchto pozemcích nacházely. S odstupem času vidíme, jak riskantní krok to byl. Město se v následujících téměř třech desetiletích ocitlo ve velké finanční tísni. Zabránilo však dalšímu územnímu rozvoji německé firmy a pojistilo si pozemky pro svůj další rozvoj.

[62] SOkA Semily, fond AM Semily, inv. č. 95, Zápisy o schůzích městské rady 1898–1908, schůze 4. 3. 1902.

[63] SOkA Semily, fond AM Semily, inv. č. 87, Zápisy o schůzích městského zastupitelstva 1900–1914, schůze 23. 7. 1904.

[64] Tamtéž, schůze, 19. 5. 1905.

[65] Tamtéž, schůze 7. 9. 1906.

Na posledním zastupitelstvu volebního období 1904–1907 zaznamenal tajemník města Eduard Beneš závěrečnou řeč MUDr. Špidlena, když děkoval za svou osmnáctiletou podporu: „*Stalo-li se, že jsem všemu nedostál, nestalo se z lenosti a nedbalosti, nýbrž z nedostatku volného času. Vůli měl jsem vždy dobrou… Končím s přáním, aby ti zástupci obce, kteří po nás přijdou, byli šťastnými v řízení obce a aby její zájmy vždy nezištně, poctivě a bedlivě měli na zřeteli.*" Dalšímu rozkvětu města volal „*Na zdar!*", což ostatní zastupitelé hlučně kvitovali.[66] Zdálo by se tedy, že se s dlouho zastávaným postem opravdu loučil, avšak přesto ve svých 65 letech nakonec znovu kandidoval. Podpora od voličů již nebyla taková, jako v minulých letech. Volby do obecního zastupitelstva v roce 1907 dopadly následovně: v prvním sboru získal nejvíce hlasů (13) Josef Kosař ml., o hlas méně obdrželi MUDr. Antonín Špidlen, Josef Špidlen a František Schönfeld. Do zastupitelstva byli ještě s 11 hlasy za 1. sbor zvoleni Rudolf Husák, Dr. Antonín Zeman, František Vojtíšek a Dr. J. Matoušek. Za 2. sbor získal nejvíce hlasů (55) Dr. Svoboda a ve 3. sboru měl největší podporu továrník František Melich. Nashromáždil 246 hlasů.[67]

Jednou z nejvýznamnějších akcí nového zastupitelstva byla příprava výstavby nového kostela. Od původně navrhované rekonstrukce se vzhledem ke špatnému stavu barokního chrámu nakonec upustilo. Dr. Antonín Špidlen se stal členem tříčlenného výboru, který se otázkou stavby zabýval.[68]

Z pozice starosty města musel důrazně argumentovat proti návrhu obyvatel Nouzova, kteří chtěli tuto svoji městskou část od Semil odtrhnout, pokud se jim nedostane úpravy cest, nádržek, studní, školství a dalších potřebných věcí.[69] Vzhledem k velkým finančním nárokům však všechny požadavky nemohly být splněny. V tomto období se MUDr. Špidlen dále zasadil o vznik pokračovacího kurzu na měšťanské škole, především pro děti z rolnických poměrů. První školní rok (1908/1909) se do něj zapsalo čtrnáct žáků.

Prameny ukazují, že se ve městě našli také kritikové Špidlenovy činnosti. Za jednoho z kverulantů můžeme považovat městského zaměstnance Čmuchálka. První problémy s rodinou městského strážníka Jana Čmuchálka sahají do roku 1889. Antonín Špidlen byl místními obyvateli požádán, aby vyřešil neshody v jejich domácnosti. Čmuchálkova manželka Cecílie „*neslušnými slovy*

---

[66] Tamtéž, schůze 10. 6. 1907.

[67] VAVŘÍK, Kliment: Výsledky voleb. *Pokrokové Podkrkonoší,* roč. 1, 1907, č. 24, s. 5.

[68] SOkA Semily, fond AM Semily, inv. č. 87, Zápisy o schůzích městského zastupitelstva 1900–1914, schůze 19. 2. 1908.

[69] SOkA Semily, fond AM Semily, inv. č. 95, Zápisy o schůzích městské rady 1898–1908, schůze 10. 4. 1908.

Novorománský kostel sv. Petra a Pavla v Semilech – pamětní tisk z r. 1913. (SOkA Semily, fond Václav Votoček, sign. VII/2.)

nadávala jak jednotlivcům, tak i celé obci městské".[70] Společně s ostatními členy rady města vydali toto prohlášení: „*Buď strážník Čmuchálek sám bez své ženy v bytu radnice a ve službě strážníka setrvá, anebo se vůbec služby strážníka obecního vzdá. Lhůta vyměřiti se má do 6 neděl.*"[71] Cecílie Čmuchálková v září 1899 radní města požádala, zda by v městském bytě nemohla dále zůstat. Rada její žádost schválila a povolila jí v bytě bydlet do dalšího konfliktu. V souvislosti s dalším sporem vyhrožoval MUDr. Antonín Špidlen 8. března 1897 dokonce rezignací na úřad starosty Semil. Stěžoval si na urážky, kterými ho v Jirounkově hostinci častoval strážník Jan Čmuchálek. Nešlo však jen o urážky, ale před volbami se pokusil manipulovat s kandidátními listinami. Dle výpovědi Béma měl Čmuchálek na Chaloupeckého otázku „*Ať to dopadlo, jak chtělo – ale měli Dr. Špidlena přeci zvoliti, vyrovná se jistě všem zvoleným, nepředčí-li je,*" odpovědět: „*Co na tom vidíte? Za rok bude jiný a on bude mezi tamtěmi ostatními.*"[72] Dále na kandidátní listiny volitelů poslance do říšské rady nenapsal jména staročeských kandidátů A. Špidlena a R. Husáka a roznášel je po domovech jako oficiální, vzešlé z městské rady. Voliči byli takto podvedeni. Obecní zřízenci ovšem měli být vždy nestrannými. Díky této události bylo předvoláno mnoho svědků události. V do-

[70] SOkA Semily, fond AM Semily, inv. č. 94, Zápisy o schůzích městské rady 1889–1897, schůze 17. 7. 1889.
[71] Tamtéž.
[72] SOkA Semily, fond AM Semily, sign. III/23, Volby okresní, zemské a říšské, 1850–1918.

pise, který sepsali příslušníci staročeské strany, stojí: *„Celá tato nevraživost a agitace směřuje proti nám z toho jediného důvodu, že jsme a chceme zůstat věrnými přívrženci zdejšího slavného rodáka a vůdce národa našeho Dr. Riegra."*[73] Vyřčené prohlášení brali zástupci mladočechů (národní strany svobodomyslné) jako provokaci a ostře se proti dopisu ozvali. Tato událost vzbudila politické vášně v celých Semilech.

Většina zastupitelů si však přála, aby Dr. Špidlen nadále zůstal v úřadu. Proto za ním vypravili komisi (Rudolfa Husáka a Dr. Antonína Zemana). Dr. Špidlen slíbil, že bude nadále zastávat úřad starosty, ale žádal přiměřené potrestání strážníka Čmuchálka. Ten byl obviněn ze třech prohřešků: *„Neuctivé mluvení naproti radě i zastupitelstvu, urážlivá slova proti starostovi v hostinci a roznášení mladočeských lístků."*[74] Špidlen nakonec na Čmuchálkově potrestání netrval a svoji rezignaci vzal zpět.

Ve volbách v roce 1910 výrazně uspěla státoprávně pokroková strana. Svezla se na vlně dobového úspěchu. Nejvíce se nechali ovlivnit občané z 2. a 3. sboru, kteří do zastupitelstva volili nové tváře (z celkového počtu 30 zastupitelů zasedlo do vedení města 17 nových osob). Národní strana uspěla pouze v 1. sboru a získala jen tři místa v zastupitelstvu (A. Špidlen, R. Husák, J. Špidlen).[75] Národně socialistický tisk Obrana lidu k těmto událostem 14. října 1910 napsal: *„Vždyť* [semilská] *radnice to byla, jež páchla nečeským a nepokrokovým duchem a jež nám národním socialistům svým jednáním přivodila krutou perzekuci."*[76] Dr. Špidlen byl sice opět zvolen starostou, ale ihned odeslal radě města dopis se svojí rezignací.[77] Podle § 29 volebního řádu byl za něj povolán náhradník, dosavadní tajemník Eduard Beneš. Můžeme se jen domnívat, jaké měl tento akt pozadí. Beneš byl představitelem státoprávně pokrokové strany, zatímco Špidlena je možné považovat za staročecha. Do zastupitelstva již také nezasedli další představitelé staročechů Rudolf Husák a Josef Špidlen, kteří se svého mandátu dobrovolně vzdali. MUDr. Špidlen se následně také vzdal členství i v zastupitelstvu a radě. Jednou z mála věcí, která se po rezignaci MUDr. Špidlena změnila, byla četnost schůzí rady města. Ta se nyní scházela pravidelněji – dvakrát do měsíce (první a třetí úterý v měsíci). Na efektivitu práce však častější setkávání radních nemělo velký vliv.

---

73 SOkA Semily, fond AM Semily, inv. č. 86, Zápisy o schůzích městského zastupitelstva 1873–1900, dopis přiložený k protokolu ze 8. 3. 1897.

74 Tamtéž.

75 SOkA, fond Václav Votoček, sign. VI/2, Excerpta – Chronologie Semil, 1300–1918.

76 Tamtéž.

77 SOkA Semily, fond AM Semily, inv. č. 96, Zápisy o schůzích městské rady 1908–1913, schůze 16. 12. 1910.

Ihned na prvním jednání nového zastupitelstva byl vznesen návrh, aby bylo prozkoumáno hospodaření z let, kdy byl v čele města Dr. Špidlen. Na schůzi se ho zastali Dr. Antonín Zeman a František Schönfeld, kteří prohlásili, že se *„ohrazují proti jakýmkoli výtkám a obviněním, jako by účty byly nesprávně vedeny, a vidí v žádosti za zemskou revizi nejen nedůvěru proti dřívější správě, nýbrž i nedůvěru proti* [obecním] *revizorům…"*[78] Zastupitelstvo nakonec schválilo provedení revize účtů za poslední tři roky (1908–1910). Revizní komise žádné chyby v hospodaření nenalezla. Konstatovala však, že město je ve špatném finančním stavu.

Roku 1911 byla rada města, ve které již Dr. Špidlen nezasedal, nucena řešit obrovskou stávku textilních dělníků.[79] Protesty probíhaly po celém Semilsku a připojily se k nim téměř všechny továrny. Požadovaly zvýšení mezd (kvůli neustálému zdražování). Uklidnění situace přineslo povolání 150 četníků a částečně splnění požadavků.

Další naléhavé otázky se týkaly obsazení místa správce v městské cihelně, prodražování stavby vodovodu (dle mínění zastupitelů byla nutná další půjčka 300 000 korun) a špatná finanční situace v obou místních peněžních ústavech – městské spořitelně a občanské záložně.[80] Vše chtěli městští radní vyřešit půjčkou pro městskou spořitelnu 600 000 korun. Je pravdou, že město se v době, kdy v jeho čele stál MUDr. Špidlen, významně zadlužilo. Se situací si však věděl rady. To bohužel nové vedení nedokázalo.

Již od počátku roku 1912 začaly město sužovat problémy. Důsledky finanční tísně si vyžádaly své oběti. Členové rady i zastupitelstva začali podávat rezignace. V polovině března 1912 se členství v radě i v zastupitelstvu vzdal Dr. Václav Svoboda a František Vavruška. Na následující schůzi rady města je následoval i František Vojtíšek, František Melich a Alois Jirounek. V radě města tak zůstal starosta Eduard Beneš a zbylí čtyři radní (Dr. A. Zeman, Dr. J. Hybler, R. Paulus a K. Vavřík). Jaké byly důvody rezignace tolika členů? V rezignačním dopise své důvody shrnul F. Vojtíšek takto: *„Rezignuji vzhledem k mému pokročilému stáří a jednak, že se více v posměch uváděti nenechám."* A. Jirounek kromě osobních důvodů dále uvedl: *„Přinucují mě k této rezignaci poslední události v městské spořitelně, kolující pomluvy a osobní urážky."* [81] V červenci roku 1912 se konala mimořádná schůze obecního zastupitelstva, na níž byla přečtena re-

---

[78] SOkA Semily, fond AM Semily, inv. č. 87, Zápisy o schůzích městského zastupitelstva 1900–1914, schůze 20. 2. 1911.

[79] SOkA Semily, fond AM Semily, inv. č. 96, Zápisy o schůzích městské rady 1908–1913, schůze 7. 11. 1911.

[80] Tamtéž, schůze 15. 2. 1912.

[81] SOkA Semily, fond AM Semily, sign. III/22, Obecní volby, 1850–1918.

zignace starosty Beneše a dalších 11 členů rady a zastupitelstva města. Důvod své rezignace však uvést nechtěli.

Jak jsem již výše uvedl, většina zastupitelů zasedla roku 1910 do vedení města poprvé. Jejich nezkušenost se v tíživé situaci rychle ukázala. Nevěděli si v nastalém stavu rady a báli se zodpovědnosti za kroky, které bylo nutné k ustálení poměrů ve městě učinit. Vše nyní bylo v rukou okresního hejtmana, který jmenoval sedmičlennou správní komisi, jež měla do šesti týdnů připravit nové volby. Za předsedu byl z jejího středu zvolen MUDr. Antonín Špidlen.[82] Do prozatímního vedení města byli určeni lidé, kteří město vedli před odvolaným starostou Benešem. Z původních deseti členů rady zůstali pouze dva – již zmínění F. Vojtíšek (hostinský) a F. Melich (krejčí). Dále se členy správní komise stali R. Husák (lékárník), J. Glos (majitel tiskárny), P. Malý (dekoratér) a J. Špidlen. Ihned po svém jmenování dokázal Antonín Špidlen coby předseda správní komise zastavit výsledky nezodpovědného chování bývalého starosty Beneše. Ten některé cenné papíry patřící městu dal na vlastní pěst občanské záložně do zástavy. Správní komise proto odvolala půjčku 600 000 korun pro městskou spořitelnu, kterou schválilo na návrh rady města minulé zastupitelstvo.[83]

Řádné volby se konaly 3. a 4. září 1912. Nové vedení města bylo zvoleno na schůzi konané 16. září 1912 a Dr. Špidlen byl opět zvolen starostou města Semily. První schůzi městské rady zahájil tímto proslovem: „*Přál bych si zváti Vás ku práci lehčí a radostnější, ale bylo by to klamné. Myslím, že nastává práce velmi těžká, namáhavá, ba úmorná, budeme-li chtíti docíliti svého cíle a pokusiti se uspořádati zbědované finance obecní, aniž bychom při tom nezadali příliš citelně pověsti našeho města pokročilého. Prosím, abyste mně skutkem i radou byli nápomocni a buďte ubezpečení, že každý pokyn bude s velkým díkem přijat. Mohu říci, že do tohoto svého starostování přináším vůli dobrou, ba vůli nejlepší, arciť síly mé duševní nejsou takové, abych totéž o nich říci mohl… Kdybych byl nedbalým, pokárejte mne, ale také mně přispějte svým povzbuzením, kdybych při svém stáří 70 let ve své činnosti chyboval. Myslím, že jedině takto, budeme-li míti všichni upřímnou snahu navzájem se podporovat, můžeme dosáhnouti určeného cíle a kýžené lepší budoucnosti města!*“[84] Vše ale nebylo tak růžové. Nevalné hospodářské výsledky městské spořitelny, způsobené nerozumným chováním před-

[82] SOkA Semily, fond AM Semily, inv. č. 87, Zápisy o schůzích městského zastupitelstva 1900–1914, schůze 12. 7. 1912.
[83] Tamtéž.
[84] SOkA Semily, fond AM Semily, inv. č. 96, Zápisy o schůzích městské rady 1908–1913, schůze 18. 9. 1912.

sedy ředitelstva Beneše, vedly k jejímu krachu. Proto si bylo město nuceno vypůjčit 300 000 K. I schodek rozpočtu města se zvyšoval a činil 92 000 K. Bylo to zapříčiněno z velké části i předchozím zastupitelstvem, které na šetření nedbalo. Dr. Špidlen byl ze vzniklé situace znechucen. Proto spolu s tajemníkem Dr. Josefem Šebkem intervenovali na okresním hejtmanství, u Zemské banky v Praze či u poslance Dr. Kramáře.[85] Hledali pomoc, radu či finanční prostředky.

Obyvatelé Semil nebyli spokojeni s příliš vysokým schodkem rozpočtu na rok 1913. Čtyři nájemci hostinců v městských budovách dali výpověď z důvodu vysokého nájmu a nevýnosnosti jejich podnikání. Dr. Špidlen byl v nezáviděníhodné situaci. Město se dostalo do velké finanční tísně. Jednou z cest byl odprodej majetku. Starosta proto jednal se zástupci obce Podmoklice o odprodeji pozemků, které Semily na katastru Podmoklic vlastnily, a to za částku 310 000 K. Nabídnutá cena byla velice výhodná. Rada se jednomyslně na prodeji shodla a předala věc obecnímu zastupitelstvu.[86] To však prodej neschválilo. Velká část zastupitelů se domnívala, že město z prodeje může získat ještě více finančních prostředků, a z transakce sešlo.

Zastupitelstvo se v tomto roce scházelo mnohem častěji než v předchozích letech. Neustále řešilo otázky rozpočtu a vystavování směnek občanské záložně. Dr. Špidlenovi se postupně dařilo situaci řešit. Získal nové nájemce jak do hotelu *Obecní dům*, tak i do městské cihelny. Z cihelny[87] musel odvolat správce Jiřího Krejčího, který nadělal *„nepořádek v účtech"*.[88] Na dobu šesti let si ji pronajal Jan Pichner za částku 4000 korun ročně. Nájemné se však mohlo navýšit při vyšší výrobě cihel. Peníze pro městskou pokladnu se starosta snažil získat například také prodejem městského pivovaru. Jeho cenu odhadoval na 150 tisíc korun.[89]

Již na jaře roku 1913 předložil Dr. Antonín Špidlen radě města svoji rezignaci. Poukazoval především na *„obtíže v úřadování, které vznikají následkem podaných protestů proti správně vypracovanému rozpočtu a průtahy s projednává-*

---

[85] SOkA Semily, fond AM Semily, inv. č. 87, Zápisy o schůzích městského zastupitelstva 1900–1914, schůze 28. 1. 1913.

[86] SOkA Semily, fond AM Semily, inv. č. 96, Zápisy o schůzích městské rady 1908–1913, schůze 21. 5. 1913.

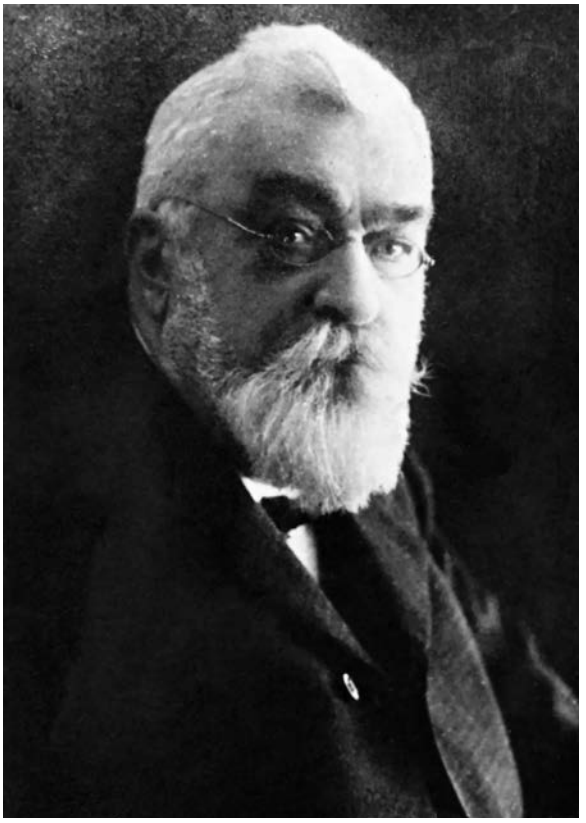
[87] První návrhy na její výstavbu v Podmoklicích se objevují již v roce 1901. Rada města si však nebyla jista, zda má cihelnu financovat sama obec, či by bylo výhodnější připravit podmínky pro jednotlivce či společnost. Město chtělo navázat na úspěšnou cihelnu Petra Kramáře v Semilech (založena roku 1897). Na začátku nového volebního období v roce 1904 bylo rozhodnuto o stavbě městské kruhové cihelny v Podmoklicích. Pozemky město získalo koupí velkostatku od Rohanů.

[88] SOkA Semily, fond AM Semily, inv. č. 96, Zápisy o schůzích městské rady 1908–1913, schůze 17. 12. 1912.

[89] Tamtéž, schůze 11. 2. 1913.

ním rozpočtu nového".[90] Rada se jednomyslně shodla na vyslání deputace (Dr. V. Svoboda, R. Husák a F. Vavruška), která jej požádala o stáhnutí rezignace.

Situaci ve městě ještě více vyhrotil článek v sociálně demokratickém časopisu Pochodeň, který útočil na „*poctivost vedoucích reprezentantů města*".[91] Článek si Špidlen s Husákem brali velice osobně. Antonín Špidlen nakonec svoji rezignaci stáhl a v úřadu ještě zůstal. V té době však netušil, co jej ještě čeká. Na závěr říjnového jednání obecního zastupitelstva došlo ke zlomové situaci pro politický život MUDr. Špidlena. Při projednávání rezignace městského tajemníka Dr. Šebka navrhl vypsat konkurz na tuto pozici. Tajemník měl dostá-

MUDr. Antonín Špidlen. (SOkA Semily, fond Václav Votoček, sign. VII/17.)

[90] SOkA Semily, fond AM Semily, inv. č. 97, Zápisy o schůzích městské rady 1913–1918, schůze 7. 3. 1913.
[91] Tamtéž, schůze 12. 6. 1913.

vat roční plat 2 000 K. Propukla však diskuse, zda vůbec město v tak tíživé finanční situaci potřebuje tajemníka, a při tom pronesl Jan Nesvatba slova: *„… že lidí znají pana doktora Špidlena co lékaře, ale nikoli co purkmistra."* Dále mu vytýkal, že připustil, aby se tajemník stal neomezeným pánem města.[92] To starostu rozpálilo a prohlásil, že jeho jednání nenechá bez důsledků. Ihned na dalším zastupitelstvu pak jeho členové projednávali Špidlenovu rezignaci, kterou předal prvnímu radnímu Dr. Svobodovi 21. října 1913, tedy jen několik dní po tomto incidentu. Zpráva mimo jiné obsahovala slova o tom, že již ze zastupitelstva i rady města necítí takovou podporu a že za současných poměrů již nedokáže vést město k hospodářské prosperitě. Dle svých slov byl zklamán především chováním členů zastupitelstva. Slibovali mu podporu, ale žádné se mu nedostávalo. Dále byl rozhořčen z neustálých útoků socialistického tisku. Radní František Vavruška navrhoval, aby solidárně rezignovala celá městská rada, ale jeho nápad nenašel většinovou podporu.[93]

Velká část zastupitelů byla pobouřena chováním Jana Nesvatby, ale ten se odmítal Dr. Špidlenovi omluvit. I přes to byla ke starostovi vyslána deputace, aby ho přesvědčila o návratu do funkce. Bohužel nepochodila. Novým starostou města se měl stát první radní Dr. Václav Svoboda. Funkci nepřijal především z toho důvodu, že se o měsíc později stěhoval ze Semil pryč. Proto byl starostou města zvolen lékárník Rudolf Husák, který pokračoval v podobné politice, kterou razil Dr. Špidlen. Měl mnoho politických zkušeností jak z vedení města, tak i okresu, a byl tedy vhodným kandidátem.

Ani po odchodu z politiky neměl v posledních letech svého života MUDr. Špidlen klid. Vedení občanské záložny na něj (i na Rudolfa Husáka a Eduarda Beneše) podalo v roce 1915 žalobu a žádalo zaplacení 13 140 korun za náhradu ušlých zisků. Žaloba se týkala nepovolené směnky firmě Prokop z Podmoklic. Současné vedení záložny se chtělo zbavit odpovědnosti za nevalné výsledky jejich práce. Celá záležitost se však vysvětlila. Směnku povolil E. Beneš bez vědomí ostatních členů, a proto byla celá zodpovědnost pouze na něm.[94]

POCTY PROKÁZANÉ MUDR. ANTONÍNU ŠPIDLENOVI

Za své dlouhodobé politické působení a laskavý přístup k pacientům získal Antonín Špidlen řadu ocenění. Čestným občanem Podmoklic byl zvolen 4. lis-

---

[92] Tamtéž, schůze 17. 10. 1913.
[93] Tamtéž, schůze 24. 10. 1913.
[94] SOkA Semily, fond AM Semily, sign. I/5/6, Osobní věci členů zastupitelstva, 1910–1939.

topadu 1886. Týž den se této pocty dostalo ještě J. Čapkovi (starosta Semil), F. Šmídovi (mlynář z Bořkova), A. Koudelkovi, A. Zemanovi (advokát ze Semil), J. Kamenickému (školní inspektor v Semilech), K. Kousalovi (rolník z Podmoklic), R. Husákovi (lékárník v Semilech), V. Kyselovi (učitel v Semilech) a rohanskému hajnému Františku Koudelkovi.[95] Němečtí zastupitelé sice důrazně protestovali, ale byli přehlasováni. Při dalších volbách si zajistili v zastupitelstvu většinu (deset Němců proti třem Čechům) a starostou Podmoklic se stal hostinský Wenzel Wodwarka z Řek.

I v Semilech se Špidlen posléze dočkal tohoto významného ocenění. Na schůzi obecního zastupitelstva v dubnu 1900 bylo rozhodnuto, aby MUDr. Antonín Špidlen, lékař a starosta města, obdržel čestné občanství města Semily. Společně s ním byli poctěni JUDr. František Ladislav Rieger a JUDr. Karel Kramář.[96] Všichni od města obdrželi památeční ručně malovaný diplom. Diplom Dr. Riegrovi osobně předal Antonín Špidlen a Rudolf Husák. Před nimi získali toto nejvyšší ocenění Pavel Schönfeld, pachtýř pivovaru (1857), František Palacký, historik a politik (1861), JUDr. Antonín Delavos, okresní představený (1861), Josef Čapek, perníkář a starosta města (1867), Franz Schmitt, továrník (1872), P. Josef Strnad, děkan (před rokem 1877) a baron JUDr. Alfred Kraus, místodržitel (1885).

V neděli 28. března 1909 byla konána pro Dr. Špidlena jiná slavnost. U příležitosti císařova jubilea (60 let vlády) obdržel rytířský kříž řádu císaře Františka Josefa I. Uspořádána byla v divadelním sále radnice a zúčastnily se jí všechny významné osobnosti okresu i mnoho místních obyvatel: úředníci, učitelé, duchovní, finanční stráž, četnictvo, spolky, členové místní školní rady, okresního a obecního zastupitelstva a peněžní ústavy.[97] Na slavnosti promluvili okresní hejtman A. Böhm či advokát JUDr. A. Zeman.

V roce 1910 předložil zastupitelstvu radní Karel Chaloupecký návrh na pojmenování jedné z ulic Špidlenovým jménem. Došlo při tom k trapné situaci, kdy se MUDr. Špidlen vzdálil ze zasedání v domnění, že se bude jednat o něm. Ve skutečnosti měl Chaloupecký na mysli předsedu semilského okrašlovacího spolku Josefa Špidlena.[98]

---

[95] SOkA Semily, fond Václav Votoček, sign. VI/2, Excerpta – Chronologie Semil, 1300–1918.

[96] SOkA Semily, fond AM Semily, inv. č. 86, Zápisy o schůzích městského zastupitelstva 1873–1900, schůze 27. 4. 1900.

[97] SOkA Semily, fond AM Semily, inv. č. 96, Zápisy o schůzích městské rady 1908–1913, schůze 23. 3. 1909.

[98] SOkA Semily, fond AM Semily, inv. č. 87, Zápisy o schůzích městského zastupitelstva 1900–1914, schůze 9. 3. 1910.

MUDr. Antonín Špidlen získal 23. ledna 1912 za své zásluhy při vybudování děkanského kostela (spolu s PhMr. R. Husákem) vysoký církevní řád „*Pro ecclesia et pontifice*".[99] K tomuto kroku musel svolit sám panovník.

ZÁVĚREM

Postava MUDr. Antonína Špidlena je při pohledu na celkovou historii města Semily jednou z nejvýznamnějších. Není mnoho dalších osobností, které by se takto o rozvoj města zasadily. Celý svůj život věnoval práci pro Semily – téměř čtyřicet let působil v jejich vedení. V roce 1873 začínal v zastupitelstvu a až v roce 1913 opouštěl své místo v politice, když se rozhodl rezignovat na úřad starosty. S odstupem času vidíme, že tím nejvýznamnějším krokem bylo odkoupení semilského panství od Rohanů v letech 1898 a 1899. Město se tím velice zadlužilo, získalo však mnoho důležitých pozemků, které byly pro budoucí rozvoj klíčové. Do Semil se díky průmyslovému boomu přistěhovalo mnoho nových obyvatel a jejich počet stále rostl.

Jeho význam však nespočíval jen v koupi rozsáhlých pozemků na území města. Semily se proměnily z malého podhorského městečka s dřevěnou výstavbou na město, kterému již dominovaly zděné domy. O vyšší místa v politice nikdy neusiloval i vzhledem k časově náročnému povolání lékaře, které vykonával až do pokročilého věku.

Na osobnost MUDr. Špidlena však nemůžeme pohlížet jen se znalostmi jeho veřejné činnosti. Výrazným způsobem jej musel ovlivnit osud rodiny. Oba rodiče mu zemřeli v době, kdy ještě studoval na jičínském gymnáziu. Narodilo se mu šest dětí, z nichž ještě před svou smrtí pochoval pět. Manželku Marii přežil o čtrnáct let.

Antonín Špidlen byl velice skromným člověkem. Cílem jeho života rozhodně nebylo hromadění majetku. Jako lékař léčil i chudé pacienty, často bez nároku na jakoukoli odměnu.

---

[99] NAVRÁTIL, Ivo: Kostel sv. Petra a Pavla, in: *Římskokatolická farnost Semily* [online], [vid. 19. 01. 2019], dostupné z: http://www.farnost.semily.net/historie/petrpavel.htm.

JECH, Tomáš: ***MUDr. Antonín Špidlen – Bürgermeister der Stadt Semily***

Die Studie befasst sich mit einer der führenden, jedoch oft außer Acht gelassenen Persönlichkeit der Semiler Geschichte – mit MUDr. Antonín Špidlen (1842-1917). Dieser anerkannte Arzt war 40 Jahre Mitglied der Stadtvertretung und davon mehr als 20 Jahre Bürgermeister. Und dies war in der Zeit, als die Stadt dank der sich schnell entwickelnden Industrie einen großen Bauaufschwung durchmachte.

ODKAZ CÍRKEVNÍHO UMĚLCE JAROSLAVA PANTALEONA MAJORA*

Josef Klazar

Nadcházející významné jubileum je příhodným okamžikem podívat se podrobněji na životní osud umělce, který svou tvorbou obohatil mnohé sakrální objekty nejen v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku, ale jeho tvůrčí stopy jsou dodnes patrné i na území Itálie. Jaroslav Major se narodil 10. prosince 1869 v obci Choteč (okres Jičín), zemřel 21. srpna 1936 v Babicích (okres Praha-východ).

Obr. 1. *Fotografie Jaroslava Majora přiložená k žádosti o vydání nového cestovního pasu, 26. března 1936. (NA, Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna 1931–1940, sign. M 374/6, kart. 8615.)*

* Barevná ilustrace k této studii se nachází na zadní obálce tohoto svazku.

Někdy v první polovině roku 1936 vydal reklamní materiál k propagaci svého *Ateliéru církevního umění*. V úvodu pod hlavičkou a adresou jej ozdobil seznamem všech ocenění, která za svou tvorbu získal: papežský řád Pro Ecclesia et Pontifice, zlatá medaile Pia X. za zásluhy o umění církevní a za provedené obrazy v letním sídle československé papežské koleje v Trevi v Umbrii, čestný kříž řádu sv. Cyrila a Metoděje De ecclesia catholica Bulgaria pro litteris et artibus a řada dalších. Kromě inzerce činností, které atelier prováděl, jsou zde také vyobrazeny některé realizace a uveden výběr 107 míst, kde působil, z toho je 71 v Čechách, 22 na Moravě a Slezsku, 8 na Slovensku a 6 v Itálii.[1] Na jeho stopu jsem dosud narazil ve 170 případech a rozhodně to nebude číslo konečné. Jedná se o výmalby sakrálních prostorů, návrhy výmaleb, návrhy a realizace křížových cest, malbu závěsných a oltářních obrazů, návrhy sakrálních předmětů, restaurátorskou činnost a také jeho činnost organizační vztahující se k dříve uvedenému, a to jak v době jeho působení v řádu benediktinů beuronské kongregace v Emauzích, tak později při řízení jeho vlastního atelieru.

O nepřehlédnutelnosti tohoto umělce svědčí velké množství informací věnujících se jeho činnosti v dobových periodikách. Zprávy se neobjevovaly pouze v katolicky zaměřených listech, jako byly například politický týdeník *Čech*, kulturní měsíčník *Nový život*, revue pro katolickou kulturu *Archa*, východočeská *Obnova* a *Štít*, různé farní věstníky a podobně, ale Majorovu tvorbu nezřídka zmiňovaly i *Národní listy*, *Národní politika*, jihočeský *Hlas lidu*, ilustrovaný týdeník *Český svět* a dalo by se ještě pokračovat. O sledovanosti jeho činnosti svědčí i zmínka v *Selských listech* ze dne 10. 12. 1912, kde se ovšem nejedná o pochvalné vyzdvihnutí jeho díla. Článek nadepsaný *„Živnostnictvo proti konkurenci emauzských mnichů"* informuje o společné schůzi Řemeslnické besedy a živnostenských společenstev, svolané na protest proti rozšiřování řemeslnických dílen v pražském emauzském klášteře na Slovanech, které považovaly za ohrožení vlastních živností. Celý článek je zaměřen kriticky proti činnosti tamější beuronské benediktinské kongregace na poli církevního umění a kritice se nevyhnul ani Major: *„A zvláště malíři pokojů jsou již od let poškozováni, ježto emauzští mnichové již od dávných let provádějí sami práce malířské v klášteře. Jest to zvláště mnich Pantaleon, který se vší energií do malby pouští a zejména freskami se zabývá. Proto je důvodná obava, že by mniši emauzští mohli v budoucnu prováděti veškeré práce kostelní nejen v obvodu svého kláštera, ale v celých Čechách, ba celé říši."*[2]

---

[1] Státní okresní archiv (dále jen SOkA) Jičín, fond Farní úřad Pecka.

[2] *Živnostnictvo proti konkurenci emauzských mnichů*. Selské listy, 1912, č. 145, 10. 12. 1912, s. 2–3.

Důkaz o Pantaleonově umělecké plodnosti přinesla také dne 4. 8. 1912 *Národní politika* v rubrice *Umění a věda* článkem, který nesl titulek *Mistr českého umění freskového*.[3] Je v něm jednak připomenuta jeho nedávno dokončená umělecká výzdoba letního sídla české papežské koleje v italském městečku Trevi (tomuto dílu bude ještě věnována pozornost v dalších kapitolách), jednak je zde uveden jeho stručný životopis a v neposlední řadě je zde shrnuta dosavadní Majorova tvorba: „*Výsledek této činnosti umělecké tvorby jmenovaného umělce osvědčil se v četných případech. O tom svědčí ona skutečnost, že Fra Pantaleone Major za posledních 14 let po ukončení svého uměleckého vzdělání vyzdobil freskami, jakož i umělecko-náboženskou, přesně řešenou architektonickou výzdobou neméně než 43 chrámů a kaplí v Čechách, na Moravě a částečně též v Prusku a Itálii.*" Hlavním informačním zdrojem tohoto článku je bezesporu Majorova biografie, která je uložena v archivu české papežské koleje Nepomucenum v Římě[4] a jejíž vznik lze datovat do konce první poloviny roku 1912. Z tohoto zdroje velmi pravděpodobně čerpali také autoři monografie *Novopacko* pro heslo věnované Jaroslavu Majorovi.[5] Údaje obsažené v této monografii z roku 1929 jsou hlavním pramenem i v současnosti zveřejňovaných Majorových životopisných údajů, je tomu tak i v knize *Osobnosti Novopacka*[6] z r. 2011, i když v ní jsou tyto základní informace o něco rozšířeny. Jak se ukáže dále, ne všechna data přebíraná z výše uvedené monografie odpovídají skutečnosti.

Dílčí informace lze najít též v dodatcích k *Ottovu slovníku naučném* z r. 1909,[7] kde je však špatně zaznamenán rok narození 1868. Poměrně často

---

3 *Mistr českého umění freskového*. Národní politika, 1912, č. 213, 4. 8. 1912, s. 2.

4 Archiv České papežské koleje Nepomucenum Řím, kart. Boh. 21 – Trevi. Za konzultace, vyhledání archivních dokumentů, terénní výzkum a pořízení studijních fotografií v Římě děkuji PhDr. Evě Chodějovské.

5 „*Jaroslav Major, malíř, mistr umění freskového, narodil se 10. prosince 1869 v Chotči, kde chodil do školy. Studoval na reálce v Jičíně (1879–1883) a na Umělecké průmyslové škole (1883–1888) v Praze. R. 1888 vstoupil do řádu benediktinů beuronských v Emauzích v Praze, odkud povolán jako člen řádu benediktinů do mateřského kláštera v Beuronu, aby studoval dále na tamější umělecko-malířské škole (1891–1892). Odtud poslán na školu Monumento nationale v Monte Cassino do Itálie, kde pobyl od 1892–1895 s mistrem P. Desideriem Lenzem. Po návratu z Italie povolán do Emauz, aby zahájil uměleckou činnost v zemích českých. Pracoval v Českých Budějovicích, v Hradci Králové, v Olomouci, ve Vítkovicích, v Ostravě, v Nitře a j. Ve světové válce svěřena mu oprava sgrafit v kostele sv. Mikuláše na Staroměstském náměstí, kde za jeho vedení zachráněno bylo 15 malířů. Po světové válce věnuje se Major umění liturgickému v Praze. Ukázky jeho prací přinesly časopisy: Zlatá Praha, Český Svět, Prager Presse, Prager Abendblatt. Malby ve farním chrámu v Nové Pace jsou podle jeho návrhů.*" *Novopacko: vlastivědná monografie okresu.* Díl III. Nová Paka: Okresní školní výbor a kulturní odbor učitelské jednoty Budeč, 1929, s. 777.

6 BENČOVÁ, Yvona. *Osobnosti Novopacka*. Nová Paka: Město Nová Paka, 2011, s. 171–172. ISBN 978-80-260-1742-4.

7 „*Major Jaroslav, klášterním jménem Pantaleon, bratr, přední církevní malíř český (*1868 v Chotči). Jest mnichem řádu sv. Benedikta v Emauzích v Praze a žákem umělecké školy beuronské. Provedl řadu maleb v chrámě sv. Gabriela na Smíchově, v chrámě bratří Nejsvětější Svátosti v Českých Budějovicích, v Malešicích u Tábora a byl spolučinný při obnovení a výzdobě krypty sv. Benedikta v Monte Cassině v Italii.*" Ottův slovník naučný, část 28, Doplňky. Praha: J. Otto, 1909, s. 915.

jsou odbornou veřejností citovány biografické údaje z Tomanova *Nového slovníku československých výtvarných umělců*,[8] v němž je naopak chybně uvedeno datum úmrtí 24. srpna 1936. V období po roce 1989, kdy náboženské umění přestalo být tabu a došlo také k oživení zájmu o beuronskou uměleckou školu, se Majorovo jméno začíná znovu objevovat v literatuře zabývající se tímto specifickým uměleckým směrem,[9] náboženským uměním v Čechách a na Moravě[10] a v literatuře, která se věnuje dění z prostředí „*katolické moderny*".[11] Ve většině případů se však jedná pouze o spojení jeho osoby s konkrétními vybranými díly. Proto je cílem této studie snaha přiblížit Majorův velice bohatý životní příběh jako celek a zároveň se dotknout některých jeho uměleckých realizací, které sice nemusí být z pohledu kunsthistoriků považovány za zásadní, ale vnímám je jako důležité v umělcově životě.

MAJOROVI V CHOTČI

Při této příležitosti si dovolím jít hlouběji do historie, a to až k pradědovi námi sledovaného Jaroslava Pantaleona, Matěji Majorovi, který se narodil 10. července 1743 v Pertolticích u Ledče nad Sázavou, v rodině královského svobodníka.[12] Byl prvním nositelem tohoto příjmení v Chotči a zastával funkci sládka v tamějším pivovaru, náležejícím k hospodářskému dvoru řádu paulánů. To je také důvod, proč o něm píše Josef Svátek v knize *Dějiny panování císařovny Marie Terezie*,[13] kde popisuje situaci související se selskými bouřemi, když do vsi 25. března 1775 vtrhl pětitisícový dav vzbouřenců: „*V obci Chotči, která patřila řádu pavlánů v Nové Pace, vyloupen byl zámek i pivovar, ve kterémžto posledním musil tehdejší sládek Matěj Major z okna šest sáhů*[14] *vysokého vyskočiti,*

---

[8] TOMAN, Prokop. *Nový slovník československých výtvarných umělců*. 4. nezm. vyd. Ostrava: Výtvarné centrum Chagall, 1993, s. 64. ISBN 80-900648-4-1.

[9] ČIŽINSKÁ, Helena. *Kánon a beuronští umělci*. Praha: Společnost přátel beuronského umění, 2002, s. 62. ISBN 80-903138-0-9.

[10] FILIP, Aleš – MUSIL, Roman (eds). *Neklidem k Bohu: náboženské výtvarné umění v Čechách a na Moravě v letech 1870–1914*. V Plzni: Arbor vitae, 2006, s. 19, 21, 124, 130, 131. ISBN 80-86300-58-7; FILIP, Aleš. *Secesní chrámy na Moravě a ve Slezsku: sakrální výtvarné umění kolem roku 1900*. Brno: Barrister & Principal, 2004. Dějiny a teorie umění, sv. 7. s. 44–47, 76, 121, 150, 152–154, 218–219, obr. příl. II–III. ISBN 80-86598-63-2.

[11] FILIP Aleš – MUSIL, Roman (eds.). *Zajatci hvězd a snů: Katolická moderna a její časopis Nový život (1896–1907)*. Praha: Argo, 2000, s. 20, 289, 301, 319, 362. ISBN 80-7027-101-9.

[12] Státní oblastní archiv v Praze (dále jen SOA v Praze), Sbírka matrik, římskokatolická církev Pertoltice, matrika N 1695–1745.

[13] SVÁTEK, Josef. *Dějiny Čech a Moravy nové doby. Kniha šestá, Panování císařovny Marie Terezie*. Část II. V Praze: I. L. Kober, 1898, s. 298.

[14] Zde není patrno, zda se jedná o sáh český nebo vídeňský. V případě vídeňského sáhu by to byl skok do hloubky zhruba 11,376 m a v případě sáhu českého by to bylo o něco méně – 10,668 m.

aby před pronásledujícími jej vzbouřenci život zachránil. Ve sklepích pivovaru, co nebylo vypito, bylo vše vypuštěno."

V roce 1784 došlo v Chotči v rámci raabizace[15] k rozdělení půdy paulánského dvora a Matěj Major získal jako vrchnostenský úředník do dědičné držby největší díl.[16] V době jeho smrti (12. září 1828[17]) již na familiantské usedlosti hospodařil syn Karel (dědeček Jaroslava Majora). Z matričních záznamů je patrno, že 14. září 1847 v chotečském kostele ve věku 26 let uzavřel sňatek vnuk Matěje Majora, budoucí otec Jaroslava, Antonín Major s šestnáctiletou Františkou Kotykovou.[18] Z tohoto manželství se 16. října 1848 narodil syn Antonín,[19] který by si bezesporu zasloužil také samostatný článek.[20] Ovšem již 7. června 1849 ve věku 19 let Františka Majorová (Kotyková)[21] zemřela. Antonín Major 6. února 1850 vstoupil do nového manželství, a to s osmnáctiletou Antonií Hátlovou z Chotče čp. 68.[22]

Jako nejmladší, pátý přeživší potomek, se z tohoto svazku narodil syn Jaroslav.[23] Tři měsíce po Jaroslavově narození, 19. března 1870, však matka zemřela. V tuto chvíli zůstal otec sám s pěti nezletilými dětmi,[24] kdy navíc nejstarší syn z tohoto manželství, Karel, trpěl těžkou padoucnicí. To byl zajisté důvod, proč již 8. listopadu 1870 uzavřel Antonín Major svůj třetí sňatek, a to s jednatřicetiletou vdovou ze Svatojánského Újezdu čp. 24, Barborou Vrašti-

---

[15] Raabizace – plán rakouského národohospodáře F. A. Raaba, podle kterého byla roku 1775 v Čechách zahájena poddanská reforma; podstatou byla parcelace vrchnostenských dvorů a zrušení roboty (reluice). Pro odpor feudální vrchnosti byla provedena pouze na některých, hlavně komorních (státních) a městských statcích. Viz *Malá československá encyklopedie: V. svazek Pom–S*. Praha: Academia, 1987, s. 226.

[16] SOkA Jičín, fond Archiv obce Choteč, Opis aboliční smlouvy z roku 1784, kt. 1, inv. č. 16.

[17] Státní oblastní archiv v Zámrsku (dále jen SOA v Zámrsku), Sbírka matrik Východočeského kraje, Farní úřad římskokatolické církve Choteč, okr. Jičín, sign. 59–5343, matrika Z 1787–1878.

[18] Tamtéž, sign. 59–4, matrika O 1787–1869.

[19] Tamtéž, sign. 59–2, matrika N 1843–1864.

[20] *„Antonín Major, právník – žurnalista, nar. 16. října 1848 v Chotči. Chodil do školy ve svém rodišti, studoval na gymnasiu Jičínském, práva v Praze. Vstoupil nakrátko do služeb železničních, ale pak se věnoval jen žurnalistice. Platně působil v redakci časopisu Politik, odkudž přešel do redakce Pražských úředních listů, kde pracoval téměř do své smrti. Své české přesvědčení dovedl si vždy čestně uhájiti. Zemřel 23. října 1918 a pohřben byl na Olšanech za veliké účasti členů Spolku čes. žurnalistů."* *Novopacko,* díl III., s. 777.

[21] SOkA Jičín, fond Sbírka druhopisů matrik okresu Jičín, farní úřad Choteč, kt. 44, kn. 1162, inv. č. 1162.

[22] SOA v Zámrsku, Sbírka matrik Východočeského kraje, Farní úřad římskokatolické církve Choteč, okr. Jičín, sign. 59–6206, matrika O 1849–1911.

[23] Ve skutečnosti se jednalo o 9. narozené dítě. Prvorozený byl Karel (nar. 28. ledna 1852 – zemřel 18. března 1877), který trpěl těžkou padoucnicí; další byl 11. prosince 1853 narozený syn František a po něm následovaly 3 dcery, které zemřely záhy po narození: 3. června 1856 Antonie, 27. července 1858 Antonie, 12. května 1861 Františka; 18. května 1863 se narodil syn Josef, ten však 14. prosince 1863 také zemřel. Teprve 13. listopadu 1864 se narodila první přeživší dcera Antonie, po ní 23. dubna 1867 Julie a nakonec 10. prosince 1869 Jaroslav.

[24] SOkA Jičín, fond Okresní soud (dále: OS) Nová Paka, pozůstalostní spis Antonie Majorová, sg. D 271/1872, kt. 86, inv. č. 211.

lovou, roz. Kvasničkovou,[25] která si do tohoto svazku přivedla svou tříletou dceru Josefu. Tomuto manželství však štěstí nepřálo, protože po osmi měsících společného života Barbora 24. července 1871 skonala.[26] Antonín následně vstoupil do svého čtvrtého manželství a uzavřel sňatek s Františkou Knapovou, dcerou Františka Knapa, domkáře ze Dřevěnice čp. 4.[27]

ŠKOLNÍ DOCHÁZKA A ÚMRTÍ OTCE

V září roku 1875 zahájil Jaroslav docházku do obecné školy v Chotči. Dne 24. srpna 1876 zemřel ve věku 56 let jeho otec Antonín Major.[28] Tato tragédie zcela změnila osud celé rodiny. Nejstarší bratr Antonín, pocházející z prvního manželství, je v této době již plnoletý (28 let), žije a pracuje v Teplicích jako úředník Duchcovsko–Podmokelské dráhy. V této době je již také plnoletý bratr Karel (24 let), který je však v důsledku své těžké nemoci prohlášen za nesvéprávného a žije na rodinné usedlosti v Chotči. Ostatní sourozenci jsou zatím nezletilí. František (23 let), kterému do plnoletosti chybí pouhý rok, pracuje jako průvodčí u Duchcovsko–Podmokelské dráhy a bydlí v Podmoklech (dnes část Děčína). Ostatní nezletilí sourozenci, Antonie (12 let), Julie (9 let), Jaroslav (7 let) a nevlastní setra Josefa Kvasničková (9 let), navštěvují obecnou školu v Chotči. V tuto chvíli na usedlosti čp. 3 žije také otcova sestra Filipa (57 let) a samozřejmě vdova po otci, Františka Majorová.

V rámci pozůstalostního řízení byl nezletilým sourozencům a nesvéprávnému Karlovi přidělen poručník, jejich bratranec, proslulý chotečský výrobce hudebních nástrojů Václav Mach z čp. 83,[29] který jim byl přidělen i při správě jejich dědického podílu po zemřelé matce. V dědickém řízení bylo rozhodnuto, že usedlost připadne nejstaršímu bratrovi Antonínovi, který jednorázově vyplatí vdovu a ta usedlost opustí. Opatrovnicí dětí byla ustanovena svobodná sestra zesnulého otce, Filipa Majorová. Bratru Karlovi bylo soudně umožněno, aby mohl doživotně užívat výměnek v rodném domě, zemřel však sedm měsíců po otci. Právo doživotního užívání dostala také teta Filipa. Nezletilé děti toto právo získaly na deset let. Aby mohl Antonín vyplatit sourozencům dědické podíly po otci a dříve zemřelé matce, prodal usedlost Václavu Krausovi, který

[25] SOA v Zámrsku, Sbírka matrik Východočeského kraje, Farní úřad římskokatolické církve Lázně Bělohrad, okr. Jičín, sign. 85–14, matrika O 1842–1870.
[26] SOkA Jičín, fond OS Nová Paka, pozůstalostní spis Barbora Majorová, sg. D 240/1871, kt. 85, inv. č. 210.
[27] SOkA Jičín, fond OS Nová Paka, pozůstalostní spis Antonín Major, sg. IV 151/1876, kt. 179, inv. č. 344.
[28] Tamtéž.
[29] PRCHAL, Zdeněk. *Hudba Raisova kraje*. Hradec Králové: Country Plus, 1994, s. 145.

se také stal opatrovníkem Josefy Kvasničkové. Nový majitel usedlosti dědické podíly postupně ve splátkách odevzdával do sirotčího fondu.

Protože životní podmínky se pro děti v rodném domě staly stísněnými a péče o ně byla pro tetu náročná, oba starší bratři, František a větší měrou Antonín, si střídavě brali děti k sobě do péče. To můžeme sledovat i u Jaroslava, který celé první pololetí šesté třídy trávil u bratra Antonína v Praze.

Školním rokem 1881/1882, kdy Jaroslav navštěvoval sedmou třídu, docházku na obecné škole v Chotči ukončil a přestoupil do Jičína na reálku. Poručník Václav Mach k tomu dne 6. října 1882 před okresním soudem v Nové Pace prohlásil: „*Chci jenom, aby navštěvoval jednu nebo dvě reální školy* (zde má pravděpodobně na mysli ročníky) *a pak bych ho dal vyučiti nějakému řemeslu, na studia další by kapitál nestačil.*"[30] Tato svá slova potom potvrdil při dalším soudním slyšení v červenci roku 1883, kdy soud seznámil s Jaroslavovým prospěchem a dále uvedl: „*Veškeré jeho jmění má něco přes 1 000 zl. a poněvadž první rok stál 160 zl., dá se předpovídat, že jmění jeho bude vyčerpáno, nežli odbude reální školu, takže by na technická studia, která budou vymáhati též velkého nákladu, neměl žádného jmění.*" Z tohoto zápisu se pak dále dozvídáme, že na návrh bratra Antonína nastoupí Jaroslav do učení v Ústavu fotografickém a zinkografickém v Praze, který vede profesor Jakub Husník.[31] K tomuto roz-

---

[30] SOkA Jičín, fond OS Nová Paka, pozůstalostní spis Antonín Major, sg. IV 151/1876, kt. 179, inv. č. 344.

[31] *„Husník, Jakub, 29. 3. 1837 Vejprnice – 26. 3. 1916 Praha. Světově významný vynálezce; autor příruček z oblasti reprodukčních technik. Vyrůstal spolu s devíti sourozenci v rodině mysliveckého adjunkta na lobkovickém panství v Křimicích, později na panství konopišťském. 1849 vstoupil na gymnázium v Praze, 1855–1859 studoval na malířské akademii v Praze, 1859–1861 na akademii v Antverpách. Po návratu maloval několik oltářních obrazů a podobizen zejména v okolí Prahy. 25. 9. 1863 byl jmenován učitelem kreslení (o rok později též těsnopisu) na gymnáziu v Táboře. Jeho vynález dvoutónovaných fotografií (1863) byl prvním z mnoha jeho počinů. Týdeník Tábor 6. 5. 1865 referoval o jeho pokusech s kopírováním snímků bez použití solí drahých kovů. 4. 12. 1868 přečetl v Berlíně Hermann Vogel Husníkův dopis o jeho metodě fotolitografie, k níž ve stejné době dospěl Josef Albert z Mnichova. 21. 1. 1869 proto došlo mezi oběma muži k dohodě o užívání metody. 15. 1. 1869 v příloze časopisu Photographische Mitteilungen byl uveřejněn Husníkův světlotisk, poprvé na světě. 14. 5. 1870 byl jmenován státním profesorem v Táboře. Jak dokládají spisy v táborském archivu, 19. 7. 1870 požádal městskou radu v Táboře o* svolení ku stavbě dřevěné a zasklené boudy, *mající* sloužiti k fotografování. *Nákres byl přiložen. 31. 7. 1870 byla stavba schválena, zda se však uskutečnila, není zřejmé. Pravděpodobně měla být určena jen k fotografickým pokusům, nikoli k výdělečné portrétní činnosti. Pedagogickou činnost v Táboře Husník v letech 1873–1875 přerušil prací ve státní tiskárně ve Vídni, kde zaváděl a instruoval při provádění fotolitografie, světlotisku a heliogravury. Světlotisk zavedl také u vídeňského fotografa J. Löwyho. 31. 10. 1875 obdržel (společně s K. Klíčem) patent na tisk cenných papírů. Po návratu z Vídně pobyla rodina v Táboře jen krátce, neboť 4. 9. 1876 byl Husník jmenován učitelem kreslení na reálném gymnáziu v Praze. Ke studiu dalších tiskových metod založil 1878 v Sadové ulici č. 6 menší dílnu pro zinkografii, která byla (dle Skopce) prvním fotostudiem v Praze, zařízeným pro umělé světlo. Jako státní zaměstnanec nemohl mít ateliér na své jméno, byl tudíž veden na manželku Marii Husníkovou (roz. Šteklovou, *1847 v Praze). Dle záznamů v Archivu hlavního města Prahy* (dále jen AMP) *v živnostenském rejstříku (1881, pol. 978) byla její fotozinkografická živnost s provozem v čp. 1482 – II (Mezibranská ulice) zapsána až 1881. Vizitky a kabinetky signované Marie Husníková svědčí o portrétním ateliérovém provozu. 1877 vyšla ve Vídni Husníkova první kniha. V češtině*

hodnutí vedlo více důvodů. Jednak to byly Jaroslavovy výtvarné vlohy, a v neposlední, ale možná i v první řadě se jednalo o důvody ekonomické a praktické. Jaroslav bude bydlet a také se stravovat u bratra Antonína. Během učení bude pobírat mírné kapesné, které pro první rok činilo týdně 1,5 zlatých. Profesor Husník ve svém ústavu zaváděl nejmodernější fotolitografické techniky, založené na vlastním výzkumu, takže se dalo předpokládat, že tento obor bude mít budoucnost.

Jaroslav se zde setkal s Viktorem Foerstrem,[32] který u Husníka po absolvování nižšího reálného gymnázia pracoval jako zinkograf, a navázal s ním velice

---

vyšla 1880 tiskem přednáška Rozvoj fotografie až na stupeň nynější její dokonalosti, první české pojednání o technologickém vývoji fotografie. V rozrůstajícím se zinkografickém a fotografickém závodě vyráběl patentovaný fotolitografický přetiskový papír k přenášení obrazů na kámen nebo na kovové desky, který vyvážel i do ciziny. Současně se zabýval zesilováním negativů a zhotovením autotypického rastru, s jehož výrobou započal 1878. Věnoval se též klihotypii, jejíž první otisky předložil při schůzi Fotografické společnosti ve Vídni 4. 10. 1887 a která byla rovněž patentována (nazývala se též leimtypie či husníkotypie). 1883 byl jmenován čestným členem Českého fotografického spolku v Praze (a později též Fotografické společnosti ve Vídni – 1907) a Fotografického spolku v Berlíně – 1908). 1888 odešel jako profesor do výslužby a založil se svým zetěm Arturem Häuslerem firmu Husník a Häusler. Podnik jako první u nás používal elektrické obloukovky k fotografickým účelům. Na Jubilejní výstavě 1891 firma představila ukázky tisků vodních značek podle Husníkovy metody a patentu, prodaného do dalších zemí, a také trojbarevné tisky. O zdokonalení trojbarevné reprodukce se především postaral syn Jaroslav (2. 2. 1871–27. 9. 1912), jehož zásluhou byly 1893 otištěny první fotochromotypie ve čtrnáctideníku Z říše vědy a práce a ve Fotografickém věstníku. Úspěchy s trojbarevnou reprodukcí vedly k velkému rozšíření firmy do nové budovy v Husinecké ulici na Žižkově, kde pracovalo na 120 zaměstnanců." Pavel Scheufler – Fotografové [online]. Copyright © 2009 Pavel Scheufler [cit. 11.03.2018]. Dostupné z: http://www.scheufler.cz/cs-CZ/fotohistorie/fotografove.h.husnik-jakub.205.html.

[32] Viktor Foerster se narodil 26. 8. 1867 v Praze. Otec Josef Foerster (1833–1907) byl ředitelem kůru sv. Vojtěcha, od roku 1887 byl kapelníkem u sv. Víta. Bratr Josef Bohuslav (1859–1951) byl známý především jako hudební skladatel. Viktor Foerster navštěvoval reálné gymnázium v Praze, kde jej vyučoval kreslení profesor Jakub Husník. Ten upozornil rodiče na synovy kreslířské vlohy a Viktorovi nabídl místo zinkografa ve svém podniku. V podniku Jakuba Husníka si vybudoval výborné postavení – měl velmi dobrý plat, získal zajímavé kontakty, přitom zároveň maloval akvarely, portréty, a především cítil nedostatek odborného akademického vzdělání. Na základě přátelství bratra Josefa Bohuslava s Karlem B. Mádlem, jenž byl profesorem na Umělecko-průmyslové škole v Praze, byl Viktor přijat na večerní kurs kresby a malby v rámci této instituce. Jeho předložené práce při přijímacích zkouškách byly vyhodnoceny jako nejlepší. Ředitel Umělecko-průmyslové školy František Schmoranz mu navrhl stipendium a studium na škole s tím, že opustí dosavadní zaměstnání zinkografa. Viktor se tedy vzdal příjmů a dobrého místa a začal studovat. Při studiu mu byly „na obtíž" všechny předměty kromě kresby a malby. Nevyčkal ani udělení stipendia na Umělecko-průmyslové škole a přestoupil, s požehnáním otce, na vysněnou pražskou Akademii výtvarného umění (dále jen AVU). Jeho spolužáky se stali kromě Františka Bílka Jan Dědina, František Gretsch, Otakar Paur, Jan Minařík, Antonín Hudeček, Josef Brousil nebo Max Švabinský. Viktor Foerster, podobně jako František Bílek, nastoupil do ateliéru Maxe Pirnera a stal se „plodem" nových poměrů na AVU. Ty ztělesňovaly především osobnosti Maxe Pirnera, Julia Mařáka a Vojtěcha Hynaise. Tito profesoři otevřeli nové možnosti v dialogu mezi světskou a náboženskou malbou a jejími zástupci. Maxe Pirnera lze tedy považovat za jakýsi symbol reformy AVU, a tak i jeho studenti a absolventi AVU (především František Bílek a Viktor Foerster) byli do jisté míry reprezentanty nového trendu v této instituci. V letech 1893–1894 Viktor Foerster cestoval, studoval, a především uvažoval reálně o vstupu do kláštera v Seckau (Štýrsko, klášter patřil ke kongregaci beuronských benediktinů – pozn. autora). Roku 1896 absolvoval AVU a ihned po ukončení školy znovu usiloval o vstup do kláštera, tentokrát do kláštera Na Slovanech

úzké přátelství.[33] Toto setkání bylo bez nadsázky opravdu osudové a je možno zodpovědně prohlásit, že mělo vliv na pozdější Majorův život, a troufám si tvrdit, že to platí i obráceně. Po absolvování prvního roku učení mu byla zvýšena týdenní učňovská mzda na 2,5 zlatých a zároveň mu Husník začal spořit ročně 20 zlatých, a to až do vojenského odvodu. Toto spoření bylo spojeno se závazkem, že bude po vyučení pokračovat v práci v Husníkově závodě. Dále mu byla přislíbena po vyučení, tj. od 15. srpna 1886, týdenní mzda 10 zlatých.

Proto je poněkud překvapivé, když se ze soudního spisu z listopadu 1886 dozvídáme, že se Jaroslav Major hodlá hlásit do geografického ústavu ve Vídni. V této souvislosti si také nechává 12. listopadu 1886 vystavit propouštěcí vysvědčení z obecné školy v Chotči.[34] Tento záměr mu však nevyšel, a tak 1. ledna 1887 nastoupil do knih- a kamenotiskárny Ferdinanda Oestreichera v Šumperku. Zde však byl nespokojen, což je patrno ze zápisu z jednání okresního soudu v Nové Pace ze dne 23. dubna 1887. Major zde uvádí: „*Jak soudně známo*,

---

v Praze. Do cesty mu vstoupila zásadní překážka, dominantní otec. Aby se vzpamatoval z tohoto osudového zklamání, cestoval další léta po Francii, studoval v Paříži na Akademii Colarossi, dopoledne chodil do školy, odpoledne do galerií. Na letní prázdniny se vracel Viktor Foerster do Čech, navštěvoval Františka Bílka v Chýnově, kde sledoval vývoj a události kolem tvořící se Katolické moderny. V roce 1899 nalezly jeho ambice své naplnění. Tehdy získal díky svému příteli Bílkovi zakázku na malbu křížové cesty v Pelhřimově. A právě křížová cesta se stala Foersterovou doménou v malířství. Nutno podotknout, že existují různé varianty, ale na všech křížových cestách je vidno, že se Viktor Foerster nikdy nechtěl opakovat a hledal vždy nové pojetí a koncepce. Roku 1905 založil první novodobou mozaikářskou dílnu v prostorách svatojiřského kláštera na Hradčanech. Zde v Čechách, v té době uměním mozaiky příliš nedotčených, získal mnoho zakázek, které realizoval. Roku 1909 se Viktor oženil s Marií Viktorií Jesenskou (1867–1952). Marie byla učitelkou na měšťanské škole, překládala z angličtiny (Oscar Wilde, Charles Dickens) a především již za života svého manžela pomáhala mu s mozaikou, proto pak sama mohla vytvořit řadu pozoruhodných děl. Poslední dny života trávil Viktor Foerster v sanatoriu v Praze. Zde také tiše zemřel 9. 12. 1915 půl hodiny před půlnocí. Viz HEMELÍK, Martin. „Jsem nijaký, to snad ten pravý název, drahý Františku…" Několik poznámek o vztahu Františka Bílka a Viktora Foerstera a díle tohoto pozapomenutého tvůrce. In: JINDRA, Martin (ed.). *Víra a umění Františka Bílka: sborník projevů pronesených na konferenci k 70. výročí úmrtí umělce (6.11.1872–13.10.1941)* [pořádané 23. listopadu 2011 ve sboru Gustava Adolfa Procházky v Praze 8-Karlíně]. Praha: Církev československá husitská ve spolupráci s Kulturní radou a LHODR, 2012. ISBN 978-80-7000-077-9.

[33] *„Nevzpomínám si většího rozechvění celé naší rodiny, než bylo to, které způsobil zcela neočekávaně tatínek, vraceje se počátkem prázdnin roku 18..[!] domů. Setkal se cestou s profesorem Husníkem, jenž tehdy vyučoval kreslení na reálném gymnáziu ve Spálené ulici, navštěvovaném bratrem Viktorem. Profesor Husník jal se tatínkovi vykládati o zinkografii a jejím mnohoslibném rozvoji v nejbližší budoucnosti. Upozornil na velké kreslířské vlohy Viktorovy, na jeho výtvarnickou obratnost, na vřelý zájem mladého studenta, projevovaný za každé příležitosti, a nabízel konečně bratru Viktorovi místo ve svém závodu zinkografickém, již tehdy slynoucím jako ústav prvého řádu. To vše vyprávěl tatínek a celá rodina byla by vyslechla jeho výklad s úplným klidem, kdyby nebyl zakončil otázkou, jak se dívá na návrh svého profesora bratr Viktor, jenž právě před několika dny přinesl absolutorium z nižšího gymnázia. Viktor, jenž byl zpravidla tichý a do sebe pohroužen, mlčel i nyní. Avšak tatínek se dožadoval určité odpovědi; o návrhu již asi uvažoval a zamlouval se mu. Viktor zatím jako by byl přemýšlel. Pochvíli zdvihl hlavu a pronesl klidným hlasem: Myslíš-li, tatínku, že by to bylo dobré, budu zinkografem."* FOERSTER, Josef Bohuslav. *Poutníkovy cesty: paměti.* Díl 2. Praha: Aventinum, 1932, s. 17–18.

[34] SOkA Jičín, fond Základní devítiletá škola Choteč, Hlavní matrika obecné školy 1872–1884, kn. 4, inv. č. 4.

vyučil jsem se zinkografii u profesora Husníka v Praze a byl jsem od 1. ledna do 16. dubna t. r. již na Moravě prakticky činný. Seznal jsem, že však nemohu v oboru svém prospívati, leč když se zdokonalím ve fotografii a v kreslení. Naskytla se mně velmi výhodná příležitost, abych se v umění tom vycvičil, neb hodlám nastoupiti do řádu kláštera benediktinského sv. Emauz v Praze,[35] *obdržev ujištění, že tamtéž přijat budu.*"[36]

Major byl v tomto zásadním rozhodnutí prokazatelně ovlivněn Viktorem Foerstrem, jak je patrno i z pozdějšího Majorova dopisu adresovaného dr. Janu Dvořákovi,[37] prorektorovi české papežské koleje Bohemicum v Římě, ze dne 1. února 1913: „*A nyní přicházím s prosbou. Můj přítel Viktor Foerster, syn bývalého kapelníka u sv. Víta a bratr skladatele Foerstra, pojede do Říma a Sicílie. Jest akademický malíř a náš jediný mistr mozaiky v Čechách. […] Foerster jest znám velice dobře panu kardinálovi Mons. Píchovi a všem pánům kanovníkům na Hradčanech a má všude dobré jméno. Pro svou uměleckou činnost v církevním umění má mnoho zásluh a já dávno pomýšlím Vám psáti o radu, nemohl-li by obdržeti vyznamenání*

---

35 Dne 1. 2. 1880 došlo k oficiálnímu předání kláštera v Praze Na Slovanech beuronským benediktinům a 19. 3. zde byla sloužena první slavná bohoslužba. Vznik komunity lze datovat do roku 1862, kdy bratři Placidus a Maurus Wolterové ve švábském Beuronu zahájili přípravu na obrodu monastického života podle řehole sv. Benedikta s důrazem na liturgickou obnovu. V květnu následujícího roku byly v tamním kláštěře započaty bohoslužby a profesní sliby složil první chórový novic – pozdější emauzský opat Benedikt Sauter, který prošel noviciátem v západofrancouzském Solesmes. V roce 1868 byl v Římě benedikován první opat Maurus Wolter. V roce 1873 na německém území vyvrcholila antiklerikální kampaň kancléře Otto von Bismarcka a v reakci na tuto situaci beuronští benediktini zakládají nové kláštery mimo území Německa. V prosinci 1875 byli řeholníci donuceni opustit mateřské opatství v Beuronu a usadili se v bývalém servitském kláštěře v tyrolském Voldersu. Od roku 1878 probíhala za účasti rakouské císařské kanceláře jednání s pražským arcibiskupem Bedřichem kardinálem Schwarzenbergem o převzetí pražského benediktinského kláštera Na Slovanech, ve kterém dosavadní konvent, čítající zhruba deset členů, již pouze skomíral a uvažovalo se o přebudování klášterního areálu na nemocnici. Viz FOLTÝN, Dušan. Počátky Beuronské umělecké kolonie v Praze. Emauzy a Sacré Coeur 1880–1884. In: BENEŠOVSKÁ, Klára – KUBÍNOVÁ, Kateřina (eds). *Emauzy: benediktinský klášter Na Slovanech v srdci Prahy: soubor statí věnovaných znovuotevření chrámu Panny Marie a sv. Jeronýma benediktinského kláštera Na Slovanech, Opatství Emauzy 21. 4. 2003*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007, s. 191–192. ISBN 978-80-200-1533-4.

36 SOkA Jičín, fond OS Nová Paka, pozůstalostní spis Antonín Major, sg. IV 151/1876, kt. 179, inv. č. 344.

37 Dr. Jan Evangelista Dvořák, narozen 1. července 1880 v Chramostech okr. Příbram, vyrůstal ve Vlkonicích u Neveklova. Po absolvování malostranského gymnázia odešel studovat do Říma, 28. května 1904 byl vysvěcen na kněze a na konci školního roku 1905 promoval a získal doktorát bohosloví. Po návratu do Čech působil dva roky jako kaplan ve Skalné u Chebu a v Krajkové. Poté odešel znovu do Říma, působil jako kaplan Animy a zároveň se věnoval studiu obojího práva na papežské univerzitě u sv. Apoliná̌re. Od roku 1909 zastával funkci vicerektora české papežské koleje v Římě. Po vyhlášení války Itálií Rakousku byl nucen v květnu 1915 odejít do Prahy, kde od r. 1917 působil na pozici vicerektora arcibiskupského semináře. Zemřel ve věku 38 let 11. prosince 1918 na kombinaci španělské chřipky, oboustranného zápalu plic a cukrovky. Viz BOUZEK, J. *Dr. Jan Ev. Dvořák, vicerektor papežské české koleje v Římě, zemřel.* Časopis katolického duchovenstva, 1918/9+10, s. 555–556, cit. dle: http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=6789 (2018).

„Pro Ecclesia et Pontifice". Foerster jest můj přítel od nejútlejšího mládí, on přivedl mě do Emauz a jeho zásluhou jsem, kde jsem. Jest to muž výborný."[38]

VSTUP DO ŘÁDU BEURONSKÝCH BENEDIKTINŮ

Do kláštera vstoupil Major 1. června 1887, ovšem v tuto chvíli se jednalo pouze o přijetí na zkoušku.[39] Zkušební období nemělo přesně stanovený termín. V této fázi záleželo na posouzení představeného kláštera, zda uzná za vhodné uchazeče přijmout za kandidáta. Celý proces přijetí velice dobře ilustruje zápis zachovaný v archivu kláštera, sepsaný při přijetí Františka Vrbíka, který vstoupil do řádu přibližně o dva týdny dříve než Jaroslav Major.

„Dne 16. května 1887 bylo mezi kr[álovským] klášterem Emauzským v Praze a panem Vrbíkem, otcem Františka Vrbíka, následující, a to pod zmíněnými výminkami vyjednáno:

1. Představení kláštera přijímají Františka Vrbíka na zkoušku 2–4 týdnů, v kterých on zručnost svou v řemesle knihařském najevo dáti může.

2. Ukáže-li se pak během času tohoto, že konání a práce jeho dostatečný jsou, bude přijat za kandidáta bratří laiků. Jako kandidát nositi bude půl aneb tři čtvrtě roku svůj šat světský. Po uplynutí času tohoto obdrží šat řeholní, avšak slib řeholní dosud složiti nemůže, pokud vojenské služby prost nebude.

3. Pan Vrbík odevzdá hned při nastoupení, klášteru 30 zl. V pádu, by pak František Vrbík první zkoušce dostáti nemohl, navráceno bude při jeho propuštění 20 zl. V jiném pádu bude suma tato uschovaná a k rozličným výlohám pozdějším upotřebena.

4. Když by František Vrbík za čekatele přijmut býti mohl, slíbí mu jeho otec dostatečné výpravy zaopatřiti; a sice nejméně 12 košil, 12 párů punčoch, 12 kapesních šátků, 4 páry spodních kalhot a 4 kazajky, 3 páry střevíců aneb bot, 6 zástěr, nejméně 1 sváteční a 2 všední obleky. Vše má znamenáno býti.

5. Pakli by kandidát tento před složením slibu řeholnímu stavu neschopným se ukázal, může býti v každém čase propuštěn, a má pouze právo na vydání zbývajících obleků a prádla a přiložených peněz (3 a 4), ni žádným způsobem však nahrazení aneb zaplacení vykonaných prací.

6. Dědictví jmění otce bude se před slibem vyjednávati."[40]

---

[38] Archiv České papežské koleje Nepomucenum Řím, kt. Boh. 21 – Trevi.

[39] Annales monasterii B.M.V. de Monte Serrato in Emaus-Pragae I, s. 836. Manuscriptorium [online]. Copyright © AiP Beroun s. r. o., 2013 [cit. 01.09.2018]. Dostupné z: http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=rec1404491462_7#search. Za přepisy z kurentu a překlady z německého originálu tohoto a všech následujících textů z emauzské klášterní kroniky děkuji Mgr. BcA. Zdeňce Gláserové Lebedové.

[40] Národní archiv Praha (dále jen NA Praha), fond Benediktini – klášter Emauzy, kt. 24.

Obr. 2. *Vlastnoručně podepsaný „věčný" slib br. Pantaleona. (NA, Benediktini – klášter Emauzy, Praha, kart. 20.)*

Tolik pro pochopení, co předcházelo definitivnímu přijetí za člena řádu. Zkušební doba vypršela Majorovi i Vrbíkovi 17. listopadu 1887, a tím se na několik let jejich příběhy spojily. Oba 13. června 1890 složili časné sliby a přijali svá řeholní jména Pantaleon a Antonín. Společně 15. června 1892 složili věčné sliby.[41] Tento slib byl novicem sepsán na vlastnoručně vyzdobeném formuláři, podepsán a položen na oltář. Originál Majorova i Vrbíkova slibu je dochován v archivu kláštera.[42] Informace o složení věčných slibů Jaroslava Pantaleona Majora a Františka Antonína Vrbíka se objevila v dobových periodikách, o této události se můžeme dočíst nejen v katolickém týdeníku *Čech*, ale i v *Národní politice* ze dne 18. 6. 1892.[43]

8. prosince 1892 oba dva odcházejí do řádové umělecké školy v mateřském klášteře v Beuronu,[44] kam se po uvolnění poměrů v Německu v roce 1877 část

---

[41] Annales monasterii B.M.V. de Monte Serrato in Emaus-Pragae I, s. 836.

[42] NA Praha, fond Benediktini – klášter Emauzy, kt. 20 a 24.

[43] *Řeholní sliby*. Čech, 1892, č. 137, 18. 6. 1892, s. 2. *Řeholní sliby*. Národní politika, 1892, č. 167, 18. 6. 1892, s. 3.

[44] Beuronské umění je čistě sakrální, posvátné. Zakladatelem je německý sochař Peter Lenz (1832–1928), který byl po náhodné návštěvě archeologické knihovny na pruském velvyslanectví v Římě roku 1864 uchvácen uměním starého Egypta. Toto umění, doplněné uměleckými prvky z římských starokřesťanských bazilik, řeckého a byzantského umění a kompozicemi italských primitivů, se stalo jeho hlavním inspiračním zdrojem při vzniku a rozvoji nového uměleckého směru. Důležitou součástí beuronského umění jsou nápisy. Jejich význam je nejen objasňující, ale i výtvarný. Jsou vedeny nejen horizontálně, ale i vertikálně, v nesymetrických sloupcích, s rozdělenými slovy bez ohledu na slabiky. Citáty jsou vybírány z Písma, z monastického breviáře, hymnů a invokací, někdy i z literárních děl některých zobrazovaných světců. Beuronské písmo lze rozpoznat velmi snadno. Mezi jednotlivými slovy je uprostřed, nikoliv na řádku, tečka, písmeno E má tvar zrcadlově obrácené trojky a litery U a V mají tentýž znak. Velmi oblíbené jsou i abreviatury naznačené titlou ve tvaru vlnovky – cirkumflexu – nebo protáhlé omegy. Lenz se snažil vytvořit ideální proporce lidského těla. Svou snahu odůvodňoval citátem z knihy Moudrosti: všechno

konventu vrátila.[45] O jejich návratu zpět do emauzského kláštera přináší svědectví klášterní kronika *Annales monasterii B.M.V. de Monte Serrato in Emaus – Pragae II*: *„Duben 1895; 6. dubna. Ráno přišli první posluchači Beuronské umělecké školy: bratr Anton a bratr Pantaleon. Ostatní je budou s páterem Desideriem brzy následovat a potom – z Boží vůle – se chopí velkého díla na výmalbě opatství sv. Gabriela."*[46] Tento datový údaj, stejně jako předchozí spojené s Majorovým vstupem do benediktinského řádu, které jsou rovněž převzaty z klášterní kroniky, naprosto vyvracejí stále se opakující tvrzení, že Major pobýval na škole v Beuronu v letech 1891 až 1892. Zároveň zápis v kronice dosvědčuje Majorovo působení při výzdobě kláštera sv. Gabriela beuronských benediktinek, které se v Praze usadily.[47] O této práci podává svědectví i Major ve svém dopise, který

---

bylo stvořeno podle míry, čísel a váhy (Mdr 11,21). Své kompozice konstruoval dokonale promyšlenými kombinacemi a numerickými poměry ze základních geometrických tvarů – kruhu a rovnostranného trojúhelníka, z nichž se skládá i posvátný hexagram. Za základ umění považoval estetickou geometrii. Protože Bůh nestvořil nic nahodile, tvoří vztahy mezi stvořenými věcmi harmonii. Umělec musí být pokorný a ukázněný, aby dokázal objevit zákony krásy, které jsou součástí Stvořitelova díla. Viz ČIŽINSKÁ, Helena. Beuronská výzdoba v Emauzích. In: BENEŠOVSKÁ, Klára – KUBÍNOVÁ, Kateřina (eds.). *Emauzy: benediktinský klášter Na Slovanech v srdci Prahy: soubor statí věnovaných znovuotevření chrámu Panny Marie a sv. Jeronýma benediktinského kláštera Na Slovanech, Opatství Emauzy 21. 4. 2003*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007, s. 152–154. ISBN 978-80-200-1533-4.

45 Viz ČIŽINSKÁ, Helena. *Beuronská umělecká škola v opatství svatého Gabriela*. Praha: Nakladatelství Karel Holub, 1999, s. 13. ISBN 80-902381-4-9.

46 Annales monasterii B.M.V. de Monte Serrato in Emaus-Pragae II, s. 37.

47 Hraběnku Gabrielu Sweerts-Sporckovou ovlivnilo tak silně mystické prostředí emauzského kláštera, že se rozhodla v Praze založit ženský beuronský konvent. Základní kámen byl položen 16. 10. 1888, ona se toho však nedočkala, čtyři roky před jeho položením pro těžkou nemoc zemřela. Z věčnosti za podnět a poskytnuté jmění, z něhož byla stavba financována, byl klášter zasvěcen jejímu křestnímu patronovi – archandělu Gabrielovi. Prvních sedm řeholnic sem přišlo již 13. listopadu následujícího roku. Na svátek sv. Vojtěcha 23. 4. 1891 byl kostel slavnostně vysvěcen pražským arcibiskupem kardinálem Františkem Schönbornem. Do oltářní menzy byly vloženy ostatky tří českých patronů – sv. Vojtěcha, Václava a Jana Nepomuckého. V klášteře však stále pokračovaly stavební práce. Dne 7. 12. 1891 přijel takřka šedesátiletý P. Desiderius (Peter Lenz), aby připravil první plány na výmalbu. V dubnu 1895 přivedl P. Desiderius pět bratrů beuronské umělecké školy, aby zahájili práce. Ne vždy se specifické výtvarné vyjádření beuronské školy setkalo s pochopením. Lenzem navržená monumentální *Pieta,* která zabírala celou šíři lodi nad oratoří, připomínala svou stylizací tehdejšímu arcibiskupovi spíše egyptskou bohyni, takže vydal příkaz k jejímu odstranění, nakonec však byla zakryta pouze plátnem. V roce 1896 zahájila v opatství sv. Gabriela vyučování řeholnic tamější umělecká škola vedená P. Desideriem a vznikl ateliér sv. Lukáše. Řeholnice z tohoto atelieru se potom samy podílely na výzdobě svého kláštera. Práce na výzdobě a budování kláštera probíhaly až do počátku 1. světové války, kdy se začaly zpomalovat, až ustaly, protože sestry se místo štětců musely chopit jehel, aby mohly dodávat nemocnicím prádlo pro zraněné vojáky. Po skončení války se ani opatství sv. Gabriela nevyhnulo protiněmeckým a protikatolickým náladám. Protože převážná většina řeholnic pocházela ze Švábska, byly nakonec sestry v r. 1919 okolnostmi donuceny zcela nový klášter prodat státu a opustit ho. Objekt připadl ministerstvu pošt a telegrafů. Kupní smlouva v oddílu IV. obsahovala důležitou podmínku: *„Erár Československé republiky zavazuje se za sebe a za své právní nástupce trpěti, aby budovy kostela sv. Gabriela, ve vložce č. 1395 poz. knihy pro kat. obec Smíchov zapsaného, navždy používáno bylo k účelům bohosloužebným římskokatolické církve […]"* Oficiální církevněprávní translatio se odehrálo 20. 1. 1920. Viz ČIŽINSKÁ, H., *Beuronská umělecká škola v opatství svatého Gabriela,* s. 13–31. – Komplex je od r. 1988 kulturní památkou. Bývalý klášter představuje druhou nejucelenější

9. ledna 1899 adresoval sochaři Františkovi Bílkovi:[48] *„Milý pane příteli! Již tomu dávno, co jste mě s mým drahým přítelem Förstrem navštívil v útulném a tichém klášteře benediktinek na Smíchově. […] Doufaje, že mé prosby neodmítnete, poroučí Vás do ochrany Boží frater Pantaleon Major O. S. B. St. Gabriel. Smíchov 9/1 99."*[49]

S rokem Majorova návratu z Beuronu je také spojeno zhotovení pískovcové stély na hřbitově v rodné obci Chotči, pocházející z rodinného hrobu Majorových, která je na webových stránkách obce nesprávně označována jako památník bratrů Majorových.[50] Přes značný stupeň degradace kamene je velice dobře patrna polopostava Krista, vyvedená v duchu beuronské umělecké školy, doplněná nápisem *„Já jsem vzkříšení a život"*, vytesaná na zvláštní desce, která je do stély vsazena v její horní části. Degradace vlastní stély je oproti vsazené desce v pokročilejším stádiu a některé textové části takřka vymizely. V horní části, nad vsazenou deskou, je datace 1895, uprostřed letopočtu je vytesaná holubice – symbol Ducha svatého. Pod deskou se nacházejí znaky – alfa, christogram a omega, pod nimi latinský nápis IN PACE CHRISTI, pod kterým je uvedeno *„RODINA MAJOROVA"* a níže jsou vypsána jména pohřbených, špatně zřetelná až nečitelná. Uprostřed mezi dvěma sloupci jmen je znatelný rostlinný motiv, zakončený křížem. Ve spodní části náhrobku je citován starozákonní verš z knihy Job: *„VÍM, ŽE VYKUPITEL MŮJ ŽIV JEST"*. Veškeré nápisy jsou provedeny typickým beuronským písmem. S velkou pravděpodobností lze

---

památku beuronské umělecké školy na světě. Majitelem je v současnosti Česká pošta, která se snaží, zatím neúspěšně, celý objekt prodat za 420 milionů korun. Viz ŠVIHEL, Petr. *Unikát na prodej. Česká pošta nabízí klášter za 420 milionů, nadšenci se ho snaží ochránit*. Seznam Zprávy. *Seznam Zprávy*[online]. Copyright © 1996 [cit. 11.03.2018]. Dostupné z: https://www.seznamzpravy.cz/clanek/unikat-na-prodej-ceska-posta-nabizi-klaster-za-420-milionu-nadsenci-se-ho-snazi-ochranit-7924.

[48] František Bílek, nar. 6. 11. 1872 Chýnov u Tábora, zemř. 13. 10. 1941 v Praze. V Táboře vystudoval gymnázium a pak v letech 1887–1890 studoval malířství u profesora Maxmiliána Pirnera na Akademii výtvarných umění v Praze. Pro potíže s vrozenou oční vadou – daltonismus (barvoslepost), přešel k Josefu Maudrovi na Státní uměleckoprůmyslové škole v Praze studovat sochařství. Získal stipendium mecenáše Vojtěcha Lanny a v lednu 1891 odjel do Paříže, kde studoval na soukromé Akademii Colarossi u prof. Injalberta. V té době vznikala Bílkova první díla inspirovaná jeho náboženským cítěním: *Golgota – hora lebek* a *Orba je naší viny trest*. Nebyla však příznivě přijímána a stipendijní komise v Praze v čele s Myslbekem i Vojtěch Lanna díla odsoudili a Bílkovi bylo stipendium odejmuto. Až v roce 1898 se setkal s prvním oficiálním uznáním od Jiřího Karáska ze Lvovic za své dílo *Podobenství velkého západu Čechů* z roku 1898. V roce 1908 ho při svém pobytu v Praze ocenil francouzský sochař Antoine Bourdel – označil dílo Bílkovo jako původní, bez potřeby napodobovat německé nebo francouzské sochařství jako někteří jiní umělci. Bílek také navrhl stavbu venkovského stavení s ateliérem, vlastní vily v Praze, navrhoval i jiné různé kusy nábytku i celé bytové interiéry. Projektoval také další stavby, hřbitovy i části obytných sídlišť. Viz *František Bílek – životopis*. Osobnosti.cz – celebrity, filmy, fankluby [online]. Copyright © 1996 [cit. 27.03.2018]. Dostupné z: https://zivotopis.osobnosti.cz/frantisek-bilek.php.

[49] Zemský archiv (dále jen: ZA) Opava, pobočka Olomouc, fond Dostál Lutinov Karel, Korespondence, korespondence jiných osob, inv. č. 916, František Bílek od Pantaleon Major.

[50] Kostel – *Obec Choteč (okres Jičín)* [online]. Copyright © 2009 CHOTEČ, kostel, informace. [online]. [cit. 2018-03-03]. Dostupné z: http://www.chotec.cz/index.php?page=texty&s=4.

předpokládat, že tento náhrobek byl zhotoven podle návrhu Pantaleona Majora. Stéla podle výpovědí pamětníků dlouhá léta ležela povalena a byla porostlá mechem. K jejímu opětnému postavení mělo dojít někdy po roce 1989, bližší datum, ani kdo měl na vztyčení zásluhu, se zjistit nepodařilo.

Obr. 3. *Stéla na chotečském hřbitově (foto Vladislav Rejchrt).*

Z dosavadního studia je možno za Majorovu první samostatnou realizaci považovat výzdobu kostela Nejsvětější Trojice v Malšicích u Tábora. Sám se o této práci zmiňuje v prvním dopise z dochované rozsáhlé korespondence odeslané významnému představiteli Katolické moderny, spisovateli, knězi Karlu Dostálu Lutinovi,[51] datovaném 19. 9. 1899: „*Milého přítele Bílka a Foerstra čekám tento týden zde v Malšicích, kdež i Foerster mně při práci nápomocen bude. O memento prosí Vás s uctivým ruky políbením nehodný frater Pantaleon Major O. S. B., t. č. v Malšicích u Tábora 19/9 99.*“[52] Poznámka o možné spolupráci Viktora Foerstra je velmi zajímavá. Popisu výmalby malšického kostela a okolnostem jejího vzniku se věnuje článek ve sborníku okresního archivu v Táboře s názvem „*Beuronské malby v Malšicích*“.[53] Autor uvádí jako zdroj malšickou farní kroniku a Foerstrovo jméno nikde zmiňováno není. Z uvedeného článku se zdá, že Major tuto zakázku získal tak

---

[51] Karel Dostál Lutinov, katolický kněz, básník, překladatel, publicista, nar. 22. 9. 1871 v Prostějově. V roce 1890 maturoval na německém státním reálném gymnáziu v Kroměříži, teologii vystudoval na Teologické fakultě v Olomouci, kde byl v červenci 1890 vysvěcen na kněze. Působil jako farář v Prostějově. Společně se Sigismundem Bouškou a Xaverem Dvořákem patřil k organizátorům Katolické moderny, jejíž časopis *Nový život* dvanáct let redigoval. Vydal básnické sbírky *Království Boží na zemi* (1899) a *Písně tvorů* (1917). Překládal z němčiny, italštiny a latiny (např. *Kvítky sv. Františka, Dětství Ježíšovo, Duch Německa* aj.). Po zániku *Nového života* přispíval do katolických periodik na Moravě: *Ječmínek, Našinec, Den* aj. V roce 1912 založil literární revue *Archa*. Těsně před smrtí vydal knihu *Hovory dne*, ve které shrnul publicistické práce, zveřejněné v časopise *Den* v letech 1918–1923. Zemřel 29. 11. 1923 v Prostějově. Viz Encyklopedie.cz. *Dostál-Lutinov, Karel* [online]. [cit. 2018-03-04]. Dostupné z: http://www.iencyklopedie.cz/dostal-lutinov-karel/.

[52] Literární archiv Památníku národního písemnictví (dále jen LA PNP), fond Dostál Lutinov Karel.

[53] CHAROUZ, Jindřich Zdeněk. Beuronské malby v Malšicích. In: *Táborský archiv: sborník Státního okresního archivu v Táboře.* Tábor: SOkA, sv. 14, (2008 [vyd. 2009]) s. 277–288.

trochu dílem náhody: „*Příští měsíc, tedy po velikonočních svátcích, které připadly na 2. dubna, se farář Toman vydal do Prahy, »aby vyjednával s některým umělcem malířem stran malby chrámu Páně«. Protože neměl v tomto směru žádné znalosti ani zkušenosti, požádal o radu P. Josefa Lonka, faráře u sv. Apolináře v Praze na Novém Městě, u něhož pro jeho členství v Jednotě pro dostavění chrámu sv. Víta předpokládal jistou orientaci v pražských uměleckých kruzích. Tento kněz skutečně poradil: Když malbu chrámu Vašeho převezmou emauzští benediktini, tak budete s prací spokojeni a bude velmi laciná. P. Jan Toman šel proto ihned do emauzského kláštera, tam ale příliš nepochodil. Pro velkou pracovní vytíženost nemohli zakázku převzít, ale poradili malíře znalého beuronského stylu. Martin Matouš býval emauzským benediktinem, tam se s tímto uměním seznámil a zůstal mu věrný i po odchodu z řádu. Navštívil Malšice a po prohlídce kostela slíbil, že jej vymaluje za tisíc zlatých, »ale jednoduše, tedy že nebude malovati obrazů na stropu neb na zdích«. Vše vypadalo jednoduše, ale ve skutečnosti dostaly události dramatický spád. Martin Matouš musel 1. května narukovat na čtyřtýdenní vojenský výcvik.*“

Duchovní správce se během vynucené přestávky rozhodl požádat o spoluúčast na plánovaných pracích patronátního pána hraběte Jana z Harrachu, s žádostí byl úspěšný, ale způsobilo to zdržení přípravných prací. Když se Martin Matouš vrátil z vojenského cvičení, kostel nebyl na výmalbu připraven, a proto malíř přijal jinou zakázku. „*Farář Toman neměl na vybranou – vydal se znovu do Prahy a »po dlouhém prosení« dosáhl […] toho, že malbu mohl převzít Fr. Pantaleon Jaroslav Major. Z Prahy si přivezl ještě pomocníka, malíře pokojů Antonína Pelicha, a v Malšicích přibral na hrubší práce ještě místního všeuměla Františka Hrdinu. S malováním začali před svátkem svatých apoštolů Petra a Pavla (29. června).*“ Otázkou zůstává, kdy byl Major do prací na zdejší výzdobě skutečně zapojen, protože již 24. dubna 1899 si dopisem s Františkem Bílkem domlouvá schůzku na táborském nádraží v souvislosti s jeho cestou do Malšic: „*Dnes prosil bych Vás jen, abyste v sobotu dne 29. t. m. byl tak laskav a bude-li Vám možno, přišel do Tábora na nádraží, abychom mohli spolu několik slov promluviti. Vyjedu v Praze po šesté hodině ranní a musím za jakousi záležitostí do Malšic, kam náhodou svatá poslušnost mě volá. Prozatím opatruj Vás dobrotivý Bůh – Váš nehodný přítel frater Pantaleon Major O. S. B. Emaus 24/4 99.*“[54] Je proto možné, že Major byl do této zakázky zapojen již od začátku. Mohl připravovat návrh a Matouš měl potom provést vlastní realizaci tak, jak tomu bylo v mnoha pozdějších případech.

[54] ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Dostál Lutinov Karel, Korespondence, korespondence jiných osob, inv. č. 916, František Bílek od Pantaleon Major.

Přestože se jméno Martina Matouše v souvislosti s Majorovou tvorbou objevuje poměrně často, jedná se o téměř neznámého umělce. Jediná trochu obsáhlejší zmínka, kterou se mi zatím o tomto malíři podařilo dohledat v dobovém tisku, pochází z katolického listu *Čech* ze dne 28. září 1913: *„Klášterní chrám Páně v Domažlicích při starobylém klášteře augustiniánském […] dočkal se po dlouhé době naléhavé řádné vnitřní opravy. Návrh malby podal osvědčený a sympatický akademický malíř Martin Matouš z Prahy, bývalý žák proslulé školy beuronské. […] Obrazem tímto mistr Matouš získává sobě novou pečeť umělosti, kterouž ukázal již na obrazech v Sekavě, Štýrském Hradci, v tyrolském Sabenu, v Českých Budějovicích, v Klatovech, v opatském chrámu v Emauzích, v chrámu Páně při augustiniánském klášteře ve Vrchlabí aj.“*[55] Akademický malíř Martin Matouš se narodil 15. 7. 1869 v obci Rudolfov u Českých Budějovic. V matrice narozených bylo příjmení psáno německy – Matousch,[56] ale v souvislosti s jeho uměleckou tvorbou se spíše setkáváme s českou podobou – Matouš. V úředních listinách se objevují oba tvary. Podle zápisů z emauzské klášterní kroniky je patrno, že zde přebýval v letech 1885 a 1886.[57] Dne 17. září 1894 se v Českých Budějovicích oženil,[58] od 20. května 1895 je hlášen k pobytu v Praze a v té době již užívá titul akademický malíř.[59] Dobu a místo studia se zatím nepodařilo zjistit. V průběhu 1. světové války byl v roce 1916 odveden a od roku 1923 byl evidován jako poručík pěchoty ve výslužbě.[60] Zemřel 7. srpna 1926 v Lužci u Berouna.[61]

Oba pánové, bratr Pantaleon a Martin Matouš, navštívili 30. ledna roku 1900 v Českých Budějovicích P. Klementa Petra.[62] Byl zakladatelem Kongregace

---

[55] *Čech,* 1913, č. 266, 28. 9. 1913, s. 7.

[56] Státní oblastní archiv v Třeboni (dále jen SOA v Třeboni), Sbírka matrik Jihočeského kraje, římskokatolická církev, Rudolfov, N 1855–1878.

[57] Annales monasterii B.M.V. de Monte Serrato in Emaus-Pragae I, s. 438 a s. 485.

[58] SOA v Třeboni, Sbírka matrik Jihočeského kraje, římskokatolická církev, České Budějovice, O 1887–1895.

[59] AMP, 4, Magistrát hl. m. Prahy I., Referát IV. popisní, soupis pražského obyvatelstva 1830–1910 (1920), Pražští příslušníci, 60 – 1869 – Matouš Martin.

[60] *Sborník důstojníků ve výslužbě čs. branné moci*. Praha: Ministerstvo národní obrany, 1924, s. 42.

[61] AMP, Okresní městský delegovaný soud civilní pro Malou Stranu a Hradčany, D 307/1926 – Martin Matausch – 1926.

[62] P. Klement Petr (16. 1. 1865 Sušice–17. 2. 1901 České Budějovice), katolický kněz, vlastním jménem Václav Petr. Od roku 1883 zastával funkci vicerektora kněžského semináře v Českých Budějovicích, 8. 9. 1888 založil v Českých Budějovicích Kongregaci bratří Nejsvětější Svátosti, která věnovala svou pozornost sociálně slabým. První věčné sliby bratři této kongregace složili 12. 9.1891 a Václav Petr přijal řeholní jméno Klement. Prostory, které pro svou činnost zpočátku užívali, přestávaly stačit, proto se P. Klement rozhodl pro stavbu nového kostela, kostela Panny Marie Růžencové. Základní kámen k této stavbě byl posvěcen 21. 8. 1898 a postavený kostel byl 7. 10. 1900 vysvěcen. Podle jejího zakladatele je pro tuto kongregaci běžné pojmenování petrini. Viz MUROŇOVÁ, Eva – HAVEL, Tomáš Cyril. *Hle, příbytek Boží mezi lidmi: kostel Panny Marie Růžencové v Českých Budějovicích*. 1. vyd. Brno: Kartuziánské nakl. a vyd., 2008. ISBN 978-80-86953-26-7.

Nejsvětější Svátosti a pro její potřeby nechal stavět kostel Panny Marie Růžencové, který se v tuto dobu pomalu blížil k dokončení a čekal na svou výzdobu. Páter byl touto návštěvou mile překvapen, protože se plnilo jeho přání, aby kostel mohli vyzdobit emauzští benediktini. „*Vaše Milosti. Byl jsem překvapen návštěvou fratera Pantaleona a pana Matouše. Zpovídal jsem právě mimo dům a večer obdržel jsem i dopis Vaší Milosti i mluvil s oběma pány. Fr. Pantaleon dojista podá podrobnou zprávu. […] Pravil, že by maloval hlavní obrazy sám s pomocí pana Matouše a dekorativní část že by převzal pan Řehoř. […] Takto potěšili mně oba páni, je vidět, že znají své věci a též v ducha církevního pronikají.*"[63] Tyto věty psal P. Petr hlavnímu donátorovi stavby monsignoru Karlu Jaenigovi.[64] Již 9. února 1900 Pantaleon P. Klementa seznamuje se svými prvními návrhy.

Dochovaná Pantaleonova korespondence uložená v archivu Kongregace Nejsvětější Svátosti[65] odhaluje průběh uměleckých prací v kostele a umožňuje také pochopit v praxi činnost beuronské umělecké školy. Ukazuje se, že hlavní podíl na malířské výzdobě tohoto kostela nese Martin Matouš. To však nesnižuje roli Pantaleona Majora. Jeho činnost totiž nespočívala pouze v návrhu

---

[63] LA PNP, fond Jaenig Karel, korespondence vlastní přijatá, osoby, Petr Klement.

[64] Karel Jänig (Jaenig) se narodil r. 1835 na samotě Dobler u vesničky Bělá, nedaleko jihočeské Kaplice. Vystudoval v Praze, kde se také naučil výborně česky. V r. 1858 ukončil studia na pražské teologické fakultě a byl vysvěcen na kněze. Pak čtyři roky kaplanoval ve Vildštejně a později v Kraslicích. Díky svému nevšednímu nadání a píli byl poslán do Říma, kde studoval církevní právo a současně působil jako kaplan při kostele papežské koleje Santa Maria dell'Anima, středisku studentů a poutníků z německy mluvících zemí. Po dosažení doktorátu církevního práva se vrátil do Prahy, kde byl přidělen k arcidiecéznímu soudu. R. 1871 se vrátil do Říma a působil jako prorektor zmíněné papežské koleje. Při nástupní audienci papeže Pia IX. požádal, aby vrátil České zemi Český dům, kdysi zakoupený v Římě císařem Karlem IV., který měl sloužit jako hospic pro poutníky a studenty z Čech. Dům, dosud stojící v Římě na Corso Vittorio Emanuelle, držel totiž od husitských válek Svatý Stolec. Papež žádosti vyhověl, ale k praktickému předání nedošlo. Řím se stal mezitím italským hlavním městem. Až na několik výjimek byl na jeho území zkonfiskován církevní majetek, včetně Českého domu. Jeho převzetí jinou církevní institucí nebylo proto možné. Karlu Jänigovi nezbylo než navrhnout italským úřadům, že dům, který byl stavebně v žalostném stavu, koupí jako soukromá osoba. Dům opravil, a aby nikdo nepochyboval, komu je určen, nechal namalovat na fasádu dodnes patrné medailony sv. Václava a Karla IV. V r. 1884 navrhl Karel Jänig, v té době již rektor Animy, aby zamýšlená kolej pro studenty z Čech a Moravy byla umístěna ve dvou patrech jím spravované německé koleje. K finančnímu zabezpečení pak určil výtěžek z pronajatých prostor v Českém domě. Právě díky jeho konstruktivnímu přístupu mohla být česká kolej založena a v současném římském Nepomucenu tak existuje dodnes. O dva roky později věnoval dr. Jänig české koleji do vlastnictví celý Český dům. Bohužel tato skutečnost nebyla po chuti tehdejší správní radě Animy. Dr. Jänig byl odvolán z vedení koleje a v r. 1887 se vrátil do Prahy, kde se stal administrátorem duchovní správy kostela sv. Jana Nepomuckého na Skalce. V době jeho působení došlo nejen k rozsáhlým opravám kostela, ale v letech 1902–1904 i k výstavbě novobarokní budovy administrace kostela (fary) podle plánů architekta Antonína Wiehla. Protože některé použité stavební prvky připomínají např. Michelangelovu Biblioteku Laurenzianu, můžeme se domnívat, že to byl právě dr. Jänig, který architektovi vedl ruku, aby mu alespoň něco v jeho pražském bydlišti připomínalo vzdálený Řím. Zemřel 6. 10. 1914. Viz KOTOUS, Jan. *Revue církevního práva: Msgre. ThDr. Karel Jänig, kněz, právník a zemský vlastenec* [online]. [cit. 2018-03-05]. Dostupné z: http://spcp.prf.cuni.cz/42-56/63_revue_cela.pdf.

[65] Soukromý archiv Kongregace bratří Nejsvětější Svátosti (petrini) České Budějovice.

výmalby, případně snad v některé části její realizace, ale byl hlavou celého projektu, řešil architekturu interiéru kostela jako celku a výmalba byla pouze její součástí. Tím však jeho úkoly nekončily. Nejenže působil jako koordinátor prací jednotlivých řemeslníků, kteří se na výzdobě podíleli, ale také prováděl rozpočet prací, zajišťoval potřebný materiál a vyřizoval nebo zprostředkovával objednávky u dodavatelských firem. Řešil i takové záležitosti, jako třeba rozvod plynu a zajištění potřebného potrubí. Je nutno připomenout, že mimo řízení prací v kostele Panny Marie Růžencové musel současně plnit i další povinnosti, které mu byly svěřovány představenými emauzského kláštera.

Jeho zásluhou byla velká část kamenosochařských prací zhotovena v odborné škole sochařské a kamenické v Hořicích. Díky tomu se podařilo uspořit nemalé finanční prostředky, protože škola v těchto případech, po patřičném schválení na ministerstvu kultu a vyučování ve Vídni, poskytovala práci zdarma a hradil se pouze materiál. Jediným nedostatkem této školní spolupráce byly poměrně dlouhé dodací termíny, což byl také důvod, že se některé práce dokončovaly až v následujícím roce. Hlavní práce byly hotovy v září roku 1900 a bratr Pantaleon píše 9. září do Českých Budějovic: *„K tomu připojiti chci i své nejlepší díky a srdečné Zaplať Pán Bůh, co ráčili Jste všichni mě laskavě prokázati. Provždy zůstane mi pobyt v milé Vaši útulně milou upomínkou, an přispěti jsem mohl nepatrnou hřivnou při vyzdobení chrámu Královny Svatého Růžence. Kéž by tato malá námaha a ta starost byla mi hojnou odměnou a kéž by jiný dík a jiná odměna lidská ani nedošla k uchu, bych spíše a určitěji počítati mohl jednou na odměnu nebes! […] Dávaje všem s Pánem Bohem, končím ještě jednou s tisícerým díkem a Vaší Důstojnosti uctivým ruky políbením nehodný br. Pantaleon Major O. S. B. Emauz, na den Jména Rodičky Boží 1900.“*[66] Kostel byl slavnostně vysvěcen 7. října 1900. Podrobný popis umělecké výzdoby kostela Panny Marie Růžencové s bohatou barevnou fotodokumentací obsahuje publikace *„Hle, příbytek Boží mezi lidmi.“*[67]

MONTE CASSINO – MOZAIKA

„Posvátná hora Monte Cassino provincie Caserta v Italii, ležící na trati mezi Římem a Neapolí. […] Zde asi na 600 metrů vysoko nad hladinou moře leží majestátně starobylý monastýr, který založil světec sv. Benedikt. […] Korunou barokní stavby jest nádherná bazilika zbudovaná nad Confessiem, tj. nad hrobkou světce. […] Vnitřek chrámu hýří bohatstvím. Vzácné umělecké fresky a bohatá štuka figurální a orna-

[66] Tamtéž.
[67] MUROŇOVÁ, E., HAVEL, T., *Hle, příbytek Boží mezi lidmi.*

Obr. 4. *Dopisnice odeslaná Pantaleonem Majorem z Monte Cassina Vilému Dokoupilovi, řediteli odborné školy sochařské a kamenické v Hořicích. (LA PNP, fond Dokoupil Vilém, korespondence vlastní přijatá, osoby, Major Pantaleon Jaroslav.)*

mentální zdobí její strop, kdežto stěny a podlahy pokrývá umělá, přepychová mozaika mramorová ve způsobu nejjemnější intarzie. Ohromnou cenu mají lavice chórové v presbytáři a jsou unikátem v celé Itálii. Oproti této nádheře pozdější výstavby kláštera byly původní místnosti starého kláštera vyzdobeny prostince. Proto povoláni byli v letech sedmdesátých beuronští umělci, aby svým způsobem vyzdobili a okrášlili všecky místnosti Sanctuaria co nejdůstojněji. A Don [správně: Dom] Desiderius Lenz, Páter Gabriel Wüger, Páter Lukas Steiner, zakladatelé to umělecké školy beuronské, úlohu jim svěřenou vykonali, že upozornili na sebe nejen svět umělecký, ale i uměnímilovné laiky. Veškeré cely vyzdobeny jsou ornamentálně a figurálně v technice freskové. Scény ze života sv. Benedikta s obrazy staro- a novozákonními střídají se zde v jasných freskových tónech, mezitím co ostatní plochy pokryty jsou originální ornamentikou. […] Byl to arciopat Bonifacio Krug, který po dvaceti letech povolal opět umělce z Beuronu, aby nejdůstojnějším způsobem ozdobili hrobku zakladatele řádu benediktinského. A tentokráte nevolil zase navrhovatel, staříčký již Don Desiderio Lenz ku výzdobě techniku freskovou, nýbrž nejcennější materiál mozaikový, mramor, bronz, ebenové a cedrové dřevo. Styl umění beuronského svou jednoduchostí, svou linií a celou kompozicí výborně hodil se pro antický materiál mozaikový, a proto efekt při umělém elektrickém osvětlení působil na návštěvníky impozantně. Volil totiž mistr Desiderius prostý primitivní styl osazování mozaiky, dle způsobu

mozaiky ravennské, sicilské, kdež struktura zůstává viditelná, povrch nebroušen a osazován do olejového štuku." Tolik z Majorových vzpomínek, zveřejněných v *Lidových listech* 17. března 1929, v článku nazvaném „*Monastýr na Monte Cassino*",[68] ve kterém se vrací do doby, kdy se spolupodílel na mozaikové výzdobě krypty sv. Benedikta.

Na Monte Cassino odjel v listopadu roku 1900. Monsignore Jänig se ve svém listu P. Klementu Petrovi zmiňuje: „*Fra Pantaleon odjel, aniž by mi odjezd naznačil, když 14. října, den, než jsem odjel do Paříže, naposled jsem s ním mluvil. Okolo 12. prosince mi psal z Montecassina.*"[69] Majora mozaikářská práce uchvátila ihned po jeho příjezdu, neboť již 20. ledna 1901 zaslal řediteli kamenosochařské školy v Hořicích Vilému Dokoupilovi pohlednici kláštera, na které píše: „*Mozaika je práce zdlouhavá – ač šest pracovníků z Benátek tu máme. Dodáváme jen plány a detaily – jen tváře světců sami v mozaice provádíme. Báječný je ráz mozaiky. Sním, zdali i v Čechách kdy rozhodne?*"[70]

Nezůstal pouze u snění a během svého působení na Monte Cassinu vytvořil návrh mozaiky, určené na fasádu průčelí kostela Panny Marie Růžencové v Českých Budějovicích. Mozaiku v roce 1904 za nemalé pozornosti veřejnosti a dobových periodik[71] osadil jeho přítel Viktor Foerster, který jej v dubnu 1902 na Monte Cassinu navštívil a strávil tam tři dny.[72]

Návštěva Monte Cassina ovlivnila další Foerstrovo umělecké směřování. Krásou mozaiky byl zasažen tak silně, že později založil první novodobou mozaikářskou dílnu v Čechách. S trochou nadsázky lze konstatovat, že Major v tuto chvíli nevědomky splatil svému příteli pomyslný dluh za přivedení k beuronským benediktinům a potažmo za svou uměleckou kariéru. Foerster se v následujícím roce na Monte Cassino vrátil, aby zde na výzvu P. Desideria Lenze převzal mozaikovou práci.[73] Je nezpochybnitelné, že se jednalo o Majorem navrženou mozaiku, určenou na průčelí kostela Panny Marie Růžencové v Českých Budějovicích.

---

[68] Lidové listy, 1929, č. 65, 17. 3. 1929, s. 4.

[69] Jänig list datoval 7. 1. 1900, ale vzhledem k jeho dalšímu obsahu je naprosto jisté, že se v letopočtu přepsal a správně má být 1901. Soukromý archiv Kongregace bratří Nejsvětější Svátosti (petrini) České Budějovice.

[70] LA PNP, fond Dokoupil Vilém, korespondence vlastní přijatá, osoby, Major Pantaleon Jaroslav.

[71] *Jubilejní oslavy Neposkvrněného Početí Panny Marie, Z Českých Budějovic 4. prosince*. Čech, 1904, č. 337, 6. 12. 1904, s. 3. *Z Budějovic. (Výzdoba chrámové facady).* Národní politika, 1904, č. 361, 31. 12. 1904, s. 8.

[72] KLAZAR, Josef. *Mozaika Panny Marie Růžencové v Českých Budějovicích a její autor Jaroslav Pantaleon Major.* E-Monumentica 5, 2017, č. 1 (v tisku).

[73] HEMELÍK, Martin (ed.). *Nemám již snad žádného, s kým bych o věcech nebeských mluvil...: životní příběh a dílo zakladatele novodobého českého mozaikového umění Viktora Foerstera*. Světice: vl. n., 2015, s. 223. ISBN 978-80-87710-30-2.

Obr. 5. *Návrh na centrální mozaiku průčelí kostela Panny Marie Růžencové v Českých Budějovicích. (Soukromý archiv Denisy a Františka Žaludových.)*

Pět týdnů, které tam strávil, se věnoval jednak studiu mozaikové techniky, ale také společně s Majorem přípravě vlastní mozaiky.[74] Major při jejím navrhování nezapomněl ani na vděk hlavnímu donátorovi kostela Panny Marie Růžencové, Mons. Karlu Jänigovi. Poděkování uskutečnil přeneseně skrze patrona kostela, ve kterém působil Mons. Jänig jako duchovní správce: *„A nyní promiňte láskyplně, Vaše Milosti, že Vás obtěžuji a prosím o znak Skalky, tj. Svatojánský. Já totiž jako vedlejší práci musím dokončit fasádu bratřím do Budějovic, kterouž jsem již hned z počátku byl s P. Petrem narýsoval. Na tuto fasádu přijde Panna Maria Růžencová, a sice mozaika. Skica, kterouž jsem již začal a poslal, líbí se prý i velice panu biskupovi a jiným. Teprv nyní mi napadlo, že bych měl zvěčniti na této fasádě Skalku, vlastně sv. Jana Nepomuckého, jelikož zajisté on to byl, jenž přímluvou svou ctihodným bratřím v Budějovicích chrám Páně zbudovati a ozdobiti pomohl. Proto bych velice rád to uskutečnil. Mám zrovna krásné a vhodné místo. Račte mi láskyplně sděliti svůj náhled a poslati mi ten znak, kterýž jest na bazilice Vaší Milosti. Příští týden odešleme do Budějovic jeden kus mozaiky, aby si dovedli učiniti pojem, jak je krásná a trvanlivá. A věru podaří-li se nám to, bude fasáda kostela budějovického nejkrásnější a nejbohatší v Čechách – a prvá co do mozaiky – a přec tůze levná; P. Desiderius byl mi svou radou nápomocen. Nejuctivěji ruku líbaje, prosí o vroucí modlitbu při oběti mši svaté nejnehodnější fra Pantaleon O.S.B.“*[75] Majorem zmiňované krásné místo je v pravé horní části mozaiky. Na jejím originálním návrhu, který se podařilo

[74] ŘÍHOVÁ, Vladislava – KŘENKOVÁ, Zuzana – KLAZAR, Josef. Mozaika pro Kostel Panny Marie Růžencové v Českých Budějovicích. Ke spolupráci Viktora Foerstera, Pantaleona Majora a Desideria Lenze. In: *Památky jižních Čech*. České Budějovice: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Českých Budějovicích, 2018, Miscellanea. ISBN 978-80-85033-81-6.

[75] LA PNP, fond Jaenig Karel, korespondence vlastní přijatá, osoby, Major Pantaleon Jaroslav, dopis z 29. 8. 1902.

dohledat ve skromné Majorově písemné pozůstalosti, uložené v soukromém archivu manželů Denisy a Františka Žaludových, je tato myšlenka načrtnuta teprve v hrubých obrysech.

V roce 1910 byly při vchodu do kostela Panny Marie Růžencové osazeny dva pískovcové reliéfy serafů, které byly podle Majorova návrhu zhotoveny v kamenosochařské škole v Hořicích. Původně měl tyto reliéfy vytvořit také Viktor Foerster, ovšem pro jeho velkou zaneprázdněnost z tohoto záměru sešlo.[76] Osazení reliéfů je symbolickou tečkou Majorova uměleckého působení v kostele Panny Marie Růžencové.

KAREL DOSTÁL LUTINOV A NOVÝ ŽIVOT

Major během svého působení na Monte Cassinu nebyl zaměstnán pouze výzdobou krypty sv. Benedikta. Vedle již popisované mozaiky do Budějovic byl pověřován i přípravou návrhů a kartonů pro další kostely v Čechách a svůj volný čas věnoval iniciativám ryze soukromým. Informace o jeho vedlejších aktivitách z tohoto období jsou obsaženy v bohaté korespondenci s Karlem Dostálem Lutinovem. K seznámení Majora s Dostálem došlo patrně za přispění Františka Bílka s Viktorem Foerstrem a prvotním důvodem byl zřejmě Dostálův zájem o beuronské umění za účelem jeho představení na stránkách jím redigovaného a vydávaného časopisu *Nový život*.[77] Tomuto záměru však prozatím zabránili Majorovi řádoví představení. Dostál o tom 20. srpna 1899 dopisem

---

[76] SOkA Jičín, fond Střední průmyslová škola sochařská a kamenická a Střední odborné učiliště kamenické Hořice, kt. 15.

[77] *„Nový život, vytištěný poprvé v lednu 1896 a naposledy v prosinci 1907. Dvanáct ročníků Dostál redigoval, sháněl kvalitní příspěvky (nekvalitní mu docházely po celých koších samy), staral se o tisk, zpočátku i o administraci, na kterou – i když do práce zapřáhl známé (Marii Kavánovou) a příbuzné (sestry Žofii, Elišku a jejího manžela Eduarda Čípa) – stejně musel dohlížet. Objem práce nesmírný. V prvních čtyřech letech časopis nesporně rostl, publikovali zde i známí a všeobecně cenění autoři jako Julius Zeyer, Otokar Březina, Růžena Svobodová, z výtvarníků pak Zdena Braunerová, Felix Jenewein či Vojtěch E. Šaff. Ty přivedl Bouška, jenž rozhledem po kultuře Dostála převyšoval. Časopis si také vychoval vlastní tvůrce, z nichž nejvýznamnějšími byli Jindřich Šimon Baar a František Bílek. Jejich podpora připravila Dostála o moře úsilí a peněz, avšak nakonec, když mohl z jejich rostoucí proslulosti také něco hmotně pro časopis vytěžit, si je zčásti i svou neobratností odpudil. Aby ale vina nezůstala lpět jenom na něm, nutno rovněž přiznat, že jednání s řadou spolupracovníků nebylo jednoduché, a zkusme si také představit, jaké obtíže mu* genus irritabile vatum *připravovalo. Skupinka aktivních členů tohoto uměleckého hnutí, které brzo přijalo za své původně zlehčující označení* Katolická moderna *(autorem byl básník Josef S. Machar), se od počátku otřásala vnitřními spory. […] Jeden z* otců zakladatelů, *pražský katecheta a snad nejnadanější reformistický básník František Xaver Dvořák, se vzdal spolupráce na protest hned po přenesení redakce z Prahy do Nového Jičína. Redakční dřiny se nakonec chopil Dostál, poněvadž Bouškovi ji nadřízený opat nedovolil převzít, a ostatní sice ochotně radili, ale vážně pomoci s prací nemohli či nechtěli. […] V prosinci 1907 vyšel Nový život naposledy. Příčinou nebyl ani tak nátlak nelítostné církevní vrchnosti, jak by byli někteří rádi viděli, nýbrž vzrůstající obtíže technické."* KOHOUT, Štěpán. *Dostál–Lutinov Karel 1882–1923 (1974).* Inventář. Olomouc: Zemský archiv Opava, 2007.

informuje Františka Bílka: „*Br. Pantaleon má od představených zakázáno podávat zprávy o jejich umění!*“[78]

Tento neúspěch však nezabránil jejich další spolupráci a Major vytváří ilustrace pro knížku *Kvítka svatého Františka*,[79] kterou Dostál přeložil (společně s Almou Gelatou) z italštiny a vydal ve svém nakladatelství *Nový život*. Ovšem i tato tvorba měla svá omezení: „*Lituji jen, že vystoupiti jsem musel prozatím pod pseudonymem, a tak nemohl Vaší Důstojnosti svou přízeň i veřejně projeviti. Než račte as věděti, že v řeholi nejsem samostatným, při všem svých představených se tázati musím. Přání ale důstojných představených v našem přísném řádě jest, aby jméno bratra zůstalo celému světu neznámé. A proto je mé toto nejvroucnější přání. Za druhé ve škole beuronské nikdy pod svůj výrobek nepíše faktor jméno své a vždy platí dílo to, jako dílo školy beuronské. Lituji též, že nemohl jsem kresby provésti ve stylu školy beuronské. K provedení takovému musel bych míti zvláštní dovolení z Prahy a pak ředitele školy. Pod pseudonymem a k manýře, jaké jsem kresby provedl, mohl mně dáti úplné svolení nynější můj představený, což i velice laskavě se stalo.*“ Tak vysvětluje situaci Major v nedatovaném dopise, pravděpodobně ze 7. listopadu 1901. V následujícím dopise ještě doplňuje: „*Pod jakou šifrou neb jménem račte kresby mé uveřejniti? Pro další spojení je nutné, abyste původní jméno mé i stav zamlčel, a i na každé dotazy neodpověděl – ať si hlavu lámou. Je-li jakés jméno nutné – snad Kochanský.*“[80] Dostál těmto přáním vyhověl částečně, zatajil pouze jméno, jak je vidět z jeho úvodu ke knize: „*Obrázkovou výzdobu tohoto vydání nakreslil ochotně mladý český benediktin, žijící v Italii. Voleny úmyslně obrázky primitivní, prostinké, jakoby neumělé, aby vystihly chudobu a prostotu sv. Františka, naivnost knížky samé a zbožného ducha italského duecenta, z něhož pochází.*“

Tajemství však dlouho uchovat nevydržel. Ilustrace použité v knížečce neváhal otisknout v 7. ročníku *Nového života* (1902).[81] V obsahu tohoto ročníku nakonec u většiny z nich označil i autora: „*Fra. Pantaleone Major: Ze života sv. Františka* 3, 6, 9, 30, 109, 155, 175.“ Krom stránek uvedených v obsahu se tyto kresby (někdy opakující se) ještě vyskytují na s. 41, 87, 94, 135, 143 a 218. Kupodivu se v korespondenci neuchovala žádná Majorova negativní reakce proti porušení jeho výslovného přání. Naopak, spolupráce dále pokračovala a Major Dostálovi 24. června 1903 oznamuje: „*Současně posílám*

---

[78] LA PNP, fond Bílek František, korespondence vlastní, přijatá, osoby, Dostál Lutinov Karel.

[79] *Kvítka svatého Františka = Fioretti di San Francesco. I[–II].* Nový Jičín: Nový život, 1901–1902 č. 146, VI s.

[80] ZA Opava, pob. Olomouc, fond Dostál Lutinov Karel, Korespondence, korespondence s jednotlivci, přijatá, inv. č. 419, Pantaleon Jaroslav Major.

[81] Viz Digitální knihovna [online]. Dostupné z: http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/periodical/uuid:b75722a2-935c-11e0-bdd7-0050569d679d.

Obr. 7. *Ukázka Majorovy ilustrační kresby z knížky Kvítka svatého Františka, podepsána pseudonymem Kochanovský.*

kresbu beuronské školy, ale podotýkám, abyste při uveřejnění – jen beuronskou školu – nikoli mé jméno jmenoval, toť náš princip, a též prosím, abyste v čísle jen beuronské věci uvedl a díla jiných umělců všemožně vynechal – toť přání ředitele školy pátera Desideria." V předchozích dopisech totiž Major slíbil poslat fotografie beuronské výmalby v Monte Cassinu a také text o beuronské škole. To vše bylo plánováno do dvojčísla 8–9 8. ročníku (1903). Majorovu kresbu zmiňovanou v dopise Dostál umístil na stranu 286 a skutečně k ní připojil pouze „*škola beuronská*", ale v obsahu už je uvedeno „*F. Pantaleon*". Na základě dodaného textu Dostál pod svým jménem uveřejnil článek s názvem „*Emausy, Beuron, Monte Cassino*" (na stranách 271–272). Část fotografií se však nestihla včas na Monte Cassinu přetisknout, a proto zůstaly dvě stránky ze tří plánovaných prázdné. Chybějící fotografie byly zveřejněny až v následujícím čísle 10 na stranách 303 a 304.

Za připomenutí jistě stojí i tři kresby, které se objevily v 6. ročníku *Nového života* (ve dvojčísle 8–9, s. 220–221 a č. 10, s. 264), podepsány pseudonymem *Jaroslav z Chotče*. Dvě z těchto kreseb bez uvedení autora a pod názvem „*Italská*

dívka" Dostál zveřejnil v měsíčníku *Eva* v roce 1909 (číslo 8, s. 233 a 249). V roce 1910 (v čísle 4 na s. 121) potom zveřejnil ještě další Majorovu kresbu s názvem „*Z Assissi*", opět bez uvedení autora.

Z korespondence plyne, že různých kreseb a také „vignetek" bylo odesláno mnohem víc, než je zde uvedeno, zatím však není známá ani jejich podoba, ani zda a případně kde byly použity. Major se snažil Dostálovi pomáhat opravdu jak mohl, kromě shánění fotografií křesťanských památek a míst s nimi spojených také zprostředkovával zhotovení štočků.

Dopisy nám také naznačují Majorovu uskutečněnou cestu do oblasti Neapole a plánovanou cestu na Sicílii. Obě byly spojeny se studiem starokřesťanských památek. Na již zmíněném korespondenčním lístku z 24. června 1903 také Major oznamuje, že se vrací do Čech. Jeho pobyt na Monte Cassinu se uzavřel. Informaci o jeho návratu také přinesly 21. července 1903 *Plzeňské listy*.[82]

MILETÍN A SEVEROVÝCHODNÍ ČECHY

Je potěšitelné, že v roce 1904 zavítal také do oblasti rodného kraje, do městečka Miletína. Zdejší kostel prošel v letech 1898–1900 náročnou stavební rekonstrukcí pod vedením architekta Antonína Cechnera. Ten také později vypracoval návrh na jeho výmalbu, který se však nesetkal s příznivým ohlasem, a tak farář Filip Šubrt rozhodl, „*že by opatřil návrh z kláštera emauzského v Praze*".[83] Převor určil, aby se tohoto úkolu zhostil fr. Pantaleon. Návrh, který vypracoval, odnesl 10. ledna 1905 pan farář ke schválení na biskupství do Hradce Králové. Dle přání biskupa ThDr. Josefa Doubravy a rady architekta Cechnera byl návrh „*zdokonalen*" a poté výmalbu kostela provedl z předešlého textu již dobře známý Martin Matouš. Farní kronika dále uvádí, že podle Majorova návrhu byl také zhotoven školní prapor,[84] o jeho podobě se však nepodařilo nic bližšího zjistit. Důležité je také připomenout, že ve stejnou dobu Viktor Foerster v kostele instaloval svou terakotovou křížovou cestu podle vzoru Josefa Führicha.

S mírnou nadsázkou se nabízí konstatování, že Major prací v Miletíně zahájil turné po severovýchodních Čechách. V roce 1905 je s jeho působením v tomto regionu spojen kostel Nalezení sv. Štěpána v Černilově, kde podle jeho

---

[82] Plzeňské listy, 1903, č. 162, 21. 7. 1903, s. 4.

[83] SOkA Jičín, fond Farní úřad Miletín, kniha Jednoty pro rozšíření chrámu v Miletíně – protokoly 1893–1928, kn. 58, inv. č. 58.

[84] SOkA Jičín, fond Farní úřad Miletín, Pamětní kniha 1836–1920, kn. 2, inv. č. 2.

návrhu byly osazeny vitraje.[85] Pro výmalbu kostela Nanebevzetí Panny Marie v České Skalici vypracoval návrh a rozpočty.[86]

Nejvíce se však zapsal v nejvýznamnějším poutním místě severovýchodních Čech, v Malých Svatoňovicích. V roce 1907 byla podle jeho návrhu provedena nová výzdoba interiéru kaple Studánka. Výmalbu kopule realizoval novopacký malíř Josef Mühl. Stěny byly obloženy řezanou keramickou mozaikou.[87] Byla zhotovena v rakovnické keramičce, jejíž ředitel Emil Sommerschuh[88] byl vynálezcem této umělecké techniky. Stejná továrna podle Majorova návrhu také dodala v řezané mozaice reliéf Krista v Getsemanské zahradě, který byl v roce 1910 osazen pod kruchtou kostela.[89] Počátkem roku 1909 bylo pražskou firmou Deckert a Homolka dokončeno osvětlení hlavního oltáře. Potřebné plány Major vypracoval ve spolupráci s inženýrem Hübnerem. V jubilejním roce 1915 u příležitosti dvoustého výročí poutního místa vytvořil obraz, jehož kopie byly tištěny jednak ve formátu obrazu do rámu k zavěšení na zeď a jednak jako upomínkové pohlednice.[90] V listopadu 1916 byl slavnostně vysvěcen hlavní oltář v kostele Panny Marie Sedmiradostné, který prošel kompletní opravou podle Majorova návrhu,[91] a konečně 8. září 1918 se uskutečnilo vysvěcení sedmi obrazů „*Sedm radostí Panny Marie*".[92] Obrazy byly určeny pro venkovní prostředí, proto byly vyvedeny na plechu a bohatě zlaceny. Umístěny byly pod skleněnou stříškou na stěně kostela přiléhající ke kapli Studánka. Bohužel se zatím nepodařilo zjistit žádnou dokumentaci, ze které by byla

---

[85] Historie Římskokatolická farnost – děkanství Černilov [online]. Copyright © 2005 [cit. 11.03.2018]. Dostupné z: http://farnostcernilov.cz/historie.

[86] *Z Čes. Skalice.* Obnova, 1905, č. 50, 7. 12. 1905, s. 4.

[87] SOkA Trutnov, fond Farní úřad Úpice, Kniha příjmů a výdajů poutní kaple z let 1892–1911; archiv farnosti Malé Svatoňovice, Kronika poutního kostela, rok 1907.

[88] Emil Sommerschuh (1866–1920). Narodil se v Praze. Absolvoval Umělecko-průmyslovou školu. V roce 1892 převzal po otci rodinnou továrnu na výrobu kachlových kamen a dalšího keramického zboží, založenou r. 1760. V r. 1898 spojil svou pražskou firmu s prosperující továrnou na výrobu šamotového zboží a mozaikových dlaždic v Rakovníku. Po jejím odprodeji knížeti Liechtensteinovi v r. 1907 vedl továrnu ve funkci generálního ředitele až do své smrti. Příkladem tvůrčího potenciálu rakovnické šamotky v éře Emila Sommerschuha jsou zejména obklady interiérů Obecního domu v Praze (1912) a kavárny hotelu Imperiál v Praze (1914) a také obklad fasády vily Emila Sommerschuha (dnes velvyslanectví státu Izrael), rovněž v Praze (1913). Emil Sommerschuh je vynálezcem řezané mozaiky, výtvarné techniky, která usilovala o přiblížení keramické mozaiky působivému výrazu kostelních vitráží. Viz https://www.infocentrum-rakovnik.cz/mesto-rakovnik/osobnosti/
[cit. 2018-09-26].

[89] *Z Malých Svatoňovic.* Štít, 1915, č. 33, 19. 8. 1915, s. 2. BERGMANN, Petr. *Studánka: 1715–2015: výročí 300 let od vzniku poutního místa v Malých Svatoňovicích*. Starostín: Petr Bergmann, Broumovsko Organic, 2016, s. 22. ISBN 978-80-905582-1-2.

[90] *200leté jubileum v Malých Svatoňovicích*. Obnova, 1915, č. 15, 9. 4. 1915, s. 6.

[91] *Malé Svatoňovice.* Obnova, 1916, č. 48, 1. 12. 1916, s. 6.

[92] *M. Svatoňovice*. Obnova, 1918, č. 38, 20. 9. 1918, s. 3.

zřejmá podoba obrazů. Z farních záznamů je patrno, že v roce 1907 byla podobně jako v Miletíně pořízena i do zdejšího kostela reliéfní křížová cesta od Viktora Foerstra.

LURDY SEVERNÍCH ČECH

Dalším poutním místem spojeným s Majorovou tvorbou v roce 1905 je severočeský Filipov (Philippsdorf),[93] který byl pro svůj význam nazýván „Lurdami severních Čech", (případně Malé Lurdy, Rakouské Lurdy).[94] Zprávy o jeho činnosti najdeme ve filipovské obecní kronice: „*Červenec 1905. Boční oltáře. V kostele byly nově zřízeny dva oltáře, sv. Josefa a Bolestné Matky Boží, opatřené slohovým pozadím. Plány k tomu navrhl bratr Pantaleon Major z benediktinského kláštera Emauzy.*" [95]

Následující zápis z roku 1906 přináší informaci o návrhu na velice efektivní nasvícení oltářů: „*1906.* [Instalace] *nového elektrického světla v kostele a v kapli. V tomto roce byl impozantní hlavní oltář, který se zde po řadu let uplatňoval, firmou Šolc a Petckau nově pozlacen, která toto dílo provedla z lásky k Matce Boží za Boží odměnu* [zřejmě zadarmo]. *Ve stejném roce, od podzimu do Vánoc, bylo také zavedeno elektrické osvětlení, které už bylo zřízeno o několik let dříve, ale ve velmi omezené míře, a bylo pod vedením bratra se smyslem pro umění, Pantaleona Majora z opatství Emauzy v Praze, ve skvostném domě Božím dovedeno k pl-*

---

[93] *„Filipov je významným mariánským poutním místem spjatým se zjevením Panny Marie dne 13. 1. 1866 a uzdravením Magdaleny Kade. V monumentálním poutním kostele s čestným titulem basilika minor se konají pravidelné česko-německé mše svaté. V průběhu roku sem míří posluchači varhanních koncertů. Poutní chrám spravuje Římskokatolická farnost Jiříkov. V domku čp. 63 ve Filipově žila těžce nemocná tkadlena Magdalena Kade (5. 6. 1835 – 10. 12. 1905). Ve 4.00 hodiny nad ránem dne 13. 1. 1866 se Magdaleně při modlitbě zjevila Panna Maria a přislíbila jí uzdravení. Dosud nevyléčitelně nemocná Magdalena byla dalšího dne zcela zdráva a znovu mohla začít pracovat. K* milostnému domku*, místu zjevení Panny Marie a uzdravení, začaly putovat zástupy lidí. Na místě zázraku došlo nejprve v letech 1870 až 1873 díky iniciativě kaplana P. Františka Storcha k výstavbě milostné kaple. Následně zde byl v letech 1873–1885 podle plánů architekta F. Hutzlera z Vídně postaven monumentální jednolodní novorománský kostel Panny Marie Pomocnice křesťanů s dvěma věžemi v průčelí. Roku 1884 bylo započato s výstavbou kláštera redemptoristů, do jejichž péče bylo nové poutní místo svěřeno. Magdalena Kade zemřela ve věku 70 let a její pohřeb do zvláštní hrobky na jiříkovském hřbitově se stal velkou mariánskou oslavou. Posléze byly její ostatky přemístěny roku 1925 na hřbitov ve Filipově a nakonec roku 1994 do chrámu ve Filipově. V roce 1926 (60. výročí zjevení) byl kostel papežem Piem XI. prohlášen za basiliku minor. Osobně, ještě jako papežský nuncius Ambrogio Ratti, navštívil roku 1920 Filipov. Filipov se svou proslulostí a četností uzdravení v první polovině 20. století řadil mezi vyhlášená evropská poutní místa."* Viz Bazilika minor Panny Marie Pomocnice křesťanů – Filipov. *Poutní místa Šluknovského výběžku* [online]. Copyright © [cit. 2018-12-03]. Dostupné z: http://cz.poutni-mista-sluknovsko.cz/bazilika-minor-panny-marie-pomocnice-krestanu-filipov.html.

[94] Více: MÁGROVÁ, Klára. *Bazilika minor Panny Marie, pomocnice křesťanů ve Filipově: průvodce po stavební historii a uměleckém významu*. Jiříkov: Římskokatolická farnost Jiříkov, 2015, s. 14. ISBN 978-80-906302-0-8.

[95] SOkA Děčín, fond Archiv obce Filipov, inv. č. 52, Kronika obce Filipov, s 208–209.

nosti. Nyní zdobí o svátcích hlavní oltář 807 elektrických hvězd, zatímco 500 takových hvězd tvoří světelnou ozdobu bočních oltářů. Také Milostnou kapli zdobí 500 elektrických žárovek. Náklady na světelnou ozdobu hlavního oltáře nesla jedna zbožná dáma, Elise hraběnka Fürstensteinová na Wiesenburgu, z braniborské marky (kraje) – suma 5438 korun. Na půlnoční mši 1906 zářilo poprvé kompletní osvětlení."

Poslední zápis pochází z roku 1908: „*Bylo dohodnuto přistoupit k důkladnému restaurování Milostné kaple a měli jsme štěstí, že jsme opět získali pomoc již zmíněného benediktina Pantaleona Majora. Ten prokázal své schopnosti již dříve při výzdobě některých bočních oltářů. Správně umělecky byla kaple vymalována, boční stěny byly až do výše oken obloženy jemnými šamotovými pozlacenými? deskami atd. Obnovená kaple byla o svátku Panny Marie Růžencové [7. října] 1908 posvěcena důstojným pánem kanovníkem P. Jakobem Kasperem. V medailonech v kostele [ve cviklech arkád pod balustrádou empor v hlavní lodi] byly osazeny mozaikové obrazy andělů, podobně též nad vchodem do Milostné kaple, kam byl umístěn velký mozaikový obraz, znázorňující Zjevení Panny Marie.*"[96] V souvislosti s realizací zmíněné mozaikové výzdoby se opět setkáváme s postavou Viktora Foerstra. Prokazatelně osadil čtyři medailony s anděly, zmiňuje se o tom v dopise Aloisu Majerovi, převorovi augustiniánského kláštera ve Lnářích.[97] Zatím nebyl nalezen žádný záznam o tom, kdo osadil zbývající pole, ale je vysoce pravděpodobné, že to byl také Viktor Foerster. Není vyloučeno, že autorem návrhů medailonů mohl být Major, neboť způsob jejich ztvárnění pochází z prostředí emauzského kláštera.

ČINNOST V MATEŘSKÉM KLÁŠTEŘE

Bylo by velkou chybou při sledování Majorových uměleckých stop zapomenout na jeho práce v mateřském emauzském klášteře. O některých přináší svědectví kronika kláštera.[98]

Působením času, a částečně také použitím nevhodných podkladových materiálů, byla beuronská výzdoba klášterního kostela na mnoha místech značně poškozená a celkově znečištěná prachem apod. Za pětadvacet let od jejího vzniku bylo proto rozhodnuto roku 1909 o její obnově. Na této práci se pod Majorovým vedením podílelo šest malířů.

---

[96] Za překlady německého originálu filipovské kroniky, odbornou konzultaci a technickou pomoc v badatelské činnosti děkuji PhDr. Heleně Čižinské a Mgr. Josefu Hájkovi.

[97] HEMELÍK, M. (ed.), *Nemám již snad žádného, s kým bych o věcech nebeských mluvil,* s. 234.

[98] NA Praha, fond Benediktini – klášter Emauzy, kn. 16.

V roce 1910 se opat odhodlal k restaurování původních fresek ze 14. století v ambitu kláštera, tzv. *Emauzského cyklu*.[99] Tento záměr byl bedlivě sledován Centrální komisí pro péči o památky ve Vídni. Pod jejím dozorem byly Majorem zkušebně zrestaurovány dvě fresky. Komise s postupy a výsledkem práce vyslovila uspokojení a následně schválila na zrestaurování celého cyklu státní subvenci. Začátkem ledna roku 1911 z pověření opata odjel bratr Pantaleon znovu do Itálie, aby v Benátkách a na Monte Cassinu studiem starých fresek zdokonalil své znalosti potřebné pro perfektní zvládnutí plánované akce.

Opat Alban Schachleiter nesl velmi nelibě, když byl v říjnu tohoto roku požádán, aby Majora uvolnil pro výzdobu letního sídla římské české papežské koleje v italském Trevi.[100] V první fázi tuto žádost odmítl. Major v listu dr. Dvořákovi odmítnutí objasňuje: *„… kvůli starým freskám, které opravuji, to odepřel."*[101]

TREVI – LETNÍ SÍDLO ČESKÉ PAPEŽSKÉ KOLEJE

Z korespondence s vicerektorem české papežské koleje Bohemicum v Římě doktorem Janem Dvořákem lze vyčíst, že v souvislosti s výzdobou vily v Trevi byl Major osloven již před devíti lety tehdejším vicerektorem Mons. Františkem

---

[99] V ambitu pražského benediktinského kláštera Na Slovanech zvaného též Emauzy se zachoval rozsáhlý cyklus nástěnných maleb z doby Karla IV. Tyto malby, ač značně poničené, jsou pozoruhodné jak svým rozsahem a vysokou uměleckou kvalitou, tak složitou ikonografií. Díky nedávno nalezenému středověkému popisu emauzských maleb je dnes možné zrekonstruovat prvotní rozpětí cyklu a pochopit jeho ideový program. Zjistilo se totiž, že malby nebyly původně pouze v ambitu, ale i v přilehlé kapli, kde se dokonce nacházely ty nejdůležitější výjevy. Cyklus byl inspirován středověkými spisy, které pomocí textu a obrazu uváděly čtenáře do dějin spásy. Základním principem tu byl tzv. typologický způsob biblické exegeze, v němž byly k událostem z Nového zákona přiřazovány starozákonní předobrazy. Malby v ambitu měly své zvláštní poslání, které zřejmě úzce souviselo s výjimečným postavením slovanského kláštera v koncepci Nového Města pražského. Očividně byly také spojeny se slavností *Kopí a hřebů Páně*, kterou pravidelně doprovázelo velkolepé ukazování svatých ostatků, pořádané na nedalekém novoměstském rynku. Emauzské malby tak kromě jedinečné reprezentace malířského umění Čech druhé poloviny 14. století umožňují nahlédnout do kulturního a duchovního ovzduší Prahy za vlády císaře Karla IV. Srv. Emauzský cyklus. Ikonografie středověkých nástěnných maleb v ambitu kláštera Na Slovanech | UDU Viz CAS. [online]. [cit. 2018-03-12]. Dostupné z: http://www.udu.cas.cz/cs/archiv-clanku/emauzsky-cyklus-ikonografie-stredovekych-nastennych-maleb-v-ambitu-klastera-na-slovanech/.

[100] Trevi, italské město v oblasti Umbrie. V roce 1891 zde královéhradecký biskup Josef Hais za vlastní prostředky zakoupil vilu z 16. století i s přilehlými zahradami pro potřeby české papežské koleje Bohemicum v Římě. Vila sloužila jako letní sídlo této koleje, protože se tehdejší bohoslovci ani v období prázdnin nevraceli do Čech. České, nebo později československé papežské koleji sloužila vila do roku 1932, poté přešla do užívání koleje etiopské. Od roku 2000 je v majetku města Trevi a v roce 2015 prošla i se zahradami náročnou rekonstrukcí. Dnes nese vila název „Villa Fabri" podle svého původního majitele a sídlí v ní stejnojmenná nezisková environmentální organizace *Fondazione Villa Fabri*. Viz Il Giardino di Villa Fabri – Fondazione Villafabri. *Fondazione Villafabri* [online]. Dostupné z: http://fondazionevillafabri.org/it/ville/il-giardino-di-villa-fabri_2.html [cit. 2018-03-12].

[101] Archiv České papežské koleje Nepomucenum Řím, karton Boh. 21 – Trevi.

Zapletalem[102] a po celou tu dlouhou dobu vše promýšlel a připravoval si koncepci. Záležitost začala být aktuální na podzim roku 1911 a on navrhoval jako nejvhodnější období k zahájení prací polovinu listopadu. Z výše uvedených důvodů však opat tento termín zamítl. Později se uvolil souhlasit s odjezdem v lednu následujícího roku. Nakonec byl termín stanoven na 8. ledna 1912.

Major nelenil a začal s přípravami potřebného materiálu (barev a chemikálií), které odeslal drahou. Zajišťoval též potřebné plátkové zlato, které, jak psal, přiveze osobně, aby se z něj nemuselo platit clo. Jako pomocníky pro tuto práci si zjednal pražského malíře pokojů pana Kalluše a studenta akademie, rodáka z Nové Paky Bohumíra Čílu.[103] Rozhodl, aby malíři využili cestu do Itálie také k poznání technik starokřesťanského umění. Proto je vyslal již 2. ledna a necestovali přímo do Trevi, ale přes Benátky a Florencii do Říma, kde se měli všichni setkat.[104] Zpočátku si Major společnou práci pochvaloval a zdálo se, že vládne příjemná atmosféra. Dokonce oznamoval, že 18. února byli všichni společně na výletě, kdy navštívili vesničku Spella, dále město Foligno a Assisi. Ovšem dopis z 20. dubna již ztratil předešlý pozitivní ráz: „*Oba*

---

[102] Mons. ThDr. František Zapletal, narozen 18. 7. 1861 v Seničce na Hané. Studoval bohosloví v Římě, kde byl také 12. 4. 1884 vysvěcen na kněze. Následně působil jako vicerektor nově založené české papežské koleje Bohemicum v Římě až do r. 1904, kdy se stal sídelním kanovníkem na Vyšehradě. V r. 1922 se stal proboštem vyšehradské kapituly. R. 1933 byl vysvěcen jako pomocný biskup pražský a titulární biskup salonský. Po první světové válce pomáhal stávajícímu vicerektorovi J. Bouzkovi znovuobnovit činnost české papežské koleje v Římě. Velkou měrou se zasloužil o vznik nové, tehdy československé, dnes české papežské koleje Nepomucenum. Zemřel 20. 8. 1935 v Žitenicích u Litoměřic a pohřben do kapitulní hrobky na Vyšehradě. Viz *Jeho Excelence Msgre Dr. František Zapletal.* ČKD, 1935/5, s. 501–502, cit. dle: http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=24207 [cit. 2018-03-15].

[103] Bohumír Číla, nar. 16. 5. 1885 v Nové Pace jako jeden ze třinácti sourozenců do chudé rodiny. Ve studiu pokračoval na Vyšší uměleckoprůmyslové škole v Praze a na Akademii výtvarných umění. V roce 1913 byl nositelem Hlávkova stipendia. Školu ukončil s vyznamenáním. Mimo portrétní tvorby se věnoval figurálním kompozicím, např. triptych *Polednice, Žižka před Rábí* aj. Při svých častých cestách na Slovensko studoval slovenský folklór. Ve svých dílech zobrazil řadu činností lidí na Horehroní, ale i mizející stavby. Hlavním jeho oborem bylo restaurování starých děl. K nejznámějším patří malby v Klementinu, kostelní malby v Ledči nad Sázavou a na Karlově v Praze. Na staroměstské radnici v Praze zrestauroval Brožíkovy obrazy *Mistr Jan Hus před koncilem* a *Zvolení Jiřího z Poděbrad*, na Zbraslavi v kostele sv. Jakuba Většího opravil Reinerovu nástropní fresku, v kostele sv. Jakuba v Praze zrestauroval stropní malby. Při návštěvě pardubického zámku lze vidět i jeho práce. V Národním divadle zrestauroval Hynaisovu oponu, prezidentské apartmá a Alšův cyklus *Má vlast* ve foyeru. K nejvýznamnějším restaurátorským dílům patří vytvoření kopie orloje podle Mánesova originálu pro Staroměstský orloj po roce 1945 a restaurování Maroldova panoramatu *Bitva u Lipan*. Zemřel 13. 2. 1973 v Praze. Viz BENČOVÁ, Y., *Osobnosti Novopacka,* s. 25–26.

[104] *„Malíře míním poslati několik dnů napřed do Říma. Chci, aby měli pojem o starokřesťanském umění – a ve skutečnosti viděli vše – co do oboru jejich spadá, a hlavně poznali ráz mozaikový – a její monumentálnost."* Dopis dr. Dvořákovi 2. prosince 1911. *„Včera odjeli pp. malíři do Říma. Nejraději bych jel hned s sebou, ale Nejd. p. opat stanovil den 8. ledna a při tom zůstanu. Páni malíři zastaví se hned v Benátkách a Florencii a přijedou do Říma buď v neděli nebo v pondělí ráno, tj. 7. nebo 8. ledna."* Pohlednice dr. Dvořákovi s datem odeslání dle pošt. razítka 3. ledna 1912. Archiv České papežské koleje Nepomucenum Řím, karton Boh. 21 – Trevi.

páni malíři mě opouští. Pan Kalluš churaví a nechce se déle zdržeti a já nechci nikoho zdržovati, proto zůstanu zde sám. A dokončím vše sám, abych odevzdal práci v pořádku."[105] To však nebyla jediná svízel, která se objevila. Opat emauzského kláštera píše 18. května rozmrzelý dopis vicerektorovi koleje, kde zdůrazňuje, že bratr Pantaleon měl původně svolení na šest týdnů a z té doby je již bezmála pět měsíců, a proto důrazně požaduje, aby se nejpozději do 25. května vrátil zpět do svého mateřského kláštera. Opatovi se nelze divit, protože z důvodu Majorovy nepřítomnosti se ostře sledované restaurátorské práce v ambitu kláštera na neúměrně dlouhou dobu zastavily.

Po návratu ho i přesto opat vřele přijal. Setkání s Bohumírem Čílou, který ho okamžitě po návratu vyhledal, již tak milé nebylo: „*Pan Číla byl dnes u mne se zprávou, že stipendium nedostal. Byl velmi rozrušen a činil mi příkré předhůzky. Též suma, jakou jsem mu stanovil, byla nízká prý a svým chováním dal svůj nevděk najevo. Křivda se mu však neučinila, a tudíž i já chladně přijal jsem další jeho poznámku – že jej as více neuvidím.*[106] *Měl zlaté časy v Trevi – obdržel cestovné a náhradu – a jelikož podepsal dopis, v němž o náhradě vůbec není řeči – jest vše v nejlepším pořádku […]*"[107] K vyvrcholení Čílovy nevraživosti vůči Majorovi se však teprve schylovalo. Doslova rozbuškou v již tak napjatém vztahu byl v úvodu zmíněný článek z *Národní politiky* ze 4. srpna 1912. Skutečnost, že autor Majorova biografického článku v pasáži věnující se pracím v Trevi zmiňuje pouze jeho samého, vedla Čílu k ostré reakci, zveřejněné v *Národní politice* 11. srpna 1912 v rubrice „*Umění a věda*": „*K článku o mistru českého umění freskového Pantaleonu Majorovi, který jsme uveřejnili dne 4. t. m., žádá nás akademický malíř pan Bohumír Číla, abychom dodali, že v letním sídle české papežské koleje římské (v Trevi) patrony země české sám kreslil a ve fresku provedl. V kapli tamější pak pan B. Číla*

---

[105] Tamtéž.

[106] Do té doby Číla realizoval několik Majorových návrhů pro výmalby kostelů v Čechách. Tato dosavadní spolupráce je zatím dohledána v následujících případech: Praha-Dejvice – kaple sv. Václava (1909), Třebihošť – kaple Nanebevzetí Panny Marie (1910), Veleliby – kostel sv. Václava (1911), Horní Cerekev – kostel Zvěstování Panny Marie (1911).
Přestože po popsané anabázi došlo k ukončení spolupráce obou umělců, jejich díla se nakonec v pozdější době setkala v kostele sv. Antonína v Praze-Holešovicích. V roce 1915 zde byl instalován Majorem zhotovený misijní kříž, který od stěny oddělovala malbou zdobená textilie. Pod křížem byl v roce 1924 umístěn oltář, dnes nazývaný Gobelínový. V letech 1930–1931 byl v presbytáři zmíněného kostela podle návrhu Antonína Krisana vytvořen Čílou cyklus třinácti výjevů ze života sv. Antonína Paduánského. Viz ČIŽINSKÁ, Helena a Josef HÁJEK. *Kostel sv. Antonína v pražských Holešovicích*. V Praze: Římskokatolická farnost u kostela sv. Antonína, 2014, s. 43–44. ISBN 978-80-260-5607-2.

[107] Major o předem domluvených podmínkách ohledně honoráře pro sjednané malíře informoval doktora Dvořáka v dopise ze dne 2. prosince 1911: „*Oba páni malíři nereflektují za práci na velký honorář a majíc z toho radost, že uvidí Italii – ponechávají vše na mém uznání – a písemně se k tomu zavázali. Jelikož již léta oba malíře znám – nebudu míti žádných potíží.*" Archiv České papežské koleje Nepomucenum Řím, karton Boh. 21 – Trevi.

výjevy ze života jejich rovněž sám komponoval a v tempeře prováděl. Práce tyto byly mylně a nedopatřením pisatele článku uvedeny jako práce člena řádu Pantaleona Majora."[108] Majora nastalá situace velice trápila. Zdůrazňoval, že po veřejné kritice netouží, a pokud by měl možnost daný článek číst předem, s jeho otištěním v této podobě by nesouhlasil. *„Roztrpčený pan Číla nemálo článkem byl pobouřen, a jsa ve vleku patrně lidí štváčů, odpověděl na článek dosti směle, a jak ze řádků vysvítá, nesprávně. Nedivím se mu. Chudák taky se nadřel a ve článku nebylo o něm zmínky – to vlastně taky nebylo správné, alespoň já jsem to tak cítil. […] Udělalo to nemalý rozruch v Praze, když dána byla panem Čílou oprava.[…] Já ovšem zasmál jsem se tomu a taky by mě nenapadlo, abych se sám bránil a chtěl jsem to vše nechati ležeti.[…] Ale tomu nechtí dovoliti vážní přátele a žádají satisfakci. Nechci, aby to vedlo k polemice, a proto sám odpovědíti nemůžu.*"[109] Tak seznamuje s nastalou situací dr. Dvořáka a v této souvislosti ho žádá, aby sám napsal objasňující komentář, jehož text částečně Major připravil. Na tomto základě vyšlo v *Národní politice* 4. září 1912 opět v rubrice *„Umění a věda"* následující upřesnění: *„O mistru českého umění freskového Fra Pantaleonovi píše nám přítel umění: Zajímaje se o úspěchy slovanských umělců v cizině, četl jsem s radostí článek, jejž Národní politika dne 4. srpna přinesla o freskových pracích v opatství emauzském v Praze, jež vytvořil akademický malíř Fra Pantaleone Jaroslav Major, jakož i o výzdobě vily české koleje v letním jejím sídle Trevi v Umbrii v Italii. Četl jsem zároveň i opravu žáka malířské akademie p. Bohumíra Číly ze dne 11. srpna […] A nyní, jaká shoda! Právě mi píše pan doktor Dvořák dopis a zmiňuje se mezi jiným i o této záležitosti. […] I já četl je a byl jimi dosti rozrušen. Jsouť veškeré práce umělecké provedené v tempeře a ve fresku duševním majetkem mistra Pantaleona Jaroslava Majora. Pod jeho vedením a řízením byly vykonány všechny práce v kapli a na fasádách. Prováděny byly mistrem samým; některé, hlavně obrazy sv. Václava a jiných světců, žákem c. k. Akademie umění v Praze panem Bohumírem Čílou. I musí býti proto česká kolej vděčna oběma pánům a dojista památka jejich v srdcích vděčných teologů nevymizí, dokud bude státi česká kolej a její vila bude trůniti poetickému Trevi.*"[110]

Jména obou umělců jsou v Trevi připomínána dodnes, přestože vila české papežské koleji již dávno neslouží. Z indicií obsažených v Majorově korespondenci s dr. Dvořákem lze skutečně autorství návrhů přisoudit Majorovi. Nezasloužil se ovšem pouze o komponování nové výzdoby v kapli. Ozdobil ven-

---

[108] *K článku o mistru českého umění freskového*. Národní politika, 1912, č. 220, 11. 8. 1912, s. 8.
[109] Archiv České papežské koleje Nepomucenum Řím, karton Boh. 21 - Trevi.
[110] *O mistru českého umění freskového*. Národní politika, 1912, č. 244, příloha ze 4. 9. 1912, s. 1.

kovní fasády na severní straně sgrafity českých a moravských biskupských měst (Litoměřice, Brno, Olomouc, Praha, Hradec Králové, České Budějovice) a stranu jižní freskami českých patronů, doplněnými anděly. Zároveň opět zajišťoval kompletní servis probíhající akce – keramickou dlažbu a kamenosochařské práce, vitraje, oltář atd.

Kromě popsaného restauroval zemětřesením poničené původní historické fresky, jejichž autorství je připisováno bratrům Zuccarovým.[111] Informaci o této práci včetně fotografií přinesla v roce 1914 *Zlatá Praha* pod titulkem *„Česká kolej v Trevi"*.[112]

Na jaře roku 1914 se Major do Trevi vrátil dokončit přerušenou práci. Kromě jiného došlo také k renovaci kaple, ke které byla přistavěna apsida, jejímž vymalováním byly v červnu roku 1914 Majorovy práce v Trevi ukončeny. Následně byl pozván na osobní audienci k papeži Piu X.[113] Měl mu představit svůj návrh oken pro kostel, který papež nechal stavět poblíž Milvijského mostu

Sanctitas Sua Pius PP. X.
Religiosum Virum
Pantaleonem Major O.S.B.
quem diligens studium in sacris aedibus pingendis ornandisque
de divino cultu bene meritum praedotat
aureo donandum numismate Pontificis effigie decoro
et Apostolica augendum Benedictione
paterna benevolentia censuit.
Romae, die 4 Julii 1914.
Card. a Secretis Status

Obr. 8. *Dekret k vyznamenání zlatou medailí Pia X. za zásluhy o církevní umění, 4. 7. 1914. (Soukromý archiv Denisy a Františka Žaludových.)*

[111] Bratři Tadeo a Federico Zuccari, italští malíři, představitelé pozdního manýrismu. Viz *Malá československá encyklopedie.* VI. svazek. Š–Ž. Praha: Academia, 1987, s. 865.

[112] *Česká kollej v Trevi*. Zlatá Praha, 1914, roč. 31, č. 15, s. 178–179.

[113] LA PNP, fond Dostál Lutinov Karel.

v Římě (*Basilica di Santa Croce a Via Flaminia*). Realizace tohoto návrhu se zřejmě neuskutečnila, neboť autorství oken v tomto kostele je připisováno Giuseppe Moronimu. Ovšem jak se ukazuje, návrh oken nebyl pravděpodobně jediným důvodem k audienci, neboť mu za práce vykonané v Trevi byla udělena 4. července 1914 zlatá medaile Pia X. za zásluhy o církevní umění.

PRVNÍ SVĚTOVÁ VÁLKA

Světová válka zasáhla i do klášterního života. Sám Major popisuje: *„U nás máme přes padesát raněných – všude plné ruce práce – až na ten kumšt, který ustoupiti musel – nutnosti."*[114] (O měsíc později, 21. 12. 1914, uvádí, že počet ošetřovaných zraněných dosáhl počtu šedesáti).[115] Nicméně i v tomto období tvořil, neboť 26. listopadu 1914 oznamuje, že panu biskupovi litoměřickému zařídil pravou beuronskou kapli.[116]

Začátkem roku 1915 byl pověřen zadavatelem stavby (Spolkem sv. Bonifáce) českobudějovického kostela sv. Jana Nepomuckého a přilehlé farní budovy, aby jeho jménem vykonával stavební dozor na této akci. Major jako zástupce spolku nejen sjednával umělce a řemeslníky, ale také domlouval ceny a schvaloval vystavené účty k proplacení. V interiéru kostela byla podle jeho návrhů mimo jiné vymalována apsida, zhotovena unikátní varhanní skříň a křtitelnice, vytvořena jeho autorská křížová cesta a některé další prvky mobiliáře. Je také nutno připomenout pískovcový reliéf Dobrého pastýře v tympanonu portálu kostela. Podle modelu sochaře Vladimíra Astla ho vytvořil, podobně jako pískovcové reliéfy čtyř evangelistů na věži kostela, Majorův švagr, manžel jeho nejmladší sestry Julie, hořický sochař a řezbář Alois Jelínek. Tento umělec byl otcem budoucího akademického malíře Jiřího Jelínka, který se později stal Majorovým nástupcem. Kostel byl konsekrován 12. září 1915. Major se této slavnostní události nezúčastnil.[117] Při cestě do Hořic v Podkrkonoší, kde kontroloval průběh kamenických prací, onemocněl a byl nucen zůstat u svého strýce profesora Chudoby[118] v Jičíně. Přestože slavnostní vysvěcení proběhlo

[114] Tamtéž.

[115] Archiv České papežské koleje Nepomucenum Řím, karton Boh. 21 – Trevi.

[116] LA PNP, fond Dostál Lutinov Karel.

[117] SOA v Třeboni, Biskupský archiv České Budějovice, sign. III-B-50, karton 1181.

[118] Major tuto skutečnost oznamoval dne 22. 9. 1915 svým listem českobudějovickému biskupovi Josefu Antonínovi Hůlkovi. V listu se dopustil drobné nepřesnosti, protože profesor Josef Chudoba byl ve skutečnosti jeho o 33 let starším bratrancem. Matkou mu byla Františka Chudobová, rozená Majorová, sestra Antonína Majora (otce). Josef Chudoba se narodil 8. 10. 1836 v Chotči. Působil v Litovli, odtud odešel do Vídně a následně do Paříže. Zde byl na klášterní škole učitelem němčiny a stenografie. Po zrušení této školy odjel do Prahy, kde učil na soukromých obchodních školách francouzštinu, němčinu a stenografii. V letech 1906–1917 pobýval v Jičíně. Potom odjel do Vídně, kde také zemřel. Datum úmrtí je neznámé. Viz *Novopacko,* díl III., s. 769.

Obr. 9. *Jaroslav Major v uniformě rakousko-uherského vojáka. (SOkA Jičín, fond Soudobá dokumentace Nová Paka, kart. 17.)*

v plánovaném termínu, práce v tomto kostele a zvláště pak na farní budově nebyly zdaleka hotovy. Protože se vlivem války nedostávalo nejen potřebného materiálu, ale chyběly také kvalitní pracovní síly, vše se neustále protahovalo a práce byly dokončeny až v roce 1917. V té době již Major sloužil u vojenského stavebního oddílu v Praze, přesto však obě českobudějovické stavby dozoroval až do jejich úplného dokončení.

Císařským nařízením byla od 1. května 1915 zvýšena horní hranice domobranecké povinnosti ze 42 na 50 let – a tak v jeho čtyřiceti šesti letech tato povinnost padla i na Majora. Z dochovaných archivních materiálů se jeví, že situaci začal aktivně řešit. Již 10. května 1915 podal žádost o přijetí do domovského svazku obce pražské (do té doby měl stále domovskou příslušnost v rodné Chotči), čemuž bylo 22. července vyhověno.[119] Okamžitě využil výjimky v branném zákoně, kdy podle §21 odst. 3: *„Brancům, kteří na poli vědy, literatury, techniky, umění nebo uměleckého průmyslu podali výkony obzvláště vynikající […],"* může být přiznáno právo nosit odznak jednoročního dobrovolníka. Toto právo mu bylo na základě *„vynikajících výkonů na poli umění"* přiznáno a vo-

[119] NA Praha, Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna 1931–1940, sign. M 374/6, karton 8615.

jenský referát magistrátu královského hlavního města Prahy o tom Majora písemně informoval 25. září 1915.[120]

Podle kmenového listu nastoupil Major vojenskou službu 28. dubna 1916. Nebyl však poslán na frontu, ale přidělen k vojenskému stavebnímu oddílu v Praze a pověřen řízením rekonstrukce kostela sv. Mikuláše na Starém Městě pražském,[121] který měl dříve pronajatý moskevský „*Slovanský dobročinný výbor*" a byl využíván pro ruské pravoslavné bohoslužby. Po vypuknutí války byla nájemní smlouva vypovězena a kostel předán pražské vojenské posádce. Rekonstrukce se netýkala pouze odstranění prvků spojených se specifiky pravoslavné liturgie, ale cílem bylo, aby se tento barokní skvost přiblížil co nejvíce své původní kráse. Během uplynulých časů z různých důvodů zmizely doplňující barokní prvky jako balustrády, kovaná zábradlí apod., a dokonce byly necitelně zabíleny i vzácné fresky.

Bylo i Majorovou zásluhou, že se zde podařilo zaměstnat celou řadu umělců a uměleckých řemeslníků, čímž byli zachráněni před odchodem na frontu. Jistě stojí za připomenutí, že mezi nimi byl také jeho krajan z Novopacka Josef Tomáš Blažek,[122] který na tuto životní etapu barvitě vzpomíná ve svém rukopisu: „*Když se v třetím roce války vyskytla tato činnost, čiperným působením odvedeného laika, frátera emauzského Fra Pantaleona byl jsem k této zajímavé činnosti také povolán, jsa vojínem beze zbraně, jako jeden z prvních.*" Na jiném místě zaznamenal: „*Po čase bylo mým úkolem, který mi svěřil Fra Pantaleon, abych větší mezery, byl-li již námět obrazu patrný, doplnil. Zkušenosti zde získané byly mi velmi ku prospěchu, když jsem mohl po válce malovat fresky vlastní do nových staveb.*" Toto období neopomněl připomenout ani v bilanční řeči u příležitosti svých 70. narozenin: „*V době světové války byl jsem přidělen jako voják beze zbraně*

---

[120] Soukromý archiv manželů Denisy a Františka Žaludových. Oběma děkuji za poskytnutí písemné pozůstalosti Jaroslava Majora ke studiu.

[121] Vojenský historický archiv, Kmenový list Jaroslava Majora, nar. 10. 12. 1869. V zápise z jednání zemského konzervátora Luboše Jeřábka 9. 2. 1916 s gmjr. Viktorem Raudnitzem, ředitelem vojenského stavebního oddělení u vojenského velitelství, který osobně rekonstrukčním pracím na kostele sv. Mikuláše velel, je již Majorova přítomnost zmiňována a doslova je uvedeno, že v té době byl vojákem. Zatím se tento časový nesoulad nepodařilo objasnit. NA Praha, fond Zemský památkový úřad Praha, kt. 29.

[122] Josef Tomáš Blažek, narozen 7. 3. 1884 v Dolní Kalné, v rodině řídícího učitele. V letech 1895–1902 studoval na reálce na Královských Vinohradech, odtud po maturitě přešel na Uměleckoprůmyslovou školu se stipendiem pro kandidáty učitelství na středních školách. Poté studoval tři roky na Akademii u prof. M. Pirnera. Od roku 1907 byl asistentem na reálce v Hradci Králové a v r. 1912 přešel na reálku v Královských Vinohradech. V letech 1916–1918 jako voják pracoval na restaurování fresek v kostele sv. Mikuláše na Starém Městě pražském. Jako ilustrátor přispíval do periodik *Kopřivy*, *Máj* a *Venkov*. Používal pseudonymy Alois Kuchař, Antonín Husák, Frant. Jeteba, J. O. Quetl. Velkou část jeho tvorby tvořily rozsáhlé fresky, např. na spořitelně v Nové Pace, věnoval se krajinomalbě i tvorbě mozaikových děl. Zemřel 21. srpna 1962 v Praze. Viz BENČOVÁ, Y., *Osobnosti Novopacka,* s. 12–13.

k restaurování fresek v kostele sv. Mikuláše na Starém Městě. Poznal jsem tak půvab a kouzlo velké monumentální malby, její technické podmínky a že malba na zdi al fresco, tj. do vlhké omítky, je tím nejjemnějším a nejcitlivějším materiálem."[123]

Posádkový kostel byl vysvěcen 27. srpna 1916 a na upomínku této slavnostní události vydal se svým bratrem Antonínem útlou brožurku, popisující bohatou historii tohoto chrámu, rekonstrukční práce a průběh slavnosti.[124] Svěcením však práce neskončily a pokračovaly dokonce i krátce po válce. Odkazem na povinnost dokončit započaté práce v posádkovém chrámu sv. Mikuláše byla 18. 4. 1919 zamítnuta Majorova žádost o propuštění z činné vojenské služby.[125] Vojenská správa se kostela nakonec musela vzdát a v lednu 1920 zde byla vyhlášena *Církev československá*, která jej užívá dodnes.

ROK 1918 A POVÁLEČNÉ OBDOBÍ

Válka zasáhla do klášterního života a po jejím ukončení byl chod kláštera nadobro rozvrácen. Plnou měrou na něj dopadly protikatolické tendence, pramenící ze spojování církve s habsburskou monarchií. To vše bylo navíc umocněno národnostní otázkou, jelikož opat kláštera a většina mnichů byli německé národnosti.

Veřejností se šířily nepravdivé zvěsti, štvoucí proti řádu. Výstižnou ilustrací je článek, zveřejněný 5. listopadu 1918 v *Národní politice*: „*Klamné pověsti o emauzském klášteře. Před několika dny vykonala policie v klášteře emauzském prohlídku, poněvadž se tvrdilo, že mniši mají ve věži radiotelegrafickou stanici, pomocí které se dorozumívají s našimi nepřáteli. Policie prohlédla tehdy nejen věž, ale i knihovnu a sklepy, ale nenašla v klášteře pranic podezřelého. Včera však bylo opět oznámeno, že ve věži kláštera bylo spatřeno světlo a zároveň že byl slyšen podezřelý hukot jako od motoru. Na základě toho odebrali se do kláštera odpoledne sokolové, ale zase zjistili, že nešlo o nic závažného. Světlo ve věži se vysvětlilo zcela přirozeně, že tam byl jeden z mnichů se svíčkou, hukot pocházel od motoru, jímž se čerpá voda. Mezi lidem se však proslechlo, že sokolové zabavili v klášteře radiografický přístroj a také množství zlata a potravin, a proto až pozdě do večera byl klášter obléhán zástupy lidu, v němž se jevila zřejmá podrážděnost. Klášter zůstal tudíž uzavřen a sokolové tam zanechali stráž pro bezpečnost mnichů.*"[126] I když Major v této době ještě sloužil u armády, je hořkost z nastalé situace a pocit nespravedlnosti

[123] SOkA Jičín, fond Soudobá dokumentace Nová Paka, karton č. 2.

[124] MAJOR, Antonín – MAJOR, Jaroslav. *Nový chrám vojenské posádky u sv. Mikuláše na Starém Městě Pražském*. V Praze: Místodržitelská knihtiskárna, 1916. 20 s., [14] s. obr. příl.

[125] NA Praha, fond Benediktini – klášter Emauzy, karton č. 20.

[126] *Klamné pověsti o emauzském klášteře*. Národní politika, 1918, č. 257, 5. 11. 1918, s. 5.

cítit z jeho korespondence. Tlaky vyvíjené na klášter se stále stupňovaly a on v dopisech vyjadřuje pochybnosti, zda se řád vůbec v Emauzích udrží. Asi nejbolestivěji zní jeho dopis ze dne 17. prosince 1919, kdy je již většina kláštera zabrána pro potřeby konzervatoře:[127] *„U nás v Emauzích jest to den ze dne smutnější. Můj ateliér, mou celu mi též vzali a nyní se budu domáhati odškodného – tam nelze ani koutečka najíti prázdného k obývání, nerci-li k malování. Byl bych vyhozen na ulici, kdybych ve Všehrdové ulici neměl útočiště. […] O memento vroucně prosí nehodný fráter Pantaleon O. S. B., t. č. Jaroslav Major, Praha 17/XII 1919, v kritický den."*[128]

Propuštěním z armády 31. května 1920 se otevírá nejzáhadnější kapitola Majorova pestrého životního příběhu. Ani přes žádosti představených se nenavrací k řeholnímu životu. Argumentuje veřejnou službou v podobě chemického objevu, pro jehož uplatnění hledá podporu u politických autorit. V tomto duchu odpovídá i na výzvu ze srpna 1920.[129] Převorovi kláštera dopisem z 10. září 1920 omlouvá své chování, kdy ho v tramvaji ignoroval a na-

---

[127] ZA Opava, pobočka Olomouc, fond: Dostál Lutinov Karel, Korespondence, korespondence s jednotlivci, přijatá, inv. č. 419, Pantaleon Jaroslav Major.

[128] V podobně laděném duchu se 26. listopadu 1919 objevil článek v periodiku *Čech* s názvem: *„Zde se vraždí spravedliví! Zde se vraždí umění!" […] „Vystupujeme do prvního poschodí, jest celé zabedněno. Mniši nemají vstupu; ano bylo vyhroženo surově, že bude mnich chycen za límec a vyhozen. Mniši byli odtud vypuzeni, nábytek kdesi na půdě. Vystupujeme do druhého poschodí. Mnichům ponechána krátká chodba s nejnepříznivějším položením k severu. Zde pro 52 mnichy vyhraženo 12 cel. Směstnati se nemožno. Vejdeme do cely. Rozdělena je na více částí, utvořeny malé cely, některé jsou bez oken, bez světla, neposkytují více místa než pro postel. […] Cela, která byla zřízena pro jednoho, chová nyní až pět osob. […] Jejich dílny urvala jim konzervatoř. A neušetřila ani atelieru bratra malíře Pantaleona, slavného obnovitele starobylých fresek a jeho druha."* Místo podpisu uvedeno „Ctitelé umění" (Čech, 1919, č. 322, 23. 11. 1919, s. 4–5.). Oproti tomu se můžeme v Národní politice z 26. 11. 1919 v článku „Pražská konservatoř v klášteře Na Slovanech" dočíst, jak konzervatoř zabrané prostory upravuje a je s nimi spokojena: *„Vejdete-li do klášterní budovy ze dvora za kostelem, přijdete nejprve do traktu, kde úřadoval v poslední době námořní odbor Ministerstva národní obrany. […] Vznikají tu skutečně vzdušné a světlé posluchárny s výhledem do zahrady, které velmi dobře vyhovují svému účelu. Odtud vejde se v prvním patře do vlastní staré budovy klášterní, tvořící čtverhran u kostela, kde jednotlivé cely slouží za učebny profesorům, kteří vyučují zde různým nástrojům. Jsou to vesměs pohodlné pokoje, kde je dosti místa jak pro klavíry a varhany, tak i pro žáky […] Vcelku je patrno, že profesoři jsou s novým sídlem ústavu spokojeni a že rádi opustili činžovní dům v Křižovnické ulici, který se pro školu vůbec nehodil a do něhož musili se svého času odstěhovati dříve, než vypršela ústavu nájemní smlouva v Konviktské ulici."* (Národní politika, 1919, č. 325, 26. 11. 1919, s. 1–2.). V roce 1918 byla konzervatoř znárodněna a vypovězena z Rudolfina, které se stát rozhodl využít pro Poslaneckou sněmovnu. Zásah vyvolal potřebu zajistit pro konzervatoř novou budovu, proto Zemská politická správa v Praze s odvoláním na zákon z 11. 6. 1919 rozhodla 22. 8. 1919 o zabrání kláštera pro potřebu konzervatoře. Opat proti tomuto výnosu podal stížnost k Nejvyššímu správnímu soudu. Tento svým nálezem 6. 3. 1920 označil zabrání kláštera za zákonu odporující a výnos Zemské politické správy zrušil. Jelikož nezákonným zabráním vznikly řádu nevratné škody a stát ani do 31. 12. 1922 situaci neřešil, byl 9. 4. 1923 prostřednictvím okresního soudu pro Hořejší Nové Město podán návrh na úhradu vzniklé škody, která byla vyčíslena částkou 1 556 896,28 Kč. Viz AMP, fond OS Královské Vinohrady, spis Nc V 586/23 (karton č. 578).

[129] Tento údaj je uveden jako jeden z argumentů obsažených v listině z 24. 1. 1921, kterou byl Major zbaven věčných slibů. NA Praha, fond Benediktini – klášter Emauzy, karton č. 20.

rychlo vystoupil. Důvodem měla být sjednaná schůzka s ministrem pro zásobování lidu Johanisem ohledně jeho vynálezu, který *„uplatnil se v plné míře v celé naší republice a slouží ku dobru lidstva"*.[130] Dále oznamuje, že z toho samého důvodu je nucen odjet do Paříže, kde za účelem jeho uplatnění byl pozván anglo-francouzskou společností. V Paříži ho dostihla nekompromisní výzva: pokud se do 15. ledna 1921 nevrátí do kláštera, bude z něj vyloučen! Ve své odpovědi vysvětloval, že vše se protáhlo déle, než očekával, a dále zopakoval v podstatě vše, co již bylo dříve napsáno, a prosil ještě o strpení. Pro případ, že by se mohl ještě vrátit, dodal: *„Vstoupím-li jednou do řádu zpět, nechci více slyšeti o žádných podobných obchodech a pracích – chci míti provždy svatý klid a chci jedině a zcela věnovati se svému povolání. Bude ovšem nutno, abych aspoň prvý čas nebyl v Praze – a snad Sekava byla by dosti vzdálena, abych nebyl návštěvami, prosbami atd. obtěžován."*[131]

K této žádosti již nebylo přihlédnuto. 24. ledna 1921 byl zbaven věčných slibů a z kláštera propuštěn. Jeho reakce na nastalou situaci byla rozhořčená: *„Vysoce důstojný pane otče převore! Odpovídám na Váš doporučený list ze dne 28. 1. 1921. Byl obsahem svým pro mne zdrcujícím. Nejdůstojnější pan opat Rafael nevzal tedy zřetel na okamžitou situaci, v níž se nalézám, a odvolávaje se na kanonické předpisy, neměl víc strpení a šablonovitě jednal, nehledě na následky, z toho jež mi vyplynouti mohou. […] Strnule trvá na svém a žádá neobmezenou poslušnost, kdy tolik lidu uvrženo by bylo v naší továrně do nezaměstnanosti event. bídy, kdy kompromitoval bych tím řád svým náhlým odchodem. […] On nevěřil, že jednal jsem v dobrém úmyslu, že pracoval jsem pro dobro bližního, on neví, že i ve válce zachránil jsem 62 vojínů před zmrzačením a že v době nouze o chléb svým vynálezem opatřil jsem hladovějícím to sousto chleba a posvítil v temnotě ubohým, on necenil to, že tím skromným mým vynálezem (dle úsudku zdejších profesorů chemiků i v Paříži) dal jsem podnět k novým dalekosáhlým výzkumům, což dokládám tím dnes, kdy vláda francouzská poslala mi prospekt na soutěž spadající do mého vynálezu a nabízí mi dvě ceny: 20 [a] 50 tisíc franků při zdokonalení."*[132] Citace z dopisu převorovi emauzského kláštera Arnoštu Vykoukalovi je poslední známou Majorovou zmínkou k této kauze. V tuto chvíli je jediným vodítkem k odpovědi na otázku, o jaký patent nebo vynález se mohlo jednat, kratičký článek v *Národních listech*, oznamující dne 20. dubna 1920 založení firmy *Luxin: „Luxin, výroba svítiva, spol. s r. o." v Praze. Kmenový kapitál 120 000 K. Účastníci: Jaroslav Major, architekt*

[130] Tamtéž.

[131] Tamtéž. Sekava – Seckau, klášter beuronské kongregace ve Štýrsku.

[132] Tamtéž. Opat Rafael – Raphael Walzer, opat kláštera v Beuronu. Emauzský klášter spravoval v letech 1920–1922 jako opat administrátor.

v Praze III, Jar. Kovář, velkostatkář ve Vysokém Hrádku, Josef Čáda, majitel závodu zlatotepeckého v Praze I, H. Freund, obchodník v Třebíči. Účel: Výroba svítiv vůbec, zejména z lihu, dle vynálezu výrob[ního] řízení společ[nosti] Jaroslava Majora, výroba osvětlovacích těles a jejich součástek a obchod s nimi."[133] Dalším zpřesněním může být inzerát zveřejněný 18. 7. 1920 v *Českém deníku*: „*LUXIN jest nejlepší tekutou náhradou za PETROLEJ A LÍH! Hoří jasně, nečadí a nezapáchá. Hodí se znamenité jako látka k vytápěni, vaření, pro letovací lampy atd. […]*"[134] Tato stručná informace ozřejmuje i podstatu sdělení ve výše citovaném Majorově dopisu: „*v době nouze o chléb svým vynálezem opatřil jsem hladovějícím to sousto chleba a posvítil v temnotě ubohým*". Studium *Patentového věstníku* ani *Věstníku ochranných známek* žádnou informaci ohledně *LUXINU* nepřineslo. Ve *Věstníku ochranných známek* z roku 1919 však bylo ukryto nečekané překvapení: „*Praha 11525. 23. 9. 1919. Jaroslav Major, Praha III, 526. Podnik: Ruční výroba a prodej prostředku Lavarinol. Zboží: Prostředek k napouštění manžet, límců, náprsenek a tenkého prádla.*" Záhy se v inzerci dobových periodik objevily inzeráty: „*Jak se používá LAVARINOL, kterým se ušetří prádlo? Vyžehlený límec natře se Lavarinolem na rubu, na líci a hranách pomocí čistého hadříku. Po uschnutí přetře se suchým hadříkem, aby nabyl lesku. Kelímek stačí na 12 límců a každý límec možno třikráte omýti a opět natřít. Pro důstojné duchovenstvo výborné pro čištění kolárků. Generální zastupitelství A. Waltner, Praha-Karlín, Poděbradova 386. Cena kelímku K 7, poštou K 8,50.*"[135]

ŽIVOT PO OPUŠTĚNÍ ŘÁDU

Přestože ze slov v posledním citovaném dopise je cítit určitá beznaděj, dokázal se Major s nastalou nepříznivou situací rychle vyrovnat. Díky dříve nabytým dovednostem, zkušenostem a kontaktům se rozhodl založit vlastní umělecký ateliér – „*Ateliér církevního umění*".

Velice záhy, již 20. června 1921, vstoupil do manželského svazku s vdovou Růženou Zikmundovou, dcerou bývalého vrchního stavebního rady hlavního města Prahy Ing. Josefa Václavka.[136]

---

[133] *Nové společnosti*. Národní listy, 1920, č. 109, 20. 4. 1920, s. 6.

[134] *Inzertní příloha.* Český deník, 1920, č. 196, 18. 7. 1920, s. 13.

[135] *Inzertní příloha.* Našinec, 1919, č. 257, 11. 11. 1919, s. 4. Texty inzerátu byly variabilní, např. v listu Venkov vyšel v tomto znění: „*Okrasa muže jest čistý límec a manžety! Každý muž, který užívá Lavarinol, vynikne všude ve společnosti. Žádejte všude v obchodech. Cena kelímku 7 K. poštou K. 8,50. Generální zástupce Ant. Waltner, Praha-Karlín, Poděbradova ul. 386.*" *Inzertní příloha.* Venkov, 1919, č. 270, 18. 11. 1919, s. 12.

[136] AMP, sbírka matrik, katolické, vnější obvody, kostel sv. Gottharda, dříve Klimenta, sign. BBČ 028, O, 1920–1925, Bubeneč, Dejvice /část/.

Zpočátku pravděpodobně realizoval pouze drobnější zakázky, jako třeba křížovou cestu pro kostel sv. Ludmily v Praze na Vinohradech,[137] dokončenou na jaře roku 1922. V této době se však již také usilovně věnoval přípravám na významnější práce.

Nejdříve ale i se svou chotí odjel v dubnu 1922 načerpat síly do milované Itálie. Během měsíčního pobytu navštívili Sicílii, Palermo, deset dní strávili ve vile v Trevi a dvakrát absolvovali audienci u Svatého otce. Jeho opakované návštěvy Itálie lze vypozorovat i v pozdějším období.

Po návratu z dovolené zahájil opravu a freskovou výzdobu barokního portálu areálu proslulého poutního místa na Svaté Hoře u Příbrami.[138]

Na jaře roku 1923 započal s výmalbou kostela sv. Vavřince v Ronově nad Doubravou. Jednalo se o zajímavou práci. Když tamní duchovní správce páter Klouda při svém putování po Itálii uviděl v římské bazilice sv. Vavřince za hradbami fresky s výjevy ze života tohoto světce, zatoužil mít stejnou výzdobu ve svém kostele. Major se této role zhostil mistrně a dokázal kopie fresek, které se v originálu nacházely na rovné ploše stěn, umístit na kostelní klenbu.[139] V souvislosti s touto realizací je záhodno upozornit na určité specifikum, kdy se ve třetím poli lodi kostela nacházejí signatury *„Pantaleo Major et Georgius Jelínek 1923"*. Zde je první hmatatelný důkaz o začínající spolupráci Majora se svým synovcem, studentem akademie umění Jiřím Jelínkem,[140] o jehož otci již byla zmínka v souvislosti s kostelem sv. Jana Nepomuckého v Českých Budějovicích. Práce v Ronově dokončil v druhé polovině srpna 1923.

---

137 Křížová cesta podle Gebharda Fugela – originál v kostele sv. Alžběty ve Stuttgartu. Viz 400 Bad Request. *Kirchen-Online* [online]. Dostupné z: http://kirchen-online.org/kirchen--kapellen-in-stuttgart/stuttgart--st-elisabeth.php#658550a2c212a8d5a [cit. 2018-04-12]. Obdobnou křížovou cestu Major namaloval v roce 1928 do kostela sv. Jana Křtitele ve Svatém Janu pod Skalou.

138 ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Dostál Lutinov Karel, Korespondence, korespondence s jednotlivci, přijatá, inv. č. 419, Pantaleon Jaroslav Major, pohlednice Dostálovi z 24. 8. 1922.

139 ŽÁK, Em. *Němí poškozenci*. Čech, 1923, č. 63, 6. 3. 1923, s. 1–2. *Z kraje. Ronov nad Doubravou*. Čech 1923, č. 225, 17. 8. 1923, s. 5.

140 Informace o Jiřím Jelínkovi uvedené v literatuře jsou strohé a navíc se neshodují v místě jeho studia: *„Po studiích v Paříži se věnoval výzdobě kostelních interiérů a restaurování. Restauroval gotické nástěnné malby v kostele v Rapšachu, v Boršově u ČB, nástropní malby v kostele sv. Jana Křtitele v Kolíně n. L., částečně odkryl a restauroval román. nástěnné malby v kostele sv. Petra a Pavla v Albrechticích u Týna n. V., dále restauroval oltář v bývalém klášterním kostele v Mariánské Týnici u Plas, 1944 domaloval zbytky nástěnných maleb v kostele sv. Jana Křtitele v Mýtě u Rokycan."* Viz *Nová encyklopedie českého výtvarného umění – Dodatky*. Praha: Academia, 2006, s. 331. *„Syn Aloise J., řezbáře v H[ořicích]. S[tudium sochařství v Hořicích] 1918–1920, pak 1921–1922, přestup na akademii v Krakově. Akad. malíř a restaurátor kostelů (s pomocí bratra Miroslava J.). Ateliér Český Brod."* Viz JILEMNICKÝ, Alois. *Kámen jako událost: kulturně historický a společenský obraz první české školy sochařů a kameníků za 100 let její existence 1884–1984*. Praha: Panorama, 1984, s. 401.

V Ronově to ovšem nebyla jediná ani poslední jeho práce. V roce 1929 opět společně s Jiřím Jelínkem realizoval výmalbu hřbitovního kostela sv. Kříže.[141] Svou činností je spojen i s třetím kostelem, nacházejícím se v katastru Ronova, kostelem sv. Martina, který byl po opravách slavnostně vysvěcen 13. listopadu 1932.[142] S velkolepou slavností byla také spojena instalace Majorovy kopie obrazu Panny Marie Klatovské v neděli 13. října 1935.[143] Symbolicky navštívil Ronov dokonce i po své smrti, kdy byl tamějšímu duchovnímu správci prostřednictvím Jiřího Jelínka v listopadu 1936 předán jako dar jeho blíže nespecifikovaný obraz.[144]

Obr. 10. *Detail nové výmalby kostela v Hodslavicích – freska. Propagační tisk, pravděpodobně z roku 1936. (SOkA Jičín, fond FÚ Pecka.)*

[141] *Ronov n. D.* Štít, 1929, č. 49, 5. 12. 1929, s. 4.

[142] *Kněžice u Ronova nad Doubravou*. Štít, 1932, č. 48, 24. 11. 1932, s. 5–6.

[143] *Ronov nad Doubravou*. Štít, 1935, č. 42, 17. 10. 1935, s. 5.

[144] Děkovný dopis Jiřímu Jelínkovi od faráře Kloudy: *„Milý mistře, příteli, nenalézám opravdu slov, kterými bych vyjádřil moji čistou radost ze zaslaného mi obrazu. Svému dárci, zemřelému p. architektu, poděkovati již nemohu, ale pamatovati jej budu v modlitbách. Vám pak děkuji co nejsrdečněji, že Jste se postaral o dohotovení a zaslání obrazu. Pověsil jsem jej po vysvěcení na čestné místo v presbyteriu našeho farního chrámu P., který je nesmrtelným pomníkem nadšené práce, spojené s duchem zbožnosti našeho velikého, zesnulého mistra. Obraz bude mi drahou památkou a našemu chrámu velkou ozdobou. Přeji Vám z té duše, že stal Jste se nástupcem p. architekta, jen prosím, pracujte dále v jeho duchu, který se nedal svésti tím nevkusným naším*

Na začátek září 1923 měl naplánováno dokončení kaple Nejsvětější Trojice v kostele Povýšení sv. Kříže v Prostějově u Karla Dostála Lutinova. První etapa proběhla v presbytáři kaple na podzim roku 1912, potom byly práce přerušeny a nyní realizoval freskovou výmalbu lodi kaple. Byla to jeho poslední práce pro Dostála Lutinova, který krátce nato 29. listopadu 1923 zemřel. Tímto úmrtím se přerušil jeden z nejvýznamnějších badatelských pramenů, kterým byla Majorova korespondence odeslaná Dostálovi. Bohužel v tomto ani v jiných případech se nedochovala korespondence adresovaná Majorovi.

Situace, kdy Major prací svého ateliéru navázal na své dřívější projekty, jak tomu bylo v Prostějově, nebyla ojedinělá. Tento postup lze vysledovat také například u již zmíněného kostela Nalezení sv. Štěpána v Černilově, kdy po návrhu oken z roku 1905 byla v roce 1934 uskutečněna výmalba kostela. Podobně tomu bylo v moravské obci Hodslavice, kde v letech 1909–1910 vypracoval návrh a rozpočet na výzdobu farního chrámu Nejsvětějšího Srdce Ježíšova, ovšem k částečné realizaci došlo až v roce 1935.[145]

V případě činností prováděných Majorovým ateliérem je praxe podobná jako v období, kdy působil v řádu, tedy že on práci sjednával, vypracoval rozpočet, celou akci zajišťoval, ale ne vždy ji sám osobně realizoval. Měl několik stálých zaměstnanců a mimoto si na jednodušší práce najímal místní řemeslníky. Jeho tvorba v období po odchodu z řádu již není svázána přísnými pravidly beuronské umělecké školy, i když některé její základní prvky si velice často zachovává.

PAMÁTKOVÁ MATICE CHRÁMOVÁ A SVATOVÁCLAVSKÉ MILÉNIUM

Majorovo jméno je spojeno i se spolkovou činností. Z iniciativy Rudolfa Dernatýna, vrchního policejního rady v Praze, a Václava Dvorského, holiče a majitele voňavkářství, byl 1. ledna 1924 ustaven *Spolek k úpravě křížové cesty na Petříně a k podpoře chudých v Praze*.[146] Poslání spolku je uvedeno v preambuli jeho stanov: *„§ 1. Jak již jméno Spolek k úpravě křížové cesty na Petříně a k podpoře chudých v Praze naznačuje, jest účel spolku dvojí. Náboženským účelem jest zvelebení*

---

modernismem – malujte jako On, a my všichni, kdož jsme byli přáteli p. architekta, zachováme přátelství i Vám. Pán Bůh žehnej Vaší krásné práci a popřejž Vám nadšení a pevného zdraví, kterého tolik máte při tom potřebí. – Budete míti také o sobě článeček ve Venkovanu a ve Štítě. V Kristu oddaný: V Ronově n. D., 17. XI. 1936." Soukromý archiv manželů Denisy a Františka Žaludových.

145 FILIP, Aleš. *Secesní chrámy na Moravě a ve Slezsku: sakrální výtvarné umění kolem roku 1900*. Brno: Barrister & Principal, 2004. Dějiny a teorie umění, sv. 7, s. 150–152. ISBN 80-86598-63-2.

146 HOSTOMSKÝ, Vít. Křížová cesta na Petříně. In: ZAVŘEL, Jan a kolektiv. *Pražský vrch Petřín*. 2. vyd. Praha: Paseka, 2012, s. 181–184.

Obr. 11. *Ze svatováclavského cyklu Jaroslava Majora. Olej. Propagační tisk, pravděpodobně z roku 1936. (SOkA Jičín, fond FÚ Pecka.)*

petřínské křížové cesty v Praze a lidumilným účelem jest podpora chudých katolíků českých a v druhé řadě i jiných osob chudých bez rozdílu náboženství a národnosti. Politika jest ze spolku naprosto vyloučena. § 2. Obojí účel jest sledovati stejnoměrně tak, že polovina vydání se děje k vytýčenému cíli náboženskému a druhá polovina věnována jest stanovenému cíli lidumilnému. Ovšem mohou spolkové jmění tvořiti i příjmy určené nikoliv obojím těmto účelům, nýbrž výhradně jen jednomu z nich; takové příjmy musí pak zvláště účtovány býti." Valnou hromadou spolku byl Major 18. dubna 1926 zvolen jeho předsedou.[147] Ještě v témže roce 16. listopadu založil spolek *Památková matice chrámová v republice Československé* a rovněž se stal jeho předsedou. Tento spolek na rozdíl od předchozího již nebyl úzce vázán na údržbu jedné církevní památky. Je to patrno i z účelu spolku uvede-

[147] AMP, Magistrát hlavního města Prahy II, MHMP II / Národní výbor hl. m. Prahy, odbor vnitřních věcí, spolkový katastr, sign. II/0633, Spolek k úpravě křížové cesty na Petříně a k podpoře chudých v Praze, karton č. 78.

ného ve stanovách: „*Památková matice chrámová má za úkol pečovati a zachraňovati historicky cenné a umělecké památky církevní, tj. stavby, oltáře, sochy, obrazy atd.*" Způsob financování opět řešily stanovy: „*Prostředky k dosažení účelu: a) získávání členů; b) pořádání exkurzí s výklady historicky cenných památek, poučných, vědeckých, cestopisných přednášek, divadelních a kinematografických představení, koncertů, akademií, recitačních večerů, výstavek, bazárů. Tato činnost vztahuje se hlavně pro Prahu i pro celé území republiky Československé. Činnost politická jest vyloučena.*"[148] Pozvánky na akce pořádané spolkem byly anoncovány v tehdejším denním tisku. Na jaře roku 1927 spolek dokonce inzeroval zájezd do Itálie, kde garantoval odborný výklad a plánoval navštívit Benátky, Padovu, Florencii, Assisi, Řím, Neapol, Capri a Pompeje.[149]

Major vedl oba spolky souběžně až do konce roku 1928, kdy se pokusil o jejich sloučení a 15. ledna 1929 o tom informoval patřičné orgány státní správy. Hlavním argumentem k podpoře tohoto kroku bylo splnění vytčeného cíle – křížová cesta na Petřín byla opravena. Dlužno podotknout, že Major měl na této akci také svůj umělecký podíl. Ovšem jak se později ukázalo, toto rozhodnutí padlo pouze na výborové schůzi a zákon vyžadoval schválení takového kroku valnou hromadou, jíž tento záměr neprošel.[150] To byl také pravděpodobně důvod k tomu, že se rozhodnutím valné hromady v roce 1930 spolek *Památková matice chrámová* rozešel.[151] Major dále zůstal předsedou *Spolku k úpravě křížové cesty*. Je zajímavé, že po jeho smrti už nový předseda nebyl zvolen a spolek vedl jeho místopředseda, zubní lékař profesor MUDr. Stanislav Šmelhaus. Spolek zanikl 24. srpna 1948.

Na *Památkovou matici chrámovou* také upozorňuje Majorovo heslo v *Novém slovníku československých výtvarných umělců*: „*Byl hlavním iniciátorem spolku Památková matice chrámová. Tak restauroval např. fresky v kapli Srdce Ježíšova u Křižovníků v Praze, na Tetíně aj. Vynašel zvláštní metodu restaurování tzv. pastelovým olejem, čímž dosahuje starého rázu a patiny.*"[152] Postup přípravy tohoto speciálního barevného pastelu si přihlásil 23. listopadu 1927 k patentové ochraně a od 15. července 1928 byl chráněn. Kouzlem nechtěného je datum

---

148 Tamtéž, spolkový katastr, sign. IX/0620, Památková Matice chrámová v RČS, karton č. 382.

149 „*Společný zájezd do Italie. Výbor Památkové Matice RČS. s ústředním sídlem v Praze míní v polovici měsíce dubna t. r. vykonati společný zájezd do Italie za účelem poznání památek. O odborný výklad postaráno. Účastníci navštíví: Benátky, Padovu, Florencii, Assisi, Řím, Neapol, Capri, Pompeji. Ti, kdož míní zájezdu tohoto se zúčastniti, zašlete laskavě přihlášky na ústřední kancelář Památkové Matice, Praha III., Všehrdova 6/IV., kdež obdržíte i bližší informace. (Nutno přiložiti známku na odpověď).*" Čech, 1927, č. 74, 29. 3. 1927, s. 6.

150 Viz pozn. 147.

151 Viz pozn. 148.

152 TOMAN, Prokop. *Nový slovník československých výtvarných umělců*. 4. nezm. vyd. Ostrava: Výtvarné centrum Chagall, 1993, s. 64. ISBN 80-900648-4-1.

vydání patentového spisu – 10. prosince 1928,[153] den jeho padesátých devátých narozenin.

Rozhodnutí věnovat úsilí spolku zvelebení v té době žalostně zanedbaného poutního místa, spojeného se svatováclavskou legendou Tetína, padlo v létě 1927 za pozornosti dobových periodik.[154] Nezrodilo se náhodně, ale pod vlivem probíhajících příprav na svatováclavské milénium v roce 1929. K této příležitosti Major vytvořil osm obrazů s výjevy ze života sv. Václava, které ofotografoval a série těchto fotografií rozesílal s věnováním jako dar různým významným představitelům kulturního a náboženského života. Jednu sadu také odeslal na adresu Svatého Otce Pia XI., za což obdržel apoštolské požehnání a prostřednictvím papežského sekretáře Pietra Gasparriho písemné poděkování.[155] V barevném provedení je možno tyto motivy vidět v kostele sv. Václava v Řestokách u Chrudimi, jehož výmalba pochází z roku 1929. Zda ke zvelebení Tetína za přispění Majorova spolku skutečně došlo, se zatím prokázat nepodařilo.

Tento rok se však pojil i s dalším významným jubileem, a tím bylo dvousté výročí svatořečení sv. Jana Nepomuckého. V rámci chystaných oslav tohoto českého patrona byla plánována i Svatojanská výstava v Praze. Tématem byly svatojanské památky a umělecké předměty spojené s tímto kultem, nacházející se v Praze. Major byl přizván jako řádný člen do výstavní komise a společně s jejím předsedou, žižkovským vikářem Karlem Procházkou a akademickým malířem Emilem Pacovským byl pověřen svozem a instalací vystavovaných předmětů.[156]

K oslavám obou výročí významně přispělo slavnostní vysvěcení nové budovy československé papežské koleje Nepomucenum v Římě na svátek sv. Vojtěcha 23. dubna 1929. Myšlenka na stavbu nové koleje uzrála již před první světovou válkou a v té době se Major osobně velmi angažoval v její podpoře. Zprostředkovával donátora, který by částečně stavbu finančně podpořil, a sám vytvářel návrh kaple.[157] V archivním fondu pražského arcibiskupství se nalézá

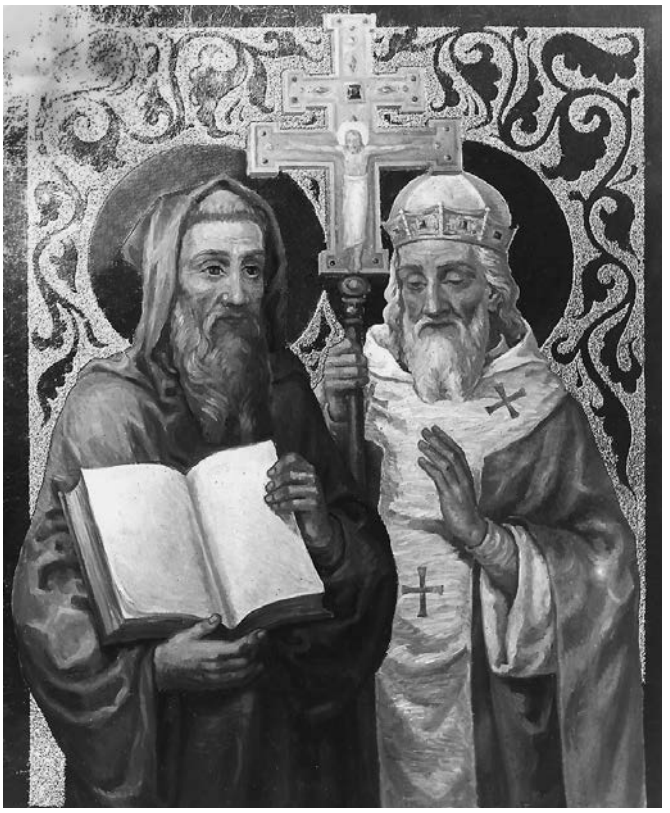
[153] Úřad průmyslového vlastnictví, Rešeršní databáze patentů a užitných vzorů. [online]. Dostupné z: http://isdv.upv.cz/doc/FullFiles/Patents/FullDocuments/27/27070.pdf, [cit. 2018-03-31].

[154] *Restaurace Tetína*. Národní listy, 1927, č. 225, 17. 8. 1927, s. 3. *Památková Matice Chrámová*. Čech, 1927, č. 191, 13. 8. 1927, s. 6.

[155] *Československý umělec vyznamenán papežem.* Národní politika, 1929, č. 231, 23. 8. 1929, s. 2; *Čsl. umělec vyznamenán papežem*. Čech, 1929, č. 192, 23. 8. 1929, s. 3; soukromý archiv manželů Denisy a Františka Žaludových.

[156] BITNAR, Vilém. *Jubilejní výstavka Svatojanská v Praze 1929*. ČKD, 1929/7+8, s. 776–795, cit. dle: http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=18566 (2018).

[157] Korespondence s prorektorem koleje Janem Dvořákem. Archiv České papežské koleje Nepomucenum Řím, kart. Boh. 21 – Trevi.

Obr. 12. *Deskový obraz Cyrila a Metoděje pro kapli československé koleje Nepomucenum v Římě. (Fotografie ze soukromého archivu Denisy a Františka Žaludových.)*

sice neparafovaný, ale dle rukopisu zcela jistě Majorův návrh na výzdobu *„chrámu sv. Jana Nepomuckého v české koleji v Římě"*.[158] Na poslední pohlednici ze dne 13. 6. 1914, kterou odeslal Dostálovi Lutinovovi před svým návratem z Itálie, oznamuje: *„Nové místo pro novou kolej v Římě zakoupeno."*[159] Ovšem po válce z původních plánů sešlo a nová kolej byla podle zcela nového projektu postavena na pozemku, který jí v roce 1926 daroval papež Pius XI.[160] Kapli no-

[158] NA Praha, fond APA, ordinárium, kart. 184.

[159] LA PNP, fond Dostál Karel Lutinov.

[160] *Papež Pius XI. a Nepomucenum v Římě,* ČKD, 1929/9+10, s. 841–852, cit. dle: http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=18596 (2018). Papežská kolej Nepomucenum byla postavena v letech 1927–1929 na Via Concordia 1 v Římě. Kromě formace alumnů a kněží poskytuje útulek také Českému historickému ústavu. Srv. PARMA, Tomáš (ed.). *Dal Bohemicum al Nepomuceno. La cultura ceca e la formazione sacerdotale in un contesto di scontri nazionalisti e di coesistenza.* Olomouc: [s. n.], 2011.

vostavby vyzdobil Major v roce 1932[161] a mimoto jí také věnoval deskový obraz sv. Cyrila a Metoděje a obraz sv. Václava, jejichž fotografie se nacházejí v torzu fotoalba z Majorovy písemné pozůstalosti.

Ta obsahuje také průkazky dokládající jeho členství v *Syndikátu výtvarných umělců československých* a *Jednoty umělců výtvarných v Praze*. Obě jsou vystaveny pro rok 1929.

NĚKTERÉ VYBRANÉ, FOTOGRAFICKY ZDOKUMENTOVANÉ RESTAURÁTORSKÉ PRÁCE

Při zběžném prolistování torza fotoalba zaujme fotografie sošky Madonky, jejíž vznik Major datuje do 14. století. Pochází z kostela Nanebevzetí Panny Marie ve Svatoboru u Karlových Varů. V roce 1931 zde prováděl restaurátorské práce včetně celého mobiliáře, které zahrnovaly také přenesení obrazu na nové plátno.

Tento kostel je smutným mementem naší poválečné historie, kdy se dostal do oblasti vojenského výcvikového prostoru Doupov. Jeho dějinám věnovala v roce 2009 svou magisterskou práci Anna Strnadlová.[162] Pro dokreslení pocitu zmaru zde nejdříve ocituji z této práce část zápisu farní kroniky bezprostředně po restaurování: „*Koncem července [1931] bylo postaveno lešení, od 11. srpna započali malíři (Gustav Kroupa a Antonín Bašný) svoji činnost a 20. 11. bylo dílo hotovo. Prostou, ale krásnou výmalbou byla vyzdvižena krása architektury nádherného kostela, pod lavicemi byla položena prkenná podlaha, oltáře byly nově štafírovány, a zvláště potěšující je to, že oltářní obrazy, čehož jsme se už velmi dlouho vzdávali, znovu září v krásných starých barvách. Velmi krásná je kazatelna a křtitelnice. Pod oltářním obrazem sv. Ludvika byl nalezen nápis: 1767 Staffierer von Radonitz. Křtitelnice nese na víku vyrytý letopočet 1757, jeden anděl na křtitelnici má na knize letopočet 1767. Socha Srdce Ježíšova byla postavena na konzolu u zpovědnice na evangelní straně, naproti soše sv. Jana Nepomuckého. Stará křížová cesta už nemohla být použita. Proto byla u architekta Majora objednána nová křížová cesta (podle*

ISBN 978-80-244-2644-0; PÁNEK, Jaroslav a kol. *Ad fontes: Český historický ústav v Římě (1994-2014) v kontextu českého bádání v Itálii a Vatikánu v 19.–21. století.* Praha: Historický ústav AV ČR, 2014. ISBN 978-80-7286-251-1.

[161] Major tuto práci zmiňuje na pohlednici odeslané z Říma 7. 3. 1932 Janu Hofmanovi, vrchnímu radovi Památkového úřadu v Bratislavě. LA PNP Praha, fond Hofman Jan Ješek, korespondence vlastní, přijatá, osoby, Major Jaroslav.

[162] STRNADLOVÁ, Anna. *Dějiny farního kostela Nanebevzetí Panny Marie ve Svatoboru (okres Karlovy Vary).* Bakalářská práce. Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Ústav dějin křesťanského umění. Vedoucí práce: prof. PhDr. Ing. Jan Royt. Praha, 2009. 109 s. [online]. Dostupné z: https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/70534/ [cit. 2018-04-05].

Obr. 13. *Milostná soška Panny Marie ze Svatoboru — pohlednice zaslaná jako vánoční přání 20. 12. 1934. (LA PNP, fond Hofman Jan Ješek, korespondence vlastní přijatá, Major Pantaleon Jaroslav.)*

Feuersteina z Mnichova)." Dnešní stav budovy, od 3. 5. 1958 památkově chráněné,[163] je popsán v magisterské práci z roku 2009: „*V současnosti se stavba nachází ve stádiu pozvolného rozpadu. Zastřešení objektu již neexistuje, odstraněny byly i zbytky krovů. Zatímco se valená klenba lodi zachovala více méně neporušená, klenba presbytáře se zřítila a zůstaly stát pouze úseky pasů klenby nad pilastry. Stavba se dochovala až do výše korunní římsy. Pouze v presbytáři se v jeho závěru propadly okenní záklenky i parapety nad sebou umístěných oken a vytvořily se tak samostatně stojící stély zdiva meziokenních pilířů. Na torzu klenby presbytáře vyrůstá náletová zeleň. […] Interiér chrámu je zničen, vnitřní omítky jsou ve své většině opadané, zachovaly se dosud alespoň větší úseky jednotlivých říms, včetně svých originálních profilů. Okna ani dveře se nezachovaly. Na evangelijní straně zaobleného nároží lodi a vítězného oblouku se nachází silně poničený otvor výstupu na původní kazatelnu. Schody v prostupu zdí jsou poškozené.*"[164]

Anna Strnadlová v poznámkovém aparátu ke své práci uvádí ne-

[163] http://pamatkovykatalog.cz/?element=16225239&sequence=2&mode=fulltext&keywords=svatobor&order=relevance%3Adesc&action=element&presenter=ElementsResults [cit. 2018-04-05].

[164] V současnosti je celý objekt zakrytý provizorní plechovou střechu a o jeho záchranu se od roku 2016 snaží *Spolek pro dokumentaci a obnovu památek Karlovarska*. *Kostely* [online]. Copyright © 2008 [cit. 30.09.2018]. Dostupné z: http://www.znicenekostely.cz. *Spolek pro dokumentaci a obnovu památek Karlovarska – mapování, dokumentace, obnova, ochrana a propagace památek a kulturní krajiny na území Karlovarského kraje* [online]. Copyright © Spolek pro dokumentaci a obnovu památek Karlovarska 2016 [cit. 30.09.2018]. Dostupné z: http://dokumentacepamatek.cz/zachrana-kostela-nanebevzeti-panny-marie-ve-svatoboru/.

jasnosti kolem podoby a datace sošky Madony, která byla umístěna na hlavním oltáři.[165] Je bezpochyby jisté, že se jedná o Majorem zdokumentovanou „*Madonku*", proto by tato fotografie mohla případně pomoci objasnit některé nezodpovězené otázky. Major určitě vnímal její výjimečnost, jak jinak si lze vysvětlit, že její podobu využil na vánočním přání, které zaslal vrchnímu radovi Památkového úřadu v Bratislavě Janu Hofmanovi.[166]

Poměrně bohatě byla fotograficky zdokumentována (dochovalo se pět fotografií ze šesti) rekonstrukce jihočeského poutního místa v Klokotech u Tábora. V Majorově písemné pozůstalosti se také nachází výstřižek novinového článku z roku 1932, věnujícího se historii tohoto místa a upozorňujícího na blížící se konec oprav: „*Svatyně klokotská u Tábora spěje svými opravami ku konci. – Veškeré práce na budově, hlavně oprava střechy a věže, jsou skončeny, a zbývá jen ještě úprava ambitů a oprava zdiva budovy zvenčí i jiné menší opravy. […] Po restauraci celého vnitřku,*

Obr. 14. *Pohled do kněžiště kostela ve Vejprnicích, restaurovaného J. Majorem. Propagační tisk, pravděpodobně z roku 1936. (SOkA Jičín, fond FÚ Pecka.)*

[165] STRNADLOVÁ, Anna. *Dějiny farního kostela Nanebevzetí Panny Marie ve Svatoboru (okres Karlovy Vary)*, s. 41, pozn. 62: *„Je zvláštní, že A. Gnirs uvádí v popise hlavního oltáře: Ve vitríně na jednoduchém tabernáklu se nachází barokní dřevořezba Trůnící Panny Marie," […] ale na další straně v bližším popisu říká: „Ve vitríně na tabernáklu hl. oltáře pozdně gotická socha PMJ ze 16. století, pozlacená dřevořezba, 0,84 m vysoká." […] Ve farní kronice, v inventáři sepsaném v roce 1751, je uvedeno, že na hlavním oltáři se nachází socha Panny Marie s dítětem, obě figury mají na hlavách cínové korunky a Panna Marie v ruce drží cínové žezlo, na bližší ikonografické určení a zda jde o sochu trůnící či nikoliv, se v zápisu autor nezaměřil. […] Na dochovaných fotografiích je tato soška patrná, ovšem není možné drobný detail zvětšit natolik, aby bylo možné ji ikonograficky určit a datovat. Páter Sádlo, který se věnoval svozu zařízení, se o této sošce vůbec nezmiňuje. Pokud by opravdu šlo o pozdně gotickou sochu, byla by jediným sochařským vybavením z původního kostela. Do 16. století řadí sochu i Z. Wirth ve svém soupise. […]"*

[166] Pohlednici s fotografií Madonky poslal jako vánoční přání Janu Hofmanovi 20. 12. 1934. LA PNP Praha, fond Hofman Jan Ješek, korespondence vlastní, přijatá, osoby, Major Jaroslav.

tj. fresek, štuk, zdiva aj., přikročeno bylo k restauraci oltářů, kteráž též v nejbližších dnech bude dokončena. […] Hlavní oltář, krásné to dílo z části v kovu tepané, s velmi vkusnými andílky, milostným obrazem Rodičky Boží Klokotské, po restauraci zaskvěl se v plném lesku. Restauraci pietně provedl osvědčený restaurátor architekt Jaroslav Major."[167]

Jedna z nejpočetnějších fotodokumentací (z původního počtu patnácti, se dochovalo třináct snímků) pochází z restaurovaného kostela sv. Vojtěcha ve Vejprnicích, v rodné obci profesora Jakuba Husníka, v jehož pražském ústavu mladičký Jaroslav Major sbíral své první umělecké zkušenosti. Restaurátorské práce zde probíhaly v roce 1933 a při jejich průběhu byly odkryty a obnoveny skryté nástěnné malby v presbytáři.[168] Náhled do kněžiště vejprnického kostela dominuje reklamnímu materiálu Majorova ateliéru.

SLOVENSKÁ STOPA

Také na Slovensku se Major zapsal jako schopný konzervátor a restaurátor. V roce 1931 se mu v košickém dominikánském kostele Nanebevzetí Panny Marie podařilo pod novodobou přemalbou odkrýt původní fresky. Sám tento objev zdůrazňuje v prezentaci svých prací a jejich popis lze nalézt v *Národní politice* ze dne 7. 8. 1931 pod titulkem *Vzácný objev starých fresek na Slovensku*: „*Při obnově chrámu v Košicích na Slovensku objeveny byly vzácné fresky z roku 1755, znázorňující čtyři díly světa, s alegorickými figurami a exotickými zvířaty, patrně se vztahující na činnost řádu sv. Dominika. – Fresky přes to, že byly ve 20. století přemalovány méněcennými výjevy, neutrpěly po odstranění této malby poškozením a vynikají svěžestí, čemuž vděčí dokonalá znalost v technice freskové. […] Státní památkový úřad v Bratislavě a místní konzervátor, ředitel muzea Dr. Polák a nynější členové řádu mají velikou zásluhu o konzervaci těchto vzácných fresek, které s pietou opravuje konzervátor Jaroslav Major z Prahy.*"[169]

V rámci příprav na „*Pribinovy slavnosti*" v roce 1933 (oslavy 1100. výročí stavby prvního křesťanského chrámu na území Slovenska, který nechal kolem roku 833 vystavět kníže Pribina) probíhaly v prostorách areálu nitranského hradu rozsáhlé rekonstrukce, na kterých se podílela celá řada českých i slovenských firem. Této akce se zúčastnil i Major, kterému bylo svěřeno restau-

---

[167] Soukromý archiv manželů Denisy a Františka Žaludových. Výstřižek je s datací 28. ledna 1932 – č. 22, s. 4, na archivovaném listu však není uveden název periodika. Snad by se podle fontu mohlo jednat o *Lidové listy,* ale s jistotou to tvrdit nelze.

[168] WAGNER, Václav. *Objevy nástěnných maleb v Čechách v letech 1918–1935.* Zprávy památkové péče, 1938, roč. 2, č. 5, s. 77–78.

[169] *Vzácný objev starých fresek na Slovensku.* Národní politika, 1931, č. 215, 7. 8. 1931, s. 3.

rování barokního interiéru biskupské katedrály.[170] Fotografie s ukázkou restaurovaných fresek přinesla 13. srpna 1933 nedělní příloha *Národní politiky*.[171]

Unikátním počinem bylo v roce 1935 přenesení starých fresek z původního kostela na novou stavbu v západoslovenské obci Dimburk, dnes Suchohrad. Podobná práce byla Majorem uskutečněna také v Bratislavě. Článkem s nadpisem *„Zajímavé zachraňování a přenášení starých obrazů"* přibližuje 18. ledna 1935 *Národní politika* sejmutí fresek z paláce Beňovských, určeného k demolici. O jejich snesení, důkladném restaurování a uložení do městského muzea rozhodl Státní památkový úřad.[172]

Na jaře roku 1935 byl Major požádán o cenovou nabídku na restaurování nástropní fresky v kostele bratislavského kláštera Notre Dame. Klášteru se však nepodařilo požadovaných 7900 Kč v tomto roce zajistit a práce byla provedena až následujícího roku. Konečnou částku, která činila 7 972 Kč a měla být součástí finančního grantu na celkovou opravu kostela, se klášteru nepodařilo získat ani v tomto roce a Majorovi byla vyplacena jenom částečná záloha 1600 Kč.[173]

Mimo výše popsaného jsou v prezentaci prací z reklamního letáku uvedeny ještě tyto další slovenské realizace: *Ochodnica u Kysuckého Nového Mesta, Dechtice u Trnavy (restaurace a odkrývání fresek), Bratislava – konzervace obrazu Popradské Madony, malované na dřevě, ze 14. století, a obrazu sv. Jiří.*

NOVÁ PAKA, LÁZNĚ BĚLOHRAD A JIČÍNSKO

Vraťme se ale ze Slovenska do okresního města Majorova rodiště, Nové Paky. V roce 1934 se mu podařilo získat velkou zakázku na kompletní restaurování interiéru tamního klášterního kostela Nanebevzetí Panny Marie. Rozsah prováděných prací je zaznamenán ve farní pamětnici: *„Současně provedena důkladná renovace a restaurace vnitřní této mariánské svatyně, vyčištěny všechny fresky, obrazy oltářní, repasovány všechny oltáře, kazatelna, všecky součástky zábradlí, lavice, kamenné stupně u dvou oltářů, nová dlažba v zádveří, nová podlaha pod lavicemi atd. Práci malířskou a štafírskou provedla firma architekta Jaroslava*

---

[170] *Letošní veliké pribinovské slavnosti v Nitře budou míti všenárodní význam.* Národní politika, 1933, č. 19, 19. 1. 1933, s. 2.

[171] *Nedělní zábavná a poučná příloha Národní politiky.* Národní politika, 1933, č. 220, 13. 8. 1933, s. 3.

[172] *Zajímavé zachraňování a přenášení starých uměleckých obrazů.* Národní politika, 1935, č. 18, 18. 1. 1935, s. 2. *Mizející stará Bratislava a její záchrana*. Lidové noviny, 1935, č. 396, 9. 8. 1935, s. 3.

[173] BODNÁROVÁ, Katarina. *Bratislavský kláštor Notre Dame.* Monument revue, roč. 2, 2012, č. 2, s. 18–20. Dostupné online: https://www.pamiatky.sk/Content/Data/File/ARCHIV/Monument-2-2012.pdf [cit. 2018-04-05]. AMP, fond OS civilní pro Prahu-západ, neuspořádáno, spis D II 776/36 (f 78).

Majora z Prahy, rodáka z Chotče. Obrazy Brandla Petra na dvou pobočních oltářích sv. Františka de Paula a sv. Jana Nepomuckého, které byly již zchátralé, nově podlepeny plátnem a úplně restaurovány. Pořízeny nové svícny ke křížové cestě. Celkový náklad na opravy vnitřní činil 103 000 Kč, byl uhrazen milodary dobrodinců a z velké části beneficiantem Janem Grohem. Dne 7. října 1934 v neděli růžencové a za obrovské účasti lidu byl kostel klášterský znova benedikován, benedikci provedl, kázal a slavnou zpívanou mši sv. měl sám beneficiant i slavnosti této se zúčastnili zástupcové úřadů, patronátu, četné duchovenstvo z okolí. Prostorný chrám nemohl pojmout všechny účastníky ve svých prostorách i zájem o tyto opravy klášterské svatyně poutní jevil se ve všech vrstvách lidu v městě i v širém okolí, proto ta veliká účast na slavnosti té. Jeho Excelence biskup královéhradecký, nejdůstojnější pán ThDr. Mořic Pícha přijel prohlédnout provedené opravy soukromě 22. října 1934 v průvodu Jeho Milosti preláta Dr. Hugo Doskočila, ředitele kněžského semináře, diecézního konzervátora, a Dr. Bezdíčka, biskupského sekretáře. Pan biskup, prohlédnuv provedené opravy vnitřní, řekl pochvalně: Něco tak krásného jsem v Nové Pace nečekal."[174]

Mimo klášterního kostela je Major také spojován s výzdobou farního kostela sv. Mikuláše. Nejdříve jsem na tuto informaci narazil v monografii *Novopacko*.[175] Vzhledem k nepřesnostem v dataci Majorových životních událostí v uvedené monografii a vzhledem ke skutečnosti, že se v žádné jiné dostupné literatuře jeho jméno v této souvislosti nevyskytovalo, považoval jsem tuto informaci za mylnou, a tak ji také prezentoval. V tomto přesvědčení mě utvrzovala i farní pamětnice. Poté, kdy se ukázalo, že je tento kostel také uveden v seznamu realizací v textu již několikrát zmíněného reklamního materiálu Majorova ateliéru, a v osobním fondu spoluautora monografie *Novopacko*, správce novopackého Vlastivědného muzea Josefa Jíry, se v podkladech k osobě Jaroslava Majora mimo jiné nalezla poznámka: „*Roku 1930 provedeny podle jeho návrhů malby ve farním kostele novopackém,*"[176] byly předchozí pochybnosti rozptýleny.

Majorův ateliér také pracoval pro zdejší muzeum, kde Oldřich Husička postupně opravoval Suchardovy plastiky, které muzeum zakoupilo.[177] Další prováděnou prací měla být oprava hřbitovní kaple, ta ale byla realizována až v říjnu 1936, tedy po Majorově smrti.[178]

---

174 Římskokatolická farnost Nová Paka, farní pamětnice, s. 219.
175 *Novopacko,* díl III., s. 777.
176 SOkA Jičín, fond Jíra Josef, kt. 4, inv. č. 118.
177 SOkA Jičín, fond Jíra Josef, kt. 7, inv. č. 126.
178 SOkA Jičín, fond Vlastivědné muzeum Nová Paka, kt. 90.

Majorovo jméno nalezlo také své místo v Novopackém Slavíně, umístěném v prostorách muzea. V tomto oddělení byly umístěny životopisy, ukázky prací a památky na význačnější rodáky novopackého okresu, osobnosti, které se zasloužily o novopacký okres nebo svá díla v tomto okrese tvořily.[179]

Bělohradská farní pamětnice obsahuje dva záznamy spojené s Majorem. První pochází z roku 1919 a týká se kostelíka sv. Petra a Pavla na Byšičkách: „*V roce 1919 obnoven na Byšičkách oltář Panny Marie dle návrhu fr. Pantaleona (Jaroslava Majora), akademického malíře a řeholníka kláštera benediktinského v Emauzích.*"[180]

Druhý se vztahuje k výmalbě farního kostela *Všech svatých*: „*V roce 1935 nově vymalován byl tónováním zdejší farní chrám Páně. Za dozoru Mons. ThDr. Hugo Doskočila, rektora biskupského semináře v Hradci Králové, malbu vykonala firma Jaroslava Majora z Prahy, rodáka z Chotče. Celý náklad činil 25 000 Kč a uhrazen celý sbírkou.*"[181] Nabízí se otázka, zda zápis v pamětnici zachytil přesně celý rozsah provedených prací. Fotografie lodi kostela publikovaná v knize *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu Novopackém* z roku 1909 ukazuje výmalbu kostela v podobě, jak ji provedl v roce 1896 Ludvík Nejedlý z Nového Bydžova. Zřetelně je za bočním oltářem vidět plochá figurální malba a za hlavním oltářem barokní, plasticky působící výmalba apsidy od Kramolína.[182] V současnosti se za všemi bočními oltáři nachází výmalba, vytvářející iluzivní apsidy. Ve správě o revizi kostelního mobiliáře Národním památkovým ústavem, územní odborné pracoviště v Pardubicích, ze dne 2. 1. 2007 je k těmto malbám uvedeno: „*Boční oltář Božské srdce Páně […] Retabulum řešené jako mohutná malovaná iluzivní barokní architektura se sloupy, pilastry a soškami andělů v horní části, provedená J. Kramolínem kolem r. 1750.*"[183] Protože farní pamětnice od výmalby lodi kostela Majorovým ateliérem již žádnou další nezmiňuje, zdá se velmi pravděpodobné, že malby za bočními oltáři, v dnešní době přisuzované J. Kramolínovi, jsou dílem Majorova ateliéru.

Ačkoliv působení Majorova *Ateliéru církevního umění* je možno vysledovat po celém území tehdejšího Československa, přidržím se i při popisu roku

---

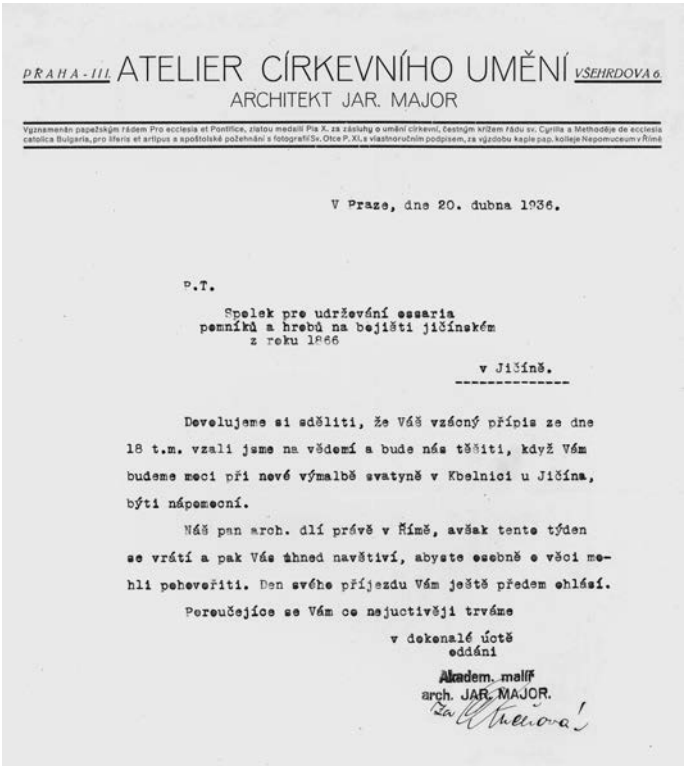
[179] SOkA Jičín, fond Jíra Josef, kt. 8, inv. č. 135.

[180] Římskokatolická farnost Lázně Bělohrad, farní pamětnice, s. 514.

[181] Tamtéž, s. 577.

[182] CECHNER, Antonín. *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. století.* Sv. 31. Politický okres Novopacký. V Praze: Archaeologická kommisse při České akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1909. s. 4–5.

[183] Římskokatolická farnost Lázně Bělohrad, kostel Všech svatých – celková revize mobiliáře – písemná zpráva, zn. NPÚ-361/7/2007/Mar, Národní památkový ústav, ÚOP v Pardubicích.

PRAHA-III. ATELIER CÍRKEVNÍHO UMĚNÍ VŠEHRDOVA 6.
ARCHITEKT JAR. MAJOR

Vyznamenán papežským řádem Pro ecclesia et Pontifice, zlatou medailí Pia X. za zásluhy o umění církevní, čestným křížem řádu sv. Cyrilla a Methoděje de ecclesia catolica Bulgaria, pro liberis et artipus a apoštolské požehnání s fotografií Sv. Otce P. XI. a vlastnoručním podpisem, za výzdobu kaple pap. kolleje Nepomucenum v Římě

V Praze, dne 20. dubna 1936.

P.T.

Spolek pro udržování ossaria
pomníků a hrobů na bojišti jičínském
z roku 1866

v Jičíně.

Dovolujeme si sděliti, že Váš vzácný přípis ze dne 18 t.m. vzali jsme na vědomí a bude nás těšiti, když Vám budeme moci při nové výmalbě svatyně v Kbelnici u Jičína, býti nápomocní.

Náš pan arch. dlí právě v Římě, avšak tento týden se vrátí a pak Vás ihned navštíví, abyste osobně o věci mohli pohovořiti. Den svého příjezdu Vám ještě předem ohlásí.

Poroučejíce se Vám co nejuctivěji trváme

v dokonalé úctě
oddání

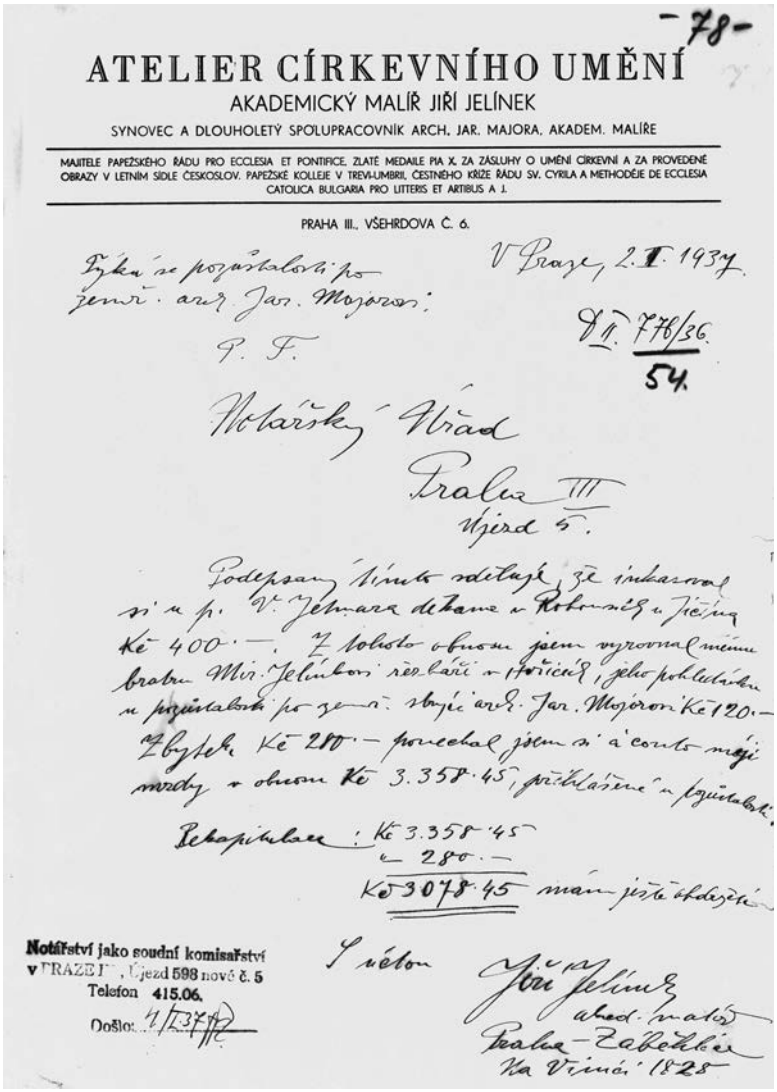
Akadem. malíř
arch. JAR. MAJOR.

Obr. 15. *Dopis Majorova Ateliéru církevního umění ohledně výmalby kaple ve Kbelnici. (SOkA Jičín, fond Spolek pro udržování ossaria, pomníků a hrobů na bojišti jičínském Jičín, kart. 4, inv. č. 72.)*

1936 hranic současného jičínského okresu. V tomto roce byl Major osloven *Spolkem pro udržování ossaria, pomníků a hrobů na bojišti jičínském z roku 1866*. U příležitosti sedmdesátého výročí prusko-rakouské války a 30 let od výstavby a slavnostního vysvěcení ossaria na vojenském hřbitově ve Kbelnici připravoval spolek velkolepě pojatou vzpomínkovou slavnost a v té souvislosti také renovaci interiéru kaple ossaria. Major vytvořil návrh, který obsahoval poměrně bohatou malířskou figurální výzdobu. Vzhledem k sádrovému podkladu na stěnách se rozhodl použít speciální malířskou techniku – enkaustiku.[184] Cenu za provedenou práci určil na 7300 korun. V dopise adre-

[184] Enkaustika – malířská technika helénisticko-egejského původu, užívající jako pojidlo barev vosk za horka, takže se barvy dobře spojují s podkladem. Viz TROJAN, Raul – MRÁZ, Bohumír. *Malý slovník výtvarného umění*. Praha: SPN, 1990, s. 55. ISBN 80-04-22338-9.

sovaném spolku ze dne 18. května 1936 k tomu uvádí: „*Cenu prokalkuloval jsem pokud možno nejlevněji, abych jako student jičínský zanechal také nějakou památku. V pádu však, že by nebylo možno ani tento obnos na výzdobu věnovati, rád se přizpůsobím a práci bych provedl jednodušeji, čímž by se obnos za výzdobu*

-78-

ATELIER CÍRKEVNÍHO UMĚNÍ

AKADEMICKÝ MALÍŘ JIŘÍ JELÍNEK

SYNOVEC A DLOUHOLETÝ SPOLUPRACOVNÍK ARCH. JAR. MAJORA, AKADEM. MALÍŘE

MAJITELE PAPEŽSKÉHO ŘÁDU PRO ECCLESIA ET PONTIFICE, ZLATÉ MEDAILE PIA X. ZA ZÁSLUHY O UMĚNÍ CÍRKEVNÍ A ZA PROVEDENÉ OBRAZY V LETNÍM SÍDLE ČESKOSLOV. PAPEŽSKÉ KOLLEJE V TREVI-UMBRII, ČESTNÉHO KŘÍŽE ŘÁDU SV. CYRILA A METHODĚJE DE ECCLESIA CATOLICA BULGARIA PRO LITTERIS ET ARTIBUS A J.

PRAHA III., VŠEHRDOVA Č. 6.

V Praze 2. I. 1937.

Žádám za pozůstalost po zesnulém arch. Jar. Majorovi:

9. F.

9 II. 776/36.

54.

Notářský Úřad

Praha III

Újezd 5.

Podepsaný činím oznámení, že inkasoval sem u p. V. Jelínka v Kolovratské ulici č. 15 Kč 400.—. Z tohoto obnosu jsem vyrovnal mému bratru Mir. Jelínkovi režisérovi v Hořicích, jeho pohledávku u pozůstalosti po zesnulém arch. Jar. Majorovi Kč 120.— Zbytek Kč 280.— ponechal jsem si a counto mých mzdy v obnosu Kč 3.358.45, přičlánění v pozůstalosti.

Rekapitulace: Kč 3.358.45
— 280.—
Kč 3078.45 mám ještě obdržeti.

Notářství jako soudní komisařství
v PRAZE III., Újezd 598 nové č. 5
Telefon 415.06.
Došlo: 4/I 1937

V úctou
Jiří Jelínek
akad. malíř
Praha-Žabeháře
Na Vinici 1825

Obr. 16. *Vyúčtování Majorova synovce a pokračovatele, akademického malíře Jiřího Jelínka. (AMP, fond Okresní soud civilní pro Prahu-západ, spis D II 776/36, fol. 78.)*

snížil." Výboru spolku se však jeho návrh jako celek nezamlouval, navrhl řadu změn pro zjednodušení výzdoby a výši přijatelné úhrady za její provedení stanovil v maximální částce 3000 korun. To ovšem Major nehodlal akceptovat, což vyjádřil ve svém dalším dopise ze dne 25. května 1936: „*Vážený pane předsedo! K Vašemu ctěnému přípisu sděluji, že jest mi líto, že nemohu práci v ossariu přejmout za Vámi uvedených podmínek, a to také proto, že v tomto smyslu provedená práce spadá spíše pod malby pokojové než práce umělecké.*"[185]

Tato neúspěšná zakázka neznamenala, že oblast v okolí Jičína opustil. Zprávu o jeho další činnosti v tomto regionu přináší obecní kronika Oseka u Sobotky: „*Dne 18. června 1936 byla ve zdejším kostelíku udělena svátost biřmování více jak tři sta biřmovancům sobotecké kolatury. Biřmování udílel litoměřický biskup J. M. Dr. Alois Weber za četné asistence kněží a hojného počtu věřících. K této slavnosti byl vnitřek chrámu Páně opraven a hlavní oltář i postranní oltáře přebarveny malířem panem Oldřichem Husičkou z Prahy. Na tyto práce přispěl částkou 6000 Kč důstojný pán Jindřich Macoun, děkan v Turnově, a věřící občané z Oseka a okolí 1500 Kč. Důstojnému pánu Jindřichu Macounovi, děkanu, patří dík, že jeho činem za přispění věřících občanů byl kostel zdejší částečně opraven.*"[186]

Citovaný záznam z osecké kroniky přesně ilustruje, jak snadno při neznalosti širších souvislostí může být přehlédnuto spojení Majorova jména s určitou realizací. V tomto případě lze hovořit o štěstí, protože práce v Oseku je bez bližší specifikace zaznamenána v Majorově pozůstalostním spisu i s částkou 3700 Kč, kterou za dílo inkasoval. Jméno Oldřicha Husičky je v tomto spojení také dobře známo, jednalo se o malíře z Lutína, zaměstnaného v Majorově ateliéru.[187] Je velmi pravděpodobné, že řadu podobných realizací se při absenci dalších záznamů nepodaří nikdy dohledat. Celé to ztěžuje i skutečnost, že krom několika jmen umělců a malířů dlouhodobě s ateliérem spojených občas najímal i pracovníky pouze jednorázově na určité akce. A aby byla situace ještě nepřehlednější, stávalo se také, že Major zajistil zakázku a část prací byla provedena i jeho zaměstnanci pod vlastními jmény a tak také účtována.

---

[185] SOkA Jičín, fond Spolek pro udržování ossaria, pomníků a hrobů na bojišti jičínském Jičín, kart. 4, inv. č. 72. Za upozornění děkuji Josefu Matouškovi.

[186] Popis let do roku 1945 – kroniky obce. *Osek* [online]. Dostupné z: http://osekusobotky.cz/kronika/ strana-193-az-271/, s. 234 [cit. 2018-04-05].

[187] Pozůstalostní spis Jaroslava Majora obsahuje seznam zaměstnanců v době úmrtí, kteří se přihlásili o vyplacení mzdy. Jsou zde uvedena tato jména: administrativní pracovnice Anna Kučerová – Praha, malíři Antonín Bašný – Praha, Josef Urban – Ronov nad Doubravou, Oldřich Husička – Lutín na Moravě, Ladislav Němec – Ronov nad Doubravou, Bohumil Šimek – Nová Paka, Jiří Jelínek – Záběhlice na Vinici. AMP, fond OS civilní pro Prahu-západ, neuspořádáno, spis D II 776/36 (f. 78).

Další prací realizovanou v jičínském okrese byla rekonstrukce kostela Nalezení sv. Kříže v Robousích.[188] Radost z krásy dokončeného díla však Majorovi už nebyla dopřána.

K připravované opravě interiéru, fresek i zařízení v kostele sv. Bartoloměje na Pecce již nedošlo.[189]

KONEC ŽIVOTNÍ POUTĚ

Dne 21. srpna 1936 v Babicích u Říčan zcela nečekaně ukončil Jaroslav Major svou pozemskou pouť. Důvodem smrti byl podle ohledacího lístku vmetek do srdce (srdeční mrtvice).[190] Pohřeb se konal 26. srpna 1936 na pražském olšanském hřbitově, kde byl uložen do hrobky rodiny Václavkovy.

O jeho úmrtí a pohřbu přinesla zprávu řada tehdejších periodik (*Národní politika*, *Národní listy*, *Lidové listy*, *Našinec*, *Čech aj.*), některá dokonce i opakovaně. Za všechny si na tomto místě dovolím ocitovat pražské polední vydání *Lidových listů* ze dne 27. 8. 1936: *„Pohřeb architekta Majora. Včera se shromáždilo v ústřední kapli na Olšanech veliké množství přátel i ctitelů žel tak záhy zesnulého mistra – architekta a malíře, pana Jaroslava Majora, aby mu prokázali poslední skutek lásky, aby ho doprovodili do hrobu. Vedle velké rodiny s panem ministerským radou Dr. Vratislavem Majorem sešlo se též mnoho duchovenstva z Prahy a z venkova, mimo jiné pánové prof. Xaver Dvořák, spisovatel, Mons. Pastor, profesor z Petrovic, Mons. Cyril Pavlíček, vikář z Hořovic, farář Štěpán z Chržína u Velvar, P. Daňha od otců redemptoristů, z emauzské řeholní rodiny Fra Sarkandr, Modetus a notář Antonius, jenž zesnulému pomáhal při mnohém krásném díle. Průvod vedl vysoce důstojný pán, metropolitní kanovník Dr. Kulač za asistence pánů ze Strahova. Tklivé podzimní slunce zasypalo svým zlatem těžkou černou rakev, spolu s květy růží a aster, když ukládán byl za zpěvu Salve Regina do hrobu velký ctitel Matky Boží, jež jistě vyprosí u trůnu Svého Syna radostí rajských tomu, jenž tolik příbytků Božích svým umným štětcem ozdobil a mnohou vzácnou památku církevní svou pílí zachránil pro útěchu budoucím. Ave anima pia. Zádušní služby Boží slouží se dnes ve čtvrtek o půl 8. ranní na Strahově.“*[191] Tímto skončil životní příběh umělce, který se začal psát před sto padesáti lety v malé vísce dnešního jičínského okresu.

---

188 Tamtéž.

189 *„Pecka – farní kostel: řádná oprava vnějšku (stav. Michalec z Prahy XII). Připravená oprava vnitřku (zařízení a fresky) musila býti pro úmrtí faráře i restaurátora (Jar. Major) odložena na rok 1937.“* Opravy památek v zemi České r. 1936. Zprávy památkové péče, roč. 1, 1937, č. 2, s. 9.

190 Městský úřad Říčany u Prahy, Matrika, Babice, matrika Z.

191 Lidové listy, 1936, 27. 8. 1936, výstřižek pořízený výstřižkovou službou bez uvedení čísla a stránky. Soukromý archiv manželů Denisy a Františka Žaludových.

VÝZDOBY A RESTAURACE CHRÁMŮ Z POSLEDNÍ NAŠÍ ČINNOSTI
jsou jistě dostatečným důkazem odborné znalosti na poli církevního umění

ČECHY:

Praha-Ječná ul., kaple státní reálky, Praha II. na Slovanech, Praha II. u sv. Jindřicha (olejové obrazy), Praha VI. chrám karmelitek, Praha-Košíře farní chrám, Praha-Smíchov kaple slepců, Praha-Žižkov chrám u svaté Anny, Praha kollej arnošta z pardubic • Ronov nad doubr., Stará boleslav chrám panny marie, Horažďovice chrám škol. sester, Chrudim kaple škol. sester, Strýčice u netolic, Turnov, Litrbachy u litomyšle, Kruh u oken, Roveň, Choustník, Klokoty u tábora, Chrášťany, Hradešice, Náchod, Svatobor u karlových varů, Holice v čechách, Nové strašecí, Heř. městec, Krucemburk, Beroun, Mnich. hradiště, Nepomuky, Litoměřice, Tetín, Cerhovice, Mukařov u prahy, Dol. slivno, Č. bělá, Lány na důlku, Hlínsko, Vysoká u mělníka, Čížová u písku, Hvožďany, Bělčice, Březnice, Malšín, Vyšší brod, dol. Dvořiště, Třebechovice p. oreb., Vejprnice u plzně, Dvůr králové, Psovka u mělníka, Kolín, Sedlčany, Plzeň u sv. anny a starobylý kostel u ježíška, Králíky, redemptoristé, Černilov u hradce král. Mnichov u mar. lázní, Č. budějovice, domácí kaple j. excellence p. biskupa, Rožmberk, Velim. Lázně bělohrad, Suché vrbno, Mlýnický dvůr u králík, Lubenec, Pardubice (konservace freska), Sv. dobrotivá, Nová paka děkanský a klášterní chrám, Červená řečice, Manětín, Červený kostelec a jiné

MORAVA A SLEZSKO:

Bruntál – klášter, Vrbno – klášter, Opava – klášter, Místek chrám p. m., Ořechov, Slavonín u olomouce, Hodolany u olomouce, Kroměříž, Vel. meziříčí, Modřice u brna, Petrovice, Rudoltice, Liebenthal, Hor. kounice, Višňová, Mor. budějovice, Strahovice, Přímětice u znojma, Mor. krumlov, Žerotice, Hodslavice, N. jičín a j.

SLOVENSKO:

Ochodnica u kysuckeho nov. mesta, Košice, dominikánský dóm, Nitra, biskupská katedrála, Dimburk (fresko ze starého kostela přenešeno do nového chrámu) Dechtice u trnavy (restaurace a odkrývání fresek) Bratislava (přenesení freska z beňovského paláce do městského musea, konservace obrazu popradské madony malované na dřevě ze čtrnáctého století a obrazu sv. jury

ITALIE:

Řím, československá kollej, Aventin, Trévi, Monte cassino, Pescia, Pistoia a j.

Obr. 17. *Přehled restaurátorských prací a výzdob chrámů Majorova ateliéru. Propagační tisk, pravděpodobně z roku 1936. (SOkA Jičín, fond FÚ Pecka.)*

Uzavřela se historie jednoho obzvlášť zajímavého života, ale neskončil ateliér, který Jaroslav Major založil. Dlouholetou spoluprací se svým synovcem Jiřím Jelínkem si vychoval plnohodnotného následovníka, který byl schopen na něj navázat a společně s rozpracovanými realizacemi ateliér převzít. Úctu Jiřího Jelínka k odkazu svého strýce výmluvně dokládá hlavička ateliérem užívaného úředního papíru: „*Ateliér církevního umění, akademický malíř Jiří Jelínek, synovec a dlouholetý spolupracovník architekta Jaroslava Majora, akademického malíře, majitele papežského řádu Pro Ecclesia et Pontifice, zlaté medaile Pia X. za zásluhy o umění církevní a za provedené obrazy v letním sídle československé Papežské koleje v Trevi – Umbrii, Čestného kříže řádu sv. Cyrila a Metoděje De ecclesia catholica Bulgaria pro litteris et artibus aj., Praha III, Všehrdova č. 6.*“[192]

[192] Za metodickou a praktickou pomoc při práci s archiváliemi, radu a pomoc při zpracovávání textu článku děkuji PhDr. Evě Bílkové.

KLAZAR, Josef: ***Vermächtnis des Kirchenkünstlers Jaroslav Pantaleon Major***

Die Studie ist eine Erinnerung an den führenden Kirchenkünstler Jaroslav Pantaleon Major (10.12.1869 Choteč, Bezirk Jičín/Jitschin – 21.8.1936 Babice u Říčan u Prahy/Babitz). Er ist in einer Landwirtfamilie geboren, bald starb seine Mutter und ab dem siebenten Lebensjahr war er Vollweise. Im Schuljahr 1882-1883 besuchte er die Realschule in Jičín. Wegen Mangel an Finanzmitteln absolvierte er nur einen Jahrgang. Mit der Entscheidung seines älteren Bruders Antonín trat er im August 1883 die Lehre im Zinkografický a fotografický ústav [Zinkographie- und Photographieanstalt] bei Prof. Jakub Husník in Prag an. Nach der Lehre arbeitete er sehr kurz in einer Steindruckerei in Šumperk (Mährisch Schönberg). Von Viktor Foerster beeinflusst entschied er dem Beuroner Benediktinerorden beizutreten, der in Prag im Emauskloster ansässig war. Er nahm den Ordensnamen Pantaleon an und nach der Ablegung des ewigen Gelübdes ging er in die Ordenskunstschule in Beuron. Nach seiner Rückkehr arbeitete er kurz in Böhmen und am Ende des Jahres 1900 wurde er zu der Mosaikverzierung der Krypta des hl. Benedikts im italienischen Kloster Monte Cassino berufen. Sein bedeutendes Werk ist die Restaurierung der mittelalterlichen Fresken im Kreuzgang des Emausklosters. Bis heute wird seine Tätigkeit im Sommersitz des böhmischen Papstkollegs in der italienischen Stadt Trevi gedacht. Für diese Realisierung erhielt er die Goldmedaille. Einen grundlegenden Umbruch in seinem Leben verursachten die Ereignisse nach Beendigung des Ersten Weltkrieges. Dazu trug auch das bisher ungelöste Rätsel seines Patents bei. Ohne Zustimmung seiner Ordensvorgesetzten fuhr er nach Paris, um es dort zu realisieren und da er auch auf Aufforderung nicht zurückkehrte, wurde er aus dem Orden entlassen. Danach gründete er sein eigenes Ateliér církevního umění [Kirchenkunstatelier]. In enger Zusammenarbeit mit seinem Neffen Jiří Jelínek zog er einen fähigen Nachfolger auf, der nach Major's Tod sein Atelier übernahm. Mit dem Namen Major oder mit seinem Atelier sind an die 170 Orte verbunden. Das Ziel dieser Studie war Major's Vorgang im Zusammenhang der Zeit anzunähern, in der er lebte und schuf, und einige seiner Realisierungen vorzustellen. Wir konnten uns natürlich nicht ausführlich mit seinen Werken befassen.

VIOLONCELLISTA, DIRIGENT, PEDAGOG A VOJENSKÝ KAPELNÍK RUDOLF PAVLATA

Ondřej Vašata

K významným rodákům Podmoklic (nyní součást Semil) patří bezesporu violoncellista, dirigent, pedagog a vojenský kapelník Rudolf Pavlata.[1] Jelikož jeho dílo i zajímavé životní osudy jsou dnes prakticky neznámé, pojďme si nyní tuto polozapomenutou osobnost našeho regionu připomenout.

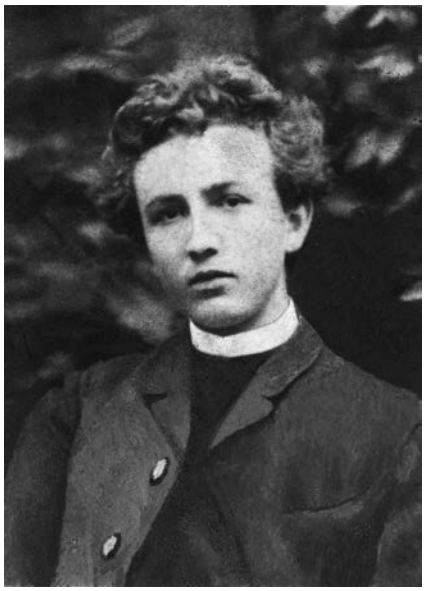
Rudolf Pavlata se narodil 25. května 1873 v Podmoklicích v domě čp. 37 (staré čp. 55) v rodině hostinského Josefa Pavlaty (1838–1931) a Barbory Pavlatové (1842–1915), rozené Hájkové.[2] Měl celkem jedenáct sourozenců, a to sestry Barboru (1862–1864), Barboru (1864–1895)[3], Annu (1866–1880), Julii (1874–1910), Annu (1881–1899), Boženu (1884 – po roce 1939) a bratry Josefa (1870–1913), Ludvíka (1876–1879), Ladislava (1877–1906), Františka (1879–1910) a Ludvíka (1882–1883).

Lásku a cit k hudbě podědil Rudolf Pavlata po svém otci, který se na počátku 60. let 19. století živil jako hudebník. Toto nejisté zaměstnání posléze vyměnil za práci podruha. Nejpozději od srpna 1870 provozoval Josef Pavlata

[1] K jeho osobě viz DĚDEČEK, Pavel. *In memoriam Rudolfa Pavlaty*. Hudební výchova: list Čs. jednoty hudebních stavů, věnovaný otázkám uměleckovýchovným a hudebně sociálním, 1940, roč. 21, s. 122–124; URIE, Bedřich. *Čeští violoncellisté: (XVIII.–XX. století).* Praha: Práce, 1946, s. 146–150; ČERNUŠÁK, Gracian. In: *Československý hudební slovník.* Sv. 2. M–Z. Praha: Státní hudební vydavatelství, 1965, s. 263–264; STÁREK, Zdeněk. *Slovník českých sbormistrů.* Č. 2. Praha: Divadelní ústav, 1982, s. 406; VAŠATA, Ondřej. *Rudolf Pavlata: zapomenutý violoncellista, dirigent, pedagog a vojenský kapelník*. Krkonoše – Jizerské hory: měsíčník o přírodě a lidech, 2018, roč. 51, č. 8, s. 44–45. Týž. *Uplynulo 145 let od narození podmoklického rodáka Rudolfa Pavlaty, významného českého violoncellisty a dirigenta.* Semilské noviny, červen 2018, s. 8.

[2] Státní oblastní archiv Zámrsk, Sbírka matrik, č. 5673, Podmoklice – matrika narozených 1871–1881, fol. 612.

[3] Barbora Mizerová byla první manželkou semilského pedagoga, kronikáře a historika Františka Mizery (1861–1924).

Patnáctiletý Rudolf Pavlata. V září 1888 jej v Podmoklicích fotografoval turnovský fotograf V. E. Grán – výřez ze skupiny. (SOkA Semily, fond Rudolf Pavlata.)

v Podmoklicích v domě čp. 37 v dnešní ulici Jana Žižky hostinec *U Dvou stromů*.[4] Ve stejném objektu měla jeho manželka Barbora Pavlatová kramářství, později rozšířené o obchod s uhlím.

V letech 1879–1884 navštěvoval Rudolf Pavlata obecnou školu a následně v letech 1884–1885 měšťanskou školu. Na jeho hudebním rozvoji se tehdy podílel František Vedral, ředitel kůru v Semilech a výborný učitel hudby. K jeho nadaným žákům patřil také Pavlata, který zřejmě na Vedralovo doporučení v letech 1885–1891 studoval na Pražské konzervatoři u pedagogů Františka Hegenbartha a Hanuše Wihana hru na violoncello.[5] Později, od ledna od ledna do června 1897, Rudolf Pavlata na Pražské konzervatoři hru na cello sám vyučoval.

Již jako student konzervatoře se Pavlata představil publiku v rodném kraji. Dne 8. září 1888 pořádal pěvecký spolek Jizeran v Semilech za spoluúčinkování

---

[4] Hostinec vznikl přestavbou z bývalé tovární nemocnice firmy F. Schmitt. Viz VOTOČEK, Václav. *Místní a pomístní jména v Semilech*. 1. vyd. Semily: Město Semily, 2002, s. 57–58. ISBN 80-238-8297-X.

[5] TOMÍČEK, Jan. *Ředitelé kůru u sv. Petra a Pavla v Semilech od 17. století do současnosti*. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší, sv. 9. Semily – Jičín 1996, s. 35–36. ISSN:1211-975X; TOMÍČEK, Jan. *Semilské varhany mají 100 let*. Semily: Geum, 2011, s. 47. ISBN 978-80-260-0360-1.

[6] Dalibor, roč. 10, 22. 9. 1888, č. 34, s. 153–154; Národní listy. Odpolední vydání, roč. 28, 7. 9. 1888, č. 249, nestr.; KAMENICKÝ, Jan. Čtenářsko-pěvecký spolek „Jizeran" v Semilech. In: *Slavnostní list Čtenářsko-pěvecké jednoty „Jizeran" v Semilech na oslavu 40tiletého jubilea trvání spolku (1860–1900) a v upomínku na VIII. sjezd „První české pěvecké a hudební župy" r. 1900 pod protektorátem slavné městské rady semilské pořádaný*. Semily, 1900, s. 18.

Rudolfa Pavlaty a Josefa Vedrala, žáků Pražské konzervatoře, pěvecko-hudební produkci.[6]

Vojenskou službu vykonával v letech 1891–1894 u vojenské hudby 35. pěšího pluku v Praze a ukončil ji v hodnosti šikovatele.[7] Jako sólista vojenské plukovní hudby opakovaně (například 19. srpna 1893 a 26. března 1894) vystupoval na koncertech v Blevicích na Kladensku, které byly tehdy centrem hodnotných hudebních vystoupení na středočeském venkově.[8]

Po ukončení vojenské služby hostoval jako sólista na koncertech nejrůznějších hudebních spolků po celých Čechách.[9] Například v Semilech vystoupil violoncellista Pavlata 7. dubna 1895, a to se Servaisovou *Koncertní fantazií*, Popprovou *Španělskou serenádou* a Davidovovým *Vodotryskem*.[10] Jeho mimořádné hudební nadání mohlo ocenit obecenstvo i dalších měst v Podkrkonoší. V nedaleké Lomnici nad Popelkou tak účinkoval v dubnu 1895 na koncertu tamního zpěváckého spolku Bořivoj. V Nové Pace zase vystupoval 28. dubna 1895 a 28. dubna 1896[11] a v Jičíně 5. ledna 1901.[12]

Od května do září 1895 působil Rudolf Pavlata jako člen filharmonického orchestru Národopisné výstavy československé v Praze, v jehož čele stál dirigent Karel Kovařovic.[13]

V letech 1897–1900 byl Pavlata členem orchestru Královského zemského německého divadla v Praze.[14] K této jeho životní etapě se váže Pavlatova zajímavá osobní vzpomínka na slavného francouzského dirigenta Édouarda Colonneho (1838–1910), který tehdy vystupoval v německém divadle. V Pavlatově nekrologu byla popsána takto: „*Světoznámý francouzský dirigent Collone byl pozván do Prahy k dirigování koncertu v německém divadle. Z Paříže oznámil dirigent Collone ředitelství divadla, že si přiveze svého sólistu violoncella k provedení skladby (Le roi d´Ys), v níž cellový part je neobyčejně obtížný. Ředitel divadla* (Angelo Neu-

---

7 Vojenský historický archiv (dále VHA) Praha, Kvalifikační listiny vojenských osob, Rudolf Pavlata.

8 URIE, B., *Čeští violoncellisté: (XVIII.–XX. století)*, s. 146–147.

9 V listopadu 1930 udělil jihlavský pěvecký spolek Hlahol svému sbormistrovi Pavlatovi k 35. výročí jeho umělecké činnosti diplom, který je nyní uložen v jeho osobním fondu. Viz Státní okresní archiv (dále SOkA) Semily, fond Pavlata Rudolf, nezpracováno.

10 Dalibor, roč. 17, 13. 4. 1895, č. 20, s. 153–154; URIE, B., *Čeští violoncellisté: (XVIII.–XX. století)*, s. 147; DANÍČEK, Vladimír. Čtenářsko-pěvecký spolek „Jizeran" v letech 1860–1945. In: *100 let „Jizeranu", čtenářsko-pěveckého spolku, nyní pěveckého souboru Osvětové besedy v Semilech*. Semily 1960, s. 32.

11 URIE, B., *Čeští violoncellisté: (XVIII.–XX. století)*, s. 147.

12 Jičínský obzor, roč. 22, 5. 1. 1901, č. 1, s. 4.

13 URIE, B., *Čeští violoncellisté: (XVIII.–XX. století)*, s. 147. Například 30. června 1895 měl Pavlata dle programu účinkovat na koncertu výstavního orchestru uspořádaném k poctě dolnorakouských Čechů. Viz Národní listy, roč. 35, 30. 6. 1895, č. 178, s. 6.

14 Dnes v tomto objektu působí Státní opera Praha. V jeho osobním fondu se dochovala fotokopie plakátu z 18. prosince 1897, kdy spolu s Rosou Ettingerovou vystupoval Rudolf Pawlata na filharmonickém koncertu. Viz SOkA Semily, fond Pavlata Rudolf.

Rudolf Pavlata ve věku 25 let. (SOkA Semily, fond Rudolf Pavlata.)

mann, pozn. O. V.) *mu však ihned odpověděl, že v divadelním orchestru má sólistu, který zcela určitě vyhoví jeho požadavkům. Dirigent Collone sice řediteli vyhověl, ale velmi nerad, jak po svém příjezdu prohlásil. Po svém příchodu do divadla si dal Pavlatu představit a zahráti ihned ono sólo při klavíru. Byl tak nadšen přednesem tehdy 23letého Pavlaty, že ho objal. Večer pak, po provedení skladby v koncertě, sestoupil od dirigentského pultu k Pavlatovi, předvedl ho na rampu a společně se s ním děkoval. Z Paříže pak poslal Pavlatovi velkou fotografii s věnováním."*[15]

Pravděpodobně v roce 1900 pobýval Pavlata po dobu několika měsíců v Rumunsku. Působil zde jako komorní virtuos na violoncello a často v Bukurešti vystupoval s rumunskou královnou Alžbětou zu Wied (1843–1916), známou to spisovatelkou s pseudonymem Carmen Sylva.[16] Zároveň si v Rumunsku poprvé vyzkoušel roli kapelníka, a to v opeře v Bukurešti.[17] Světová pódia mu skutečně nebyla cizí. Pavlata sám připomíná, že vystupoval (zřejmě jako kapelník lázeňského divadla a orchestru) v rakouských letoviscích Bad a Bad

[15] DĚDEČEK, P., *In memoriam Rudolfa Pavlaty.*, s. 122–123; URBÁNEK, Vl. *Za mrtvým Mistrem*. Jihlavské Listy, roč. 42, 17. 11. 1939, č. 46, s. 1.

[16] DĚDEČEK, P., *In memoriam Rudolfa Pavlaty*, s. 122; URBÁNEK, V., *Za mrtvým Mistrem*, s. 1.

[17] VHA Praha, Kvalifikační listiny vojenských osob, Rudolf Pavlata; SOkA Semily, fond Pavlata Rudolf, *Za zesnulým kapelníkem Rudolfem Pavlatou* (rukopis), s. 2; Dalibor, roč. 28, 25. 5. 1906, č. 28-29, s. 229.

Gastein či v rumunských městech Constanța a Bukurešť. Do kolonky „znalosti zemí" vyplnil ve 20. letech 20. století Dolní a Horní Rakousy, Salzburg a okolí, Istrii, Benátsko, Maďarsko, Rumunsko, Bavorsko a Sasko. Němčinu pak dobře ovládal slovem i písmem.[18]

Pavlatovo působení v Rumunsku nemělo dlouhého trvání. Vrátil se zpátky do Čech, kde navázal na svoji kariéru violoncellisty. V letech 1901–1906 byl koncertním mistrem opery Národního divadla v Praze, kterou dirigoval Karel Kovařovic, s nímž se znal již z filharmonického orchestru Národopisné výstavy v Praze.[19] Zaujal zde nejen svým hudebním nadáním, ale i vysokou postavou, kučeravými vlasy a dle tehdejšího vzoru umělců módně střiženou bradkou.[20]

Od dubna 1906 působil Pavlata jako kapelník Městského divadla v Plzni.[21] Debutoval zde *Pikovou dámou* od P. I. Čajkovského, která v jeho nastudování slavila velký úspěch.[22] Následně byl jmenován prvním kapelníkem, jímž byl až do roku 1908.[23] Pavlata pak v plzeňském divadle jako první nastudoval v českém jazyce Wagnerovu operu *Bludný Holanďan*, jež zde měla premiéru 1. prosince 1906.[24] Referát v Národní politice provedení díla pochválil: „*Opera byla velmi dobře nastudována kapelníkem p. Pavlatou a orchestr byl do detailů propracován.*"[25]

V září 1908 se stal Pavlata dirigentem opery Národního divadla Brno.[26] Uvedl se zde operou *Tajemství* od B. Smetany, kterou 12. září 1908 zahájilo divadlo novou sezónu.[27] Následovala *Prodaná nevěsta*, *Carmen*,[28] *Madame Butterfly*, *Rusalka*,[29] *V studni*, *Maškarní ples* a *Veselé ženy windsorské*.[30] K jeho angažmá v Brně se mimo jiné dochovala tato vzpomínka: „*Nejserióznějším*

---

[18] VHA Praha, Kvalifikační listiny vojenských osob, Rudolf Pavlata.

[19] Národní listy, roč. 41, 17. 3. 1901, č. 76, s. 4; NEJEDLÝ, Zdeněk. *Opera Národního divadla od roku 1900 do převratu*. Praha 1936, s. 47. Online databáze Národního divadla připomíná violoncellistu Pavlatu pouze u jediného koncertu, který proběhl v Národním divadle 8. března 1901. Viz http://archiv.narodni-divadlo.cz/default.aspx?jz=cs&dk=Inscenace.aspx&sz=0&ic=4514&abc=0&pn=256affcc-f002-2000-15af-c913k3315dpc (cit. 10. 1. 2018).

[20] DĚDEČEK, P., *In memoriam Rudolfa Pavlaty*, s. 123.

[21] Dalibor, roč. 28, 7. 9. 1906, č. 43-44, s. 330.

[22] Dalibor, roč. 28, 25. 5. 1906, č. 28-29, s. 229. K jeho úspěšnému provedení Aidy v plzeňském divadle v listopadu 1908 viz Národní politika, roč. 24, 7. 11. 1906, č. 307, nestr.

[23] URIE, B., *Čeští violoncellisté: (XVIII.–XX. století)*, s. 148.

[24] DĚDEČEK, P., *In memoriam Rudolfa Pavlaty*, s. 123; URBÁNEK, V., *Za mrtvým Mistrem*, s. 1.

[25] Národní politika, roč. 24, 6. 12. 1906, č. 336, nestr.

[26] VĚŽNÍK, Václav. *Zpívali v Brně II: kronika české opery v Brně*. Brno: JAMU, 2014, s. 83. ISBN 978-80-7460-070-8.

[27] Hlídka: měsíčník vědecký se zvláštním zřetelem k apologetice a filosofii, roč. 25, říjen 1908, č. 10, s. 765–766.

[28] Moravské hudební noviny, roč. 1, 18. 11. 1909, č. 6, s. 2; Moravská orlice, roč. 49, 23. 1. 1911, č. 18, nestr.

[29] Moravské hudební noviny, roč. 1, 21. 9. 1910, č. 39, s. 4.

[30] URIE, B., *Čeští violoncellisté: (XVIII.–XX. století)*, s. 148.

kapelníkem byl Pavlata. Nestrpěl, aby někdo do jeho oboru zasahoval, ať režisér, nebo někdo jiný. Proto bylo dosti proti němu brojeno, až se věci musil ujmouti tisk. Také jsem se ozval a hájil jeho autority. Pomohlo to tenkráte. Za něho uslyšeli jsme Werthera, Fibichovu Bouři,[31] *Nížinu,*[32] *Neumannovo Milkování a j. v.*"[33] Úspěch tehdy slavila brněnská opera i ve Vídni, kam v září 1909 za vedení Pavlaty podnikla zájezd a kde v sále Dělnického domu v XVI. okrese provedla opery *Prodaná nevěsta*, *Hubička* a *Psohlavci*.[34]

Při svém působení v Brně se Pavlata velmi dobře poznal s hudebním skladatelem Leošem Janáčkem. Roku 1911 mu pomáhal v Brně prosadit jeho operu *Její pastorkyňa*, která si sice premiéru v moravské metropoli odbyla již roku 1904, ale po čase neprávem zapadla.[35] V Pavlatově nekrologu byla jeho angažovanost v souvislosti s prosazením této opery připomenuta takto: „*Ten měl také velkou zásluhu o uvedení Janáčkovy opery Její pastorkyňa do světa. Byl totiž po svém nastoupení v Brně upozorněn uměleckými kruhy na tuto operu, jež při premiéře nebyla náležitě pochopena a vypadla pak z repertoiru. Pavlata proti vůli určitých vlivných kruhů vytáhl opět operu ze tmy archivu a znovu ji nastudoval s takovým úspěchem, že ji pak v pražském Národním divadle byli nuceni zařadit do repertoiru, čemuž dosud bránila animozita jistého rozhodujícího činitele vůči Janáčkovi.*"[36]

Pavlata rovněž v letech 1909–1911 působil jako pedagog na brněnské Varhanické škole, jejímž zakladatelem a prvním ředitelem byl hudební skladatel Leoš Janáček. V ústavu, který vychovával mladé varhaníky a zpěváky, vyučoval Pavlata instrumentaci a čtení partitur.[37] Současně vystupoval na koncertech této školy jako sólista a komorní hráč. Za připomenutí pak jistě stojí, že 13. března 1910 proběhl ve dvoraně školy koncert, na němž byla poprvé provedena *Pohádka pro violoncello a klavír* od Leoše Janáčka, čehož se ujali violoncellista Rudolf Pavlata a klavíristka Ludmila Prokopová.[38]

Zřejmě na podzim 1908 se v Brně utvořilo komorní sdružení *České trio*, v němž účinkoval Rudolf Reissig[39] (housle), Rudolf Pavlata (violoncello) a Josef

---

[31] Moravská orlice, roč. 47, 22. 12. 1909, č. 291, nestr.

[32] K tomuto provedení opery Nížina od Eugena d'Alberta viz Dalibor, roč. 33, 4. 11. 1910, č. 2, s. 20; Moravské hudební noviny, roč. 2, 26. 10. 1910, č. 4, s. 60.

[33] *Vzpomínky ze Starého divadla. Kapelníci*. Divadelní šepty, roč. 1, 30. 10. 1920, č. 5, nestr.

[34] URIE, B., *Čeští violoncellisté: (XVIII.–XX. století)*, s. 148.

[35] Dalibor, roč. 38, 24. 2. 1911, č. 25-26, s. 175.

[36] URBÁNEK, V., *Za mrtvým Mistrem*, s. 1–2; Dalibor, roč. 38, 24. 2. 1911, č. 25-26, s. 175.

[37] KUNDERA, Ludvík. *Janáčkova varhanická škola*. Olomouc: Velehrad, 1948, s. 139; Dalibor, roč. 32, 2. 4. 1910, č. 29, s. 214.

[38] KUNDERA, L., *Janáčkova varhanická škola*, s. 70, 73–76, 82.

[39] K osobě Rudolfa Reissiga (1874–1939) viz ČERNUŠÁK, Gracian, [Heslo:] Reissig Rudolf. In: *Československý hudební slovník osob a institucí.* Sv. 2. M–Ž. Praha: České hudební nakl., 1965, s. 413–414.

Faměra[40] (piano). Jak uváděla zpráva v časopise Dalibor, díky kvalitním hudebníkům toto trio přispěje k povznesení hudebního ruchu v Brně „jistě znamenitou měrou".[41]

Funkce dirigenta v Národním divadle Brno bylo bezesporu vrcholem v Pavlatově profesním životě. Neměla žel dlouhého trvání. Za Pavlatovým odchodem z Brna stály neshody s vedením divadla, jak se uvádí v jeho nekrologu: „*Rudolf Pavlata, rodák ze Semil, byl povahově člověk přímý, nekompromisní, trochu neústupný horák – jak u lidu z Podkrkonoší bývá příznačné. Nemohl a nechtěl vyhovovat přáním soukromých ředitelů brněnského divadla, jimž více šlo o plnou pokladnu než o umění, aby předváděl nedostatečně připravené premiéry, a to byla jedna z hlavních příčin jeho odchodu z Brna.*"[42] Literatura připomíná i jeho dopis Leoši Janáčkovi, ve kterém si mu stěžoval, že do budoucna se bude muset v divadle dělit o hry, což Pavlata nebyl schopen akceptovat: „*Račte vědět, velectěný pane řediteli, jak houževnatým nepříznivcem mi ředitel Lacina*[43] *je, jak všemi možnými způsoby zjevnými i skrytými fedruje p. Winklera*[44] *na můj úkor… Lacina již několikrát nadhodil, že v příští saisoně budu se muset o nové i staré opery s p. Winklerem dělit, na což já však absolutně nepřistoupím, i kdybych měl z Brna nadobro odejít, protože není k tomu nižádné příčiny…*"[45] Pavlata svoji rezignaci zdůvodnil tím, že se nedočkal stabilizace orchestru a s neúplným hudebním tělesem nadále pracovat již nechtěl.[46] Kapelník Pavlata se s divadlem rozloučil 3. září 1911 operou *Tajemství*.[47] Dlužno říci, že odchodu z Brna zřejmě později litoval, protože již nikdy ve svém životě tak prestižní post nezastával.

V roce 1911 odešel Pavlata do Olomouce, kde přijal místo ředitele hudební školy spolku Žerotín.[48] Vyučoval zde hru na klavír a violoncello a rovněž zpěv.[49] Potřebnou kvalifikaci pro pedagogickou činnost získal v květnu 1912, kdy v Praze před c. k. zkušební komisí pro učitele hudby na středních školách a učitelských ústavech úspěšně složil státní zkoušku z hudebních předmětů a pedagogiky, což ho opravňovalo vyučovat zpěv na středních školách a uči-

---

[40] K osobě Josefa Faměry (1883–1914) viz ŠTĚDROŇ, Bohumír. [Heslo]: Faměra Josef. In: *Československý hudební slovník.* Sv. 1. A–L. Praha: České hudební nakl., 1963, s. 303–304.

[41] Dalibor, roč. 31, 24. 10. 1908, č. 2, s. 18.

[42] DĚDEČEK, P., *In memoriam Rudolfa Pavlaty.*, s. 123.

[43] Ředitel Národního divadla Brno František Lacina.

[44] Kapelník Národního divadla Brno Josef Winkler.

[45] VĚŽNÍK, V., *Zpívali v Brně II.*, s. 93.

[46] VĚŽNÍK, V., *Zpívali v Brně II.*, s. 93–94.

[47] Od členů opery divadla dostal 30. září 1911 na rozloučenou vavřínový věnec, uložený nyní v jeho osobním fondu. Viz SOkA Semily, fond Pavlata Rudolf.

[48] JARKA, V. H. Hudební škola „Žerotína". In: *Padesát let olomouckého „Žerotína" 1880–1930*. Olomouc: Pěvecko-hudební spolek „Žerotín", 1931, s. 83.

[49] JARKA, V. H., *Hudební škola „Žerotína"*, s. 87.

telských ústavech s vyučovacím jazykem českým.[50] Se spolkem Žerotín například nacvičil operu *Prodaná nevěsta*, předvedenou publiku v listopadu 1911.[51] Ani v Olomouci ovšem neztratil s Brnem kontakt, když zde pohostinsky vystupoval jako dirigent symfonických koncertů Janáčkovy varhanické školy.

Ředitelem hudební školy spolku Žerotín byl Rudolf Pavlata do roku 1917. Svízelné časy první světové války, kdy začal výrazně klesat počet žáků, se zřejmě podepsaly na jeho odchodu: „*V roce 1911 po řediteli Petzoldovi, jenž plných 23 let plodné práce věnoval škole, ujal se ředitelství Rudolf Pavlata, bývalý kapelník Národního divadla v Brně. Přes dobu válečnou udržel školu v chodu, ač povážlivý pokles v počtu žactva (42) ohrožoval existenci její. V několika výborových schůzích jednáno vážně o zavření školy a jen energickým zakročením dr. Ferdinanda Tomka, tehdy člena výboru, odvrácen hrozící jí zánik a udržena kontinuita v trvání školy. Po odchodu ředitele Pavlaty v r. 1917 byla administrativa školy svěřena Janu Hovorkovi, liternímu učiteli obecné školy.*"[52]

Ani ve válečné době nezapomněl na své milované violoncello. Dne 8. dubna 1918 měla v Měšťanské besedě v Plzni koncert slavná Ema Destinnová, kterou na violoncello doprovázel právě Rudolf Pavlata.[53]

Po celý svůj život se Pavlata rád vracel do rodného kraje, a to nejen za otcem do Podmoklic, ale i na prázdninové pobyty, které využil ke spolupráci s ženským odborem pěveckého spolku Jizeran v Semilech. Dirigoval například jeho vystoupení z 8. září 1917 a 11. srpna 1918.[54] Oblíbeným místem jeho návštěv pak byla zřícenina hradu Valdštejn u Turnova. Poprvé sem přijel jako koncertní mistr Národního divadla v Praze a zapsal se do místní pamětní knihy čtyřmi takty klavírní skladby d moll, podruhé sem zavítal jako kapelník Městského divadla v Plzni, kdy se do knihy zvěčnil Smetanovým motivem *Z českých luhů a hájů*.[55] Později sem dorazil již jako kapelník brněnského divadla, a to v doprovodu operní pěvkyně Narcisy Kolihové.[56] Pravidelně zajížděl také

---

[50] SOkA Semily, fond Pavlata Rudolf; VHA Praha, Kvalifikační listiny vojenských osob, Rudolf Pavlata.

[51] Dalibor, *XXXIV.*, 25. 11. 1911, č. 5, s. 42. Fotografie R. Pavlaty a zpěváků z provedení *Prodané nevěsty* v podání spolku Žerotín viz Český svět, roč. 11, 16. 4. 1915, č. 31, s. 142.

[52] KOPA, Richard. Vzpomínka k čtyřicetiletí ústavu. In: *Hudební škola. „Žerotína" v Olomouci: 40. jubilejní výroční zpráva 1927.* Olomouc 1928, s. 3.

[53] ŠPELDA, Antonín. *Ema Destinová v Plzni*. Hudební nástroje, 1986, roč. 24, č. 4, s. 143.

[54] DANÍČEK, V., *Čtenářsko-pěvecký spolek „Jizeran" v letech 1860–1945*, s. 59, 64; MATOUŠKOVÁ, Jiřina. *Pěvecký sbor Jizeran*, Bakalářská práce Ústavu hudební vědy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, 2007, s. 12, 31.

[55] VRKOČOVÁ, Ludmila. *Domovem hudby*. Praha: Panton, 1988, s. 184.

[56] K operní pěvkyni N. Kolihové viz BARTÁK, Jaroslav. *Poslední role Narcisy Kolihové*. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší, sv. 3. Semily 1990, s. 53–61.

Kapelník Rudolf Pavlata (sedící uprostřed nad bubeníkem) s jihlavskou posádkovou hudbou. (Foto J. Višněpolsky, 1920.) (SOkA Semily, fond Rudolf Pavlata.)

do Lázní Bělohrad. V červenci 1934 mu zdejší lázeňská komise věnovala za dlouholeté návštěvy album s fotografiemi města a jeho okolí.[57]

Po skončení první světové války vyučoval Pavlata po dobu jednoho roku (od října 1918 do 31. srpna 1919) zpěv na českém státním gymnáziu v Olomouci, načež v září 1919 poněkud překvapivě nastoupil jako vojenský kapelník z povolání k posádkové hudbě v Jihlavě, která byla o rok později přiřazena k pěšímu pluku 31.[58] V roce 1919 měl hodnost poručíka, roku 1922 byl povýšen na nadporučíka a v roce 1924 na kapitána.[59] V Jihlavě napsal Pavlata několik vojenských pochodů, a to například *Pochod československého pěšího pluku 31* či *Plukovník Kouklík*, kterým oslavil svého nadřízeného.[60] Pavlatova činnost u posádkové hudby byla jeho nadřízenými vysoce hodnocena: „*Usedlá, bodrá povaha. Vysoce nadaný hudebník. Udržuje posádkovou hudbu v nejhorších poměrech na vysoké úrovni. Udržuje dobrou kázeň!*"[61]

---

57 Album je uloženo v jeho osobním fondu. Viz SOkA Semily, fond Pavlata Rudolf.

58 PAVLATA, Rudolf. *Několik vzpomínek k 15. výročí „Hlaholu"*. Jihlavské Listy, 1934, roč. 37, č. 14, s. 1; VHA Praha, Kvalifikační listiny vojenských osob, Rudolf Pavlata.

59 VHA Praha, Kvalifikační listiny vojenských osob, Rudolf Pavlata.

60 Plukovník Miloslav Kouklík byl velitelem pěšího pluku 31 v letech 1920 a 1921–1924.

61 VHA Praha, Kvalifikační listiny vojenských osob, Rudolf Pavlata.

Poručík Rudolf Pavlata (foto J. Višněpolsky, 1920). (SOkA Semily, fond Rudolf Pavlata.)

V poválečné národnostně smíšené Jihlavě se Rudolf Pavlata stal hlavním organizátorem českého hudebního života, když byl zakladatelem a sbormistrem pěveckého spolku Hlahol, založeném v září 1919. Pavlata si zde na hudebním poli záhy vybudoval velký respekt, jak připomíná novinová zpráva z roku 1923: „*Nadporučík kapelník R. Pavlata přišel roku 1919 do Jihlavy a hned se horlivě zúčastnil práce kulturní. Založil pěvecký spolek Hlahol, ujal se jeho sbormistrovství a s pronikavým úspěchem provedl největší naše vokální díla s průvodem vojenského orchestru: Smetanovu Českou píseň, Fibichovu Jarní romanci, všechny Novákovy Ballady, Dvořákovu Svatební košili a mnoho jiných skladeb. Největší uměleckou událostí bylo podzimní předvedení Prodané nevěsty v předvečer a v den národního svátku 28. října 1922, kterou za řízení R. Pavlaty provedl Hlahol a vojenský orchestr pěšího pluku č. 31. Obě představení za účasti předních členů brněnského Národního divadla byla nadšeně přijata četným obecenstvem z celého Jihlavska. Na koncertech Hlaholu dobyl si R. Pavlata zvláštního uznání svými vlastními skladbami. Vojenskou hudbu pěšího pluku č. 31 pozdvihl na vysokou úroveň, že bez potíží a lehce předvedl symfonické básně Smetanovy, Dvořákovy, Fibichovy a jiná velká orchestrální díla. Umělecká činnost hudby ppl. č. 31 a pěveckého spolku Hlahol, obé řízeno R. Pavlatou, má pro českou věc v Jihlavě a celého Jihlavska veliký kulturní a výchovný*

význam. Důkaz, že důstojník může svým nadáním prospěti nejen poměrně úzkému kruhu ve svém vojenském povolání, ale i širokým vrstvám národa."[62]

Sbormistr Pavlata vzpomínal na svoji práci ve spolku Hlahol v roce 1934 takto: „*Další činnost jihlavského Hlaholu je mezi ostatními pěveckými spolky v republice prostě jedinečná. Byla ovšem umožněna tou výhodou, že byl jsem kapelníkem tehdejší posádkové hudby, která později byla přeměněna v plukovní hudbu pěšího pluku 31 Arco. Posádková hudba tehdáž byla na značné výkonné úrovni, sestávající ze 60 dobrých, namnoze výborných hudebníků, z nich asi 36 rotmistrů. S tímto velmi dobrým orchestrem pořádal jsem abonentní symfonické koncerty za režie Hlaholu, na nichž provedl jsem všechny symfonické básně cyklu Má vlast od Smetany, všechny symfonické básně, rapsodie a některé symfonie od Dvořáka, Fibicha, symfonie Beethovenovy a j. Hlahol provedl spolu s vojenskou hudbou během 15 roků řadu stěžejních skladeb české vokální literatury s průvodem orchestru… Velmi příznivě pro výkonnost Hlaholu působí zásada, že politika je tu úplně a nepřekročitelně vyloučena a život spolkový je zcela demokratický. Jsou v něm stoupenci skoro všech stávajících politických stran, ale pro Hlahol jsou výhradně jen zpěváky, politické le-*

Fotografie z Pavlatovy inscenace operety „Krásná Galathea" od Franze von Suppé. (SOkA Semily, fond Rudolf Pavlata.)

[62] Důstojnické listy. Týdeník Svazu československého důstojnictva, roč. 3, 30. 3. 1923, č. 13, s. 7.

gitimace musí nechat doma a příslušníci všech společenských tříd, od dělníka až k byrokracii – jsou sobě stejně rovni."[63]

Hlahol vděčil Pavlatovi za mnohé, neboť s ním prováděl velké kantáty, pořádal symfonické koncerty, připravoval ochotnická operní představení apod. Ve spolku se prosazovalo české národní cítění, které se projevilo i ve výběru skladeb. Ke slovu se zde dostávala především díla českých skladatelů, jako například od B. Smetany *Česká píseň*, *Prodaná nevěsta* a *Dalibor*. Z Dvořákových skladeb to bylo oratorium *Svatá Ludmila*, *Svatební košile*, *Dědicové Bílé Hory*, *Slavnostní zpěv* a *Zlatý kolovrat*.[64]

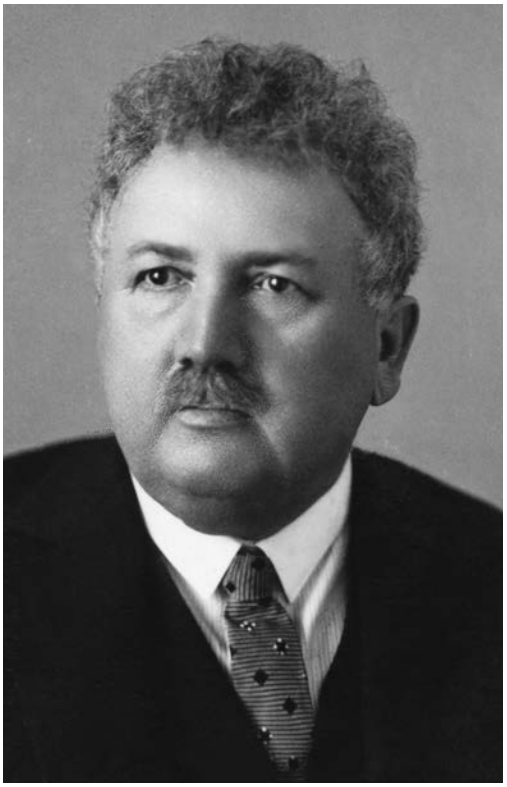
Kromě Hlaholu byl Pavlata rovněž členem jihlavské odbočky Nezávislé jednoty československých legionářů, kde byl v říjnu 1929 zvolen do výboru jejího vzdělávacího odboru.[65] Od roku 1927 byl členem Klubu čs. turistů v Jihlavě.[66]

O Pavlatově osobním životě toho mnoho nevíme. Dlouhá léta byl svobodný, což se změnilo teprve v polovině 20. let. Dne 4. července 1925 se v Jihlavě oženil s Marií Hykyšovou. Manželství zůstalo bezdětné. V Jihlavě bydleli manželé zprvu ve Sterlyově ulici v domě čp. 29, později ve Starohorské ulici v domě čp. 20.[67]

K 1. březnu 1927 byl Rudolf Pavlata v hodnosti kapitána přeložen do výslužby.[68] I poté zůstal věrný Jihlavě. Působil na zdejší městské hudební škole, kde od října 1926 vyučoval hru na violoncello, klavír, housle a teoretickým předmětům.[69] Na československém gymnáziu v Jihlavě zase vyučoval nepovinný zpěv.[70] I nadále stál v čele pěveckého sboru Hlahol a dirigoval jeho symfonické koncerty. Poslední Pavlatovou produkcí v Jihlavě bylo Haydnovo *Stvoření světa*, které předvedl publiku 16. února 1938. Poté ještě k 28. říjnu 1938 připravoval Smetanovu *Prodanou nevěstu*. Události z podzimu toho roku ale finální přípravy na provedení opery zhatily.[71] Na sklonku roku 1938 se Hlahol sloučil se spolkem Foerster do Jihlavského pěveckého sdružení, ve kterém byl Pavlata jedním ze sbormistrů, nicméně pro těžkou nemoc se již nijak prací neúčastnil.[72]

---

[63] PAVLATA, R. *Několik vzpomínek k 15. výročí „Hlaholu"*, s. 1–2.
[64] FILIPSKÝ, Jan. *Za † kapelníkem Rudolfem Pavlatou*. Jihlavské Listy, roč. 42, 17. 11. 1939, č. 46, s. 2.
[65] Legie. Orgán nezávislé jednoty čsl. legionářů a kruhu přátel, roč. 4, 31. 10.1929, č. 44, s. 4.
[66] SOkA Semily, fond Pavlata Rudolf.
[67] *Sborník důstojníků ve výslužbě a vojenských pensistů branné* moci, *5.*, 1927, č. 1, s. 78; *Sborník důstojníků ve výslužbě a vojenských pensistů branné moci*, 1933, roč. 11, č. 1, s. 79.
[68] VHA Praha, Kvalifikační listiny vojenských osob, Rudolf Pavlata.
[69] *Třetí výroční zpráva městské hudební školy v Jihlavě za škol. rok 1926–1927*. Jihlava 1927, 25 s.
[70] *Čsl. státní reformní reálné gymnasium v Jihlavě. X. výroční zpráva za škol. rok 1928–1929*. Jihlava 1929, s. 26.
[71] SOkA Semily, fond Pavlata Rudolf, *Za zesnulým kapelníkem Rudolfem Pavlatou* (rukopis), s. 3.
[72] Tamtéž, s. 3–4.

Rudolf Pavlata jako učitel na městské hudební škole v Jihlavě. (SOkA Semily, fond Rudolf Pavlata.)

Na konci života provázely Rudolfa Pavlatu zdravotní problémy. Zemřel 9. listopadu 1939 v jihlavské nemocnici ve věku 66 let.[73] Rozloučení se zesnulým se konalo v Jihlavě 12. listopadu 1939 před jeho bydlištěm (dům čp. 20) ve Starohorské ulici, a to za velké účasti obyvatel české i německé národnosti.[74] Odsud směřoval pohřební průvod na nádraží, kde se s Pavlatou za jihlavské občany rozloučil vládní rada J. Filipský. Poté byly jeho ostatky převezeny do Semil.[75] Dne 14. listopadu 1939 pak měli i v Semilech možnost poklonit se jeho památce, kde ho v krematoriu na poslední cestu vyprovodil místní pěvecký sbor Jizeran. V Semilech byl také na vlastní přání pohřben.[76]

---

73 Smuteční oznámení je uloženo v jeho osobním fondu. Viz SOkA Semily, fond Pavlata Rudolf.

74 Jindřich Hošek Přibyslavský se s Pavlatou rozloučil básní, otisknutou v Jihlavských Listech. Viz Jihlavské Listy, 42., 17. 11. 1939, č. 46, s. 2.

75 SOkA Semily, fond Pavlata Rudolf; URBÁNEK, V.: *Za mrtvým Mistrem*, s. 1–2; FILIPSKÝ, J.: *Za † kapelníkem Rudolfem Pavlatou*, s. 2.

76 SOkA Semily, fond Pavlata Rudolf.

Rudolf Pavlata vykonal za svůj život velký kus práce pro českou hudbu, ať již jako violoncellista nebo jako dirigent a kapelník. Pro Pavlatu byla typická velká náročnost, a to nejen k sobě, ale i k ostatním. Jedině tak mohl dosáhnout mimořádných uměleckých úspěchů, které ho navždy zapsaly do dějin české hudby.

Diplom věnovaný v roce 1930 zpěváckým spolkem Hlahol Jihlavský sbormistru Rudolfu Pavlatovi. (SOkA Semily, fond Rudolf Pavlata.)

VAŠATA, Ondřej: ***Violoncellist, Dirigent, Pädagoge und Militärkapellmeister Rudolf Pavlata***

Rudolf Pavlata, 1873 in Podmoklice (Podmoklitz) geboren, war im Laufe der Jahre als Violoncellist im Philharmonieorchester der Národopisná výstava českoslovanská [Volkskundliche Tschechoslawische Ausstellung] in Prag, im Orchester des Königlichen Deutschen Landestheaters in Prag und des Tschechischen Nationaltheaters in Prag tätig. Er wirkte gleichfalls als Violoncello-Kammervirtuose in Rumänien. Hier probierte er auch zum ersten Mal die Rolle eines Dirigenten aus. Vor dem Ersten Weltkrieg war er dann Kapellmeister beim Stadttheater in Pilsen und Operndirigent im Brünner Nationaltheater. In Brünn wirkte Pavlata gleichfalls als Pädagoge an der Janáček-Orgelschule und arbeitete oft mit dem Komponisten Leoš Janáček zusammen. In den Jahren 1919-1927 war er Militärkapellmeister in Jihlava (Iglau). Aktiv war er ferner im dortigen Musikleben. Er starb im Jahre 1939 und wurde in Semily (Semil) beerdigt.

OBJEV KOSTELA SV. ALŽBĚTY V JILEMNICI

OBJEV GOTICKÉHO KOSTELA SV. ALŽBĚTY V JILEMNICI*

Jan Luštinec – Jan Prostředník

ÚVOD A LOKALIZACE

Na podzim roku 2016 a na jaře 2017 proběhly dvě etapy archeologického výzkumu, které se zaměřily na areál zámeckého parku v Jilemnici (obr. 1). V rámci první etapy od 6. do 30. září 2016 se zde uskutečnily dva záchranné archeologické výzkumy (ZAV). První akce (ZAV 1-2016)[1] se soustředila na interiér i exteriér tzv. zahradního domku (st. p. 59) ve východní části zámeckého parku a dále pak na zahradu pod zahradním domkem na parc. č. 57/2 a 57/3.[2] Druhý výzkum (ZAV 2-2016)[3] pak byl situován do prostoru před východním průčelím pivovarského domu (parc. č. 57/1)[4]. Další etapa ZAV 1 byla realizována v interiéru zahradního domku a proběhla mezi 11. dubnem a 31. květnem 2017.

Stavebním záměrem dotčené pozemky leží v městské památkové zóně, jde o území s archeologickými nálezy kategorie I. Zámecký areál je památkou zapsanou do ústředního seznamu kulturních památek pod č. rejstříku 32037/6–2578.

HISTORIE ZÁJMOVÉHO PROSTORU

Jde o území, kde byly očekávány relikty nemovitých historických terénů s možnou datací do období vrcholného středověku, raného a vrcholného novověku.

---

* Barevné ilustrace k této studii jsou zařazeny v příloze na konci svazku, s. II–X.

1 ZAV 1-2016 = *Archeologický výzkum zahradního domu na st. p. 59 v areálu jilemnického zámku*, který zajistilo Muzeum Českého ráje v Turnově. Dodavatelem terénní části archeologického výzkumu byla TerraVerita, spol. s r. o., Praha 13.

2 JTS-K: 658809.68/. 995319.26 – střed.

3 *Obnova pivovarského domu a přilehlých ploch na p. p. č. 57/1*, provedení archeologického výzkumu viz pozn. 1.

4 JTS-K: /995313.32; 658770.81/; 658779.7/995373.15; 658875.11/995350.51 – obvod.

Obr. 2. *Snímek zahradního domku od severozápadu a pohled na nálezový stav zdi z lomového kamene procházející v ose západ–východ zahradním domem. Jde o severní zeď presbytáře kostela sv. Alžběty (foto M. Housová).*

V objektu zahradního domku (st. p. 59) se v linii západ–východ zachovala středová zeď vystavěná z lomových kamenů, která byla tradicí označována za relikt obvodové zdi kostela (a následně pohřební kaple) sv. Alžběty (obr. 2). Předpokládalo se, že stavba pochází nejpozději z počátku 16. století a v roce 1788 zanikla při požáru.

Zahradní domek byl vystavěn v prvních desetiletích 19. století. K zásadní přestavbě pak došlo v roce 1956. Jde o přízemní zděnou stavbu, která je částečně podsklepená. V okolí stavby jsou lokálně dochovány historické oblázkové dlažby.

Lze se důvodně domnívat, že v dotčeném prostoru se nacházel hřbitov, o čemž svědčí svědectví Jana Luštince,[5] který v roce 1976 při razantních úpravách zámeckého parku před průčelím zámku nalézal dislokované lidské kosterní pozůstatky. Pozemky pod zahradním domkem (p. p. č. 57/2 a 57/3) byly užívané jako užitková zahrada a sad; ve 2. pol. 20. stol. zde byly vystavěny skleníky (dnes již zbořené).

[5] LUŠTINEC, Jan. *Pokrokové tradice v dějinách města Jilemnice v letech 1620–1780.* Diplomová práce. Pedagogická fakulta. Hradec Králové, 1976.

ZÁMECKÝ AREÁL A KOSTEL SV. ALŽBĚTY VE SVĚTLE ARCHIVNÍCH MATERIÁLŮ

ZÁMECKÝ AREÁL V JILEMNICI

Urbář z roku 1688 lapidárně sděluje, že se do něj vstupuje branou se dvěma místnostmi a třemi malými komorami. Brána, v níž bydlíval hejtman, beze zbytku zanikla a o její podobě ani poloze nemáme zatím představu. Nelze vyloučit, že byla orientována směrem k dnešní Valdštejnské ulici, kterou procházela hlavní obchodní cesta a zároveň se snadno dosáhlo náměstí. Zmínka však dokládá, že tvrz tvořila součást většího fortifikačního systému.

Tvrz se poprvé připomíná ve valdštejnské dílčí listině z roku 1492. Vzhledem k naprostému nedostatku písemných pramenů z předchozí doby a s ohledem na vývoj města lze předpokládat, že tvrz vznikla již podstatně dříve, nejspíše již ve 13. století. Patrně se jednalo o stavbu rozsáhlejší, neboť po odloučení jilemnického panství roku 1492 ještě několik desítek let sloužila jako hlavní sídlo jeho majitelů. Teprve někdy ve druhé polovině 16. století byl za pánů Křineckých z Ronova vybudován renesanční zámek. Podle architektonických znaků nelze vyloučit účast v Krkonoších naturalizovaného stavitele Carlo Valmadiho. Je možné, že tento stavitel upravil i zámecký kostel.[6]

Jižně od tvrze (zámku) uprostřed zámeckého prostranství bychom našli budovy pekárny a prádelny, potvrzené i archeologickým průzkumem.[7] Východně od nich stál kostel (kaple) sv. Alžběty, propojený se zámkem pásem oblázkové dlažby. Archivně je doložen až v 16. století, kdy zde byli pohřbíváni majitelé jilemnického panství.[8] Podle dochovaných vyobrazení šlo o orientovanou jednolodní stavbu s presbyteriem, sakristií při jeho severní straně a s předsíňkou nad hlavním vstupem v západním průčelí. Střecha byla opatřena bohatě členěnou věžičkou (obr. 4). Kostel, roku 1786 přeměněný v kapli, v roce 1788 vyhořel. Protože za Harrachů již nesloužil jako hrobka majitelů panství a v sousedství stál prostorný barokový kostel sv. Vavřince, nebyl obnoven a rozebraného zdiva bylo použito ke stavbě nové školy u kostela. Část stěny zůstala dodnes dochována na původním místě jako středová zeď sou-

---

[6] STRÁNSKÝ. Štěpán. Carlo Valmadi. In: *Krkonoše–Podkrkonoší: vlastivědný sborník.* Sv. 7. Trutnov: Muzeum Podkrkonoší, 1983, s. 161–204.

[7] HARTMANOVÁ, Olga. *Jilemnice (okr. Semily) – Zámek – p. p. č. 57/1 (rekonstrukce zámecké kašny).* ZAA 7369/2005; ZAA 10/2006; M Vrchlabí NZ 24/2004 (Archeologický ústav AV ČR Praha, v. v. i.).

[8] SCHALLER, Jaroslaus. *Topographie des Königreichs Böhmen…* 16. und letzter Theil. Bidschower Kreis. Prag und Wien: in der von Schönfeld-Meißnerischen Handlung, 1790, s. 103–104. J. Schaller zde zachytil dataci rakví s příslušnými nápisy.

časného zahradnického domku, kde ji i necvičené oko dokáže snadno rozpoznat. Rakve byly údajně přeneseny do kostela sv. Vavřince, ale při pozdějším průzkumu v roce 1940 (dodejme, že velmi nedokonalém) nebyly nalezeny.[9]

Pojďme se chronologicky podívat na archivní doklady zmíněné svatyně:

PODDANSKÝ SEZNAM PANSTVÍ JILEMNICE Z 9. 5. 1651

S. 177 – *„připomíná se, že kromě jedné malé chatrné roličky ke kostelu žádné důchody nejsou. […] z kteréžto každého roku příjem se nachází vedle správy kostelníkův u starších obecních 2 kopy a 6 gr. českých, (což) činí na zlatý 4 fl. 54 kr. Tamtéž se připomíná nový zvon u sv. Alžběty.*"

URBÁŘ Z ROKU 1688

„[…] als dann Nechstens stehet die Kirch, einseits dess Schloss Platzes gegen der Kuechel, anderseits in Lustgarten Auferbauet von Stein, des Stieffts St. Elisabetha […], tj. dále pak stojí kostel, na jedné straně zámeckého prostranství proti kuchyni, na druhé straně proti zahradě (Lustgarten), postavený z kamene, nadání (zasvěcení) sv. Alžběty (v originále „dess Stieffts St. Elisabetha" – z toho někteří historikové dovozovali, že se jedná o klášter sv. Alžběty, tedy řádu alžbětinek. Protože ale zcela stejně jsou označeny kostely v okolních vesnicích – např. v Mříčné (*Filial Kirchen St. Catharina Stieffts*) – lze tuto domněnku považovat za neodůvodněnou).[10]

SCHALLEROVA TOPOGRAPHIE

Roku 1786 bylo za přítomnosti krajského komisaře nalezeno ve zrušené kapli sv. Alžběty v Jilemnici pět rakví, obsahujících tělesné pozůstatky někdejších majitelů jilemnického panství. Nejstarší pocházela z roku 1504 a byl v ní pohřben Zdenko (Hynek?) z Valdštejna.

V této kapli byly v roce 1786 nalezeny za přítomnosti krajského komisaře rakve s následujícími nápisy:

1. A. DM. MCCCCCIV Dominica Reminiscere obiit nobilis ac generosus Dominus Zdenko a Wallenstein in Gilemnicz et Stiepanicz. (Léta Páně 1504 na druhou postní neděli umřel vznešený a urozený Pán Zdenko z Valdštejna na Jilemnici a Štěpanicích)

---

[9] AMBROŽ, Jindřich. *Výzkum krypt* … Strojopis, 1940. Krkonošské muzeum Jilemnice (dále jen: KMJ), AP, kart. 51.

Obr. 5. *Náhrobní kámen Martina Kupce datovaný 15[.]9 (třetí číslice chybí), inv. č. H 1061, KM Jilemnice (foto P. Kraus).*

2. Letha Panie tisiczteho pietisteho sedmdesateho sedmeho umřela uroz. pan[í] Zowie z Ugezdu a z B[…] z Gilemnicze leh[…] swateho Matausse.

3. Letha od narození Syna Božiho 1582 w Patek před slawnym hodem Seslani Ducha Swateho umrzela urozena panni panni Anna Krzinecka z Ugezdce a Zirunicz a na Gilemniczy, gegižto tielo tuto pohržbeno.

4. Letha od narození Syna Božího 1585 ten pondiely pržed swatym Diwissem v 7 hodin na noc umržel uroz. pan pan Dobrom. Kržineczky z Ronova a na Gilemniczy, gehožto tielo tuto pohržbeno.[10]

Ve druhé kryptě pod hlavním oltářem byly nalezeny dvě rakve s těmito náhrobními nápisy:[11]

Anno 1688 11. Maii pie in Domino defunctus est Adm. R. D. Nicolaus Milotsky, Moravus Ostraviensis, in Dominio Gilemnicensi Ecclesiarum Gilemnicensis, Rochlicensis, Rostokensis, Mrzicznensis, Gablonesensis per annos 9, menses 6 administrator. Vir, qui zelo Ecclesiastico, singulari in Jesum patientem, et Mariam compatientem pietate, fervore concionatorio, misericordia in pauperes, vita denique exemplari omnium sibi animos devinxit.

(11. května léta 1688 zbožně v Pánu zesnul administrátor, důstojný pán Mikuláš Milotský, Moravan z Ostravy, na panství jilemnickém kostelů jilemnického, rokytnického, roztockého, mříčenského a jabloneckého po devět roků a šest měsíců administrátor. Muž, jenž si získal srdce všech církevní horlivostí, obzvláštní zbožnou láskou k trpícímu Ježíši a k spolutrpící Marii, vroucností kazatelskou, milosrdenstvím k chudým a konečně příkladným životem.)

Letha Panie 15[.]9 powolan gest prostrzedkem smrti pan Martin Kupecz, obiwatel we wsi Smirziczny před S. Janem Krztitelem. (Zde se jedná o zjevný omyl – tento nápis i s chybějící číslicí lze dodnes najít na náhrobním kameni, nikoli tedy na rakvi.)[12]

V téže kapli byl dle Schallerova svědectví zavěšen obraz s nápisem:

Adolphus Wilhelmus Harant, L. B. de Polticz et Bezdruzicz, Dominus in Starkenbach, S. C. Majest. excelsi regiminis Harantiani Chiliarcha obiit 1. Augusti 1675 prope Argentoratum in coflictu contra Gallos globo tormentario ictus, uti catafractura demonstrat.

---

[10] DONTH, F., Donth, Hans H. (eds.). *Quellen zur Geschichte der Herrschaft Starkenbach im Riesengebirge im 17. Jahrhundert.* Wissenschaftliche Materialien und Beiträge zur Geschichte und Landeskunde der böhmischen Länder, No. 17. Munich: Verlag Robert Lerche, 1974. *Seznam poddaných* na s. 177, *urbář* s. 192.

[11] Nápis by odpovídal fragmentům náhrobku, které se nalezly při archeologickém výzkumu v sondě 4 v interiéru kostela sv. Alžběty v letech 2017 a 2018.

[12] Zde již tedy nemusí jít o texty na rakvích.

(Adolf Vilém Harant, svobodný pán z Polžic a Bezdružic, pán na Jilemnici. plukovník svatého císařského majestátu proslaveného pluku Harantova padl 1. srpna 1675 nedaleko Štrasburku v bitvě proti Francouzům, byv zasažen dělovou koulí, jak jeho kyrys dokládá.) (Podle Ambrože byl pluk v té době majetkem Adolfova bratrance Kryštofa Viléma Haranta z Polžic a Bezdružic.)

Na jednom z oltářů byl nápis: „*Ich Eleonora Konstantia Freyinn von Harant, gebohrne Grä finn von Waldstein, habe Gott und unsrer lieben Frauen und meinem Patronen zu Ehren diesen Altar machen lassen. A. 1670 den 1ten May.*"[13]

Obr. 6. *Seslání Ducha svatého z kostela sv. Alžběty, polychromovaná dřevořezba, 17. století, inv. č. U 326, KM Jilemnice (foto K. Antošová).*

[13] SCHALLER, J., c. d., s. 103–104.

(Já Eleonora Konstancie, svobodná paní z Harantu, rozená hraběnka z Valdštejna, jsem dala udělat tento oltář ke cti Bohu a naší milé Paní a mému patronu.)

Zdá se, že oheň osudného požáru interiér kaple příliš nepoškodil. Podle svědectví pamětníků ještě za druhé světové války byly v zámeckém špýcharu uloženy součásti hlavního oltáře, který v roce 1670 nechala vybudovat Eleonora Konstancie Harantová. Hlavičky andílků se později dostaly do sbírek Vlastivědného muzea ve Vysokém nad Jizerou, kde byly z expozice ukradeny a dnes jsou k dispozici pouze nepříliš kvalitní fotografie (obr. 7). Z téže doby a z téhož oltáře pak s velkou pravděpodobností pochází i kvalitní reliéf *Seslání Ducha svatého*, dnes uložený v Krkonošském muzeu (obr. 6). Interiér či exteriér zdobíval i renesanční náhrobní kámen Martina Kupce (obr. 5), zemana ze sousední vsi Mříčné, a zřejmě i dvě drobné barokní plastiky sv. Víta a sv. Václava (obr. 8), tvořící dnes rovněž součást zdejších muzejních sbírek. Nezvěstný náhrobní obraz Viléma Haranta z Polžic a Bezdružic byl údajně ještě ve druhé polovině 19. století uchováván na jilemnickém zámku.[14]

Obr. 7. *Hlavičky andílků z hlavního oltáře, který v roce 1670 nechala pro kostel sv. Alžběty vybudovat Eleonora Konstancie Harantová. Plastiky se později dostaly do sbírek Vlastivědného muzea ve Vysokém nad Jizerou, odkud byly odcizeny (foto M. Jakl).*

[14] KMJ-AP, KRAUSE, P. *Památnosti Jilemnice*, rkp., 1873, pag. 9, kart. 51.

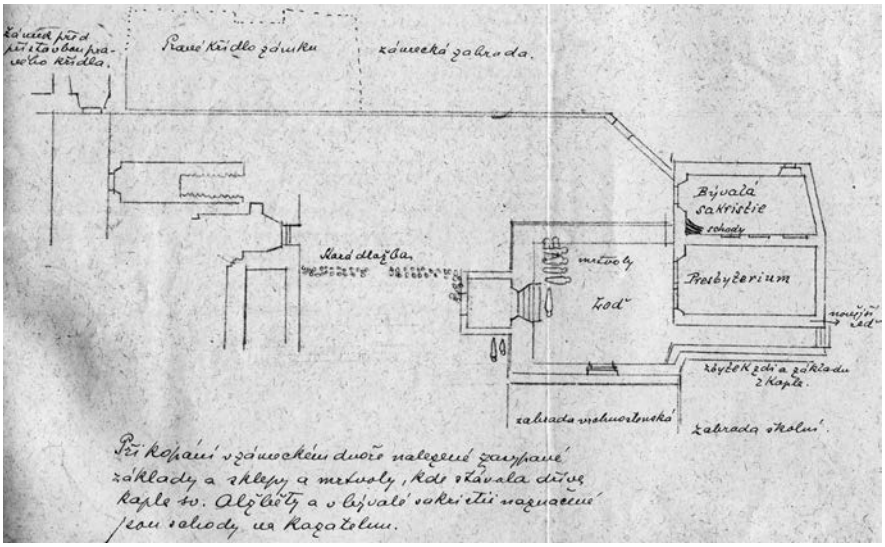

Obr. 8. *Sv. Václav a sv. Vít z kostela sv. Alžběty, inv. č. U 323, U 322, KM Jilemnice (foto J. Luštinec).*

SVĚDECTVÍ KAZDOVY KRONIKY[15]

„Klášterní kaple sv. Alžběty, upotřebená jako kostel až do r. 1786, kdy se stavěl nynější kostel sv. Vavřince (!), načež stala se zámeckou kaplí, jež r. 1788 vyhořela a kámen ke stavbě škol užit.[16] *Při bourání vyzdviženy a v hrobce chrámu sv. Vavřince*

[15] Rudolf Kazda (1862–1929), jilemnický rodák, patřil k předním organizátorům jilemnického sportovního a kulturního života. Po maturitě na královéhradeckém gymnáziu studoval na pražské technice, ale pro nemoc rodičů musel školu opustit a věnovat se rodinnému obchodu. Zasloužil se o rozmach turistiky, lyžování, cyklistiky, ochotnického divadla a mnoha dalších aktivit. Patřil k dovedným kreslířům a koloroval vynikající Vejnarovy skleněné diapozitivy. Sepsal šestidílnou kroniku, jež je vlastně soupisem jilemnického

Obr. 9. *Nákres z Kazdovy kroniky zachycuje půdorys kostela včetně polohy rakví v kostele i exteriérové dlažby mezi zámkem a kostelem (s. 106, inv. č. 721/131/1, KM Jilemnice).*

uloženy jsou rakve: Zdeňka z Valdštýna z roku 1504, Žofie z Újezda z r. 1577, Anny Křinecké z Újezda z r. 1582, Dobromila Křineckého z r. 1585(!)[…]"

Roku 1791 (!) při bourání kaple sv. Alžběty v zámku byly u přítomnosti krajského komisaře shledány rakve.[17] Při bourání dělníci otevřeli hrobky a šest kovových rakví přenesli do chrámu farního.[18]

Roku 1888 při bourání staré školy[19] byl nalezen náhrobní kámen ještě poněkud zachovalý s nápisem, jenž přenesen do zahrady před zámkem: *„Letha Panie 15?9 povolán jest prostředkem smrti pan Martin Kupecz, obyvatel ve wsi Smirzicny, před Janem Krztitelem:"*[20] Kámen byl umístěn na zadní straně sochy sv. Josefa na jihovýchodní nároží zámecké zdi a odtud v padesátých letech 20. století přemístěn do Krkonošského muzea v zámku (obr. 6).[21]

---

obyvatelstva na sklonku 19. a počátku 20. století. V nevelkých historických pasážích se dopouští řady omylů. Na druhé straně zaznamenal řadu cenných postřehů, jež sám prožil. Jeho záznamu o kostele sv. Alžběty tedy nelze přikládat valný význam. Můžeme však předpokládat, že údaje o zániku kostela, stavbě a pozdější úpravě nové školy a přenesení rakví byly v jeho dětství a mládí ještě v dosti živé paměti, a právě tyto informace mohou mít pravdivé jádro.

16 KMJ, Kazdova kronika, inv. č. 721/131/1, s. 106.

17 KMJ, Kazdova kronika, s. 122.

18 KMJ, Kazdova kronika, s. 112.

19 Čp. 228, později školy tkalcovské.

20 KMJ, Kazdova kronika, s. 124.

21 Dnes je artefakt součástí historické expozice KMJ.

„V roce 1897 zbořena byla lednice vystavěná pod vysokou lípou, nyní vprostřed parku před zámkem stojící, pak vpředu dvě zděné kůlny, skladiště to pro pivovar, pak stará bednárna s bytem a vše proměněno v park před zámkem a vpředu vystavěn na kamenné podezdívce železný plot s hlavním vjezdem do zámku, který jest nyní hraběcí rodinou stále obýván.

V parku zámeckém stálo mnoho starých stromů […] *Napřed před ohradou u vrat u silnice proti vile paní Niklové* [ve Valdštejnské ulici; dnes zde stojí budova základní umělecké školy] *velká lípa (140–150 roků) a pod ní bylo nahromaděno mnoho kostí, které kluci již před lety 1860 vyhrabovali a jimž se dějinný původ připisoval.*[22]

V roce 1876 [ve skutečnosti r. 1879, pozn. autora] *dne 6. srpna uspořádána byla lesnicko–hospodářská výstava v Jilemnici na poli za panskými chlévy.* […] *Dále ovocná zahrada za zámkem, která dříve tesovým plotem*[23] *ohraničená byla, obehnána cihelnou ohradou a zahrada proměněna v park* […]"[24]

[…] *Nynější škola č. 228 vystavěná byla v r. 1790, k jejíž stavbě bylo využito kamení z rozbořené kaple sv. Alžběty.* […] *Když r. 1788 při velkém ohni též zámecká kaple sv. Alžběty vyhořela, dal pan Jos. Erben, hlavní vrchní a inspektor panství jilemnického některý kámen, který k potřebě byl, svézt na plac mezi kostelem a farou ku stavbě nové školy, která v r. 1791 11/11 otevřena a dětmi naplněná byla."*[25]

TERÉNNÍ POZOROVÁNÍ J. LUŠTINCE ZACHYCENÉ V JEHO DIPLOMOVÉ PRÁCI[26]

„Při budování nové kanalizace (1975–1976) byly v zámeckém parku odkryty zbytky starého zdiva. Na první pohled bylo zřejmé, že jde o zdivo nestejného stáří. Nejstarší bylo kamenné, někdy se zřetelnými zbytky omítky. Kameny byly někdy jen velmi hrubě opracovány, jindy byly opracovány do pravidelných kvádříků. Zdivo se táhlo zhruba 60 m severojižním směrem, přibližně v linii východního okraje hlavní zámecké budovy. Několikrát přetínalo příčně kanalizační výkop, a bylo proto rozbořeno. Připomínalo sokl podezdívky západního křídla zámku. Vedle toho bylo v menším rozsahu možno vidět i zdi cihlové, zcela zřejmě mladší. V jednom místě (zhruba 20 metrů východně od mohutné lípy) byl dobře vidět vrchol klenby. Zda byl prostor pod klenbou volný či zasypaný, nevím, neboť klenba zůstala neporušena. (Zřejmě se jednalo o Kazdou připomínanou zasypanou lednici či sklep někdejší panské vinárny, jež zde stávala a po léta ji vedl pan Josef Pošepný.)

---

[22] Tamtéž, s. 40.
[23] Takový je zobrazen i na reliéfu Křest etiopského dvořana v historické expozici KMJ.
[24] Tamtéž, s. 41.
[25] Tamtéž, s. 14.
[26] Luštinec, K., *Pokrokové tradice v dějinách města Jilemnice.*

Prohlédl jsem si také vykopanou zeminu a viděl jsem keramické střepy a kusy kamnových kachlů, jejichž stáří si neodvažuji odhadnout. Vedle toho jsem spatřil také kosti a části lidských lebek. Zdá se, že se jedná o pozůstatek ze hřbitova u sv. Alžběty. Výkop kanalizace odhalil jenom malou část zdiva a neumožnil udělat si představu o tom, co je v podzemí v části parku před zámkem ukryto. To by umožnil pouze souvislý archeologický průzkum."

Kolem kaple býval až do počátku 17. století hřbitov, neboť když někdy kolem poloviny tohoto století Kryštof Gotfrýd Harant z Polžic a Bezdružic na místě staré zámecké zahrady budoval novou, připojil k ní i místo bývalého hřbitova.[27] Tuto skutečnost potvrdily i četné kosterní nálezy při rekonstrukci zámeckého parku v letech 1975–1976.[28]

ZÁMECKÝ PARK

Jak vysvítá z předchozí informace, také zámecký park má hluboké kořeny. Základ se zrodil patrně již v 16. století. Když v polovině 17. století přistoupil Kryštof Bohumír (Gotfrýd) Harant k novému nákladnému „*vyzdvižení*" a rozšíření zahrady za starým zámeckým stavením a kostelem svaté Alžběty (tedy severně a severovýchodně od dnešní hlavní zámecké budovy, využil i „malý kousek" staré zahrady zřejmě dosti zpustlé, neboť se v ní „*toliko některý stromek švestkový spatřoval*". Zahrada byla osázena rozličnými květinami, stromy a ozdobena též dvěma nákladnými vodotrysky („*wassrkunsty*").[29]

O necelých pětadvacet let později se poněkud podrobněji připomíná okrasná zahrada, obehnaná zdí a zčásti dřevěným plotem, s vodotrysky, tvarovanými buxusovými stěnami, dvěma letohrádky (lusthaus), hernou, nově postavenou dřevěnou komorou pro koroptve chycené na podzim a kamennou deskou se slunečními hodinami (Sonennkompass).[30] V zápisu se uvádí také zahradnický domek, ovocná a zelinářská zahrada, rozkládající se zřejmě především v místech dnešního zahradnictví, gymnázia a přilehlé části parku.

Po nástupu Harrachů v roce 1701 se podobně jako vztah k zámku mění i přístup k zahradě. Noví majitelé neměli důvod ji udržovat v dosavadní náročné podobě, nelze vyloučit ani plošnou redukci. Po necelých 65 letech harrachovského panství na Grauparově mapě nenacházíme s výjimkou zámeckého

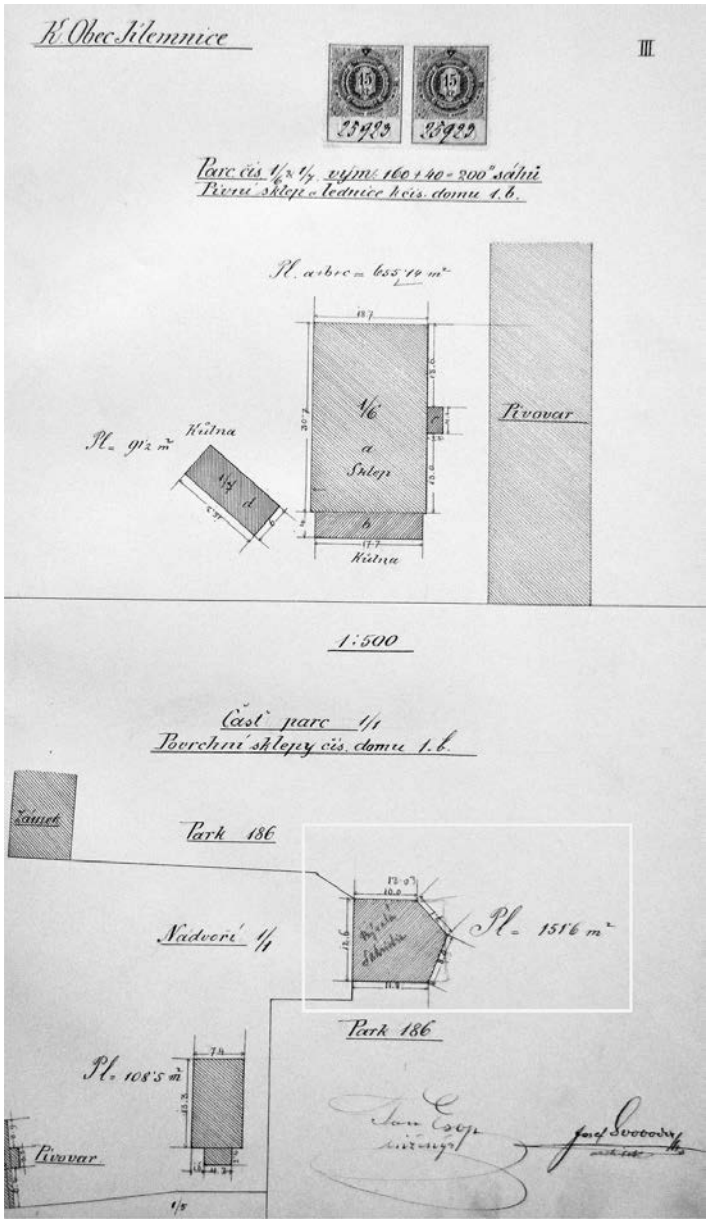
---

[27] Donth, F., Donth H. H., c. d., dílčí smlouva z roku 1664, s. 116.

[28] Četné lidské lebky i kosti viděl v zámeckém parku Jan Luštinec jako student v letech 1975–1976 při výkopech pro kanalizaci.

[29] Donth, F., Donth, H. H., s. 116.

[30] Tamtéž, urbář z roku 1688, s. 184–302.

Obr. 10. *Půdorys reliktu presbytáře kostela sv. Alžběty s navazující sakristií na plánu z roku 1884. Národní archiv, Protokol o inventuře a separaci ohledně českého svěřenství hrabat Harrachů z r. 1884, kart. 1021.*

kostela žádnou z výše uvedených drobných staveb. Značnou část pozemků především pro sadařské a zelinářské účely používali v té době panští úředníci. Až téměř do konce 19. století potom park, o jehož úpravě nemáme bližší představu, zaujímal plochu zhruba jednoho hektaru.

V polovině devadesátých let 19. století pak došlo k pronikavému rozšíření parku směrem k severu, plocha dosáhla 4 ha. Zároveň byly strženy staré budovy před zámkem (bednárna, lednice a další), terén zde vyrovnán, obehnán novou zdí a zčásti litinovým plotem. Zatímco bezprostřední okolí zámku bylo komponováno náročněji – kolem kašny s vodotryskem obíhal rozsáhlý elipsovitý záhon osázený růžemi, nechyběly zde tvarované živé ploty a jehličnany – zadní části byl ponechán víceméně volný přírodní charakter. V této době byl také domek na místě kostela sv. Alžběty definitivně upraven jako zahradnický.

Po roce 1945 péče o park upadala, nechyběly roky, kdy trávníky nebyly ani řádně posekány, křoviny i dřeviny se téměř neošetřovaly.

Proto se v sedmdesátých letech 20. století přistoupilo k rekonstrukci parku. Projekt, směřující k obnově původních kvalit, lze až na některé detaily označit za dobrý a citlivý. Amfiteátr z 50. let minulého století musel být s ohledem na vlhnutí zámecké stěny snížen, a znovu se tak otevřel plnější pohled na severní frontu zámku. Cesty byly opraveny, pokryty válcovanou drtí, náletová či nemocná zeleň odstraněna a doplněna novou. Také trávníkům se dostalo důkladného ošetření. Za problematické lze považovat vybudování středové asfaltované komunikace a nevalné estetické ztvárnění dětského koutku stejně jako schodišť s nejtuctovějším kovovým zábradlím. Bohužel ani při těchto někdy i dosti rozsáhlých terénních pracích nebyl proveden archeologický průzkum. Zásadní chybou se pak stalo, že po ukončení rekonstrukce péče o park téměř ustala, několik let zde nebyl k dispozici ani kvalifikovaný zahradník. V důsledku toho část nové zeleně zanikla. Své vykonalo rovněž vykácení vzrostlých lip a dubů při východní straně. Následné polomy park připravily o desítky krásných stromů, zejména smrků; s nimi zanikla také dosavadní intimní atmosféra. Teprve v roce 1998 prošel další zásadní rekonstrukcí a získal opět mnohé z někdejšího půvabu.[31]

---

[31] Park ukrývá ještě mnoho cenných informací, jež by nám odhalil systematický archeologický průzkum. Informace o nálezech nám podává již F. Krause ve svých *Památnostech Jilemnice*. Je obrovská škoda, že při budování výše zmíněné nové kanalizace v polovině sedmdesátých let řádný archeologický průzkum nebyl proveden. Mnohé se těžkou technikou jistě nenávratně zničilo.

FARNÍ KRONIKA – HŘBITOV CISTERCIÁCKÝCH JEPTIŠEK U SV. ALŽBĚTY

„U kostela sv. Alžběty cisterciáckých jeptišek v Jilemnici povstal hřbitov neboli pohřebiště (svaté pole) původně pouze pro mrtvoly cisterciaček, po jejich vyhnání Žižkou tam byly drženy jilemnické farní bohoslužby pro všechny tam přináležející mrtvé zámeckého okrsku, ale nikdo neví něco dalšího o tomto hřbitově, než že na místě dnešní zahrady pana rentmistra jsou pod zdivem vidět základy kostela sv. Alžběty jižně od výše uvedené dřevěné kůlny […] Také roku 1838 při obnově vrchnostenské, přesněji dřevěné kůlny vrchního úřadu se nalezla u jižního pilíře zcela zetlelá mrtvola, ale zřetelné byly ještě velmi zachovalé květiny z barevné látky. Po tomto hřbitově nejsou dnes patrné žádné stopy ani známky."[32] Jilemnický farář Bien, autor textu, zde vycházel z údajů Bohuslava Balbína, který latinské jméno Ilemnic (Jilemník) na Českomoravské vrchovině zaměnil za Jilemnici. Klášter v Jilemnici nikdy nestál. Šlo tedy o městský hřbitov, rozkládající se kolem kostela. Pohřbívat se zde přestalo nepochybně za vlády Josefa II., za nějž byl také zrušen hřbitov kolem sousedního kostela sv. Vavřince.

Z POZŮSTALOSTI JINDŘICHA AMBROŽE

Z Libice nad Cidlinou píše městskému úřadu v Jilemnici pan Ing. Eduard Lusk: *„Vážení pánové! Ke článku, uveřejněnému v Národní politice o pátrání po starých hrobech, dovoluji si Vám sděliti následující: Můj otec (Eduard) býval hospodářským správcem u hraběte Harracha v Jilemnici. Já jsem rodák jilemnický, narozený roku 1871. Téhož roku byla bourána stará zámecká kaple, v kteréžto bouračce nalezl otec přiloženou nožku od rakve. Roku 1914 sepsal o tom komentář, který též v originále přikládám k laskavému uschování. Otec zemřel r. 1933 ve stáří 97 let a tuto památku mně zanechal. Přeji mnoho zdaru v dalším bádání."* Přiložena bronzová nožka od rakve.

Na připojeném malém zažloutlém papírku je napsáno:

„Paměti o nálezu měděného úlomku, sepsal 1914 Eduard Lusk, očitý svědek celého pátrání.

Měděný tento úlomek, nejspíše z nohy od rakve, byl nalezen asi 1 m hluboko v zemi zasypaný s mnoha malými železnými pantíky vedle základní zdi u jihozápadního rohu bývalé zámecké kaple v Jilemnici v r. 1871. Základní zdě tyto se na dvou stranách částečně odkryly tak, že bylo lze poznati rozlohu kaple, v níž se počalo do hloubky kopat. Přišlo se na dlažbu cihelnou, pod níž objeven násep rumu stavebního s přimísenými některými oharky ze stavebního dříví. Pod tímto náspem se na-

[32] SOkA Semily, fond Děkanský úřad Jilemnice, farní kronika, sign. KR 366.

lézala druhá dlažba cihelná a pod tou opět násep stejný jako hořejší, v němž se ale nalezla velká kamenná deska, mající při jedné podlouhlé straně ve své ploše důlek vydlabaný. Soudilo se, že to oltářní deska s důlkem pro svaté ostatky. Pod tímto druhým násypem byla třetí dlažba, původní. Podle všeho vyhořela kaple dvakráte, nejspíše v dobách válečných bouří, při které příležitosti se zdá, že byly hrobky vydrancovány a rakve rozbíjeny a odvlečeny cenné věci.

Pod touto třetí podlahou teprve při kopání se odkryly asi 4 kostry lidské, bezpochyby z mrtvol v kapli pochovaných. Dalšího hrobů odkrývání se zanechalo. Od severozápadního rohu kaple vedla chodba dolů ke třem schodům kamenným a ke dveřím do sklepa, kterýž byl vprostřed své klenby proražen a tím otvorem zemí zasypán. Hromada kuželovitá té země dosahovala až ke dveřím (bez křídel), jen s kamennými veřeji zbylými, z nichž i skoby železné byly vyrvány."

K tomu podotýká Jindřich Ambrož, že vzkaz z pamětí p. E. Luska je velmi zajímavý a může vést na cenné další historické stopy. Avšak k domněnce, že v dobách válečných bouří byly hrobky vydrancovány, rakve rozbíjeny a odvlečeny cenné věci, lze namítnout, že to sice není vyloučeno v dobách starších (např. v třicetileté válce nebo dříve), ale nemůže se to týkat rakví, jež byly nalezeny r. 1786. Vždyť po tomto roku nestalo se v Jilemnici nic takového, co by rakve ohrozilo. Ambrož končí vybídnutím, aby občané Jilemnice sdělili další poznatky nebo doklady buď jemu, nebo městskému úřadu.[33]

POSLOUPNOST MAJITELŮ JILEMNICKÉHO PANSTVÍ, A TEDY I KOSTELA SV. ALŽBĚTY[34]

1492 – Hynek z Valdštejna (žil ještě v roce 1513)
Heník (Hynko z Valdštejna) – zemřel roku 1504? Ambrož předpokládá, že Schaller četl nápis na rakvi chybně – místo správného Hynko opsal Zdenko (?) Hynek z Valdštejna (?)
1522 – Arnošt z Újezdce a Kúnicz na Jilemnici kupuje panství, zemřel ve vysokém věku roku 1561
1561 – Záviš z Újezdce a Kúnicz, zemřel r. 1577. Přes Annu Křineckou z Ronova rozenou z Újezdce a Kúnicz, sestru výše uvedeného Záviše, přechází panství na její syny
1577 – Dobromysla Křineckého z Ronova (+ 1585) a Albrechta Gotfrýda (+ 1612).

---

[33] AMBROŽ, Jindřich. *Otevření hrobek v Jilemnici.* Separát. KM Jilemnice, pozůstalost J. Amrože, kart. 48.
[34] Posloupnost majitelů před r. 1522 je pouze hypotetická. Případný objev rakví s nápisy v kostele sv. Vavřince by nepochybně zpřesnil naši představu.

1612 – Albrecht Gotfrýd Jilemnicko odkázal své manželce Kateřině Křinecké ze Stropčic a třem dcerám Aleně Rozině, Aleně Eustachii a Barboře Alžbětě. Barbora Alžběta se roku 1634 provdala za syna Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdružic, popraveného na Staroměstském náměstí v Praze roku 1621, Jana Viléma z Polžic a Bezdružic

1637 – Jan Vilém kupuje jilemnický sňatek od Křineckých do trvalé držby. Umírá roku 1644. Zůstali po něm dva nezletilí synové, jejichž poručnicí se stala

1644 – Rozina Alžběta Harantová z Polžic a Bezdružic

1656 – Kryštof Gotfrýd po dosažení dospělosti se ujal správy majetku. Zemřel roku 1670

1670 – panství spravovala po jeho smrti za nezletilého syna Františka Pavla (* 1669) Anna Františka ze Šenfeldu (Schönfeldu)

1692 – František Pavel se ujal správy roku 1692. Posléze prodal panství roku

1701 – Ferdinandu Bonaventurovi hraběti Harrachovi

DĚJINY ARCHEOLOGICKÉHO BÁDÁNÍ

Dosavadní archeologická evidence sestává z nepočetných zpráv a zmínek v regionální i odborné literatuře, založených na pozorování zejména pozůstatků středověkého panského sídla (tvrze) v blízkosti i ve hmotě stávajícího renesančního zámku,[35] a dále hornických stařin středověkého a novověkého stáří v okolí vrchu Kozince.[36] Systematický archeologický dohled nad stavebními projekty nebyl v minulosti realizován, až na období posledních dvou dekád, a to díky péči archeologických pracovišť Krkonošského muzea ve Vrchlabí a Muzea Českého ráje v Turnově. Občasné archeologické akce vycházely také z aktivit Muzea východních Čech v Hradci Králové.

Doposud byly většinou sledovány výkopy v intravilánu jilemnického katastru, a to zejména v bezprostředním okolí zámku a v blízkosti Masarykova náměstí a jeho okolí. Byly doloženy pozůstatky sídlištních aktivit (zahloubené obydlí) z období vrcholného středověku na parcele 475 a 476 v Dolení ulici[37]

---

[35] SCHMID, Ludvík. *Statisticko-topografický popis velkostatku Jilemnice, náležejícího J. Osv. hraběti z Harrachů, se zvláštním vzhledem na lesy*. Praha: Česká lesnická jednota,1879. ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *Průvodce Českým rájem: stopadesát výletů z Turnova.* Turnov: V. Kudrnáč, [1908], s. 52. SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království Českého. Podkrkonoší.* Sv. 5. Praha: František Šimáček, 1887, s. 240–245. SVOBODA, Ladislav. *Jilemnice.* Encyklopedie Českých tvrzí, I. díl, A–J. Praha: Argo, 1998, s. 262–263. ISBN 80-7203-068-X.

[36] URBAN, Jan. *K historii dolování v Krkonoších.* Krkonoše – Podkrkonoší: vlastivědný sborník. Sv. 5. Trutnov: Muzeum Podkrkonoší, 1970, s. 28–37.

[37] PROSTŘEDNÍK, Jan. *Záchranný výzkum v Jilemnici*. Zpravodaj MVČ v Hradci Králové 24. Hradec Králové: Muzeum východních Čech, 1998, s. 170–176.

a relikt středověké kulturní vrstvy v blízkosti kostela sv. Vavřince. Pozůstatky zděné, pravděpodobně hospodářské budovy tvrze, byly objeveny jižně od zámku, tyto nálezy náležejí pravděpodobně již novověkému období.[38] Další nálezy novověkého stáří, konkrétně 16. a 17. století, byly získány při opravě budovy radnice, ale i jinde v prostoru Masarykova náměstí, Valdštejnské, Husovy, Kavanovy a Kostelní ulice.[39] Při rekonstrukci zámecké kašny byly objeveny pozůstatky snad pivovarských sklepů, náležejících původně zámecké kuchyni.[40] V dubnu roku 2012 proběhl archeologický výzkum formou dohledu v areálu jilemnického zámku. Při dokumentaci západního řezu před východním křídlem zámku[41] byl registrován destrukční horizont datovaný do NO1–NO2 (16.–18. stol.). Z tohoto historického terénu byly získány zlomky keramiky, keramických glazovaných kachlů, mazanice a zvířecí kostí (avifauna, skot).

Další relikty nemovitých historických terénů byly registrovány na řezu výkopu jihovýchodně od zámku;[42] šlo o destrukci pískovcového zdiva pojeného maltou. Ve vzdálenosti přibližně 2 metrů směrem k průčelí zámku od této destrukce[43] byl získán datovací materiál 2. pol. 17.–18./19. stol. Šlo o zlomky keramiky a glazovaných komorových kachlů, zvířecí kosti a skleněné pivní lahve. S ohledem na lokalizaci by mohlo jít o destrukci zdiva kostela sv. Alžběty – této dataci ostatně odpovídají artefakty nalezené v destrukčním horizontu.

Před jihovýchodním rohem domu čp. 69[44] byl proveden záchranný výzkum a dokumentace reliktů zděné architektury. Byla zde objevena 1,3 m silná zeď z lomových pískovců pojených maltou, které byly oboustranně lícované. Základovou spáru jsme registrovali v hloubce 1 m od stávajícího povrchu. Pravděpodobně jde o ohrazení objektu zámku (může jít buď o renesanční nebo barokní stavební etapu). Datovacím materiálem v základovém vkopu jsou zlomky keramiky VS2/NO1 (15./16. stol. – 1. pol. 16. stol.) s nálepy malty. Zánikový horizont reprezentují fragmenty keramiky, slitek skloviny a skleněná lahvička

---

38 SIGL, Jiří – VOKOLEK, Vít. Záchranné výzkumy, terénní průzkumy a další akce AO KMVČ v roce 1976. *Zpravodaj Krajského muzea východních Čech.* Roč. IV/2. Hradec Králové: KMVČ, 1977, s. 8–9.

39 PROSTŘEDNÍK, Jan. Archeologické nálezy ze sbírek Krkonošského muzea v Jilemnici. *Zpravodaj Muzea východních Čech.* Roč. XXI, 1995, s. 21–23. PROSTŘEDNÍK, Jan. Přehled archeologických výzkumů turnovského muzea v roce 1994. In: *Z Českého ráje a Podkrkonoší,* roč. VII, s. 207–222. Semily: SOkA, 1995.

40 HARTMANOVÁ, Olga. *Jilemnice (okr. Semily) – zámek – p. p. č. 57/1* (rekonstrukce zámecké kašny). ZAA 7369/2005; ZAA 10/2006; M Vrchlabí NZ 24/2004 (Archeologický ústav AV ČR Praha, v. v. i.).

41 Lokalizace: JTS-K 658823,06/995306,74.

42 Lokalizace: JTS-K 658818,77/995314,58.

43 Lokalizace: JTS-K 658821,24/995310,46.

44 Lokalizace: JTS-K 658931,59/995267,68.

ze závěru 18. stol.[45] Relikt této zdi byl zachován (potrubí bylo uloženo pod zdí), došlo k překrytí geotextilií a zasypání inertním materiálem.[46]

Důležitá data k sídelním aktivitám vrcholného středověku až raného novověku (2. pol. 13.–17. stol.) přinesl archeologický výzkum v souvislosti se stavbou OC Norma na parc. 1263, 1264, 1265/1, 1265/2, 1274/2, 1275/1, 1277/4, 1364/1 a 2239.[47] Lokalita leží na území vsi Jilm (Jilem, Jilmen), ke které se váží první zmínky k roku 1393.[48] Prozkoumané historické terény svědčí o tom, že jde o údolní lánovou ves založenou při trase komunikace z vnitrozemí a v době prvního písemného záznamu existující již minimálně jedno století. V prostoru stavby OC Norma byl dále doložen komplex budov a dalších objektů, které náležely k svobodnickému dvoru v majetku hejtmana Václava Vejrycha z Gemsenfelsu (kolem 1600–1660). Šlo o osobnost opředenou v lidové tradici pověstí černokněžníka – jilemnického Fausta. Ve skutečnosti však šlo o hejtmana branského panství, který mimo jiné zpracoval k roku 1642 urbář branského panství.[49] Vejrychovsko nalezneme v důležitém kartografickém díle – Grauparově mapě jilemnického panství z roku 1765[50] i na císařském otisku stabilního katastru z roku 1842.

METODIKA ARCHEOLOGICKÉHO VÝZKUMU

Archeologický výzkum ZAV 1–2016 se uskutečnil formou cíleně lokalizovaných sondáží. V interiéru zahradního domku (st. p. 59) a před jeho západním průčelím (parc. č. 57/1) byly trasovány čtyři sondy (sondy 1, 1A, 2, 2A, 2B, 3, 4), které měly naznačit vývoj antropogenních aktivit na lokalitě. Sondy 1 a 2 bezprostředně navazovaly na vnější stavební konstrukci zahradního domu. V projektu byly plánovány sondy o standardní šířce 1 m a délce do 3 m. Ovšem rozměry sond bylo nutné s ohledem na zjištění stavebních konstrukcí upravit. Do interiéru zahradního domu jsme umístili sondy 3 a 4. Následně byla trasována v zahradě na parc. č. 57/3 sonda 13, která bezprostředně navazovala na východní průčelí zahradního domu. Další dvě sondy pak byly situovány na zahradu parc. č. 57/2. Šlo o průtahové sondy hloubené za pomoci lehké me-

---

45 Může jít o požár z roku 1788.

46 PROSTŘEDNÍK, Jan. *Jilemnice (okr. Semily) – areál zámku Jilemnice – prodloužení vodovodu za zámkem.* ZAA NZ 59/12 (Archeologický ústav AV ČR Praha, v. v. i.).

47 PROSTŘEDNÍK, J. – NOVÁK, R. – NOVÁK, J. Archeologický výzkum v areálu dvora Václava Vejrycha z Gemsenfelsu v Jilemnici. In: *Z Českého ráje a Podkrkonoší,* roč. 27. Semily-Turnov, s. 200–235.

48 Luštinec, J., *Jilemnice – historická zastavení,* s. 12.

49 Tamtéž, s. 59.

50 Tamtéž, s. 16.

chanizace, s ručním začištěním řezů výkopu a exkavací historických terénů pod recentními a novověkými vrstvami (sondy 11 a 12).

V druhé etapě ZAV na jaře 2017 došlo k rozšíření sondy 4, která skvěle posloužila k poznání vývoje stavebních konstrukcí. Tato sonda bude zakomponována do expozice věnované objevu kostela sv. Alžběty.

V souvislosti s projektem *Obnova pivovarského domu a přilehlých ploch na parc. č.* 57/1 (ZAV 2–2016) bylo trasováno a prozkoumáno šest sond (sondy 5–10).

Historické terény byly rozebírány za použití škrabky. Jejich dokumentace probíhala standardním způsobem – uloženiny, relikty zdí i jiné nemovité objekty byly popisovány do kontextových formulářů. Fotografická, fotogrammetrická i kresebná dokumentace nálezové situace probíhaly průběžně podle postupu terénních prací. Řezy i půdorysy byly kresebně dokumentovány v měřítku 1:20. Zaměření sond, výpočty a zpracování bylo provedeno v závazném referenčním systému Jednotné trigonometrické sítě katastrální (S–JTSK) a výškového systému Balt po vyrovnání.

Bylo mimo jiné využito i metod nedestruktivního archeologického výzkumu – konkrétně šlo o požití georadaru za účelem vymapování reliktů zděných konstrukcí pod stávajícím pochozím povrchem zámeckého parku. Šlo zejména o půdorys kostela sv. Alžběty a dalších souvztažných konstrukcí (obr. 14), linie tarasní zdi před severním a východním průčelím pivovarského domu čp. 1, detekce dutin v celém interiéru kostela sv. Vavřince.[51]

V zahradním domku byl na základě zjištění zdiva kostela sv. Alžběty zahájen i průzkum stavebně–historický.[52]

---

[51] VÁGNER, Michal. *Závěrečná zpráva – Jilemnice – areál jilemnického zámku/kostel sv. Vavřince. GEOFYZIKÁLNÍ PRŮZKUM – GEORADAR.* Ústav archeologie a muzeologie FF MU Brno, 2016. In: PROSTŘEDNÍK, Jan a kol. *Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu. Jilemnice (okr. Semily) –„Archeologický výzkum zahradního domu na st. p. 59 v areálu jilemnického zámku".* ZAV 1 (548), ZAV 216/2016, IDAV: 68708; *„Obnova pivovarského domu a přilehlých ploch na p. p. č. 57/1 a terénní úpravy na p. p. č. 57/2 a 57/3".* ZAV 2 (549) ZAV 217/2016, IDAV: 68709. Svazek 5. 09/2016–05/2017. Archiv nálezových zpráv Muzea Českého ráje v Turnově 2017.
VÁGNER, Michal. *Závěrečná zpráva – Jilemnice – areál jilemnického zámku/kostel sv. Vavřince/2. etapa. GEOFYZIKÁLNÍ PRŮZKUM – GEORADAR.* Ústav archeologie a muzeologie FF MU Brno, 2017. In: PROSTŘEDNÍK, Jan a kol.: *Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu. Jilemnice (okr. Semily) –„Archeologický výzkum zahradního domu na st. p. 59 v areálu jilemnického zámku".* ZAV 1 (548), ZAV 216/2016, IDAV: 68708; *„Obnova pivovarského domu a přilehlých ploch na p. p. č. 57/1 a terénní úpravy na p. p. č. 57/2 a 57/3".* ZAV 2 (549) ZAV 217/2016, IDAV: 68709. Svazek 5. 09/2016–05/2017. Archiv nálezových zpráv Muzea Českého ráje v Turnově 2017.

[52] PEŘINA, Ivan. *Jilemnice, kostel sv. Alžběty (okr. Semily). Stavebněhistorický průzkum. I. etapa, předběžná zjištění a další postup.* Jilemnice / Novina 2016.

Z uloženin a dalších historických terénů byly vybírány mobilní artefakty a ekofakty včetně vzorků uloženin pro rozplavení flotační metodou na lince ANKARA. Získaný biomateriál byl následně analyzován v rámci environmentálního výzkumu.[53] Archeologické nálezy byly laboratorně očištěny, konzervovány (zejména kovy) a po komplexním zpracování byly deponovány v Muzeu Českého ráje v Turnově. Lidské kosterní pozůstatky objevené při archeologickém výzkumu budou po antropologické analýze[54] opětovně deponovány ve svém původním uložení.[55]

SÍDELNÍ KONTEXT LOKALITY

Jilemnice leží v poměrně mělkém a široce rozevřeném údolí potoka Jilemky v krkonošském podhůří v průměrné nadmořské výšce 451 metrů. Podhorská krajina a její modelace vyhovovala při středověké transformaci vzniku sídelního typu tzv. údolní lánové vesnice. Nepřekvapuje tedy, že struktura zástavby podél páteřních komunikací odpovídá modelu údolní lánové vsi. Ještě v polovině 20. století existovala v plné míře charakteristická lánová parcelace celého jilemnického údolí, tvořeného snad původně jednotnou dlouhou vsí Jilemnice, jejíž podélnou osu tvoří potok Jilemka a paralelní údolní cesta. Na základě studia půdorysu městečka a původní jednotné parcelační osnovy lánové plužiny lze usoudit, že městečko bylo vysazeno až dodatečně[56] na mírně svažitou plošinu, navazující na západní straně na údolní cestu, začleněnou do již exis-

---

53 KOVAČIKOVÁ, Lenka. *Archeozoologická analýza zvířecích kostí nalezených při archeologických výzkumem v areálu zámeckého parku v letech 2016 a 2017*. České Budějovice/Prachatice, 2017. In: PROSTŘEDNÍK, J. a kol. *Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu. Jilemnice (okr. Semily) – „Archeologický výzkum zahradního domu na st. p. 59 v areálu jilemnického zámku"*. Turnov, 2017. ZAV 1 (548), ZAV 216/2016, IDAV: 68708; *„Obnova pivovarského domu a přilehlých ploch na p. p. č. 57/1 a terénní úpravy na p. p. č. 57/2 a 57/3"*. ZAV 2 (549) ZAV 217/2016, IDAV: 68709. Svazek 5. 09/2016–05/2017. Archiv nálezových zpráv Muzea Českého ráje v Turnově.
NOVÁK, Jan. *Jilemnice – analýza uhlíků, dřev a rostlinných makrozbytků.* České Budějovice/Roudnice nad Labem 2017. In: Prostředník, J. a kol. *Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu. Jilemnice (okr. Semily) – „Archeologický výzkum zahradního domu na st. p. 59 v areálu jilemnického zámku"*. Turnov, 2017.ZAV 1 (548), ZAV 216/2016, IDAV: 68708; *„Obnova pivovarského domu a přilehlých ploch na p. p. č. 57/1 a terénní úpravy na p. p. č. 57/2 a 57/3"*. ZAV 2 (549) ZAV 217/2016, IDAV: 68709. Svazek 5. 09/2016–05/2017. Archiv nálezových zpráv Muzea Českého ráje v Turnově.

54 KUŽELKA, Vítězslav. *Antropologický výzkum kosterních pozůstatků, nalezených v základech zrušeného kostela sv. Alžběty v Jilemnici.* In: PROSTŘEDNÍK, Jan a kol. *Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu. Jilemnice (okr. Semily) – „Archeologický výzkum zahradního domu na st. p. 59 v areálu jilemnického zámku"*. ZAV 1 (548), ZAV 216/2016, IDAV: 68708; *„Obnova pivovarského domu a přilehlých ploch na p. p. č. 57/1 a terénní úpravy na p. p. č. 57/2 a 57/3"*. ZAV 2 (549) ZAV 217/2016, IDAV: 68709. Svazek 5. 09/2016–05/2017. Archiv nálezových zpráv Muzea Českého ráje v Turnově.

55 Kosti z hrobů č. 1 a 2 byly uloženy v dubnu 2017 a kosterní pozůstatky z hrobů č. 4–6 jsme uložili v únoru 2018.

56 Nejpozději na počátku čtrnáctého, spíše však již v závěru třináctého století.

tující struktury plužiny.[57] Tomu nasvědčují trasy obou hlavních ulic (1. Dolení – Husova–Kostelní a část ul. Komenského; 2. Dolení – Kavánova – Jana Harracha – Zvědavá ulička), mezi nimiž bylo vyměřeno obdélné náměstí. Tyto trasy ulic jsou rovnoběžné se směrem parcelace celého údolí a v druhém případě je zřejmé její zcela organické pokračování jako mezní cesty oddělující jednotlivé pásy lánové plužiny. Zdá se, že jako ulice byly pouze převzaty existující polní cesty. Přirozené vymezení západního a jižního okraje městečka tvořila drobná vodoteč přitékající od severozápadu.

Samotné městečko bylo až do poslední třetiny 19. století omezeno na náměstí, dvojici zmíněných paralelních ulic a úsek staré údolní cesty. Poloha farního kostela sv. Vavřince západně od náměstí ukazuje, že musel být vysazen společně se vznikem půdorysné kompozice městečka. Kostel je dosti vzdálen od údolní cesty a jeho spojení s údolní vsí není proto pravděpodobné. První písemná zmínka z roku 1350 (viz níže) se vztahuje právě ke zmíněnému kostelu, respektive k faře, a s výše uvedenými souvislostmi koresponduje až s existencí Jilemnice jako městečka, nikoliv vsi. Další důležitou indicií je fakt, že rozsáhlé štěpanické panství, do kterého Jilemnice spadala, se v polovině 14. století jen stěží mohlo obejít bez tržního střediska, jehož vznik v blízkosti štěpanického hradu nedovolovala konfigurace terénu v tamější horské krajině. O Jilemnici se poprvé z písemných pramenů dozvídáme k 21. červenci roku 1350,[58] kdy byl klerik pražské diecéze Bohuněk Předslávův z Jilemnice vyslán v diplomatických službách do Uher. O tři roky později je tento kněz uváděn jako důvěrník biskupa oportského a v témže roce byl papežem jmenován pražským kanovníkem. Jilemnice je uváděna také v registrech papežských desátků k roku 1352, kdy platí ¼ kopy grošů ročně, tedy nejvíce z celého štěpanického dominia. Z toho lze soudit, že šlo o nejvýznamnější a největší obec panství, pravděpodobně nadanou – byť v omezené míře – ale přesto městskými právy včetně jednoho z nejdůležitějších – práva tržního.[59]

---

[57] KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku*, II. díl, H–Kole. Praha: Libri, 1997, s. 682. ISBN 80-85983-14-1.

[58] Historické prameny vztahující se k středověkým a raně novověkým dějinám Jilemnice jsou citovány z publikace Jana Luštince *Jilemnice – historická zastavení* s odkazem na další tituly: PROSTŘEDNÍK, Jan. Archeologické výzkumy Okresního muzea Českého ráje v letech 1997 a 1998. In: *Z Českého ráje a Podkrkonoší: vlastivědný sborník*. Roč. 12. Semily: SOkA, 1999, s. 162–194. ŠIMÁK, Josef Vítězslav. Co lze říci o počátcích Jilemnice a Jilemnicka. In: *Krkonoše: vlastivědný sborník českého podhoří.* Roč. 1. 1937-1938, s. 103, svazek 1. TADRA, Ferdinand. *Kulturní styky Čech s cizinou až do válek husitských.* Praha, 1897, s. 112. WERUNSKY, Emil. *Auszüge aus den Registern der Päpste Clemens VI. und Inocenc VI. zur Geschichte des Kaiserreichs unter Karl IV.* Innsbruck, 1885, s. 74.

[59] Jilemnice je až do poloviny 19. století v pramenech uváděna jako městečko, městys, Stadtl, Marktfleck nebo oppidum – viz Luštinec, c. d., s. 10.

K roku 1492 máme poněkud podrobnější informace o Jilemnici. Přináší je listina, na základě které si Heník z Valdštejna rozděluje se svým strýcem Hynkem štěpanické dominium na dvě části – jilemnickou s horní polovinou městečka Jilemnice, tvrzí jako stálým sídlem majitele a vesnicemi Hrabačovem, Purklínem, Kruhem, Roztokami, Jestřabím, Mříčnou, Kundraticemi, Předními Ždírnicemi, Čistou, Roprachticemi, Sytovou, Jabloncem nad Jizerou, Kunčicemi, Vojtěšicemí a částí vsi Jilem.[60] K štěpanickému dílu (od 16. století branskému) náležela dolní polovina městečka a vsi Víchová, Křížlice, Štěpanice, Štěpanická Lhota, Mrklov, Branná, Javorek, Lhotka, Slemeno, Zadní Ždírnice, Valteřice, Borovnice, Rábné, Poniklá.

Jilemnické panství bylo vyčleněné z panství štěpanického, jehož oporou byl stejnojmenný hrad, založený již ve druhé polovině 13. století Valdštejny. Proto lze nejpozději do této doby klást také počátky kolonizace širšího okolí.

Poloha tvrze Valdštejnů v Jilemnici je tradičně lokalizováno do hmoty zdiva zámku, a právě objev kostela sv. Alžběty, resp. jeho datace do druhé poloviny 13. století, tuto teorii jednoznačně podporuje. Objevem kostela se tak do nového světla dostává i datování panského sídla. Chronologicky citlivé archeologické prameny osvětlující vznik tvrze doposud chyběly a historické zprávy ji dokládaly poměrně pozdě, a to až na sklonek 15. století (r. 1492). Jde skutečně o pozdní odraz v písemných pramenech, protože s existencí panského sídla musíme počítat nejpozději v souvislosti s prvními doklady sídelních aktivit na území města Jilemnice, které spadají kamsi do poloviny 13. století.

POPIS A INTERPRETACE STRATIGRAFICKÉ SITUACE ZAV 2

ZAV 2 – POPIS

Archeologický výzkum byl situován do dvou poloh – 1) do prostoru před východní průčelí pivovarského domu (parc. č. 57/1) a dále do zahrady na parc. č. 57/2 (tyto sondy budou popsány v rámci ZAV 1).

Bylo zde vyhloubeno šest sond (S 5–10, obr. 1), které předcházely plánovaným terénním úpravám a stavbě opěrné zdi (viz tab. 1). Sondy měly standardní šířku 1 m, délka se pohybovala od 1,8 do 4 m.

Mocnost uloženin se pohybovala od 0,5 m po 1,5 m. Cílem sondáže před severním a východním průčelím pivovarského domu bylo ověřit stratigrafické poměry a nalézt linii původní opěrné zdi.

[60] O osadě Jilem známe první písemnou zmínku až k roku 1393, přestože jde o sídlo podstatně staršího založení, ležící na trase komunikace z vnitrozemí.

sonda	délka	šířka	hloubka	m²	m³
sonda 5	2,5	1	1,5	2,5	3,75
sonda 6	2,0	1	1,5	2,0	3,0
sonda 7	1,8	1	1,0	1,8	1,8
sonda 8	2,6	1	0,9	2,6	2,34
sonda 9	2,0	1	0,5	2,0	1,0
sonda 10	4,0	1	0,7	4,0	2,8
celkem				14,9	14,69

Tab. 1. *ZAV 2. Rozměry, plochy a objemy sond před severním a východním průčelím pivovarského domu na parc. č. 57/1 (sondy 5–10).*

Depozit	Sonda	Interpretace	Datace kontextu
100	5, 6, 7, 8, 9, 10	recentní povrchová vrstva	NO2–REC
109	5	recentní výkop pro inženýrské sítě (502)	REC
110	5	recentní výkop pro inženýrské sítě (503)	REC
111	6	vrstva překrývající destrukci tarasní zdi	NO2–REC
112	6	navážka – 2 úrovně – před stavbou tarasní zdi a po její destrukci, při exkavaci nerozlišená	NO1–NO2
113	7	vrstva překrývající destrukci tarasní zdi	NO2–REC
114	7	vrstva překrývající zděný kanál 905 (NO2)	NO2–REC
118	7	výplň recentního výkopu	REC
119	5, 6, 7, 8, 9	úroveň podloží se stopami mladších zásahů	VS1–NO2–REC
120	6, 10	výplň recentního výkopu	REC
121	5, 6, 7	výplň recentního výkopu	REC
123	9	úroveň zásypu tarasní zdi	NO2
124	9	stavební úroveň tarasní zdi	NO1
130	9	vyrovnávací vrstva vrcholně novověkého až recentního stáří	NO2–REC
131	5	recentní výkop pro inženýrské sítě (503)	REC
132	8, 10	recentní výkop pro inženýrské sítě (503)	REC
133	10	vyrovnávací vrstva vrcholně novověkého stáří	NO2
134	10	výplň recentního výkopu (505)	REC
135	8	vyrovnávací vrstva vrcholně novověkého až recentního stáří	NO2–REC
136	5	vrstva z doby existence tarasní zdi	NO1–NO2
137	8	recentní výkop pro inženýrské sítě (502, 504)	REC

Tab. 2. *ZAV 2. Přehled, lokalizace a datování jednotlivých vrstev a výplní (depozita).*

Negativ	Depozit	Interpretace	Sonda	Datace
502	109	výkop pro PVC trubku	5	REC
503	131	výkop pro PVC trubku	5	REC
504	137	výkop pro PVC trubku a kabel	8	REC
505	134	recentní výkop	10	REC

Tab. 3. *ZAV 2. Přehled, lokalizace a datování jednotlivých výkopů (negativy).*

Struktura	Interpretace	Datace	Sondy
904	konstrukční prvek tarasní zdi	NO2	6
905	trativod	NO2	7
906	konstrukční prvek tarasní zdi	NO2	8
907	destrukce kamenné tarasní zdi	NO1–NO2	5
908	konstrukční prvek tarasní zdi	NO2	6, 7
909	dlažba	REC	6

Tab. 4. *ZAV 2. Přehled, lokalizace a datování jednotlivých konstrukcí (struktury).*

Použité zkratky datací: VS1 – pol. – 2. pol. 13. stol.; VS1/2 – 13./14. stol.; VS2 – 14.–15. stol.; VS2/NO1 – 2. pol. 15./16. stol.; VS2–NO1 15.–16. stol.; NO1 – 16.–1. pol. 17. stol.; NO2 – 2. pol. 17.–18. stol.; REC – 19.–20. stol.

INTERPRETACE ZAV 2

Tyto sondy prokázaly, že původní terén zámeckého parku byl nejméně o jeden až dva metry navýšen, a dále v nich byla objevena linie původní tarasní zdi, která od 17. století staticky zajišťovala komunikaci před pivovarským domem. Její relikty (struktury 908 + 904, 906, 907) se podařilo odkrýt v sondách 5, 6, 7 a 8. Šlo o kamenocihlovou zeď pojenou šedou vápennou maltou. Šířka zdi se pohybovala okolo 0,9 m, výška až 1,6 m. Opěrná zeď byla doplněna o další konstrukční prvky přizděné *na tupo* na spáru (904, 906) – tyto konstrukční prvky navazovaly kolmo na linii tarasní zdi a byly vyzděné z cihel (šlo o relikty opěráků a vyzděné niky). Linie reliktů opěrné zdi 908 se podařilo zachytit i pomocí geofyzikálního měření georadarem. Datace tarasní zdi (908) vychází jak ze stratigrafických pozorování, tak i chronologicky citlivého materiálu – dobu její výstavby lze omezit na mladší úsek raného novověku (17. stol.). Byla registrována i stavební vrstva této zdi v sondě 9 (kontext 124). Dvě uloženiny bezprostředně souvisely s existencí tarasní zdi v 17. a 18. století; šlo o zásypy tarasní zdi v sondě 9 (kontext 123) a v sondě 5 (kontext 136). Mezi zajímavé objekty objevené před pivovarským domem kupříkladu patří z cihel vyzděný kanál překrytý velkými fylitovými deskami, který nejspíš souvisel s provozem

pivovaru (sonda 7, struktura 907). Stratigrafická situace byla výrazně narušena výkopy pro inženýrské sítě recentního, resp. subrecentního stáří. Bohužel naprostá většina těchto výkopů proběhla bez přítomnosti archeologa.

POPIS A INTERPRETACE STRATIGRAFICKÉ SITUACE ZAV 1

ZAV 1 – POPIS

Archeologický výzkum byl vyvolán perspektivním projektem revitalizace zahradního domku v areálu jilemnického zámeckého parku na st. p. 59 (obr. 1). Středem domu prochází v ose západ-východ zeď vystavěná z lomových kamenů, resp. smíšeného zdiva (obr. 2). Tu Jan Luštinec v již několikrát citované monografii označil za zeď kostela sv. Alžběty, který je připomínán jako pohřební místo majitelů jilemnického panství již v 16. století.[61] Z tohoto důvodu bylo přistoupeno před vlastní přípravou projektu k předstihovému archeologickému výzkumu, který měl ověřit možnou přítomnost reliktů zděné architektury a dalších nemovitých historických terénů. Tato zeď byla po archeologickém a stavebně historickém průzkumu v roce 2016 interpretována jako zeď presbytáře (viz níže).

sonda	délka	šířka	hloubka	m²	m³
sonda 1	2,4	2,35	1,2	5,64	6,768
sonda 1A	1,2	0,8	0,4	0,96	0,384
sonda 2	2,15	1,9	1,0	4,085	4,085
sonda 2A	1,51	0,72	0,5	1,087	0,543
sonda 2B	2,85	1,3	2,5	3,955	9,887
sonda 3	1,12	0,85	0,8	0,952	0,762
sonda 4A–B/ 2016–2017	2,8	3,77	3,57	10,56	37,685
sonda 13	2,0	1,0	1,9	2,0	3,8
sonda 11	27,4	1,0	2,6	27,4	71,74
sonda 12	19,6	1,0	2,6	19,6	50,96
celkem				**76,239**	**186,614**

Tab. 5. *ZAV 1. Rozměry, plochy a objemy sond 1, 1A, 2, 2A, 2B, 3, 4 , 11, 12 a 13.*

Při archeologickém výzkumu v letech 2016 a 2017 v interiéru a exteriéru zahradního domku na st. p. 59 a parc. č. 57/3 bylo trasováno pět sond se třemi

[61] V roce 1492 došlo k rozdělení valdštejnského dominia na jilemnickou a štěpanickou část a podle tradice byla stavba kostela sv. Alžběty spojována s tímto právním aktem.

rozšířeními. Sondy 1, 1A, 2, 2A a 2B/2016 byly situovány před západní průčelí domu a postihly plochu 15,727 m^2. Při exkavaci bylo rozebráno 21,667 m^3 historických terénů.

Sondy 3 a 4A–B/2016–2017 byly situovány do středního traktu zahradního domku před údajný jižní vnitřní líc zdi kostela sv. Alžběty, následně interpretovaný jako zdivo presbytáře. To je zděné z výrazně smíšeného zdiva (pískovec, čedič, cihla). Její líc nese stopy požáru (červené zabarvení) a následné několikeré přebílení vápnem v horní úrovni ve stávající niveletě pochozí plochy.

Sonda 13/2016, která byla trasována v zahradě parc. č. 57/3, bezprostředně navazovala na východní průčelí zahradního domu.

Další 2 sondy (S 11 a 12) byly situovány do zahrady pod zahradní domek na parc. č. 57/2 a 57/3. Jejich délky činily 27,4 a 19,6 m, šířka 1 m a mocnost uloženin do 2,6 m.

ZAV 1 – KATALOG KONTEXTŮ

Depozity

Depozit: 100; typ: vrstva; složení: kameny – dlažba; barva: tmavě hnědá; viditelnost hranice: jasná; příměs: kamenná drť, dlažba, drn; ulehlost: ulehlá; způsob exkavace: krumpáč–lopata; mocnost (m): 0,12–0,4; komentář: drn, dlažba; sonda: 1, 2, 2A, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12/2016; interpretace: recentní povrchová vrstva; datace kontextu: NO2–REC.
Depozit: 101; typ: vrstva; složení: štěrk hlinitý; barva: černá; viditelnost hranice: jasná; příměs: 20 % popel; ulehlost: kyprá; způsob exkavace: krumpáč–lopata; mocnost (m): 0–0,08; komentář: navážka; sonda: 1A/2016; interpretace: recentní povrchová vrstva; datace kontextu: NO2–REC.
Depozit: 102; typ: vrstva; složení: hlína písčitá; barva: šedohnědá; viditelnost hranice: jasná; příměs: stavební suť; ulehlost: kyprá; způsob exkavace: krumpáč–lopata; mocnost (m): 0,3–0,42; komentář: navážka; sonda: 2/2016; Interpretace: zásyp interiéru kostela po požáru v r. 1788 – svrchní úroveň; datace kontextu: NO2.
Depozit: 103; typ: vrstva; složení: hlína; barva: světle hnědá; viditelnost hranice: jasná; příměs: stavební suť; ulehlost: středně ulehlá; způsob exkavace: škrabka; mocnost (m): 0,44–0,62; komentář: navážka; sonda: 2/2016; interpretace: zásyp interiéru kostela po požáru v r. 1788 – střední úroveň; datace kontextu: NO2–REC.
Depozit: 104; typ: vrstva; složení: hlína plastická; barva: šedohnědá; viditelnost hranice: velmi ostrá; příměs: 70 % stavební suť; ulehlost: ulehlá; způsob exkavace: krumpáč–lopata; mocnost (m): 0,2–0,24; komentář: navážka; sonda: 1/2016; interpretace: navážka – vznik 19. stol.; datace kontextu: NO2–REC.
Depozit: 105; typ: vrstva; složení: stavební suť; barva: šedá; viditelnost hranice: jasná; příměs: vápenná malta; ulehlost: kyprá; způsob exkavace: krumpáč–lopata; mocnost (m): 1,2; komentář: navážka; sonda: 2/2017; interpretace: zásyp interiéru kostela po požáru v r. 1788 – bazální úroveň; datace kontextu: NO2.

Depozit: 106; typ: výplň; složení: hlína písčitá; barva: světlá oranžovohnědá; viditelnost hranice: jasná; příměs: 0; ulehlost: kyprá; způsob exkavace: krumpáč–lopata; mocnost (m): 0,96; Číslo negativu: negativ 500 – vodovod; sonda: 1/2016; interpretace: recentní výkop pro vodovod; datace kontextu: REC.
Depozit: 107; typ: vrstva; složení: hlína plastická; barva: červená; viditelnost hranice: jasná; příměs: kameny; ulehlost: ulehlá; způsob exkavace: krumpáč–lopata; mocnost (m): 0,46; komentář: navážka; sonda: 2A/2016; interpretace: destrukce severní zdi lodi kostela; datace kontextu: NO2.
Depozit: 108; typ: vrstva; složení: prachová hlína; barva: rezavě červená; viditelnost hranice: jasná; příměs: 0; ulehlost: ulehlá; způsob exkavace: škrabka; mocnost (m): 0,08–0,16; komentář: navážka; sonda: 1A, 2A/2016; interpretace: pochozí úroveň po požáru kostela z r. 1788; datace kontextu: NO2–REC.
Depozit: 115; typ: vrstva; složení: prachová hlína; barva: červená; viditelnost hranice: nejasná; příměs: 20 % vápenná malta, 5 % kamene; ulehlost: ulehlá; způsob exkavace: škrabka; mocnost (m): 0,08–0,22; komentář: navážka; sonda: 1/2016; interpretace: vyrovnávací vrstva – lože – pod dlažbou 902 (NO2); datace kontextu: NO2.
Depozit: 116; typ: vrstva; složení: prachová hlína; barva: červená; viditelnost hranice: nejasná; příměs: 0; ulehlost: ulehlá; způsob exkavace: škrabka; mocnost (m): 0,18–0,26; komentář: navážka; sonda: 1/2016; interpretace: vyrovnávací vrstva – pod dlažbou 902 (NO2); datace kontextu: NO2.
Depozit: 117; typ: vrstva; složení: stavební suť; barva: šedobílá; viditelnost hranice: velmi ostrá; příměs: vápenná malta, kameny; ulehlost: kyprá; způsob exkavace: škrabka; mocnost (m): 0–0,2; komentář: navážka; sonda: 1/2016; interpretace: terminální úroveň výkopu hromadné deponie lidských kostí – ossaria (501) – jde o dorovnávací vrstvu bez přítomnosti lidských kosterních pozůstatků; datace kontextu: NO2 (po 1788).
Depozit: 119; typ: vrstva; složení: prachový jíl; barva: okrová; viditelnost hranice: velmi ostrá; příměs: 0; ulehlost: ulehlá; způsob exkavace: nebyl odstraněn; mocnost (m): 0–0,57, dále nezjištěn, komentář: podloží (překopané podloží); sonda: 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12/2016; interpretace: úroveň podloží s relikty mladších zásahů.
Depozit: 122; typ: výplň; složení: prachová hlína; barva: červená; viditelnost hranice: jasná; příměs: 2 % cihla, 2 % vápenná malta, 80 % lidské kosti; ulehlost: kyprá; způsob exkavace: škrabka; mocnost (m): 0,18–0,22; číslo negativu: ossarium negativ 501; sonda: 1/2016; interpretace: terminální úroveň výkopu hromadné deponie lidských kostí – ossaria (501); datace kontextu: NO2 (po 1788).
Depozit: 125; typ: vrstva; složení: prachová hlína; barva: červená; viditelnost hranice: jasná; příměs: 0; ulehlost: ulehlá; způsob exkavace: krumpáč–lopata; mocnost (m): 0,05; sonda: 1/2016; interpretace: terminální úroveň výkopu hromadné deponie lidských kostí – ossaria (501) – jde o dorovnávací vrstvu bez přítomnosti lidských kosterních pozůstatků (čočka pod 117); datace kontextu: NO2 (po 1788).
Depozit: 126; typ: vrstva; složení: hlína; barva: hnědá; viditelnost hranice: jasná; příměs: 0; ulehlost: kyprá; způsob exkavace: škrabka; mocnost (m): 0–0,1; sonda: 4/2016; interpretace: lože pod dřevěnou prkennou podlahou (916); datace kontextu: NO2–REC.

Depozit: 127; Typ: vrstva; složení: jiný–škvára/uhelný prach; barva: černo oranžová; viditelnost hranice: jasná; příměs: škvára 40 %, kamenná drť 60 %; ulehlost: kyprá; způsob exkavace: krumpáč–lopata; mocnost (m): 0,25–0,42; komentář: podlaha zahradního domku; sonda: 4/2016, 4A/2017; interpretace: recentní vrstva uhelného prachu a škváry; datace kontextu: REC.
Depozit: 128; typ: vrstva; složení: stavební suť; barva: šedo okrová; viditelnost hranice: jasná; příměs: 0; ulehlost: středně ulehlá; způsob exkavace: krumpáč–lopata; mocnost (m): 0,02; komentář: navážka; sonda: 4/2016; interpretace: lože pod dřevěnou prkennou podlahou (916) – čočka pod 126; datace kontextu: NO2.
Depozit: 129; typ: výplň; složení: hlína plastická; barva: okrově červená; viditelnost hranice: jasná; příměs: 80 % lidské kosti; ulehlost: středně ulehlá; způsob exkavace: škrabka; mocnost (m): 0,25–0,46; číslo negativu: ossarium negativ 501; sonda: 1/2016; interpretace: bazální, resp. střední úroveň výkopu hromadné deponie lidských kostí – ossaria (501); dna nebylo dosaženo; datace kontextu: NO2.
Depozit: 138; typ: výplň; složení: hlína plastická; barva: šedohnědá; viditelnost hranice: jasná; příměs: 0; ulehlost: středně ulehlá; způsob exkavace: škrabka; mocnost (m): 0,2; komentář: negativ 506 – sídlištní jáma; sonda: 11/2016; interpretace: výplň sídlištní jámy předlokačního horizontu Jilemnice; datace kontextu: VS1.
Depozit: 139; typ: vrstva; složení: hlína plastická; barva: hnědočervená; viditelnost hranice: jasná; příměs: zlomky kamenů; ulehlost: ulehlá; způsob exkavace: krumpáč–lopata; mocnost (m): 0,16–0,56; sonda: 13/2016; interpretace: vrstva při východní stěně kostela, dlouhý vývoj sedimentace od doby po stavbě kostela, patrná stavební úroveň sakristie, patrné i stopy terénních úprav v raném novověku; datace kontextu: VS2–NO1, NO2.
Depozit: 140; typ: vrstva; složení: hlína plastická; barva: okrově žlutá; viditelnost hranice: jasná; příměs: zlomky cihel; ulehlost: ulehlá; způsob exkavace: strojně; mocnost (m): 0,6–1,5; komentář: navážka; sonda: 11, 12/2016; interpretace: uloženina přemístěná v rámci terénních úprav v 16.–17. stol.; datace kontextu: NO1.
Depozit: 141; typ: vrstva; složení: hlína plastická; barva: červená; viditelnost hranice: jasná; příměs: 0; ulehlost: ulehlá; způsob exkavace: strojně; mocnost (m): 0,22–1,16; komentář: navážka; sonda: 11, 12/2016; interpretace: uloženina přemístěná v rámci terénních úprav v 16.–17. stol.; datace kontextu: VS1/2 (přemístěná NO1).
Depozit: 142; typ: vrstva; složení: hlína plastická; barva: šedohnědá; viditelnost hranice: velmi ostrá; příměs: 0; ulehlost: ulehlá; způsob exkavace: škrabka; mocnost (m): 0–0,4; komentář: kulturní vrstva; sonda: 11/2016; interpretace: kulturní vrstva předcházející městské lokaci; datace kontextu: VS1/2.
Depozit: 143; typ: vrstva; složení: mazanice; barva: oranžovo–černá; viditelnost hranice: velmi ostrá; Příměs: 0; ulehlost: ulehlá; popis: propálená; způsob exkavace: škrabka; mocnost (m): 0–0,1; komentář: kulturní vrstva; sonda: 11, 12/2016; interpretace: kulturní vrstva; předcházející městské lokaci; datace kontextu: VS1/2.
Depozit: 144; typ: výplň; složení: hlína plastická; barva: světlá šedohnědá; viditelnost hranice: jasná; příměs: nahodilé uhlíky, hrudky mazanice; ulehlost: středně ulehlá; způsob exkavace: škrabka; mocnost (m): 0,16; komentář: negativ 507– kůlová jáma; sonda: 12/2016; interpretace: výplň kůlové jámy předlokačního horizontu Jilemnice; datace kontextu: VS1–VS1/2.

Depozit: 145; typ: výplň; složení: hlína plastická; barva: světlá šedohnědá; viditelnost hranice: jasná; příměs: nahodilé uhlíky, hrudky mazanice; ulehlost: středně ulehlá; způsob exkavace: škrabka; mocnost (m): 0,2; komentář: negativ 508– sídlištní jáma; sonda: 12/2016; interpretace: výplň sídlištní jámy předlokačního horizontu Jilemnice; datace kontextu: VS1.
Depozit: 146; typ: vrstva; složení: stavební suť; barva: šedá; viditelnost hranice: jasná; příměs: 70 % vápenná malta, kameny, cihly; ulehlost: kyprá; způsob exkavace: škrabka; mocnost (m): 0–0,08; komentář: navážka; sonda: 1/2016; interpretace: vyrovnávací vrstva – pod dlažbou 902 (NO2); datace kontextu: NO2.
Depozit: 147; typ: vrstva; složení: stavební suť; barva: šedá; viditelnost hranice: jasná; příměs: vápenná malta, kameny, cihly; ulehlost: kyprá; způsob exkavace: škrabka; mocnost (m): 0,5–0,74; komentář: navážka; sonda: 1/2016; interpretace: destrukce severní zdi lodi kostela; datace kontextu: NO2.
Depozit: 148; typ: vrstva; složení: hlína; barva: oranžově hnědá; viditelnost hranice: jasná; příměs: úlomky a cákance vápenné malty, kameny; ulehlost: ulehlá; způsob exkavace: škrabka; mocnost (m): 0,38; komentář: navážka; sonda: 1/2016; interpretace: post–stavební vrstva sakristie; datace kontextu: VS2.
Depozit: 149; typ: vrstva; složení: stavební suť; barva: šedožlutá; viditelnost hranice: jasná; příměs: 80 % drcená cihla, malta, šedá hlína; ulehlost: ulehlá; způsob exkavace: krumpáč–lopata; mocnost (m): 0,04–0,14; komentář: navážka; sonda: 4/2016; interpretace: lože pod dřevěnou prkennou podlahou (916); datace kontextu: NO2–REC.
Depozit: 150; typ: výplň; složení: hlína; barva: okrově hnědá; viditelnost hranice: jasná; příměs: 0; ulehlost: středně ulehlá; způsob exkavace: lopata; mocnost (m): 0,32 –1,1; komentář: výplň hrobu 1,2, negativ 511; sonda: 13/2016; interpretace: výplň hrobů 1 a 2 (VS1/2); datace kontextu: VS1/2.
Depozit: 151; typ: vrstva; složení: hlína; barva: šedočerná; viditelnost hranice: jasná; příměs: 0; ulehlost: středně ulehlá; způsob exkavace: škrabka; mocnost (m): 0,02; komentář: navážka; sonda: 4/2016; interpretace: terminální část zásypu interiéru presbytáře po požáru v r. 1788; datace kontextu: NO2–REC.
Depozit: 152; typ: vrstva; složení: stavební suť; barva: šedo žlutá; viditelnost hranice: jasná; příměs: 80 % kameny, 20 % malta; ulehlost: kyprá; způsob exkavace: krumpáč–lopata; mocnost (m): 0,8–1,5; komentář: navážka; sonda: 4/2016, 4A/2017; interpretace: střední část zásypu interiéru presbytáře po požáru v r. 1788; datace kontextu: NO2.
Depozit: 153; typ: vrstva; složení: hlína; barva: světlá šedohnědá; viditelnost hranice: jasná; příměs: kameny, malta (30 %); ulehlost: středně ulehlá; způsob exkavace: krumpáč–lopata; mocnost (m): 0,7; komentář: navážka; sonda: 4/2016, 4A/2017; interpretace: bazální část zásypu interiéru presbytáře po požáru v r. 1788; datace kontextu: NO2.
Depozit: 154; typ: vrstva; složení: jíl; barva: okrově červená; viditelnost hranice: jasná; příměs: 0; ulehlost: ulehlá; způsob exkavace: krumpáč–lopata; mocnost (m): 0,26–0,54; sonda: 13/2016; interpretace: výplň výkopu vrcholně novověkého až recentního stáří; datace kontextu: NO2–REC.
Depozit: 155; typ: vrstva; složení: hlína; barva: okrově hnědá; viditelnost hranice: jasná; příměs: 0; ulehlost: ulehlá; způsob exkavace: krumpáč–lopata; mocnost (m): 0,2–0,4; sonda: 13/2016; interpretace: výplň výkopu raně novověkého stáří; datace kontextu: NO1.

Depozit: 156; typ: výplň; složení: prachový jíl; barva: okrově šedá; viditelnost hranice: jasná; příměs: 5% uhlíky; ulehlost: středně ulehlá; způsob exkavace: škrabka; mocnost (m): 0,58; číslo negativu: 510; sonda: 13/2016; interpretace: výplň základového výkopu východní zdi presbytáře kostela; datace kontextu: VS1.
Depozit: 157; typ: vrstva; složení: soudržná, plastická hlína; barva: středně hnědá; viditelnost hranice: hypotetická; příměs: stavební suť 5 %; ulehlost: středně ulehlá; způsob exkavace: krumpáč–lopata; mocnost (m): 0,2–0,8; sonda: 4A/2017; interpretace: podpodlahový násep, uloženina překrývá pohřební horizont vrcholně středověkých hrobů; datace kontextu: VS2–NO2.
Depozit: 158; typ: vrstva; barva: okrovo-hnědá; složení: soudržná, plastická hlína; viditelnost hranice: jasná; příměs: jíl 35 %; ulehlost: ulehlá; způsob exkavace: krumpáč–lopata; mocnost (m): 0,42; sonda: 4A/2017; interpretace: tzv. pohřební úroveň, do které byly zahloubeny hroby 4, 5 a 6; báze zásypu konstrukce podezdívky starší stavby (923); datace kontextu: VS1.
Depozit: 159; typ: výplň; složení: soudržná, písčitá hlína; viditelnost hranice: jasná; příměs: kameny 20 %, cihly 3 %; ulehlost: středně ulehlá; způsob exkavace: lopata; číslo negativu: 512; mocnost (m): 1,4; sonda: 4A/2017; interpretace: druhotná výplň hrobové jámy (512) hrobu č. 3 z 16. stol.; pohřeb byl exhumován v roce 1786; datace kontextu: NO2
Depozit: 160; typ: výplň; barva: středně hnědá; složení: soudržná, plastická hlína; viditelnost hranice: nejasná; příměs: štěrk 3 %; ulehlost: středně ulehlá; způsob exkavace: špachtle; číslo negativu: 513; mocnost (m): cca 0,2–0,3; sonda: 4A–B/2017; interpretace: výplň hrobové jámy 513, hrob 4; datace kontextu: VS1/2–VS2.
Depozit: 161; typ: výplň; barva: středně hnědá; složení: soudržná, plastická hlína; viditelnost hranice: nejasná; příměs: štěrk 3 %; ulehlost: středně ulehlá; způsob exkavace: špachtle; číslo negativu: 513; mocnost (m): cca 0,2–0,3; sonda: 4A–B/2017; interpretace: výplň hrobové jámy 513, hrob 4; datace kontextu: VS1/2–VS2.
Depozit: 162; typ: výplň; barva: středně hnědá; složení: soudržná, plastická hlína; viditelnost hranice: nejasná; příměs: štěrk 3 %; ulehlost: středně ulehlá; způsob exkavace: špachtle; číslo negativu: 514; mocnost (m): cca 0,3; sonda: 4A–B/2017; interpretace: výplň hrobové jámy 514, hrob 5; datace kontextu: VS1/2–VS2.
Depozit: 163; typ: vrstva; barva: hnědá; složení: soudržná, plastická hlína; viditelnost hranice: nejasná; příměs: stavební suť 5 %; ulehlost: středně ulehlá; způsob exkavace: škrabka; mocnost (m): 0,18–0,4; sonda: 4A/2017; interpretace: vrstva nasedající na uloženinu 158; datace kontextu: VS1–VS1/2.
Depozit: 164; typ: vrstva; barva: světle hnědá; složení: soudržná, písčitá hlína; viditelnost hranice: nejasná; příměs: stavební suť 8 %; ulehlost: středně ulehlá; způsob exkavace: škrabka; mocnost (m): 0,7; sonda: 4A/2017; interpretace: druhotná výplň struktury 921+922, hrobka 17. stol.; datace kontextu: NO2.
Depozit: 165; typ: výplň; barva: hnědá; zemina: nesoudržná; druh zeminy: ekofakty; textura zeminy: čistá; viditelnost hranice: jasná; příměs: 0; ulehlost: kyprá; způsob exkavace: škrabka; číslo negativu: 516; mocnost (m): 0,2; sonda: 4A/2017; poznámky: rozložený trám; interpretace: trám uložený ve vrstvě 153 v ose S-J, výkop 516, horní část výplně 167; datace kontextu: NO2.

Depozit: 166; typ: výplň; barva: světle hnědá; složení: soudržná, plastická hlína; viditelnost hranice: nejasná; příměs: kameny 4 %, malta 3 %; ulehlost: ulehlá; způsob exkavace: škrabka; číslo negativu: 515; mocnost (m): cca 0,3–0,4; sonda: 4A–B/2017; interpretace: výplň hrobové jámy 515, hrob 6; datace kontextu: VS1/2–VS2.
Depozit: 167; typ: výplň; barva: světlá hnědo-oranžová; složení: soudržná, písčitá hlína; viditelnost hranice: velmi ostrá; příměs: cihlovina 30 %, dřevo 5 %; ulehlost: středně ulehlá; způsob exkavace: rýč; číslo negativu: 516; mocnost (m): 0,22; sonda: 4A/2017; interpretace: horní část výplně výkopu (báze 165) pro trám uložený ve vrstvě 153 v ose S–J, výkop 516; datace kontextu: NO2.
Depozit: 168; typ: vrstva; barva: černo-oranžová; složení: soudržný, hlinitý jíl; viditelnost hranice: velmi ostrá; příměs: relikt pochozího roštu z jedlového dřeva (*Abies alba*); ulehlost: ulehlá; způsob exkavace: škrabka; mocnost (m): 0,2; sonda: 4A/2017; poznámky: propálený povrch 169 se zbytkem roštu a dalším organickým materiálem; interpretace: pochozí úroveň, zpevnění pochozího povrchu dřevěnou roštovou konstrukcí z důvodu jeho nestability před podezdívkou starší stavby (s. 923); datace kontextu: VS1.
Depozit: 169; typ: vrstva; barva: světlá šedohnědo-oranžová; složení: soudržný, hlinitý jíl; viditelnost hranice: nejasná; příměs: 0; ulehlost: ulehlá; způsob exkavace: rýč; mocnost (m): 0,3; sonda: 4A/2017; poznámky: přehozená 170?; interpretace: redeponovaná rostlá vrstva 170; datace kontextu: VS1.
Depozit: 170; typ: vrstva; barva: oranžovo-šedá; složení: soudržný jíl; viditelnost hranice: jasná; příměs: 0; ulehlost: ulehlá; způsob exkavace: rýč; mocnost (m): 0,48; sonda: 4A/2017; poznámky: rostlá vrstva; interpretace: rostlá vrstva, kterou prošel základový výkop pro zeď presbytáře kostela (900); datace kontextu: VS1.
Depozit: 171; typ: vrstva; barva: bordová; složení: soudržný jíl; viditelnost hranice: velmi ostrá; příměs: 0; ulehlost: ulehlá; způsob exkavace: neodstraněn; mocnost (m): nezjištěna; sonda: 4A/2017; poznámky: podloží; interpretace: podloží, do kterého je založena zeď presbytáře kostela (900), základová spára 466,63 m n. m.; datace kontextu: VS1.
Depozit: 172; typ: výplň; barva: světlá hnědo-okrová; složení: soudržná, zahliněná spraš; viditelnost hranice: nejasná; příměs: 0; ulehlost: ulehlá; způsob exkavace: rýč; číslo negativu: 517; mocnost (m): 0,4; sonda: 4A/2017; interpretace: výplň výkopu 517, který je zahlouben do vrstvy 153; datace kontextu: NO2.
Depozit: 173; typ: výplň; barva: šedobílá; složení: nesoudržná čistá maltovina; viditelnost hranice: velmi ostrá; příměs: 0; ulehlost: středně ulehlá; způsob exkavace: rýč; číslo negativu: 517; mocnost (m): 0,1; sonda: 4A/2017; interpretace: výplň výkopu 517, který je zahlouben do vrstvy 153; datace kontextu: NO2.

Negativy

Negativ: 500; typ: výkop; depozit: 106; rozsah odkryvu: část výplně; půdorys: obdélný; rozměry–délka (m): 2, šířka (m): 1, hloubka (m): 1; stěny–tvar: přímé; stěny–sklon: šikmé; přechod stěna–dno: ostrý; dno: konvexní; interpretace: výkop pro vodovod (recent); sonda: 1/2016; datace: recent.
Negativ: 501; typ: výkop; depozit: 122, 129; rozsah odkryvu: část výplně; půdorys: obdélný; rozměry–délka (m): 1,75, šířka (m): 1; hloubka (m): 1,2; stěny–tvar: konvexní;

stěny–sklon: šikmé; přechod stěna–dno: nedokopaný na dno; interpretace: výkop pro hromadný hrob (ossarium); sonda: 1/2016; datace: NO2 (po 1788).
Negativ: 506; typ: výkop; depozit: 138; rozsah odkryvu: celá výplň; půdorys: kruhový; rozměry–délka (m): 1,1, šířka (m): 1,1, hloubka (m): 0,25; stěny–tvar: konvexní; stěny–sklon: šikmé; přechod stěna–dno: plynulý; dno: konvexní; interpretace: sídlištní jáma; sonda: 11/2016; datace: VS1.
Negativ: 507; typ: výkop; depozit: 144; rozsah odkryvu: celá výplň; půdorys: kruhový; rozměry–délka (m): 0,3, šířka (m): 0,3, hloubka (m): 0,16; stěny–tvar: konvexní; stěny–sklon: šikmé; přechod stěna–dno: plynulý; dno: konvexní; interpretace: otisk konstrukčního prvku (kůlová jáma); sonda: 12/2016; datace: VS1.
Negativ: 508; typ: výkop; depozit: 145; rozsah odkryvu: celá výplň; půdorys: kruhový; rozměry–délka (m): 0,68, šířka (m): 0,66, hloubka (m): 0,2; stěny–tvar: konvexní; stěny – sklon: šikmé; přechod stěna–dno: plynulý; dno: konvexní; interpretace: sídlištní jáma; sonda: 12/2016; datace: VS1.
Negativ: 509; typ: výkop; depozit: struktura 900; rozsah odkryvu: část výplně; půdorys: lineární; rozměry–délka (m): 3,5, šířka (m): 1,6, hloubka (m): 1,7 (rozměry zachycené v sondách); stěny–tvar: přímé; stěny–sklon: svislé; dno: nedokopáno (nejspíše ploché); interpretace: výkop pro základové zdivo lodi kostela (900); sonda: 1 a 2/2016; datace: VS1.
Negativ: 510; typ: výkop; depozit: 156; rozsah odkryvu: část výplně; půdorys: lineární; rozměry–délka (m): 1; šířka (m): 1,6; hloubka (m): 1,7 (rozměry zachycené v sondě); stěny–tvar: přímé; stěny–sklon: svislé; přechod stěna–dno: ostrý; dno: nejspíš ploché; interpretace: výkop pro základové zdivo – presbytář (918); sonda: 13/2016; datace: VS1.
Negativ: 511; typ: výkop; depozit: 150; rozsah odkryvu: celá výplň; půdorys: obdélný; rozměry–délka (m): 2, šířka (m): 1; hloubka (m): 0,8; stěny–tvar: přímé; stěny–sklon: svislé; přechod stěna–dno: ostrý; dno: ploché; interpretace: výkop pro hrob 1 (+2); sonda: 13/2016; datace: VS1/2.
Negativ: 512; typ negativu: výkop; výplň: depozit 159; rozsah odkryvu: část výplně; půdorys: obdélný; rozměry–délka (m): 1,4, šířka (cm): 0,95, hloubka (m): 1,4; orientace osy: V-Z; popis: hrob 3; tvar stěn: přímé; sklon stěn: svislé; přechod stěna–dno: ostrý; tvar dna: ploché; interpretace: výkop hrobu majitele jilemnického panství (16. stol.) – exhumace r. 1786; sonda: 4A–B/2017; datace: 16. stol.
Negativ: 513; typ negativu: výkop; výplň: depozit 160, 161; rozsah odkryvu: celá výplň; půdorys: obdélný; rozměry–délka (m): 2,4, šířka (m): cca 0,65, výška (m): více než 0,3; orientace osy: V–Z; popis: hrob 4; tvar stěn: přímé; sklon stěn: svislé; přechod stěna–dno: ostrý; tvar dna: ploché; interpretace: výkop hrobu majitele jilemnického panství z rodu Valdštejnů; sonda: 4A–B/2017; datace: 14. stol.
Negativ: 514; typ negativu: výkop; výplň: depozit 162; rozsah odkryvu: celá výplň; půdorys: obdélný; rozměry–délka (m): 2,45, šířka (m): 0,65, výška (m): 0,3; orientace osy: V-Z; popis: hrob 5; tvar stěn: přímé; sklon stěn: šikmé; přechod stěna–dno: plynulý; tvar dna: ploché; interpretace: výkop hrobu majitele jilemnického panství z rodu Valdštejnů; sonda: 4A–B/2017; datace: 14. stol.
Negativ: 515; typ negativu: výkop; výplň: depozit 166; rozsah odkryvu: celá výplň; půdorys: obdélný; rozměry–délka (m): 1,5, šířka (m): 0,5, hloubka (m): 0,3; orientace osy:

V-Z; popis: hrob 6; tvar stěn: konvexní; sklon stěn: šikmé; přechod stěna–dno: plynulý; tvar dna: nepravidelné; interpretace: výkop hrobu majitele jilemnického panství z rodu Valdštejnů; sonda: 4A–B/2017; datace: 14. stol.
Negativ: 516; typ negativu: výkop; výplň: depozit 165, 167; rozsah odkryvu: část výplně; půdorys: obdélný; rozměry–délka (m): 1, šířka (m): 0,45, hloubka (m): 0,5; orientace osy: S-J; popis 1: výkop do vrstvy 153 – depozice trámu; tvar stěn: přímé; sklon stěn: svislé; přechod stěna–dno: ostrý; tvar dna: ploché; interpretace: výkop pro trám; sonda: 4B/2017; datace: NO2.
Negativ: 517; typ negativu: výkop; výplň: depozit 172, 173; rozsah odkryvu: část výplně; půdorys: obdélný; rozměry–délka (m): 0,9, šířka (m): 0,6, hloubka (m): 0,6; orientace osy: V–Z; popis: výkop do vrstvy 153; tvar stěn: přímé; sklon stěn: šikmé; přechod stěna–dno: ostrý; tvar dna: ploché; interpretace: neurčený výkop; sonda: 4A–B/2017; datace: NO2.

Hroby

Pohřeb: 1; typ: kostrový; negativ: 511; depozit: 150; jiné pohřby: 1; schránka: dřevěná rakev s kovovými hřeby; identifikace – povrch: pravděpodobně ano; poloha: anatomická, na zádech; orientace: Z–V; zachovalost: dobrá; kompletnost: celý skelet; popis: kompletní skelet lidského těla, inhumace na zádech; interpretace: kostrový pohřeb dospělého jedince (mladší žena) s vloženým pohřbem 2 (dítě 1,5 let); sonda: 13/2016.
Pohřeb: 2; typ: kostrový; negativ: 511; depozit: 150; jiné pohřby: 1, schránka: nezjištěna, poloha: anatomická, na zádech; orientace: Z–V; zachovalost: špatná; kompletnost: částečná; popis: pohřeb v severním řezu sondy; interpretace: kostrový pohřeb dítěte ve stáří 1,5 roku vložený do hrobu 1; sonda: 13/2016.
Pohřeb: 4; typ pohřbu: kostrový; negativ: 513; depozit: 160, 161; jiné pohřby: 5, 6; schránka: rakev; popis pohřební schránky: rakev nedoložena, pouze terénní otisk, doloženy hřebíky; poloha: anatomická, natažená, na zádech; zachovalost: dobrá; poloha lebky: levá tvář; poznámka: levá horní končetina podél těla, pravá horní končetina napříč tělem k levé dolní končetině, u levé kyčle nález bronzové kruhové přezky; interpretace: pohřeb_muže ve věku 50 až 60 let, pravděpodobně jde o příslušníka rodu Valdštejnů; datace: 14. stol.; sonda: 4A–B/2017.
Pohřeb: 5; typ pohřbu: kostrový; negativ: 514; depozit: 162; jiné pohřby: 4, 6; schránka: rakev; popis pohřební schránky: rakev nedoložena, patrný pouze terénní otisk, doloženy hřebíky; poloha: anatomická, natažená, na zádech; zachovalost: dobrá; poloha lebky: pravá tvář; poznámka: levá horní končetina přes pravou horní s dlaněmi na bocích; u levé kyčle nález bronzové kruhové přezky; interpretace: pohřeb muže ve věku 40 až 50 let, pravděpodobně jde o příslušníka rodu Valdštejnů; datace: 14. stol.; sonda: 4A–B/2017.
Pohřeb: 6; typ pohřbu: kostrový; negativ: 513; depozit: 161; jiné pohřby: 4, 5; schránka: nedoložena; popis pohřební schránky: sekundární uložení pozůstatků z NEG 515 do NEG 513; poloha: neanatomická; zachovalost: dobrá; interpretace: pohřeb muže ve věku 50 až 60 let, pravděpodobně jde o příslušníka rodu Valdštejnů; datace: 14. stol.; sonda: 4A–B/2017.

Struktury

Struktura: 900; typ: zděná; rozměry–délka (m): 13, šířka (m): 1,5, výška (m): 2,5; základní materiál: lomový kámen; typ konstrukce: jádrová – kamenné zdivo; skladba: nepravidelná; pojivo: šedobílá vápnitá tvrdá malta; interpretace: obvodová zeď kostela; datace: VS1–VS1/2; sonda: 1 a 2/2016.

Struktura: 901; typ: zděná; rozměry–délka (m): 1,7, šířka (m): 0,4–0,5, výška (m): 0,2; základní materiál: lomový kámen; typ konstrukce: jádrová – kamenné zdivo; skladba: nepravidelná; pojivo–typ: tvrdý červený jíl; popis: terénní stupeň; interpretace: exteriérová dlažba z valounů a lomového kamene – terénní stupeň; datace: NO1–NO2; sonda: 1/2016.

Struktura: 902; typ: zděná; rozměry–délka (m): 1,7, šířka (m): 1, výška (m): 0,2–0,3; základní materiál: říční valoun; typ konstrukce: jádrová – kamenné zdivo; skladba: nepravidelná; pojivo–typ: tvrdá oranžovočervená hlína; popis: substrukce říčních valounů; interpretace: exteriérová dlažba z valounů; datace: NO1–NO2; sonda: 1/2016.

Struktura: 903; typ: zděná; rozměry–délka (m): –, šířka (m): 2,4, výška (m): více než 3,8; základní materiál: kvádr – pískovcová štuka; typ konstrukce: jádrová – kamenné zdivo; skladba: řádková; pojivo–typ: tvrdá šedobílá vápnitá malta; popis: pískovcové štuky; interpretace: zeď zahradního domku (zdivo sakristie); datace: VS2; sonda: 1/2016.

Struktura: 912; typ: zděná; rozměry–délka (m): 1,5, šířka (m): 2,2, výška (m): 1; základní materiál: cihla; typ konstrukce: smíšená; skladba: řádková; pojivo: šedá tvrdá vápnitá malta; popis: cihlovo-kamenný kanál překrytý fylitovými deskami; interpretace: trativod; datace: NO1–NO2; sonda: 12/2016.

Struktura: 913; typ: zděná; rozměry–délka (m): 2,5, šířka (m): 0,2, výška (m): 0,2; základní materiál: kvádr – pískovcové štuky; typ konstrukce: jádrová – kamenné zdivo; skladba: řádková; pojivo: šedá tvrdá vápnitá malta; Popis: jednoduchý sokl v podobě dlouhých kvádrů s šikmou horní hranou; interpretace: šikmo osekané pískovcové bloky – soklová římsa sakristie; datace: VS2; sonda: 1/2016.

Struktura: 914; typ: zděná; rozměry–délka (m): 12, šířka (m): 0,4, výška (m): 3; základní materiál: cihla; typ konstrukce: cihlová; skladba: řádková; pojivo: tvrdá šedá cementová malta; popis: cihlová zeď (jižní); interpretace: cihlová příčka zahradního domu; datace: recent; sonda: 4/2016.

Struktura: 915; typ: zděná; rozměry–délka (m): 12, šířka (m): 0,6, výška (m): 2; základní materiál: lomový kámen; typ konstrukce: jádrová – kamenné zdivo; skladba: řádková; pojivo: tvrdá šedá cementová malta; popis: kamenná zeď; interpretace: předzáklad struktury 914; datace: recent; sonda: 4/2016.

Struktura: 916; typ: dřevěná; rozměry–délka (m): 12, šířka (m): 3, výška (m): 0,04; základní materiál: dřevěná prkna; typ konstrukce: dřevěná – drážková; skladba: řádková; pojivo: 0; interpretace: prkenná podlaha v zahradním domku; datace: recent; sonda: 4/2016.

Struktura: 917; typ: zděná; rozměry–délka (m): 7,5, šířka (m): 1,5, výška (m): 2; základní materiál: lomový kámen – smíšené zdivo (pískovec, čedič, cihla); typ konstrukce: jádrová – kamenné zdivo; skladba: nepravidelná; pojivo: šedá tvrdá vápnitá malta; popis: kamenná zeď (líc nese stopy požáru (červené zabarvení); interpretace: zdivo – závěr presbytáře; datace: VS1; sonda: 13/2016.

Struktura: 918; typ: zděná; rozměry–délka (m): 7,5, šířka (m): 1,7, výška (m): 1,8; základní materiál: lomový kámen; typ konstrukce: jádrová – kamenné zdivo; skladba: nepravidelná; pojivo: šedá tvrdá vápnitá malta; Popis: základová kamenná zeď presbytáře; interpretace: předzáklad struktury 917; datace: VS1; sonda: 13/2016.
Struktura: 919; typ: zděná; rozměry–délka (m): 1,5, šířka (m): 0,5, výška (m): 1,5; základní materiál: lomový kámen; typ konstrukce: destrukce; skladba: nepravidelná; pojivo: tzv. „na sucho" nebo tvrdý červený jíl; interpretace: tarasní zeď; datace: NO1–NO2; sonda: 12/2016.
Struktura: 920; typ: zděná; rozměry–délka (m): 0,3, šířka (m): 0,3, výška (m): 0,1; základní materiál: keramické dlaždice; typ konstrukce: dlažba; skladba: řádková; pojivo–typ: drobivá hnědá hlína; popis: dlažba z cihlových dlaždic; interpretace: keramická dlažba; datace: NO2–REC; sonda: 3/2016.
Struktura: 921; typ: zděná; rozměry–délka (m): 3,65, šířka (m): 0,8, výška (m): 0,8; základní materiál: kvádr/kvádřík; typ konstrukce: jádrová – kamenné zdivo; skladba: řádková; pojivo: drobivá hnědá hlína; popis: severní stěna hrobky, svrchní úroveň; interpretace: svrchní úroveň zdiva hrobky Harantů z Polžic a Bezdružic; datace: NO1 (17. stol.); sonda: 4A–B/2017.
Struktura: 922; typ: zděná; rozměry–délka (m): 3,65, šířka (m): 1,00, výška (m): 1,00; základní materiál: kámen (lomový); typ konstrukce: jádrová – kamenné zdivo; skladba: řádková; pojivo: tvrdá šedobílá vápenná malta; popis: severní stěna hrobky, spodní úroveň; interpretace: spodní úroveň zdiva hrobky Harantů z Polžic a Bezdružic; datace: NO1 (17. stol.); sonda: 4A–B/2017.
Struktura: 923; typ: zděná; rozměry–délka (m): 1,7, šířka (m): 1,3, výška (m): 0,4–0,6; základní materiál: kvádr/kvádřík; typ konstrukce: jádrová – kamenné zdivo; skladba: řádková; pojivo–typ: tvrdý tmavě okrový jíl; popis: podezdívka ze 2 řádků nahrubo opracovaných kamenů (rozměry 0,7–0,8 x 0,7–0,9 m, mocnost 0,2–0,4 m), celkové rozměry 1,3 x 1,7 m, L půdorys; interpretace: relikt kamenné podezdívky stavební konstrukce, která předcházela zděné stavbě kostela sv. Alžběty; datace: VS1 (1. pol. 13. stol.); sonda: 4A/2017.

Tab. 6. *ZAV 1. Přehled, lokalizace a datování jednotlivých vrstev a výplní (depozita).*

Depozit	Sonda	Interpretace	Datace kontextu
100	1, 2, 2A, 11, 12	recentní povrchová vrstva	NO2–REC
101	1A	recentní povrchová vrstva	NO2–REC
102	2	zásyp interiéru kostela po požáru v r. 1788 – svrchní úroveň	NO2
103	2	zásyp interiéru kostela po požáru v r. 1788 – střední úroveň	NO2–REC
104	1	navážka – vznik 19. stol.	NO2–REC
105	2	zásyp interiéru kostela po požáru v r. 1788 – bazální úroveň	NO2
106	1	recentní výkop pro vodovod (500)	REC
107	2A	destrukce severní zdi lodi kostela	NO2
108	1A, 2A	pochozí úroveň po požáru kostela z r. 1788	NO2–REC
115	1	vyrovnávací vrstva – lože – pod dlažbou 902 (NO2)	NO2
116	1	vyrovnávací vrstva – pod dlažbou 902 (NO2)	NO2

Depozit	Sonda	Interpretace	Datace kontextu
117	1	terminální úroveň výkopu hromadné deponie lidských kostí – ossaria (501) – jde o dorovnávací vrstvu bez přítomnosti lidských kosterních pozůstatků	NO2
119	11, 12	úroveň podloží se stopami mladších zásahů	VS1–NO2–REC
122	1	terminální úroveň výkopu hromadné deponie lidských kostí – ossaria (501)	NO2
125	1	terminální úroveň výkopu hromadné deponie lidských kostí – ossaria (501) – jde o dorovnávací vrstvu bez přítomnosti lidských kosterních pozůstatků (čočka pod 117)	NO2
126	4	lože pod dřevěnou prkennou podlahou (916)	NO2–REC
127	4	recentní vrstva uhelného prachu a škváry	REC
128	4	lože pod dřevěnou prkennou podlahou (916) – čočka pod 126	NO2
129	1	bazální, resp. střední úroveň výkopu hromadné deponie lidských kostí – ossaria (501)	NO2
138	11	výplň sídlištní jámy předlokačního horizontu Jilemnice (506)	VS1
139	13	vrstva při východní stěně kostela, dlouhý vývoj sedimentace od doby po stavbě kostela, patrná stavební úroveň sakristie, patrné i stopy terénních úprav v raném novověku	VS2–NO1, NO2
140	11, 12	uloženina přemístěná v rámci terénních úprav v 16.–17. stol.	NO1
141	11, 12	uloženina přemístěná v rámci terénních úprav v 16.–17. stol.	VS1/2 (přemístěná NO1)
142	11	kulturní vrstva předcházející městské lokaci	VS1–VS1/2
143	11, 12	kulturní vrstva předcházející městské lokaci	VS1–VS1/2
144	12	výplň kůlové jámy předlokačního horizontu Jilemnice (507)	VS1
145	12	výplň sídlištní jámy předlokačního horizontu Jilemnice (508)	VS1
146	1	vyrovnávací vrstva – pod dlažbou 902 (NO2)	NO2
147	1	destrukce severní zdi lodi kostela	NO2
148	1	post-stavební vrstva sakristie	VS2
149	4	lože pod dřevěnou prkennou podlahou (916)	NO2–REC
150	13	výplň hrobů 1 a 2 (VS1/2) – 511	VS1/2
151	4	terminální část zásypu interiéru presbytáře po požáru v r. 1788	NO2–REC
152	4	střední část zásypu interiéru presbytáře po požáru v r. 1788	NO2
153	4	bazální část zásypu interiéru presbytáře po požáru v r. 1788	NO2
154	13	výplň výkopu vrcholně novověkého až recentního stáří	NO2–REC
155	13	výplň vkopu raně novověkého stáří	NO1
156	13	výplň základového výkopu východní zdi presbytáře kostela (510)	VS1
157	4A–B/2017	podpodlahový násep, uloženina překrývá pohřební horizont vrcholně středověkých hrobů	VS2–NO2
158	4A–B/2017	tzv. pohřební úroveň, do které byly zahloubeny hroby 4, 5 a 6; báze zásypu konstrukce podezdívky starší stavby (923)	VS1–VS1/2
159	4A/2017	druhotná výplň hrobové jámy (512) hrobu z 16. stol.; pohřeb byl exhumován v roce 1786	NO2
160	4A–B/2017	výplň hrobové jámy 513, hrob 4	VS1/2–VS2
161	4A–B/2017	výplň hrobové jámy 513, hrob 4	VS1/2–VS2
162	4A–B/2017	výplň hrobové jámy 514, hrob 5	VS1/2–VS2
163	4A/2017	vrstva nasedající na uloženinu 158	VS1–VS1/2
164	4A–B/2017	druhotná výplň struktury 921+922, hrobka 17. stol.	NO2
165	4A/2017	trám uložený ve vrstvě 153 v ose S–J, výkop 516, horní část výplně 167	NO2
166	4A–B/2017	výplň hrobové jámy 515, hrob 6	VS1/2–VS2
167	4B/2017	horní část výplně výkopu (báze 165) pro trám uložený ve vrstvě 153 v ose S–J, výkop 516,	NO2
168	4A/2017	pochozí úroveň, zpevnění pochozího povrchu dřevěnou roštovou konstrukcí z důvodu jeho nestability před podezdívkou starší stavby (s. 923)	VS1

Depozit	Sonda	Interpretace	Datace kontextu
169	4A/2017	redeponovaná vrstva podloží 170	VS1
170	4A/2017	rostlá vrstva, kterou prošel základový výkop pro zeď presbytáře	VS1
		kostela (900)	
171	4A/2017	podloží, do kterého je založena zeď presbytáře kostela (900),	VS1
		základová spára 466,63 m n. m.	
172	4A/2017	výplň výkopu 517, který je zahlouben do vrstvy 153	NO2
173	4A/2017	výplň výkopu 517, který je zahlouben do vrstvy 153	NO2

Tab. 7. *ZAV 1. Přehled, lokalizace a datování jednotlivých výkopů (negativy).*

Negativ	Depozit	Interpretace	Sonda	Datace
500	106	výkop pro vodovod (recent)	1	REC
501	117, 122, 129	výkop pro hromadný hrob (ossarium)	1	NO2
506	138	sídlištní jáma	11	VS1
507	144	otisk konstrukčního prvku (kůlová jáma)	12	VS1
508	145	sídlištní jáma	12	VS1
509	0	výkop pro základové zdivo lodi kostela (900)	1, 2	VS1
510	156	výkop pro základové zdivo – presbytář (918)	13	VS1
511	150	výkop pro hrob 1 (+2)	13	VS1–VS1/2
512	159	výkop hrobu majitele jilemnického panství (16. stol.) – exhumace r. 1786 (hrob 3)	4A–B/2017	16. stol.
513	160, 161	výkop hrobu majitele jilemnického panství z rodu Valdštejnů (hrob 4)	4A–B/2017	14. stol.
514	162	výkop hrobu majitele jilemnického panství z rodu Valdštejnů (hrob 5)	4A–B/2017	14. stol.
515	166	výkop hrobu majitele jilemnického panství z rodu Valdštejnů (hrob 6)	4A–B/2017	14. stol.
516	165, 167	výkop do vrstvy 153 – depozice trámu	4B/2017	NO2
517	172, 173	výkop do vrstvy 153	4B/2017	NO2
518	921, 922	hrobka Harantů z Polžic a Bezdružic	4A–B/2017	NO1 (17. stol.)

Tab. 8. *ZAV 1. Přehled, lokalizace a datování jednotlivých konstrukcí (struktury).*

Struktura	Interpretace	Datace	Sondy
900	obvodová zeď kostela	VS1	1, 2
901	dlažba z valounů – terénní stupeň	NO1–NO2	1
902	dlažba z valounů	NO1–NO2	1
903	zeď zahradního domku (zdivo sakristie)	VS2	1
910	recent – podezdívka skleníků?	REC	12
911	destrukce	REC	12
912	trativod	NO1–NO2	12
913	šikmo osekané pískovcové bloky – soklová římsa sakristie	VS2	1
914	cihlová příčka zahradního domu	REC	4
915	předzáklad struktury 914	REC	4
916	prkenná podlaha v zahradním domku	REC	4
917	zdivo – závěr presbytáře	VS1	13
918	předzáklad struktury 917	VS1	13
919	tarasní zeď	NO1–NO2	12
920	keramická dlažba	NO2–REC	3
921	svrchní okraj hrobky Harantů z Polžic a Bezdružic	NO1 (17. stol.)	4A–B
922	hmota zdiva hrobky Harantů z Polžic a Bezdružic	NO1 (17. stol.)	4A–B
923	podezdívka stavby předcházející stavbě kostela sv. Alžběty	VS1 (1. pol. 13. stol.)	4A

INTERPRETACE ZAV 1

Stratigrafická situace v sondách 1 a 1A/2016 i sondách 2, 2A a 2B/2016 svědčí o takřka lineárním vývoji antropogenních aktivit. Svrchní vrstvu v sondě 1 tvoří uloženiny 100 a 101, jako pochozí povrchové vrstvy recentního stáří. Tyto vrstvy protnul výkop pro vodovodní přípojku (106, 500), který opět proběhnul bez archeologického průzkumu. Narušil také níže deponovanou vrstvu 104 (navážka z 19. stol) a poškodil stykovou plochu – dlažbu z fylitových říčních valounů 902 a její terénní stupeň 901 (obr. 11). Tyto dvě konstrukce, které pocházejí nejpozději z raného novověku, nesou stopy starších zásahů. Pod těmito dlažbami se nacházely celkem tři vyrovnávací vrstvy (kontexty 115, 146 a 116). Bázi sondy vyplňovaly tři úrovně výplně lidských kostí v neanatomických polohách (kontexty 117, 122, 129, obr. 12), které byly do objektu 501 vyskládané (šlo o kosti končetin a lebky). Jde o sklad lidských kostí (ossarium), které byly deponovány do země v závěru vrcholného novověku (konec 18. stol.). Toto ossarium nebylo prozkoumané až na bázi, ale byl použit pedologický vrták, který prokázal celkovou mocnost 0,4 m lidských kostí, pod kterými pokračovaly dvě uloženiny antropogenního charakteru, pravděpodobně vrcholně středověkého stáří (podloží zde nebylo dosaženo). Podle skladby ka-

Obr. 11. *Sonda 1/2016. Pod povrchem byly objeveny 2 úrovně exteriérových dlažeb 901 a 902, které lze datovat do raného až vrcholného novověku (NO1–NO2) a které byly situovány před severní průčelí kostela sv. Alžběty. Pod dlažbami, jež byly druhotně rozebrány a znovu vyskládány, byl objeven depozit lidských kostí (viz obr. 3, foto Š. Lompart).*

Obr. 12. *Sonda 1/2016. Depozit lidských kosti (úrovně 1 a 2, výkop 501, depozita 122, 129) při severním průčelí kostela sv. Alžběty pod úrovní exteriérové dlažby. Jde o deponované kostelní ossarium (pouze lebky a dlouhé kosti končetin), které bylo nejspíš instalované v interiéru kostela (pohřební kaple). Část kostí nese stopy ožehu (foto Š. Lompart).*

menů dlažeb 901 a 902 nad ossariem je zřejmé, že byly při uložení ukládání lidských kostí přeskládány.

V souboru sond 2/2016 byla pod krycí vrstvou 100 objevena zděná konstrukce 900 (obr. 13). Šlo o jádrové zdivo s oboustranným lícem o celkové šířce 1,5 m, pojivo tvořila pevná bílá vápenná malta. Tuto konstrukci lze interpre-

Obr. 13. *Kolmý snímek severní zdi lodi kostela sv. Alžběty, jež byla objevena v sondě 2/2016, situované před západní průčelí zahradního domu (foto Š. Lompart).*

tovat jako severní obvodovou zeď kostela. Základové spáry zde ze statických důvodů nebylo dosaženo. Interiér stavby byl zaplněn nejméně třemi úrovněmi zásypů (kontexty 102, 103 a 105). Podle jejich charakteru však došlo k zásypu stavby jednorázově – s vysokou pravděpodobností následně po požáru v roce 1788.

Na vnější líc severní zdi kostela (900) navazuje na spáru jiný typ lomového zdiva s převahou červených nepravidelných pískovcových kvádrů (903), které se váže v místě odsazení lodi od presbytáře do její hmoty druhotně vylámaným šmorcem. Tuto konstrukci můžeme interpretovat jako sakristii. Výrazně odlišná je i malta, na rozdíl od bílé vápenné u lodi je pojivo u základu sakristie spíše hubené až jílovité. V sondě u západní zdi sakristie byl zjištěn i jednoduchý sokl v podobě dlouhých kvádrů s šikmou horní hranou (konstrukce 913), profilace je tak jiná než u výše zjištěného soklu u presbyteria, což dokládá i časovou odlišnost staršího presbyteria a přiložené sakristie.[62]

Nálezová situace v interiéru zahradního domku v sondě 4/2016 skvěle doplňovala naše informace o stavebním vývoji a dalších antropogenních aktivitách.

Obr. 15. *Ve zdi presbytáře bylo nalezeno pískovcové ostění sanktuária – nejposvátnějšího místa v katolických kostelích, ve středověku určené pro ukládání liturgických nádob (foto Š. Lompart).*

[62] PEŘINA, I., *Jilemnice, kostel sv. Alžběty (okr. Semily)*, s. 19–25.

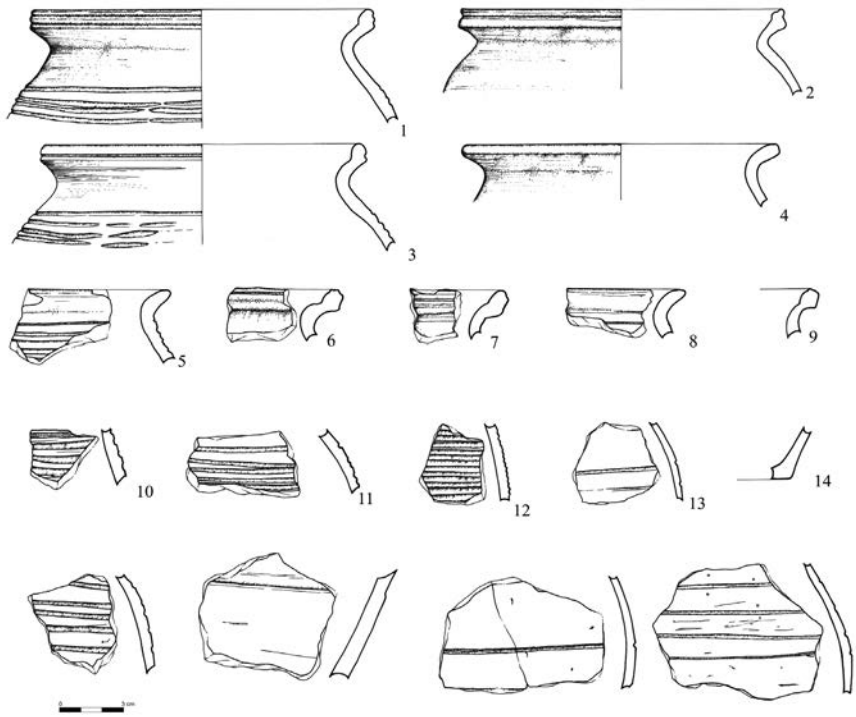
Obr. 16. *Pod sanktuář byla trasována sonda 4/2016, která přinesla informace k výškovým poměrům: 60 cm nad dnem sondy (hrana omítky s velkými kameny) se nacházela původní podlaha kostela, barevný předěl v omítce v hloubce 100 cm souvisí se stupněm k sanktuáriu (viz Peřina 2016).*

Při čištění interiéru před exkavací byly v severním zdivu identifikovány dva zazděné otvory. První situovaný do západní části u vstupu byl následně označen za vstup na kazatelnu[63] a druhý jsme interpretovali jako sanktuárium (obr. 15). To se nachází ve východní části jižního líce severní zdi a je tvořené pískovcovým ostěním vysekaným z jednoho kusu kamene (vlastně jde o jeden architektonický článek). Čtvercovou niku rámuje drážka pro uzavíratelnou nejčastěji kovanou mřížku či železnými dvířky, s kterými souvisejí stopy po osazení dvou háků vpravo a stopa po umístění zámku vlevo. Překlad sanktuária je po vnějších horních stranách zkosen.[64] Sonda 4/2016 byla proto trasována pod sanktuárium. Její svrchní partie svědčí o využívání této části zahradního domku jako skladu uhlí (vrstva 127 – uhelný prach). Ten ležel na prkenné podlaze (916), která byla ve vstupní části doplněna o keramické dlaždice (sonda 3, kontext 920). Jde o doklad přestavby na stávající zahradní domek v průběhu 19. století. Níže ležící dvě nepříliš mocné uloženiny (kontexty 126, 149) lze interpretovat jako lože pod prkennou podlahu. Pod nimi leží vrstvy

[63] Tamtéž, s. 6–10.
[64] Tamtéž, s. 10–12.

spojené se zásypem kostela po požáru v roce 1788. Zatímco uloženiny ve střední a bazální partii sondy lze označit za současné (kontexty 152 a 153), terminální vrstva 151 může naznačovat, že mohla po nějaký čas tvořit pochozí vrstvu a teprve následná výstavba zahradního domku ji ukryla pod podlahu.

Sonda 4/2016 výrazně přispěla k poznání původních nivelet kostela i presbytáře (obr. 16). Pod současnou úrovní terénu se zachovaly fragmenty omítek v pásu cca 120 cm. Podlaha presbytáře začínala 60 nad dnem sondy. Omítka je zde i přitažena a strhnuta k terénu. Následně je v omítce vidět barevný předěl po 40 cm v úrovni jednoho metru, který souvisí patrně se stupněm k sanktuáriu, neboť jinak by bylo příliš vysoko (spodní okraj cca 170 cm nad úrovní podlahy). Stupeň rozdíl snižuje na výšku 130 cm ke spodní hraně sanktuária, což je pro manipulaci s hostiemi jistě lepší antropogenní rozměr. Nelze vyloučit, že přiložený stupeň byl pouze dřevěný.[65]

Obr. 19. *Výběr keramiky z 2. pol. 13. století z výplně sídlištní jámy č. obj. 506 (sonda 11/2016, kresba H. Macháčková).*

[65] Tamtéž, s. 12–14.

Před prvním zazděným otvorem proraženým do jižního líce zdi presbytáře, interpretovaným jako vstup na kazatelnu, byla položena malá sonda, ve které byla objevena v hloubce 0,3 m od stávajícího povrchu keramická dlažba (kontext 920, NO2–REC). Pod touto dlažbou pokračoval zásyp č. depozitu 152, který byl zaznamenán i v sondě 4/2016.

V druhé etapě ZAV na jaře 2017 došlo k rozšíření sondy 4 nejprve na 2,5 x 2,5 m (sonda 4A) a následně na 2,5 x 3,77 m (4A–B/2017, obr. 22).

Stratigrafická situace v horních a středních partiích rozšířené sondy byla se zjištěním v sondě 4/2016 identická. Největší objem historických terénů tvořily vrstvy 152 a 153 o celkové mocnosti 1,3 až 1,8 m. Do vrstvy 153 byly zahloubeny dva výkopy shodného stáří (516 a 517, depozity 165, 167 a 172, 173). Všechny tyto historické terény souvisely s planýrovacím zásypem po požáru kostela v roce 1788. Pod vrstvou 153 byla dokumentována 0,2 až 0,8 m mocná uloženina 158, kterou můžeme interpretovat jako podpodlahový násep (uloženina překrývá „pohřební horizont" vrcholně středověkých hrobů). Nejmladší konstrukcí, která byla do této uloženiny i následných zahloubena, jsou struktury 921 a 922 (výkop 518), tvořící jeden objekt, interpretovaný jako hrobka Harantů z Polžic a Bezdružic (obr. 23). Z té byly v roce 1786 exhumovány tři rakve a je proto vyplněna sedimentem (č. 164), který koresponduje se zásypem interiéru kostela po požáru v roce 1788. V sondě 4A byl objeven ještě jeden hrob, který byl exhumován v roce 1786. Šlo o výkop 512 s druhotnou výplní 159, označený jako hrob 3 (obr. 23). Výkop pro tento hrob protnul uloženiny 157 a 169 (viz dále).

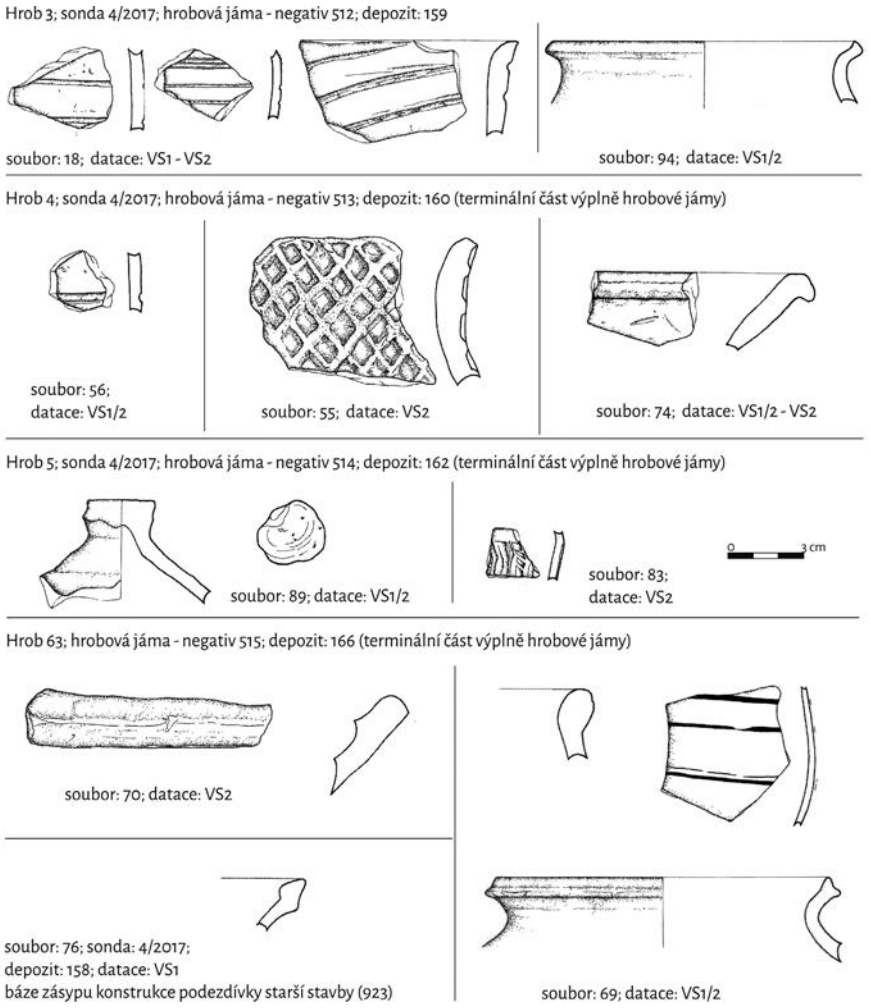
Vrstva 157 nasedala na uloženiny 158 a 163. Jde o vrstvy, které můžeme interpretovat jako historické terény spojené s existencí kostela sv. Alžběty ve 2. pol. 13. století. Zároveň vrstva 158 tvoří úroveň, do které byly v průběhu 14. století postupně zahloubeny hroby 4, 5 a 6. Jde o hroby mužů ve věku 40–50 (hroby 5 a 6), 50–60 let (hrob 4).[66] Podle horizontálních stratigrafických vztahů je pravděpodobné, že nejprve byl do země uložen zemřelý v hrobě 4 (výkop 513, depozit 160, 161). Dále byl pohřben jedinec v hrobě 6 (výkop 515, depozit 166), který byl následně narušen výkopem pro hrob č. 5 (výkop 514, depozit 162). Kosterní pozůstatky nebožtíka v hrobě 6 byly uloženy na jižní stranu. Podle rozvolněných vazů k tomu muselo dojít nejdříve po dvaceti letech po uložení nebožtíka č. 6. Všechny tři hroby pocházejí z průběhu 14. století

[66] Nebožtíci byli uloženi v rakvích z jedlového a smrkového dřeva a každý z mužů měl u levé kyčle bronzovou kruhovou přezku z řemení meče.

a můžeme je proto přisoudit soudobým majitelům jilemnického panství – Valdštejnům (obr. 24).

Historické terény ležící pod bází vrstvy 158 souvisely s antropogenními aktivitami, které předcházely stavbě kostela sv. Alžběty ve 2. pol. 13. století.

Jde zejména o tenkou dosti tuhou vrstvu 168, kterou interpretujeme jako pochozí horizont objektu předcházejícího stavbě kostela sv. Alžběty. V této vrstvě se nalezly i pozůstatky dřevěného roštu z jedlového dřeva, který celý

Obr. 25. *Zlomky keramiky středověkého stáří z výplní hrobů 4, 5 a 6 (kresba H. Macháčková).*

pochozí povrch zpevňoval (obr. 31). Níže ležící vrstvy 169 a 170 byly více zvodněné a tím pádem i nestabilní.[67] Vrstva 168 však nesla i stopy požáru (např. do oranžova vypálené čočky mazanice a četné uhlíky). Konstrukce, ke které vrstva 168 s pochozím roštem přiléhala, má číslo 923. Jedná se o podezdívku ze dvou řádků nahrubo opracovaných kamenů (rozměry 0,7–0,8 x 0,7–0,9 m, mocnost 0,2–0,4 m, obr. 23). Konstrukce má půdorys písmene L a rozměry zachycené v sondě 4/2017 jsou 1,3 x 1,7 m (obr. 30). Na severní straně je zčásti narušena výkopem pro zeď presbytáře (kontext 900) a na jižní straně výkopem 518 pro konstrukci harantovské hrobky (921 a 922) i pro hrob 3 (výkop 512, depozit 159). S vysokou pravděpodobností jde o podezdívku předchůdce zděného kostela sv. Alžběty a můžeme jej nejpozději datovat do poloviny 13. století. Otázkou zůstává zánik této stavby – uhlíky a vypálená mazanice nalezené ve vrstvě 168 (pochozí povrch) by mohly napovídat na požár.

Pod vrstvou 168 se nachází vrstva 169 a pod ním 170. Tato uloženina nasedá již na podloží (171). Vrstvy 169 a 170 jsou tvořeny bloky druhotně přemístěného podloží a jejich vznik zřejmě souvisí s úpravou terénu před založením stavby (kontext 923) předchůdce zděného kostela sv. Alžběty.

Sonda (13/2016) byla situována do zahrady parc. č. 57/3 a přiléhala k východnímu průčelí zahradního domku. Sonda měla ověřit existenci zdiva presbytáře (kontext 917), jeho východního pravoúhlého závěru, což se ostatně potvrdilo. Stratigrafická situace opět prokázala jednoduchý vývoj antropogenních aktivit (obr. 17): svrchní pochozí vrstvu tvoří uloženina 100 recentního stáří. Pod ní se nachází uloženina 154, kterou lze označit za výplň blíže nespecifikovaných výkopů vrcholně novověkého až recentního stáří. Tyto výkopy poškozují jak následující vrstvu 139, tak i výplň raně novověkého výkopu 155. Vrstva 139 vznikla jako důsledek dlouhotrvajícího procesu sedimentace od doby po stavbě kostela, přes patrnou stavební úroveň sakristie až po stopy terénních úprav v raném novověku. Pod vrstvou 139 leží výplň výkopu 511, kterou je uloženina 150. Jde o výplň hrobů 1 a 2. Jedná se o dva kostrové pohřby v poloze na zádech s hlavou orientovanou k západu. Podle antropologického rozboru jde o cca třicetiletou ženu a dítě stáří 1,5 roku (obr. 17).[68] Výkop pro hrobovou jámu ve své horní části přímo naléhal na zdivo předzákladu východního závěru presbytáře (918) a zasahuje až pod úroveň základové spáry. Na severním řezu je však dobře patrná linie základového vkopu pro předzáklad

[67] Po odebrání uloženin 169 a 170 (celková mocnost 0,78 m) nastoupal v sondě vodní sloupec o výšce 30–35 cm.

[68] S vysokou pravděpodobností šlo o matku a dítě.

presbytáře (918, výkop 510, výplň výkopu 156), která je narušena linií výkopu pro hrobovou jámu. Výplň hrobů obsahuje výhradně artefakty datovatelné do 2. pol. až závěru 13. stol. Vedle keramiky se nalezly i hřeby, které mohou svědčit pro konstrukci dřevěné rakve. Také datování stavby kostela bychom tak mohli zařadit do intervalu 2. pol. 13. až přelomu 13./14. století.

Sondy 11 a 12 v zahradě parc. č. 57/2 a 57/3 přinesly důležité informace o stratigrafickém vývoji od městské lokace po 19. století. Oproti pochozímu terénu z 2. pol. 13. století, který představuje vůbec nejstarší doklad antropogenních aktivit zjištěný naším výzkumem, došlo k nárůstu mocnosti uloženin až o 2,6 m.

Nejstarší sídelní horizont (obr. 18–19) byl prezentován dvěma relikty sídlištních jam (negativy 506/138, 508/145), jednou jámou kůlovou (negativ 507/144) a dvěma kulturními vrstvami (kontexty 142 a 143). Tento horizont byl převrstven druhotně deponovanými historickými terény (kontexty 140 a 141) v průběhu 16. a 17. století. Tento proces zřejmě souvisel s významnými stavebními aktivitami v zámeckém areálu. V sondě 12 byl registrován konstrukčně identický trativod (struktura 912) s kanálem vyzděným z cihel a překrytý fylitovými deskami v sondě 7 a ve svrchní partii pod zahradním domkem jsme nalezli tarasní zeď (struktura 919), která staticky zajišťovala terénní stupeň probíhající ve směru sever-jih. Nejsvrchnější partie historických terénů odpovídá existenci zelinářské zahrady a skleníků (kontext 100, struktura 910 ad.).

SHRNUTÍ POZNATKŮ ARCHEOLOGICKÉHO, STAVEBNĚ HISTORICKÉHO A ARCHIVNÍHO VÝZKUMU

V září a říjnu roku 2016 probíhal v areálu jilemnického zámeckého parku i v okolí zahradního domu předstihový archeologický výzkum, který zajistilo archeologické oddělení Muzea Českého ráje ve spolupráci se servisní organizací TerraVerita, spol. s r. o. Před východním průčelím pivovarského domu[69] byly vyhloubeny sondy 5, 6, 7, 8, 9, 10/2016, které předcházely plánovaným terénním úpravám a stavbě opěrné zdi. Tyto sondy prokázaly, že původní terén zámeckého parku byl nejméně o jeden až dva metry navýšen, a dále v nich byla objevena linie původní tarasní zdi (kontext 908), která od 17. století staticky zajišťovala komunikaci před pivovarským domem. Její šířka se pohybovala

[69] ZAV 549 – ZAV 217/2016, IDAV: 68709; *„Obnova pivovarského domu a přilehlých ploch na p. p. č. 57/1 a terénní úpravy na p. p. č. 57/2 a 57/3".*

okolo 0,9 m, výška cca 1,6 m. Tarasní zeď byla doplněna o další konstrukční prvky (904, 906) – šlo o relikty opěráků a vyzděné niky. Mezi zajímavé objekty objevené před pivovarským domem kupříkladu patří z cihel vyzděný kanál překrytý velkými fylitovými deskami, který nejspíš souvisel s provozem pivovaru (sonda 7, struktura 907). Stratigrafická situace byla výrazně narušena výkopy pro inženýrské sítě recentního, resp. subrecentního stáří. Bohužel naprostá většina těchto výkopů proběhla bez přítomnosti archeologa.

Nejzajímavější zjištění přinesl areál zahradního domku (st. p. 59) a také zahrada pod ním (parc. č. 57/3).[70] Středem domu totiž prochází v ose západ – východ zeď vystavěná z lomových kamenů (obr. 2). Tu Jan Luštinec v monografii *Jilemnice – historická zastavení* označil za zeď kostela sv. Alžběty,[71] který je připomínán jako pohřební místo majitelů jilemnického panství již v 16. století. Stal se jím po rozdělení valdštejnského dominia v Krkonoších na jilemnickou a štěpanickou část v roce 1492. Tehdy totiž majitelé jilemnického panství přišli o své pohřební místo v Horních Štěpanicích.

Archivní prameny nám existenci kostela opakovaně připomínají, nepřímo z 16. a konkrétně od 17. století. Například dílčí cedule z 31. října 1664, vložená do desek zemských,[72] jíž si bratři Kryštof Gottfrýd Vilém Harant z Polžic a Bezdružic s mladším bratrem Adolfem Vilémem dělí jilemnické panství, v oddíle *Kostelové k témuž dílu* poměrně podrobně informuje:

„Kostel farní svaté Alžběty v zámku ležící. Poněvadž v takovém kostele předkové naši svůj pohřeb mají, ten se při společnosti jednoho i druhého dílu pozůstavuje, na kterýžto kostel budeme zavázáni společný náklad vésti, a pokudž by který z nás bratří nechtěl nákladu svého dílu, co by tak zapotřebí bylo, vésti, ten nemá ani budoucí jeho pohřbu v témž kostele jmíti.

[…] *A jakož jsouce ode mě staršího bratra v nově zahrada vyzdvižena za starým stavením zámkem a kostelem sv. Alžběty, kdež předešle malý kousek starý zahrady uhlédouce* [uhlídajíce, pozn. aut.] *a v ní toliko některý strůmek švestkový se spatřoval, nyní však připojíce se k tomu místo, kde prve krchov u kostela sv. Alžběty bejval, takže jest taková zahrada jak na dýlku, tak šířku zahradnickými rozličného keře* [?] *též některými mladými stromky vysazena a rozšířena, jako i dvoumi nákladnými wassrkunsty ozdobena, na kteroužto zahradu jsem já z svého vlastního veliký náklad, pro kteroužto příčinu opáčená zahrada do dílu nepřichází, nýbrž k dalšímu porovnání mezi námi bratřími se zanechává.*

---

[70] ZAV 548 – ZAV 216/2016, IDAV: 68708; *„Archeologický výzkum zahradního domu na st. p. 59 v areálu jilemnického zámku“.*

[71] LUŠTINEC. J., c. d., s. 153.

[72] DONTH, F. – DONTH, H., c. d., s. 64–121.

Co se pak v nově začaté zahrady od kostela sv. Alžběty od toho místa, kde se stará zahrada dělí v tom celém okršku s těmi obouma wassrkunsty, poněvadž jsem starší bratr, kdež prve toliko samé místo bylo, nemalej náklad (ze) svého vlastního na ní vedl. Pročež taková zahrada při tom dílu, který by mě můj mladší pan bratr zanechal, zcela a zouplna zůstávati bude […]"

Urbář z roku 1688[73] říká, že: „[…] *poblíž stojí kostel na jedné straně zámeckého prostranství proti kuchyni, na druhé straně proti zahradě (Lustgarten), postavený z kamene, zasvěcení sv. Alžběty* […][74]

Podoba kostela (kaple) byla zaznamenána jak na řadě vedut z průběhu 18. století, tak i kupříkladu v Grauparově mapě z roku 1765 (obr. 3). Kostel byl zpravidla vykreslen jako jednoduchá a nepříliš rozlehlá jednolodní stavba. Poněkud odlišný pohled však přináší dřevořez z pol. 18. století s motivem *Křtu etiopského dvořana*, který je instalován v expozici Krkonošského muzea (obr. 4). Zde je vedle jilemnického zámku vyobrazen také kostel svaté Alžběty, který je svými rozměry srovnatelný s jilemnickým zámkem, a navíc je zde dobře patrný i presbytář. A právě tuto podobu potvrdil archeologický výzkum v září 2016. Tedy 12 metrů dlouhá zeď, která se nachází v interiéru zahradního domu, je severní zdí presbytáře a loď kostela pokračuje západním směrem dále do zámeckého parku. Zeď lodi (kontext 900), která byla odhalena v sondách před průčelím zahradního domku, má mocnost 1,5 m.

Vzhledem k naprosto unikátní nálezové situaci jsme v dalším pokračování archeologického výzkumu přistoupili výhradně k nedestruktivním metodám, abychom pozůstatky kostela ukryté pod zemí dále nepoškozovali. Podstatnou část jeho půdorysu se tak podařilo vymapovat pomocí geofyzikálního měření pozemním georadarem (obr. 14).[75] Kostel tak můžeme popsat jako jednolodní stavbu s dlouhým pravoúhlým závěrem – celková délka stavby je 25 m (délka lodi 13 m, délka presbytáře 12 m), šířka lodi 13 m a presbytáře cca 7,5 m (obr. 20). O podobě střešní krytiny nemáme z exkavace historických terénů bohužel žádné poznatky. Nalezlo se jen několik zlomků stavební keramiky v depozitu 104 v sondě 1, ale prokazatelně je nelze označit

---

73 Tamtéž, s. 184–302.

74 V roce 2006 byl archeologicky prozkoumán sklep někdejší kuchyně, a to nám dnes umožňuje lepší orientaci – ZAV HARTMANOVÁ, Olga. M. Vrchlabí – viz ZAA NZ 3367/2007; ARÚ Praha HLAS 4498/2008; M Vrchlabí NZ 27/2006.

75 VÁGNER, Michal. *Závěrečná zpráva – Jilemnice – areál jilemnického zámku/kostel sv. Vavřince.* GEOFYZIKÁLNÍ PRŮZKUM – GEORADAR. Brno: Ústav archeologie a muzeologie FF MU, 2016, s. 8–10.

za střešní krytinu kostela.[76] Na dřevořezu z poloviny 18. století s motivem Křtu etiopského dvořana však střecha kostela sv. Alžběty keramickou střešní krytinu měla. Na dřevořezu je ztvárněna také poměrně masivní sanktusníková věž.

Ve výplni 129 výkopu pro uložení lidských kostí (ossarium) se nalezl slitek barevného kovu s příměsí olova. Pravděpodobně jde o žárem zdeformované osazení vitráže z okna kostela.

Nejpozději v raném novověku byl povrch okolo kostela kryt dlažbou z fylitových valounů (kontexty 901 a 902).

Geofyzikální měření georadarem prokázalo západně od kostela sv. Alžběty v hloubce 120 cm pod dnešní úrovní povrchu obdélnou anomálii.[77] Mohlo by jít o pozůstatky kamenného, anebo cihlového zdiva (obr. 14). Na západní straně zkoumané plochy bylo zjištěno více rozsáhlejších anomálií, které ovšem nelze blíže interpretovat.

Zajímavé výsledky ale přineslo pouhé podrobnější prozkoumání zdi presbytáře v interiéru zahradního domku. Nachází se v ní nejenom zazděný otvor (vstup na kazatelnu), ale také pískovcové ostění sanktuária (obr. 15) – nejposvátnějšího místa v katolických kostelích, které bylo ve středověku určené pro ukládání liturgických nádob s eucharistií (patena a kalich sloužící k přijímání Těla a Krve Páně).

Ovšem to nejsou jediné stavební prvky kostela sv. Alžběty, které lze identifikovat v hmotě zdiva zahradního domku: k severní zdi presbytáře byla o něco později přistavěna sakristie (903, 913 – soklová římsa). Objekt si proto vyžádá podrobný stavebně historický průzkum.[78]

Při archeologickém výzkumu, resp. při zpracování plánové dokumentace jsme zjistili rozdíl mezi niveletami podlah v presbytáři a lodi kostela. Mezní hodnoty rozdílu se pohybují od 0,6 m až po 1,7 m. Tato disproporce navozuje otázku, zda nemohla být loď s nižší úrovní kamenné podlahy využita jako krypta a zda pochozí úroveň netvořila podlaha ukotvená na trámová lože. Bohužel pohybujeme se pouze v rovině hypotéz, protože žádné stopy konstrukčních prvků trámových loží podlahy nebyly zjištěny.

Kostely s pravoúhlým závěrem jsou často kladeny již do období rané gotiky a zejména k přelomu 13. a 14. století. Jejich početný soubor se dochoval na-

---

[76] Spíše lze s ohledem na nálezy břidlicové střešní krytiny počítat s břidličnými šablonami.

[77] Pracovně můžeme uvažovat o konstrukci „dřevěného" křídla renesančního zámku, resp. původní tvrze Valdštejnů.

[78] PEŘINA, I., *Jilemnice, kostel sv. Alžběty (okr. Semily)*.

příklad na Frýdlantsku,[79] tak i v několika případech v Pojizeří, např. v Březině, Chocnějovicích, Michalovicích a Nudvojovicích.[80]

Kostel sv. Alžběty v Jilemnici patří rozhodně k stavbám přesahujícím velikostí běžné venkovské kostely, což může být dáno i významem stavby, která sloužila jako pohřební kaple majitelů jilemnického panství od 16. století, v předchozím období zřejmě i jako „rodový" svatostánek jilemnických Valdštejnů. Z tohoto pohledu je nutné zdůraznit i mladší přiložení sakristie a podobu vstupu na kazatelnu, která může odkazovat k postupnému stavebnímu vývoji stavby.

Čtvercová loď o rozměrech 12,80 x 13,80 m (dle archivního plánku) je vcelku běžná. Pozornost zaslouží mimořádně dlouhé presbyterium o rozměrech 10,10 x 11,80 m, které zřejmě bylo zaklenuto dvěma klenebními poli (obr. 20 a 32).[81]

Svatyně zanikla požárem roku 1788. Jak jsme uvedli výše, podle údajů v Schallerově Topographii[82] bylo v roce 1786 nalezeno ve zrušené kapli (kostele) sv. Alžběty v Jilemnici nejméně šest rakví s tělesnými pozůstatky někdejších majitelů jilemnického panství, které byly uloženy v kostele sv. Vavřince. Přestože v interiéru farního kostela proběhl na podzim 2016 a na jaře 2017 geofyzikální průzkum, žádná krypta nebyla objevena. Hypoteticky nejpravděpodobnější místo, kam byly rakve uloženy, představuje presbytář, a to s ohledem na druhotně přeloženou dlažbu a nevýrazné anomálie přímo pod dlažbou.[83]

Ovšem v sondách před i za zahradním domem se nalezlo značné množství lidských kostí (obr. 12). Šlo však pouze o kosti končetin a lebky, vyskládané do jámy vně severního průčelí lodi kostela (kontexty 117, 122, 129, výkop 501). Řada kostí nesla stopy požáru, a je tedy možné, že byly původně instalovány přímo v interiéru pohřebního kostela/kaple sv. Alžběty. Do země byly ostatky uloženy až po požáru v roce 1788. Ostatně rušení kostelních kostnic bylo na-

---

[79] KRACÍKOVÁ, Lucie – BELLING, Vojtěch. *Středověká sakrální architektura na Frýdlantsku.* Vlastivědná knihovnička SPS, svazek 12. Praha: Unicornis, 2003. ISBN 80-86204-11-1. GABRIEL, František – KRACÍKOVÁ, Lucie. Středověké kostely v sondě severních Čech. In: *Od knížat ke králům: sborník u příležitosti 60. narozenin J. Žemličky.* Praha: Nakl. Lidové noviny, 2007, s. 276–283. ISBN 978-80-7106-896-9.

[80] NEJEZCHLEBOVÁ, T.: Středověké vesnické kostely středního Pojizeří, In: *Svorník: sborník příspěvků z 10. specializované konference stavebněhistorického průzkumu, uspořádané 7.-10. června 2011 v Jindřichově Hradci. Sakrální architektura.* Praha: Sdružení pro stavebněhistorický průzkum, 2012, s. 153. ISBN 978-80-87104-61-3. PROSTŘEDNÍK, Jan. *Archeologický výzkum románského kostela v Turnově-Nudvojovicích.* Z Českého ráje a Podkrkonoší, sv. 16. Semily: SOkA, 2003, s. 204–237.

[81] PEŘINA, I., *Jilemnice, kostel sv. Alžběty,* s. 29.

[82] SCHALLER, J., *Tophographie des Königreichs Böhmen*, Th. XVI, s. 103–104.

[83] Viz VÁGNER, M., 2016 a 2017 (pozn. 51).

řízeno císařem Josefem II. o rok dříve, 17. srpna 1787: *„[…] aby všechny lidské kosti byly z kostnic vybrány a zakopány do země"*.[84]

Interiér kostela byl krátce po požáru zasypán nejméně třemi úrovněmi zásypů (kontexty 102, 103 a 105 – zásypy lodi, 151, 152, 153 – zásypy presbytáře).

Vyhodnocení archeologických nálezů i prostorových vztahů významně napomohlo k datování kostela i souvztažných historických terénů. Počátky stavby kostela lze datovat do druhé poloviny 13. století. Navíc od samých počátků byl i místem pohřebním, o čemž svědčí dva hroby (mladá žena a dítě), nalezené za východní zdí presbytáře (kontexty 150, 511, obr. 17). Výkop hrobové jámy narušil základový výkop pro předzáklad pravoúhlého závěru presbytáře (struktura 918, výkop 510, výplň výkopu 156).

Archeologický výzkum však přinesl důležité informace i k samým počátkům osídlení v období středověku (obr. 18–19): v zahradě pod zahradním domkem se v hloubce téměř tří metrů nalezly zahloubené jámy (negativ/depozit 506/138, 508/145, 507/144) z druhé poloviny 13. století a kulturními vrstvami jen o něco málo mladšími (kontexty 142 a 143). Oba nálezy však nejméně o 70 let předcházejí první písemnou zmínku o Jilemnici z roku 1350.[85]

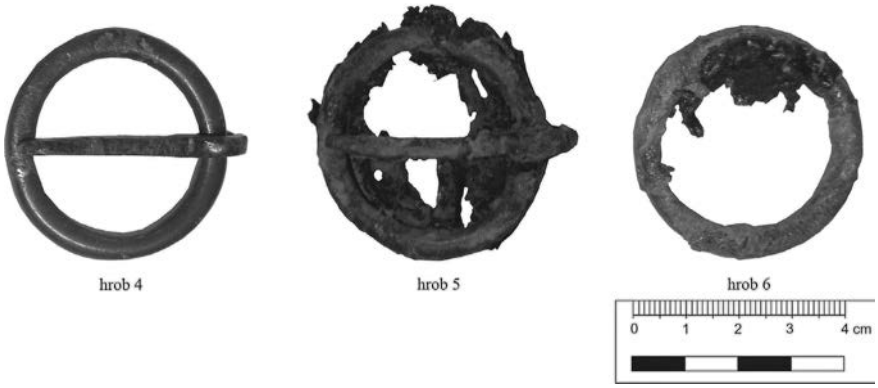
Tím ovšem archeologické objevy nekončily: v dubnu a květnu roku 2017 se uskutečnila druhá etapa archeologického výzkumu kostela sv. Alžběty.[86] Pro následné expoziční účely byla znovu otevřena a také rozšířena sonda v presbytáři pod sanktuáriem (rozměry 2,5 x 3,77 m, maximální hloubka 3,57 m, obr. 22–23). Pod vrstvou suti byla objevena původní úroveň podlahy kostela a pod jejím zásypem (158) se nalezly tři kostrové hroby (hroby 4, 5, 6, obr. 24). Ty prokazatelně pocházely ze 14. století a náležely tehdejším majitelům jilemnického dominia – Valdštejnům. Jde o hroby mužů ve věku 40 let (hrob 4; výkop 513, depozit 160, 161) a 50 až 60 let (hroby 5; výkop 513, depozit 160, 161 a 6; výkop 515, depozit 166). Nebožtíci byli uloženi v rakvích z jedlového a smrkového dřeva a každý z mužů měl u levé kyčle bronzovou kruhovou přezku z řemení meče (obr. 26). S ohledem na zlomkovitost písemných pramenů nejsme bohužel schopni určit, kteří z Valdštejnů nalezli v kostele sv. Alžběty

---

[84] JAKSCH, Peter Karl. *Gesetzlexikon im Geistlichen, Religions- und Toleranzfache, wie auch in Güter-, Stiftungs-, Studien- und Zensurssachen für das Königreich Böhmen von 1601 bis Ende 1800*. I. Bd. A–D. Prag 1828.

[85] Viz pozn. 58.

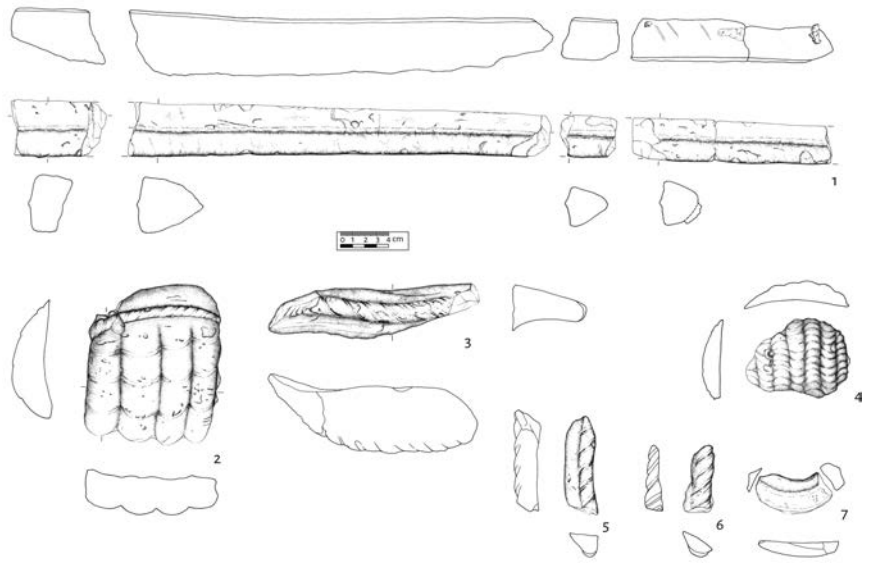
[86] PROSTŘEDNÍK J. a kol., *Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu. Jilemnice (okr. Semily) – „Archeologický výzkum zahradního domu na st. p. 59 v areálu jilemnického zámku"*. ZAV 1 (548), ZAV 216/2016, IDAV: 68708; IDAV: 68709. Svazek 4. Sonda 4A-B/2017; 04–05/2017. Archiv nálezových zpráv Muzea Českého ráje v Turnově 2017.

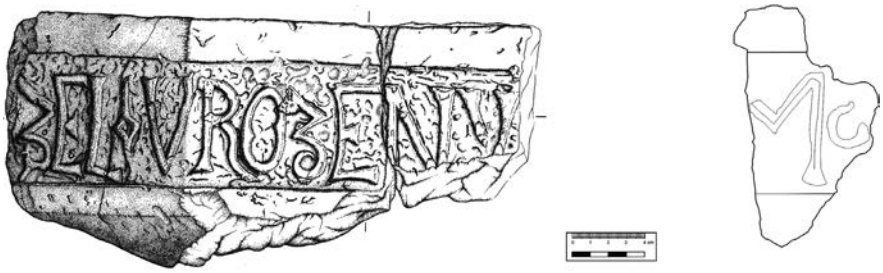
Obr. 26. *Bronzové přezky řemení mečů z hrobů 4 až 6 z hrobů jilemnické větve pánů z Valdštejna (fotografie P. Hartman).*

své poslední spočinutí. Přesto objev těchto pohřbů můžeme označit za skutečně nečekaný, protože se původně počítalo s tím, že jediným pohřebním místem „krkonošských" Valdštejnů byl kostel Nejsvětější Trojice v Horních Štěpanicích.

Vedle těchto pohřbů se při archeologickém výzkumu v presbytáři kostela sv. Alžběty nalezla i prázdná hrobová jáma (hrob 3, výkop 512, depozit 159),

Obr. 27. *Sonda 4A–B/2017. Zlomky renesančního pískovcového náhrobku z depozitu 152 (zásyp interiéru kostela po požáru 1788). Na zlomku meče (1) jsou patrné druhotné záseky.*

Obr. 28. *Sonda 4A–B/2017 a 4C/2018. Tři fragmenty s částí nápisu. Podle popisu z exhumace z r. 1786 jde nejspíše o zlomky náhrobku p. Dobromysla Křineckého († 7. října 1585).*

do níž byl původně uložen některý z majitelů jilemnického panství v 16. století – mohlo jít o příslušníka šlechtického rodu z Újezdce a z Kounic nebo Křineckých z Ronova. Z planýrovací vrstvy č. 152, která vznikla po požáru kostela v roce 1788, pochází 17 zlomků renesančního náhrobku šlechtice (obr. 27–28): jde o čtyři zlomky meče, fragment šupinové rukavice, čtyři zlomky nákrčníku a rukávu a další fragmenty. Zcela zásadní význam pro určení „majitele" epitafu mají tři zlomky s nápisem. V roce 2017 byly objeveny dva fragmenty, které nesly nápis: *„… zel urozený…"* a při rozšíření sondy v lednu 2018 byl objeven ještě další zlomek s písmenem M a ozdobně vytesanou tečkou (obr. 28). Tento fragment se shoduje s nápisem na náhrobku Dobromysla Křineckého z Ronova, který zesnul 7. října 1585.[87]

Obr. 29. Tři hlavičky andílků z jemnozrnného pískovce – fragment renesančního náhrobku, který byl druhotně osazen (po požáru 1786?) do zazdívky dveří prolomených do severní zdi presbytáře kostela sv. Alžběty (foto L. Gál).

[87] SCHALLER, J., c. d., s. 103–104, přepis nápisu viz výše.

Obr. 32. *Model kostela sv. Alžběty v 2. polovině 13. století podle výsledků archeologického a geofyzikálního průzkumu. Model bude umístěn do stálé expozice v interiéru kostela sv. Alžběty (autor modelu Tomáš Štefánek, foto M. Cogan).*

Bezesporu zajímavým objevem je zděná hrobka, která se nacházela v samém středu presbytáře (výkop 518, struktury 921 a 922, obr. 22–23, 30). Podle nálezových okolností ji lze datovat jednoznačně do 17. století, čímž se zároveň řeší i problém, kterému z majitelů panství patřila: do této hrobky byli postupně uloženi syn a vnuk Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdružic – Jan Vilém a Kryštof mladší, a také manželka Jana Viléma Barbora Alžběta Křinecká z Ronova. V roce 1786 byly rakve s ostatky Harantů z Polžic a Bezdružic spolu s dalšími rakvemi (včetně hrobu 3) exhumovány a přeneseny spolu s dalšími rakvemi do farního kostela sv. Vavřince.[88]

Veškeré kosterní pozůstatky majitelů jilemnického panství objevené při archeologickém průzkumu prozkoumali antropologové z Národního muzea v Praze. K jejich opětovnému pietnímu uložení zpět do kostela sv. Alžběty došlo 12. února 2018.

V sondě pod sanktuáriem v presbytáři kostela sv. Alžběty byl objeven ještě jeden zajímavý historický terén: na samé bázi sondy těsně nad podložím jsme nalezli podezdívku stavby z velkých kamenů (struktura 923, obr. 30), která byla narušena základovým výkopem pro severní zeď presbytáře. Šlo tedy o stavbu nad vší pochybnost starší než znovunalezený kostel sv. Alžběty. Podezdívku, která v sondě tvoří severovýchodní nároží, můžeme s vysokou prav-

[88] Tamtéž.

děpodobností označit za předchůdce kostela sv. Alžběty. Nejspíše šlo o nevelký dřevěný kostel (*ecclesia lignea*), který byl o několik desetiletí později nahrazen stavbou kamennou. Při výzkumu jsme nalezli i úroveň soudobého pochozího povrchu. Tvořil jej poměrně nestabilní plastický jíl, který byl překryt dřevěnou roštovou konstrukcí (168, obr. 31). Právě zlomky keramiky zašlapané do této úrovni napomohly v datování této stavby – pocházejí totiž nejpozději z poloviny 13. století. Zřejmě špatné statické poměry, ale také potřeba reprezentativního duchovního objektu byly důvodem pro stavbu velkoryse pojatého zděného kostela sv. Alžběty.[89]

Objev obou kostelů, ale i stopy osídlení v zámecké zahradě posunuly počátky Jilemnice nejméně celé jedno století do minulosti před první písemnou zmínku z roku 1350. Archeologická sonda v presbytáři kostela sv. Alžběty bude po statickém zajištění zakomponována do projektu stálé expozice.[90]

LUŠTINEC, Jan – PROSTŘEDNÍK, Jan: Entdeckung der gotischen Kirche der hl. Elisabeth in Jilemnice

Im Zusammenhang mit der in Vorbereitung stehenden Revitalisierung des Schlossparks in Jilemnice (Starkenbach) wurde im Herbst 2016 die erste Etappe archäologischer Ausgrabungen vorgenommen, wobei Relikte von gemauerten Konstruktionen der gotischen Kirche der hl. Elisabeth entdeckt wurden. Sie wurden in der Mauermasse des sog. Gartenhäuschens aus der 1. Hälfte des 19. Jahrhunderts im östlichen Teil des Areals gefunden. Durch die Mitte von diesem Haus geht eine Mauer aus Bruchstein erbaut, die traditionell als Mauer der Elisabethkirche betrachtet wurde, deren Bau mit der Teilung des Waldsteindominiums im Riesengebirge im Jahre 1492 in Verbindung gebracht wird. Die Kirche sollte der Waldsteinlinie in Jilemnice als letzte Ruhestätte dienen. Mit dem Brand 1788 ging die Kirche ein. Das Aussehen der Kirche wird auf mehreren Veduten aus dem 18. Jahrhundert oder auf Graupars Landschaftsgemälde von 1765 verzeichnet. Die Kirche wurde als nicht allzu großes einschiffiges Bauwerk dargestellt. Dagegen wird in der Holzschnitzerei mit dem Motiv „Taufe eines äthiopischen Hofbeamten" aus der Mitte des 18. Jahrhunderts, die sich in der Ausstellung des Riesengebirgsmuseums befindet, die Elisabethkirche, vom Ausmaß her vergleichbar mit dem Starkenbacher Schloss dargestellt, darüber hinaus mit einen Presbyterium angedeutet. Und gerade diese Form bestätigten die archäologischen Ausgrabungen im Jahre 2016.

In den Sonden vor der westlichen Stirnseite des Gartenhäuschens wurde eine gemauerte Konstruktion vorgefunden, die als die nördliche Kirchenschiffmauer interpretiert wird. Damit wurde

[89] Podle vypálené mazanice a uhlíků je možné, že dřevěná stavba zanikla při požáru.

[90] Archeologický výzkum kostela sv. Alžběty byl podpořen Libereckým krajem a městem Jilemnice.

bewiesen, dass die 12 Meter lange Mauer im Interieur des Gartenhauses die Nordmauer des Presbyteriums ist und das Kirchenschiff geht in westlicher Richtung in das Areal des Schlossparks weiter.

Ein wesentlicher Teil des Kirchengrundrisses konnte anhand geophysikalischer Messungen mit einem Bodenradar verzeichnet werden. Man kann die Kirche als einschiffiges Bauwerk mit einem langen rechtwinkeligen Presbyterium beschreiben (Gesamtlänge des Bauwerks ist 25 m, Breite des Schiffes 13 m und des Presbyteriums ca. 7,5 m).

Im Mauerwerk des Presbyteriums in dem Gartenhäuscheninterieur befinden sich zugemauerte Eingänge auf die Kanzel und in die Sakristei, aber auch die sandsteinerne Umrahmung des Sanktuariums.

In den Sonden vor dem Gartenhaus wurde ferner eine ziemlich große Menge an Menschenknochen gefunden. Sie wurden nach dem Brand 1788 in die Erde bestattet.

Die Anfänge des ersten Kirchenbauwerkes können der Zeitspanne von der zweiten Hälfte bis zum Ausgang des 13. Jahrhunderts zugeordnet werden. Vom Anfang an war es zudem ein Ort zu Beerdigungen, worüber zwei Gräber zeugen, die hinter der östlichen Mauer des Presbyteriums vorgefunden wurden.

Im Frühjahr 2017 wurde die zweite Etappe der archäologischen Ausgrabungen vorgenommen. Für Ausstellungszwecke wurde wieder die Sonde im Presbyterium unter dem Sanktuarium geöffnet und erweitert (Ausmaß 2,5 x 3,8 m, maximale Tiefe 3,57 m). Unter einer Bauschuttschicht wurde das ursprüngliche Begehungsniveau in der Kirche ermittelt und darunter unter der Zuschüttung wurden drei Skelettgräber aus dem 14. Jahrhundert entdeckt, die den Besitzern des Starkenbacher Dominiums – der Familie Waldstein – gehörte. Es handelt sich um Gräber von Männern im Alter 40-50 Jahre (Grab 5 und 6) und 50-60 Jahre (Grab 4). Die Entdeckung der Bestattungen können wir als unerwartet bezeichnen, denn man rechnete damit, dass als einziger Bestattungsort der Waldsteindynastie im Riesengebirge die Kirche der Heiligen Dreifaltigkeit in Horní Štěpanice (Oberštěpanitz) bestimmt war.

Im Presbyterium der Elisabethkirche wurde ferner ein leeres Grab (Grab 3) gefunden, wo ursprünglich einer von den Besitzern der Starkenbacher Herrschaft im 16. Jahrhundert beerdigt war. Aus der Planierungsschicht nach dem Kirchenbrande stammen Grabsteinbruchteile von Dobromysl Křinecký von Ronov, der am 7. Oktober 1585 entschlief. Als interessanter Fund kann auch die gemauerte Gruft der Besitzer der Starkenbacher Herrschaft im 17. Jahrhundert – der Familie Harant von Polžice und Bezdružice – betrachtet werden. Im Jahre 1786 wurden die Särge mit den sterblichen Überresten der Familie Harant von Polžice und Bezdružice gemeinsam mit weiteren Särgen exhumiert und in die Pfarrkirche des hl. Laurentius übertragen. Trotzdem im Interieur der Laurentiuskirche geophysikalische Nachforschungen vorgenommen wurden, wurde keine Krypta entdeckt.

Auf der Sondenbasis knapp über dem Untergrund (natürlichen Boden) fanden wir die Untermauerung einer Bauwerkecke aus großen Steinen, beeinträchtigt durch Fundamentgrabungen für die Nordmauer des Presbyteriums. Es handelte sich um die Untermauerung eines hölzernen Bauwerkes, das als Vorgänger der Elisabethkirche interpretiert werden kann. Bei Ausgrabungen fanden wir auch das Niveau der damaligen Begehungsoberfläche vor. Bruchteile von eingetretener Keramik stammen spätestens aus der Mitte des 13. Jahrhunderts. Wohl schlechte statische Verhältnisse, aber auch der Bedarf an einem repräsentativen geistigen Gebäude waren der Grund zum Bau der großzügig konzipierten gemauerten Elisabethkirche.

ANTROPOLOGICKÝ VÝZKUM KOSTERNÍCH POZŮSTATKŮ NALEZENÝCH PŘI ARCHEOLOGICKÉM VÝZKUMU V AREÁLU ZÁMECKÉHO PARKU V JILEMNICI U GOTICKÉHO KOSTELA SV. ALŽBĚTY * [1]

Vítězslav Kuželka

Při tomto výzkumu v letech 2016–2017 bylo objeveno celkem šest hrobů.[2] V hrobě č. 1 byla pohřbena dospělá osoba a v hrobě č. 2 malé dítě (sonda 13). V hrobě č. 3[3] se našly pouze zlomky různých kostí ze zásypu hrobu. Opakují se v nich kosti novorozence a malého dítěte, ale nelze u nich zjistit, z kolika jedinců pocházejí. Další kosti pocházejí prokazatelně z několika dospělých jedinců. Byly zde i kosti zvířecí. Pohřby tří dalších dospělých osob (hrob č. 4–6) spolu souvisely. Všechny byly objeveny pod zásypem původní podlahy kostela.

HROB Č. 1

Kostra dospělé osoby v anatomické poloze. Všechny kosti jsou velmi gracilní, se středně vytvořenými svalovými úpony a bez degenerativních změn na kloubních plochách. (obr. 1)

* Barevné ilustrace k této stati jsou v příloze na konci svazku, s. X–XV.

[1] Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní muzeum (DRKVO 2018/18, 0023272).

[2] Metodika antropologického výzkumu vychází z metodiky podle publikace STLOUKAL, Milan et al. *Antropologie: příručka pro studium kostry*. Praha: Národní muzeum, 1999. ISBN 80-7036-101-8.

[3] Šlo o prázdnou hrobovou jámu, ze které byl původní pohřeb exhumován v roce 1786, nalezené lidské kosterní pozůstatky se dostaly do hrobové jámy druhotně při zásypu kostela po požáru v roce 1788.

LEBKA

Z lebky se zachovala neúplná lební klenba se zlomkem pravé poloviny horní čelisti a dolní čelistí. Součástmi zachované klenby jsou zadní část čelní šupiny, obě kosti temenní, týlní šupina a oddělené spánkové kosti. Mozkovna je gracilní až střední stavby, se středně vyvinutými svalovými úpony. Temeno stoupá k vrcholu, týl je zalomený. Vertikální obrys mozkovny je zřejmě pětiúhelníkový. Mozkovna se jeví jako krátkolebá (brachymorfní). Zevní týlní hrbol je středně vytvořen, bradavkové výběžky (processus mastoidei) jsou malé, nadbradavkové hrany (cristae supramastoideae) jsou zřetelné. Všechny švy klenby, s výjimkou švu lambdového, jsou již jak vnitřně, tak zevně zcela srostlé. Na zlomku horní čelisti je zadní část lůžkového výběžku s dvěma posledními stoličkami. Na třetí stoličce je hluboký korunkový kaz, druhá stolička je kazem strávena až ke kořenům. Dolní čelist je nízká a celkově střední stavby. Bradový hrbol je naznačený. Úhly dolní čelisti jsou vbočené. Na pravé polovině dolní čelisti jsou posmrtně ztracené oba řezáky, z první a druhé stoličky zbývají jen kořeny, korunky byly zcela stráveny zubním kazem. Na levé polovině čelisti chybí první stolička, ztracená během života, a dva posmrtně ztracené zuby – první řezák a druhá stolička. Obrus zubů odpovídá věku asi 30 – 40 let.

V nálezu je i tělo jazylky s nepřirostlými velkými rohy.

PÁTEŘ

Z krční páteře se zachovalo všech sedm krčních obratlů, které jsou beze změn. Víceméně je zachováno i prvních devět hrudních obratlů a čtyři bederní, první až čtvrtý. Na terminálních plochách těl pátého až devátého hrudního obratle a bederních obratlů jsou „Schmorlovy uzly". Vznikají vtlačením dřeňového jádra (nucleus pulposus) sousední meziobratlové ploténky do těla obratle. Samotná těla obratlů, včetně jejich prstenčitých okrajových lišt, však nejsou nijak deformována, a tudíž nejde o Scheuermannovu chorobu dospívajících, ale vznik uzlů můžeme přičíst zvýšené tělesné zátěži. Kost křížová je rozpadlá na zlomky, ale i z nich je patrné, že první dva křížové obratle nebyly ještě úplně srostlé.

HRUDNÍ KOST A ŽEBRA

Z hrudní kosti se zachoval zlomek rukojeti a těla kosti. Žebra jsou převážně ve zlomcích, první a druhá žebra jsou zřejmě symetrická.

KOSTI HORNÍCH KONČETIN

Na neúplných lopatkách nejsou degenerativní změny, klíční kosti jsou spíše tenké a dlouhé a jejich hrudní kloubní plochy jsou již plně vytvořené. Na levé pažní kosti je poškozený dolní konec, z pravé se zachovala jen její horní část. Horní konec pravé pažní kosti je viditelně silnější než levé kosti a tudíž je možné předpokládat dominantní pravou končetinu. Levé kosti předloktí jsou neúplné, z pravých zbývají jen zlomky. V nálezu je i poškozená levá lodičkovitá kost, ve které je kulovitá cysta o průměru 4 mm. Jde o dutinu v kosti, během života vyplněnou tekutinou a lemovanou buněčnou membránou. Většinou se nijak neprojevuje a její nositel o ní neví, ale oslabením kosti v tomto místě může po zátěži vzniknout patologická zlomenina.

PÁNEV

Na pánevních kostech chybějí kosti stydké. Sedací zářezy jsou široké a symetrické. Složený oblouk „arc composé" je dvojitý. Předbolcovité žlábky (sulci praeauriculares) jsou vytvořeny. Jde tedy o ženu.

DOLNÍ KONČETINY

Stehenní kosti jsou poškozené, ale mají symetrickou stavbu. Největší délka levé stehenní kosti je nejméně 410 mm. Kosti holenní a lýtkové jsou ve zlomcích.

ZÁVĚR

Jde o pohřeb dospělé ženy, zemřelé ve věku asi 30–40 let. Kostra je velmi gracilní, se středně vyvinutými svalovými úpony. Podle stavby horních konců pažních kostí byla její dominantní končetinou končetina pravá. Byla asi 160 cm vysoká. Měla defektní chrup. Na hrudních a bederních obratlích měla Schmorlovy uzly, zřejmě ze zvýšené tělesné zátěže. V levé lodičkovité kůstce zápěstí měla drobnou kostní cystu, která se ale zřejmě klinicky neprojevovala.

V zásypu v okolí hrobu se našla další neúplná drobná dolní čelist a další zlomky kostí z dospělé osoby. Některé z nich by mohly pocházet z kostry v hrobě č. 1. Na vyzvednuté čelisti nejsou zachovány pohlavní znaky, a tak nelze pohlaví jedince určit. Podle stavby čelisti jde ale spíše o ženu. Podle obrusu zubů by se dal věk pohřebené osoby odhadnout také do věkového rozmezí 30–40 let. Rovněž jeden drobný zlomek pánve pochází spíše z ženské kostry.

HROB Č. 2
pohřeb malého dítěte (obr. 1)

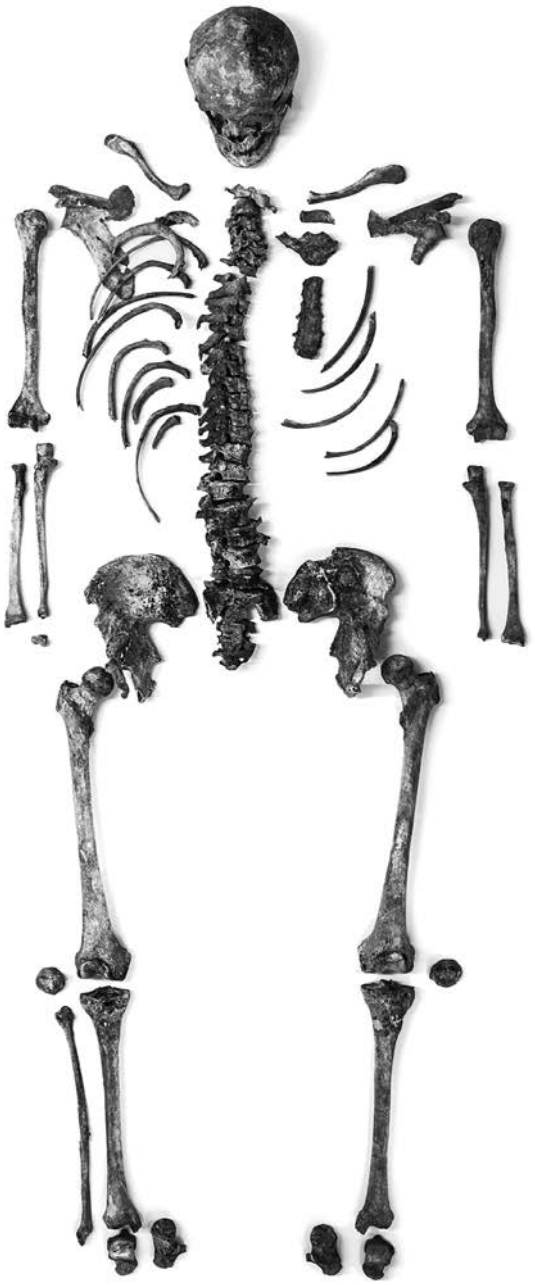
Z lebky se zachovala pouze postranní část spodiny kosti týlní. Dále jsou zde zlomky žeber, včetně prvního a druhého pravého žebra, jedno tělo bederního obratle, dolní konec kosti pažní, zlomek kosti vřetenní, neúplná levá kost loketní, zlomek pravé kosti stehenní a zlomek pravé kosti holenní. Nejúplnější kostí je kost loketní, u níž se dá odhadnout její délka asi na 90 mm. Tato délka kosti odpovídá věku asi rok a půl.

Závěr: Jde o pohřeb dítěte, které zemřelo asi rok a půl po porodu.

HROB 4
kostra dospělého jedince (obr. 2)

LEBKA (obr. 3–4)

Z lebky se zachovala především mozkovna a dolní čelist. K mozkovně lze připojit levou jařmovou kost a neúplné tvrdé patro. Mozkovna je střední stavby, se středně vyvinutými svalovými úpony. Profil nosu je v horní třetině konkávní, v jeho dolní třetině jsou nosní kosti odlomené. Čelo je mírně ustupující, temeno opisuje plynulý oblouk, týl lebky je mírně klenutý. Vertikální obrys i čelní obrys lebky s dolní čelistí je vejčitý. Očnice jsou elipsovité, nosní otvor je hruškovitý, špičákové jámy (fossae caninae) jsou střední. Dolní čelist je střední stavby, po ztrátě zubů má její tělo stařecký vzhled. Bradový hrbol je pyramidálně vyvýšen a z boku silně vystupující. Úhly dolní čelisti jsou drsné a vybočené. Týlní obrys mozkovny je bombovitý. Velký týlní otvor je elipsovitý. Horní zubní oblouk má tvar parabolický. Celá řada horních zubů byla ztracena již během života. Jde o pravý horní špičák, všechny pravé stoličky, levý druhý řezák a dvě levé stoličky. Třetí levá horní stolička je zmenšená a má rozšířený kořen. Ostatní horní zuby byly ztraceny až posmrtně a nebyly nalezeny. Dolní zubní oblouk byl původně hyperbolický. V dolní čelisti se zachovaly jen tři zuby. Jde o druhý pravý řezák, pravý špičák a levý druhý řezák. Po ostatních předních zubech jsou v dolní čelisti ještě ne zcela uzavřená zubní lůžka, po třenových zubech a stoličkách nejsou tato zubní lůžka patrná. Na základě zjištěných rozměrů je mozkovna středně dlouhá, široká a středně vysoká. Podle hodnot příslušných indexů jde o mozkovnu velmi krátkolebou (hyperbrachy-

Obr. 2. *Zachovalost kosterních pozůstatků jedince z hrobu č. 4.*

kranní), středně vysokou (orthokranní), a úzkou (tapeinokranní). Glabela je zřetelná, nadoboční oblouky jsou vytvořeny středně, okraje očnic jsou spíše tenké, čelní hrboly jsou slabé. Zevní týlní hrbol je výrazný. Bradavkové výběžky (processus mastoidei) jsou silné, nadbradavkové hrany (cristae supramastoideae) jsou zřetelné, jařmové oblouky jsou silné a předkloubní hrbolky (tubercula praearticularia) velké. Levá jařmová kost je spíše vysoká a má výrazný reliéf. Na lebce tedy převažují mužské pohlavní znaky. Na zevní straně mozkovny jsou všechny švy ještě viditelné, na vnitřní straně mozkovny jsou již zarostlé, až na zbytky šípového švu ve vrcholu mozkovny. Zachované zuby jsou velmi posmrtně abradované, a tudíž nelze posoudit jejich obrus. Na lebce je jistá asymetrie ve vzhledu bodcovitých výběžků (processus styloidei) kostí spánkových. Pravý se zdá být delší a navíc ještě předozadně zalomený. Ve skutečnosti jsou oba stejně dlouhé, ale na pravý navazuje zkostnatělý vaz vedoucí k jazylce (obr. 5).

PÁTEŘ

Atlas má střední stavbu. Na jamce pro zub čepovce (fovea dentis) jsou artrotické změny a celá jamka je výrazně rozšířena plochým kostěným výrůstkem o délce asi 11 mm. Tento výrůstek překrývá až vrchol zubu čepovce. Otvory příčných výběžků (foramina processuum transversorum) jsou vpředu neuzavřené (obr. 6). Na třetím až sedmém krčním obratli jsou výrazné degenerativní změny těl obratlů (spondylosis), na pátém až sedmém obratli jsou stopy po degenerativních změnách na meziobratlových ploténkách (osteochondrosis). Také na meziobratlových kloubech krčních obratlů jsou degenerativní změny (spondyarthrosis), o něco větší vpravo. Na všech hrudních a bederních obratlích jsou degenerativní změny těl obratlů (spondylosis). Na osmém až dvanáctém hrudním a na prvním bederním obratli jsou Schmorlovy uzly, které vznikají vtlačením meziobratlové ploténky do těl obratlů. Mezi druhým a třetím bederním obratlem jsou výrazné stopy po degenerativních změnách na meziobratlových ploténkách (osteochondrosis). Dolní ohraničující plocha pátého bederního obratle je deformována a jeho tělo je snížené. Na odpovídající kloubní ploše křížové kosti jsou degenerativní změny těla prvého křížového obratle (spondylosis). Kost křížová je symetrická, zakřivená a spíše krátká. Křížový kanál na úrovni prvního a druhého křížového obratle je otevřený.

HRUDNÍ KOST

Na kloubních jamkách pro připojení klíčních kostí jsou na rukojeti hrudní kosti známky artrózy. Na pravé straně rukojeti je s ní spojená zkostnatělá žeberní chrupavka prvního žebra délky asi 20 mm. Tělo hrudní kosti je protáhlé. Mečovitý výrůstek je neobvyklého plochého tvaru o velikosti 40 x 30 mm.

ŽEBRA

Žebra jsou ve zlomcích. První žebra se zdají být symetrická. Na zachovaných hrudních koncích jsou hluboké jamky s rozeklanými okraji, což svědčí pro vyšší věk zemřelého. Všechny kloubní plošky na hlavičkách i hrbolcích žeber vykazují známky pokročilé artrózy v žebropáteřních kloubech.

KOSTI HORNÍCH KONČETIN

Klíční kosti jsou spíše krátké a málo zakřivené. Mají silně vytvořené svalové úpony. U levé klíční kosti je odlomený hrudní konec. Hrudní kloubní plocha pravé klíční kosti je rozšířena následkem artrózy v hrudněklíčním kloubu. Lopatky jsou neúplné. Zachované části se zdají být symetrické, až na nadpažky. Pravý nadpažek je výrazně zkrácen, chybí jeho celý konec, a tudíž zde musela být samostatná nadpažková kost (os acromiale). Na levé lopatce jsou na nadpažku a hákovitém výběžku hrbolaté výrůstky, které zřejmě vnikly nadměrným zatěžováním příslušných vazů. Kloubní jamky lopatek mají výrazný kostěný lem, který je způsoben artrózou. Pravá pažní kost je o 6 mm silnější a o 7 mm delší než levá, a tudíž byl zemřelý pravák. Na vnitřním nadkloubním hrbolku (epicondylus medialis) pravé kosti je kostěný výrůstek výšky asi 4 mm. Vznikl po bolestivém zánětu okostice (periostitis) v místě úponu šlach, způsobenému dlouhodobou nadměrnou jednostrannou zátěží ohybačů předloktí. Onemocnění má povahu chronického aseptického zánětu (epicondylitis), spojeného s ukládáním vápenatých solí na postižené místo. V současnosti je známo pod jménem „oštěpařský nebo golfový loket" (obr. 7). Na kostech předloktí se asymetrie výrazně neprojevuje. Na obou prvních záprstních kostech je bazální kloubní plocha vyhlazena do podoby zrcátka, stejně jako odpovídající kloubní ploška na zachované pravé kosti trapézové. Jde o následky oboustranné rizartrózy zápěstně-záprstního kloubu palce.

PÁNEV

Pánevní kosti jsou symetrické a jsou střední stavby. Jejich svalové úpony jsou zdůrazněné četnými kostěnými výrůstky. Na pravé chybí část kosti sedací a stydké, na levé je poškozená lopata kosti kyčelní. Sedací zářezy jsou asymetrické a úzké. Oboustranně jsou vyvinuty hrbolky pro úpony hruškovitých svalů. Předbolcovité žlábky (sulci praeauriculares) nejsou vytvořeny a boltcovité kloubní plochy jsou zalomené do pravého úhlu. Pánevní vchod je srdčitý s vystupujícím předhořím. Podstydký úhel (angulus subpubicus) je ostrý. Jámy kyčelních kloubů jsou velké. Jejich vertikální průměry jsou asi o 5 mm větší než horizontální. Vývoj sponový ploch na kostech stydkých (facies syphisiales) odpovídá věku 50 – 60 let. Na horním okraji pravého sedacího hrbolu je plochý kostěný výrůstek o velikosti asi 15 x 15 cm. Jde o tzv. „enthesopatii" v místě úponu poloblanitého svalu (musculus semimembranosus), který umožňuje unožení stehna, ohnutí kolena a vnitřní rotaci lýtka (obr. 8). Také na levé kosti jsou na sedacím hrbolu podobné drobnější kostěné výrůstky. Vznikly nadměrnou zátěží tohoto svalu.

KOSTI DOLNÍCH KONČETIN

Kosti stehenní jsou zachovalé, symetrické, střední stavby, se silnými svalovými úpony. Nejvíce jsou zdůrazněny drsné a mezichocholíkové čáry (lineae asperae et intetrochantericae). Na předních stranách hranic hlavic a krčků jsou oválné plaky s dolní hranou o velikosti 24 x 10 mm, které svědčí o častém silovém pohybu v kyčelních kloubech (obr. 9). V chocholíkových jamách (fossae trochantericea) jsou drobné hrotité kostěné výrůstky, které jsou pokládány jen za varietu a nemají zřejmě žádný klinický význam. Na hlavicích i kloubních hrbolech jsou známky počínající artrózy kyčelního a kolenního kloubu. Na kloubních plochách kolenních čéšek jsou zvýrazněné kostěné lemy a četné póry na jejich povrchu. Jde o projevy artrózy, které jsou silnější vpravo. Kosti holenní jsou symetrické, střední stavby. Na kloubních plochách hlavic i dolních konců jsou známky počínající artrózy kolenního i hlezenního kloubu. Byla nalezena pouze pravá kost lýtková. Ze zánártních kostí chybějí jen dvě levé klínovité kosti. Kosti jsou spíše robustní a na jejích kloubních plochách jsou viditelné projevy artrózy v podobě hustých pórovitých defektů, zejména ve vrcholech zakřivení kloubních ploch. Nártní kosti se zachovaly všechny. Na hlavici pravé první palcové nártní kosti je výrazná artróza, na některých dalších kostech jsou známky artrózy počínající. Na konečném článku pravého

palce jsou na okrajích kloubní plochy kostěné výrůstky, zvané Heberdenovy uzly, které jsou produktem pokročilé artrózy.

ZÁVĚR

V hrobě č. 4 byl pohřben muž asi ve věku 50 až 60 let. Měl velmi krátkolebou (hyperbrachykranní), středně vysokou (hypsikranní) a úzkou (tapeinokranní) mozkovnu, střední kostru a výšku postavy kolem 167 cm. Podle rozdílů ve stavbě pažních kostí by se mělo jednat o praváka. Trpěl vysokou kazivostí zubů. Měl silnou artrózu ve středovém nosičočepovcovém kloubu (articulatio atlantoaxialis mediana), výrazné degenerativní změny těl obratlů (spondylosis) krční, hrudní a bederní páteře, na některých obratlích stopy po degenerativních změnách na meziobratlových ploténkách (osteochondrosis), na meziobratlových kloubech krčních obratlů (spondyarthrosis) a také na žebropáteřních kloubech. Na pravé lopatce měl samostatnou nadpažkovou kost. Na vnitřním nadkloubním hrbolku (epicondylus medialis) pravé pažní kosti měl kostěný výrůstek výšky asi 4 mm po bolestivém zánětu okostice (periostitis) v místě úponu šlach, způsobenému dlouhodobou nadměrnou jednostrannou zátěží ohybačů předloktí. Trpěl také počínající artrózou ramenních, kyčelních, kolenních, hlezenních a mezičlánkových kloubů na nohách.

Na případné molekulárně genetické vyšetření a radiokarbonové datování byla odebrána pravá kost patní, na izotopové vyšetření způsobu výživy byl odebrán zlomek žebra. Zuby odebrány být nemohly, protože se nezachovaly intaktní.

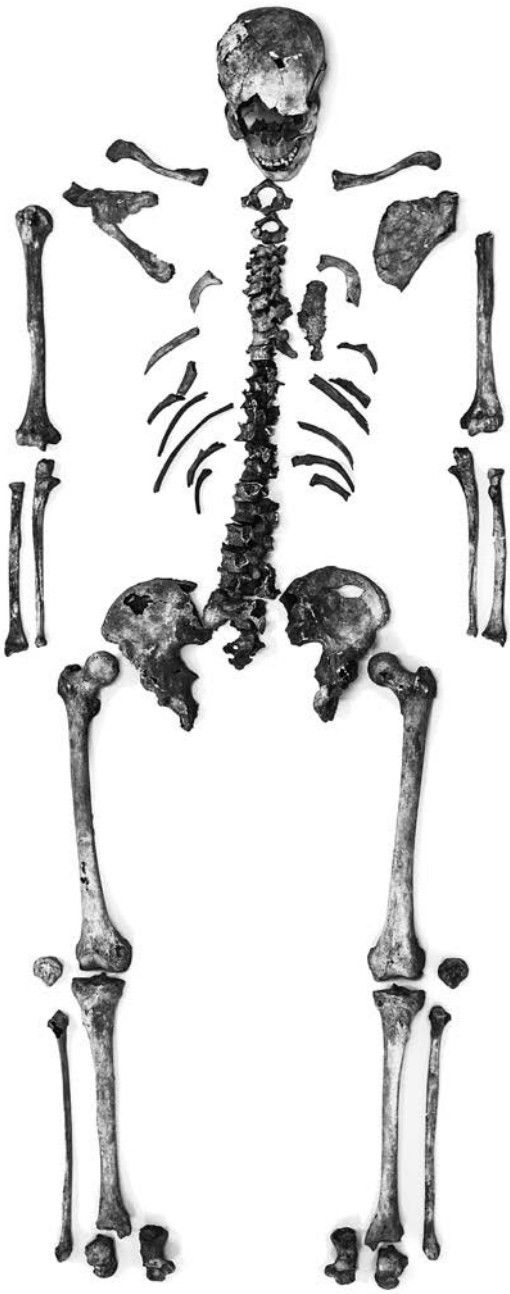
HROB 5

kostra dospělého jedince (obr. 10)

LEBKA (obr. 11–12)

Mozkovna je zachovaná až na malou část kosti týlní, část pravé kosti temenní a pravou polovinu kosti čelní. Obličejová část lebky, s výjimkou jařmových kostí a částečně zachovanou horní čelistí, úplně chybí. Mozkovna je střední stavby, se středně vyvinutými svalovými úpony. Čelo je ustupující, temeno opisuje plynulý oblouk, týl lebky je plochý. Vertikální obrys mozkovny je vejčitý. Čelní obrys lebky s dolní čelistí je hranatý. Na rentgenu je vidět levá čelní dutina, která má trojlaločný, pyramidový tvar.[4] Očnice jsou okrouhlé, nosní

[4] Podle SZILVÁSSY, J. Eine Methode zur intraserialen Analyse von Gräberfeldern. In: HERRMANN, B. *Innovate Trends in der prähistorischen Anthropologie.* Beiträge zu einem internationalen Symposium vom 26. 2. bis 1. 3. 1986 in Berlin (West). Mitt. Berliner Ges. Anthrop., Ethnol. u. Urgesch., 7, 1986, p. 49–62.

Obr. 10. *Zachovalost kosterních pozůstatků jedince z hrobu č. 5.*

otvor je nejspíše hruškovitý, špičákové jámy (fossae caninae) jsou střední. Dolní čelist je vysoká a celkově robustní. Bradový hrbol je pyramidálně vyvýšen a z boku je středně vystupující. Úhly dolní čelisti jsou výrazné, s drsnatinami a zřetelně vybočené. Týlní obrys mozkovny je bombovitý. Horní patro je hluboké. Velký týlní otvor má zřejmě routovitý tvar. Zubní skus je klešťovitý (labiodontia). Všechny zuby jsou zachovány, na žádném z nich není zubní kaz, což je vzhledem k dožitému věku s podivem. Horní zubní oblouk má tvar parabolický. V oblasti pravých třenových zubů je zubní oblouk narušen, první třenový zub je vychýlen zevně, druhý naopak dovnitř, tudíž nejsou za sebou, ale jejich společná osa svírá k ose zubního oblouku asi 60° (obr. 13). Na protilehlých dolních zubech, na pravém špičáku a prvním třenovém zubu, se tato anomálie projevila tak, že se zde vytvořily přídatné abrazní plošky. Korunka pravé třetí stoličky je mnohem větší (15 x 12 mm) než levé (10 x 9 mm). Na rentgenovém snímku je patrné, že tato stolička má i zvětšený kořen a tudíž se jedná o projev zubní variety zvané makrodoncie. Podle obroušených plošek na stoličkách se zdá, že zvětšení zubu nečinilo při žvýkání žádný problém. Dolní zubní oblouk je také parabolický. V jeho přední části je stěsnání zubů. Na zadní straně předních dolních zubů je silný zubní kámen. Na vnitřní straně těla dolní čelisti je oboustranně v rozsahu šířky třenových zubů vytvořený podélný kostěný uzel. Tato anomálie je nazývána čelistní val (torus mandibularis) a pokládá se spíše za varietu, protože o jeho funkci a jeho příčinách není ještě nic známo, stejně tak není jasný jeho vztah ke žvýkání. Na základě zjištěných rozměrů je mozkovna dlouhá, široká a středně vysoká. Podle hodnot příslušných indexů jde o mozkovnu krátkolebou (brachykranní), středně vysokou (orthokranní), úzkou (tapeinokranní) a širokočelou (eurymetopní). Nadoboční oblouky jsou slabé, okraje očnic jsou spíše tenké, čelní hrboly jsou slabé. Zevní týlní hrbol je výrazný, s výraznými šíjovými čárami. Bradavkové výběžky (processus mastoidei) jsou střední, nadbradavkové hrany (cristae supramastoideae) jsou zřetelné, jařmové oblouky jsou silné a předkloubní hrbolky (tubercula praearticularia) velké. Na zachovaných částech lebky tedy mírně převažují mužské pohlavní znaky. Na zevní straně mozkovny jsou všechny švy zcela zarostlé, s výjimkou zadní části švu šípového, na vnitřní straně mozkovny jsou již zarostlé všechny švy. Obrus zachovaných zubů odpovídá věku 40–50 let.

PÁTEŘ

Páteř je bezvadně zachována do úrovně prvního bederního obratle. Ostatní obratle jsou ve zlomcích. Na jamce pro zub čepovce (fovea dentis) jsou artro-

tické změny a celá jamka je výrazně rozšířena plochým kostěným výrůstkem o délce asi 4 mm. Také odpovídající kloubní ploška na zubu čepovce je rozšířena směrem nahoru. Otvory příčných výběžků (foramina processuum transversorum) jsou uzavřené. Na třetím až sedmém krčním obratli jsou výrazné degenerativní změny těl obratlů (spondylosis). Také na všech hrudních a bederních obratlích jsou degenerativní změny těl obratlů (spondylosis). Na některých hrudních obratlích a na prvním bederním obratli jsou Schmorlovy uzly, které vznikají vtlačením meziobratlové ploténky do těl obratlů. Tyto uzly jsou převážně ve středech těl. Křížová kost je ve zlomcích. Je evidentně složena z pěti obratlů, je ve tvaru dvouramenného trojúhelníka a málo zakřivená.

HRUDNÍ KOST A ŽEBRA

Rukojeť hrudní kosti je ve zlomcích. Její tělo je protáhlé. Mečovitý výběžek je přirostlý a plochý. Žebra jsou ve zlomcích. Na některých kloubních ploškách na jejich hrbolcích jsou vidět degenerativní změny v žebropáteřních kloubech.

KOSTI HORNÍCH KONČETIN

Klíční kosti jsou v podstatě symetrické, ale pravá je o 4 mm kratší. Jsou robustní a málo zakřivené. Kloubní plochy na hrudních koncích mají rozšířené a ohrnuté směrem dopředu následkem artrózy těchto kloubů. Levá kost má hrudní konec trychtýřovitě prohloubený. Tato deformace zřejmě vznikla při nestandartním srůstu její epifýzy. Obě lopatky se zachovaly neúplné. Kolem jejich kloubních jamek jsou kostěné valy vzniklé následkem artrózy ramenního kloubu. Na levé pažní kosti je odlomena hlavice i s krčkem. Podle zhodnocení zbývajících části je pravá kost silnější a pravděpodobně byla také delší, než levá. Z toho můžeme usuzovat nato, že zemřelý používal převážně pravou horní končetinu. Kolem hlavice pravé kosti je kostěný lem, který vznikl následkem artrózy ramenního kloubu. Na malém hrbolku pravé kosti je nepravidelný kostní výrůstek v místě úponu podlopatkového svalu (musculus subscapularis), který umožňuje vnitřní rotaci paže. Na vnitřním nadkloubním hrbolku (epicondylus medialis) pravé kosti je kostěný výrůstek výšky asi 3 mm, který vznikl podobně jako u zemřelého v hrobě č. 4 po bolestivém zánětu okostice (periostitis) na místě úponu šlach nadměrnou jednostrannou zátěží ohybačů předloktí. Na levé kosti jsou drobné výrůstky při horních okrajích hákovité i okovcové jamky (fossa coronoidea et fossa olecrani), ale zdá se, že to nebránilo správnému pohybu kosti loketní (obr. 14). Kosti vřetenní jsou symetrické. Na jejich hlavičkách jsou rozšířené kloubní plošky následkem ar-

trózy loketního kloubu. Také loketní kosti jsou symetrické. Na horních koncích mají výrůstky v podobě kostěného zobáčku, který se nazývá ostruha okovce (calcar olecrani). Vzniká zkostnatěním úponové šlachy trojhlavého pažního svalu (musculus triceps brachii), zodpovědného za ohyb lokte. Na pravé kosti je tento výrůstek podstatně větší. Loketní kosti mají také rozšířené kloubní plošky na dolních koncích následkem artrózy loketního kloubu. Zachované kosti rukou jsou bez nálezu.

PÁNEV

Pánevní kosti jsou symetrické a jsou střední stavby. Sedací zářezy jsou asymetrické a úzké. Oboustranně jsou vyvinuty hrbolky pro úpony hruškovitých svalů. Předbolcovité žlábky (sulci praeauriculares) nejsou vytvořeny a boltcovité kloubní plochy jsou zalomené do pravého úhlu. Pánevní vchod je srdčitý s vystupujícím předhořím. Podstydký úhel (angulus subpubicus) je ostrý. Jámy kyčelních kloubů jsou velké. Vývoj sponových ploch na kostech stydkých (facies syphisiales) odpovídá věku 40–50 let. Na zevních okrajích jam kyčelních kloubů jsou rýhy rovnoběžné s okraji jam, které svojí polohou odpovídají poloze plaků na předních stranách krčků stehenních kostí při přednožení dolní končetiny v kyčelním kloubu. Kromě toho oboustranně z obou konců půlměsíčité kloubní plochy (facies lunata) v jamách kyčelních kloubů vyrůstají oboustranně hrotité výrůstky o délce až 10 mm. Jde o zkostnatění příčného vazu kyčelní jámy (ligamentum transversum acetabuli). Tyto změny na pánevních kostech svědčí o stálém namáhání kyčelních kloubů (obr. 15).

KOSTI DOLNÍCH KONČETIN

Kosti stehenní se zachovaly v úplnosti. Jsou symetrické, střední až robustní stavby. Na zadní straně pravé kosti pod malým chocholíkem je rozsáhlá trojúhelníková oblast zeleného zbarvení měďnatými ionty. Na hranici dolní třetiny těla této kosti jsou na ní stopy po styku se železným předmětem. Na horních koncích kostí jsou silné svalové úpony a výrazné jsou i drsné čáry na zadních stranách kostí. Na předních stranách krčků jsou oválné plaky v podobě kostních jizev, které svědčí o častém silovém extrémním pohybu v kyčelních kloubech. Na hlavicích i na kloubních plochách kolenního kloubu jsou známky počáteční artrózy, stejně jako na kloubních ploškách kolenních čéšek. Největší délka levé kosti je asi 480 mm, největší délka pravé kosti je asi 478 mm. Tyto rozměry odpovídají výšce postavy asi 173 cm. Také holenní kosti jsou symetrické. Na holenní drsnatině mají vytvořené hrotité kostní výrůstky v podobě

třásní. Kosti nohou se zachovaly téměř úplně. Na vnitřní straně hlavičky pravé první nártní kosti je v místě úponů svalu drobný kostní hrbolek. Na levém konečném článku palce jsou kolem kloubní plošky artrotické změny včetně kostěných uzlů.

ZÁVĚR

V hrobě č. 5 byl pohřben muž asi ve věku 40 až 50 let. Měl spíše robustní kostru s dlouhou, širokou, středně vysokou, a celkově krátkolebou (hyperbrachykranní), středně vysokou (orthokranní), úzkou (tapeinokranní) a úzkočelou (stenometopní) mozkovnou. Očnice měl okrouhlé a nosní otvor hruškovitý. Výšku postavy měl kolem 173 cm. V ústech měl několik anomálií, které ovšem zřejmě neovlivňovaly kvalitu života a zdraví: První pravý třenový zub měl vychýlený ze zubního oblouku zevně, druhý naopak dovnitř, pravou třetí stoličku měl mnohem větší než levou a v rozsahu šířky třenových zubů měl vytvořený podélný čelistní val (torus mandibularis). Na krční, hrudní i bederní páteři měl výrazné degenerativní změny těl obratlů (spondylosis). Na některých hrudních obratlích měl dokonce Schmorlovy uzly, které vznikají vtlačením meziobratlové ploténky do těl obratlů. Na žebrech měl známky degenerativních změn v žebropáteřních kloubech. Trpěl artrózou ramenních, loketních, kyčelních a kolenních kloubů. Na vnitřním nadkloubním hrbolku (epicondylus medialis) pravé pažní kosti měl kostěný výrůstek po bolestivém zánětu okostice (periostitis) v místě úponu šlach, způsobenému dlouhodobou nadměrnou jednostrannou zátěží ohybačů předloktí.

Na případné molekulárně genetické vyšetření a vyšetření migrace osoby byly odebrány 4 zuby, dva z toho se silným zubním kamenem, na radiokarbonové datování byla odebrána pravá kost patní, na izotopové vyšetření způsobu výživy byl odebrán zlomek žebra.

HROB 6

kostra dospělého jedince (obr. 16)

LEBKA (obr. 17–18)

Z lebky se zachovala téměř úplná mozkovna a dolní čelist. Mozkovna je střední stavby, se středně vyvinutými svalovými úpony. Čelo je silně ustupující, temeno opisuje plynulý oblouk, týl lebky je klenutý. Vertikální obrys mozkovny i čelní obrys lebky s dolní čelistí je vejčitý. Velký týlní otvor je elipsovitý. Nad kořenem nosu je zřetelný krátký úsek přídatného nadnostního švu (sutura

Obr. 16. *Zachovalost kosterních pozůstatků jedince z hrobu č. 6.*

supranasalis). Dolní čelist středně vysoká, celkově střední stavby se silnými svalovými úpony. Bradový hrbol je pyramidálně vyvýšen a z boku je středně vystupující. Úhly dolní čelisti jsou drsné a zřetelně vybočené. Týlní obrys mozkovny je bombovitý. Velký týlní otvor je oválný. Dolní zubní oblouk je spíše parabolický. Obě první stoličky byly ztraceny během života, spolu s prvním pravým třenovým zubem, který byl ztracen nejpozději. Na jeho místě je ještě stopa po zubním lůžku. Všechny zachované zuby jsou ale bez kazu. V přední části zubního oblouku je městnání zubů, oba špičáky jsou z oblouku vysunuty poněkud zevně. Na zadní straně předních zubů je silný zubní kámen. Na přední hranici zubních lůžek předních zubů je plynulý kostěný val, jehož vytvoření se pokládá za projev chronického zánětu dásní. Na základě zjištěných rozměrů je mozkovna středně dlouhá, středně široká a středně vysoká. Podle hodnot příslušných indexů jde o mozkovnu krátkolebou (brachykranní), vysokou (hypsikranní) a středně širokou (metriokranní). Glabela je silně vytvořena, stejně jako nadoboční oblouky, okraje očnic jsou střední, čelní hrboly jsou slabé. Zevní týlní hrbol je výrazný. Bradavkové výběžky (processus mastoidei) jsou silné, nadbradavkové hrany (cristae supramastoideae) jsou zřetelné, jařmové oblouky jsou silné a předkloubní hrbolky (tubercula praearticularia) velké. Na lebce tedy převažují mužské pohlavní znaky. Na zevní straně mozkovny jsou zbytky švů ještě viditelné, na vnitřní straně mozkovny jsou již švy zarostlé. Obrus zachovaných zubů odpovídá věku 40–50 let.

Na jazylce je přirostlý levý velký roh, pravý velký roh byl s jejím tělem spojený chrupavkou. V hrobě se nacházela i chrupavka štítná. Stav jejího zkostnatění odpovídá přibližně věku 40–50 let.

PÁTEŘ

Z páteře se zachovalo jen několik obratlů. Jsou zde první dva krční obratle, atlas a čepovec, tři sousední střední hrudní obratle, zbytky těla asi dolního hrudního obratle a jeden bederní obratel, pravděpodobně čtvrtý. Atlas má střední stavbu. Na jamce pro zub čepovce (fovea dentis) jsou artrotické změny a celá jamka je výrazně rozšířena plochým kostěným výrůstkem o délce asi 5 mm. Otvory příčných výběžků (foramina processuum transversorum) jsou uzavřené. Na ostatních obratlích jsou známky degenerativních změn jejich těl (spondylosis) ve středním stupni. Křížová kost se zachovala ve zlomcích. Je evidentně složena z pěti obratlů, je ve tvaru dvouramenného trojúhelníka a málo zakřivená.

ŽEBRA

Z žeber se zachovalo jen několik zlomků střední stavby. Na kloubních ploškách nejsou známky artrózy v žebropáteřních kloubech.

KOSTI HORNÍCH KONČETIN

Klíční kosti jsou střední stavby a středně zakřivené. Mají silně vytvořené svalové úpony. Na jejich hrudních koncích jsou známky artrózy. Z lopatek se zachovala část levé, z pravé lopatky pouze malý zlomek. Kolem kloubní jamky levé lopatky je vytvořen souvislý kostěný lem v důsledku artrózy ramenního kloubu. Pravá pažní kost má odlomenou hlavici a poškozený dolní konec. Jinak se zdají být pažní kosti symetrické, bez známek stranové dominance končetiny. Jejich svalové úpony jsou spíše střední. Kosti předloktí jsou neúplné, ale symetrické. V nálezu je i levá druhá záprstní kost.

PÁNEV

Kosti pánevní jsou ve zlomcích, ale zdají se být symetrické. Jsou střední stavby. Z pravé chybí především kost stydká. Levá je rozlomená na dvě části, které nelze spojit. Sedací zářezy jsou asymetrické a úzké. Oboustranně jsou vyvinuty hrbolky pro úpony hruškovitých svalů. Předbolcovité žlábky nejsou vytvořeny a boltcovité kloubní plochy jsou zalomené do pravého úhlu. Podstydký úhel je ostrý. Jámy kyčelních kloubů jsou velké. Vývoj sponových ploch na kostech stydkých (facies syphisiales) odpovídá věku 40–50 let.

KOSTI DOLNÍCH KONČETIN

Kosti stehenní jsou dobře zachovalé, symetrické a střední stavby. Na hranicích hlavic a krčků jsou vpředu i vzadu vytvořeny oválné kostní jizvy s obnaženou trámčitou kostí (obr. 19), svědčící o častém silovém pohybu v kyčelních kloubech. V chocholíkových jamách (fossae trochantericea) jsou drobné hrotité kostěné výrůstky, které jsou pokládány jen za varietu a nemají zřejmě žádný klinický význam. Kosti mají silně vyznačenou drsnou čárou (linea aspera). Na pravé kosti je tato drsná čára výrazně obloukovitě vyhnuta mediálně a vytažena do podoby kostního hřebene o výšce asi 9 mm. Je to v místech, kde se na kost upíná sval s názvem dlouhý přitahovač (musculus adductor longus). Změna na kosti mohla vzniknout častým silovým používáním tohoto svalu, například při jízdě na koni (obr. 20). Holenní kosti jsou symetrické. Na holenní drsnatině

mají vytvořené hrotité kostní výrůstky v podobě třásní. Na dolním okraji přední strany dolního konce obou kostí holenních jsou vytvořeny dvě přídatné kloubní jamky, které vznikají opakovaným extrémním ohýbání chodidla nahoru směrem k bérci (hyperdorziflexe, obr. 21). Na pravé lýtkové kosti je odlomená hlavička, jinak jsou lýtkové kosti symetrické. V nálezu je levá hlezenní a levá čtvrtá nártní kost.

ZÁVĚR

V hrobě č. 6 byl pohřben muž asi ve věku 40 až 50 let. Měl krátkolebou (brachykranní), vysokou (hypsikranní) a středně širokou (metriokranní) mozkovnu, střední kostru a výšku postavy kolem 167 cm. Trpěl kazivostí zubů a zřejmě i chronickým zánětem dásní. Měl silnou artrózu ve středovém nosičočepovcovém kloubu (articulatio atlantoaxialis mediana) a degenerativní změny těl obratlů (spondylosis) krční, hrudní a bederní páteře středního stupně. Trpěl počínající artrózou ramenních kloubů.

Na případné molekulárně genetické vyšetření a vyšetření migrace osoby byly odebrány 3 zuby, z toho levá C2 se silným zubním kamenem, pravá M2 a levá M1, na radiokarbonové datování byla odebrána pravá kost hlezenná, na izotopové vyšetření způsobu výživy byl odebrán zlomek žebra.

CELKOVÝ ZÁVĚR

Při první fázi archeologického výzkumu bývalého kostela sv. Alžběty v Jilemnici byly nalezeny dva hroby, které by spolu mohly souviset. Jednalo se o pohřeb 30–40leté ženy a 1 ½ ročního dítěte. Určením věku dítěte se dokázalo, že nešlo o smrt při porodu. Zda jde o pohřeb dítěte s matkou, může prokázat až molekulárně genetické vyšetření. V druhé fázi archeologického výzkumu byly objeveny další čtyři hroby. Jeden (hrob č. 3) byl prázdný a nacházely se v něm jen jednotlivé kosti různých jedinců ze zásypu. V třech dalších hrobech (hrob č. 4–6) v presbytáři se nacházely tři kostry dospělých jedinců. Hroby jsou datovány do 14. století. Podle uložení koster v kostele by se podle mínění archeologa mohlo jednat o Valdštejny. Proto byla průzkumu nalezených koster věnována mimořádná pozornost. Na dotaz genealoga, o které jedince by mohlo jít, přišla odpověď, že počátek rodokmenu Valdštejnů je do velké míry „mytický" a tudíž podle něj není možno zcela spolehlivě zjistit jednotlivé příslušníky rodu z této doby. Antropologický průzkum odhalil, že se jedná o tři kostry dospělých mužů, zemřelých v pokročilém maturním věku. Bohužel, u všech tří jedinců byly velmi poškozené obličeje, a tudíž nelze rekonstruovat jejich

podobu. V budoucnu by se mělo především na základě molekulárně genetické analýzy zjistit, zda tito muži nebyli příbuzní. Na základě morfologických znaků na kostře se příbuzenství jedinců nedalo určit, a tudíž byly ze všech koster před jejich opětovným pohřbením odebrány vzorky na analýzu DNA a případně na zjištění migrace jedinců během života. Je ale třeba si uvědomit, že pohřbení jedinci mohou být také příbuzní sešvagřením, a tudíž jejich nepokrevné příbuzenství nelze prokázat. Výsledky analýzy DNA u těchto jedinců by byly velmi významné pro jejich porovnání s výsledky DNA jiných příslušníků rodu Valdštejnů, kteří mohou být zkoumáni v budoucnu. V současnosti se provádí u těchto jedinců analýza způsobu výživy.

Poznatky o fyzickém a zdravotním stavu zkoumaných jedinců jsou uvedené v příslušných závěrech o výzkumu jednotlivých hrobů. U všech tří pohřbených mužů se ale navíc nacházejí i změny na kostrách, které jsou mnohými antropology považovány za adaptace na častou jízdu na koni.[5]

U prvního jedince (hrob č. 4) je na horním konci pravého sedacího hrbolu je plochý kostěný výrůstek v místě úponu poloblanitého svalu (musculus semimembranosus), který umožňuje unožení stehna, ohnutí kolena a vnitřní rotaci lýtka. Také na levé kosti jsou na sedacím hrbolu podobné drobnější kostěné výrůstky. Vznikly nadměrnou zátěží tohoto svalu. Na předních stranách hranic hlavic a krčků jsou oválné plaky, které svědčí o častém silovém pohybu v kyčelních kloubech. Navíc je zde vertikální protažení jam kyčelních kloubů.

U druhého jedince (hrob č. 5) jsou na zevních okrajích jam kyčelních kloubů rýhy rovnoběžné s okraji jam, které svojí polohou odpovídají poloze plaků na předních stranách krčků stehenních kostí při přednožení dolní končetiny v kyčelním kloubu. Kromě toho oboustranně z obou konců půlměsíčité kloubní plochy (facies lunata) v jamách kyčelních kloubů vyrůstají oboustranně hrotité výrůstky o délce až 10 mm. Jde o zkostnatění příčného vazu kyčelní jámy (ligamentum transversum acetabuli). Tyto změny na pánevních kostech svědčí o stálém namáhání kyčelních kloubů. Na předních stranách krčků jsou oválné plaky v podobě kostních jizev, které svědčí o častém silovém extrémním pohybu v kyčelních kloubech.

U třetího jedince (hrob č. 6) jsou na hranicích hlavic a krčků vpředu i vzadu vytvořeny oválné kostní jizvy s obnaženou trámčitou kostí, svědčící o častém silovém pohybu v kyčelních kloubech. Zadní jizvy se někdy přímo

---

5 BAILLIF-DUCROS, C., TRUC, M.-C., PARESYS, C., AND VILLOTTE, S. *Approche méthodologique pour distinguer un ensemble lésionnel fiable de la pratique cavalière.* Exemple du squelette de la tombe 11 du site de «La Tuilerie» à Saint-Dizier (Haute-Marne), vi e siècle. Bull Mém Soc Anthropol Paris 24 (1-2) 2012, s. 25-36.

nazývají „reiterfasete" (jezdecké fasety), protože jejich výskyt byl pozorován na nomádských populacích, přesunujících se na koních. Stehenní kosti mají silně vyznačenou drsnou čárou (linea aspera). Na pravé kosti je tato drsná čára výrazně obloukovitě vyhnuta mediálně a vytažena do podoby kostního hřebene o výšce asi 9 mm. Je to v místech, kde se na kost upíná sval s názvem dlouhý přitahovač (musculus adductor longus). Změna na kosti vznikla častým silovým používáním tohoto svalu na pravé končetině. Na dolním okraji přední strany dolního konce obou kostí holenních jsou vytvořeny dvě přídatné kloubní jamky, které vznikají opakovaným extrémním ohýbáním chodidla nahoru směrem k bérci (hyperdorziflexe).

Výzkum adaptací na kostře na jízdu na koni, stejně jako výzkum ostatních adaptací na kostře stále probíhá. Je limitován nedostatkem vhodných koster zemřelých, u kterých je známo fyzické zatížení během života. Ještě zdaleka nejsou tyto změny popsány natolik přesně, aby se z nich daly přesně zjistit poznatky o způsobu života, ale soubor znaků na zkoumaných kostrách hypotézu o „jezdcích na koni" umožňuje.[6]

KUŽELKA, Vítězslav: Anthropologische Ermittlungen von Knochenüberresten, die bei archäologischen Ausgrabungen im Areal des Schlossparks in Jilemnice bei der gotischen Kirche der hl. Elisabeth gefunden wurden

Während der ersten Phase der archäologischen Ausgrabungen von der ehemaligen Kirche der hl. Elisabeth in Jilemnice (Starkenbach) wurden zwei Gräber gefunden, die zusammenhängen könnten. Es handelte sich um die Beerdigung von einer 30-40-jährigen Frau und eines halbjährigen Kindes.

In der zweiten Phase der Ausgrabungen wurden weitere vier Gräber entdeckt. Das eine (Nr. 3) war nach der Exhumierung im Jahre 1788 leer und es befanden sich darin nur Einzelknochen von verschiedenen Einzelpersonen. In drei weiteren Gräbern (Nr. 4-6) im Presbyterium befanden sich drei Skelette von Erwachsenen, die dem 14. Jahrhundert zugeordnet wurden. Die anthropologische Analyse ergab, dass es sich um drei Skelette von erwachsenen Männern handelt, die in einem fortgeschrittenen erwachsenen Alter gestorben sind. Bei allen drei beerdigten Männern kamen Veränderungen an den Skeletten zum Vorschein, die von vielen Anthropologen als Adaptation auf häufige Pferdesattelfahrten betrachtet werden.

Bei allen drei Einzelpersonen waren die Gesichter sehr beschädigt und man kann somit nicht ihr Aussehen nachvollziehen. Aufgrund morphologischer Merkmale an den Skeletten konnte die Verwandtschaft der Einzelpersonen nicht bestimmt werden und es wurden deshalb von allen Skeletten Proben zu einer DNA-Analyse abgenommen.

---

[6] Velmi děkuji archeologovi z Muzea Českého ráje PhDr. Janu Prostředníkovi za vzornou spolupráci při výzkumu, která umožnila studovat zkoumané kosterní pozůstatky již „in situ" v hrobech.

NÁLEZY ZVÍŘECÍCH KOSTÍ Z JILEMNICE

Lenka Kovačiková

ARCHEOZOOLOGICKÉ NÁLEZY Z TZV. ZAHRADNÍHO DOMU

Soubor 298 zvířecích kostí a zubů byl získán v roce 2016 při záchranném archeologickém výzkumu ve východní části zámeckého parku v Jilemnici (okr. Semily), v místě tzv. zahradního domu (st. p. 59).[1] Vybíraný osteologický materiál, který byl velmi často promísen s kosterními pozůstatky lidí, byl datován na základě keramiky do několika období.[2] Kosterní nálezy (tab. 1) pocházely z období vrcholného a pozdního středověku (VS1-VS2; 4 % všech kostí), vrcholného a pozdního středověku až novověku (VS1/2-NO1; 30,9 % kostí) a novověku (NO1-2; 1,7 % kostí). U majoritní části souboru (63,4 % nálezů) nelze vyloučit, že se jedná o pozůstatky recentní fauny (VS1/2-REC, NO1-REC; tab. 1), proto tato část souboru nebyla podrobně hodnocena.

Mezi určenými nálezy (173, tj. 58,1 % všech kostí ze všech období) byly zastoupeny jak domestikované formy některých zvířat, tak volně žijící druhy (tab. 1). Dle množství osteologického materiálu se ukazuje, že nejběžnějším hospodářským zvířetem byl skot (*Bos taurus*), který je doložen od vrcholného středověku po současnost. Vedle něj, ač méně často, se v souboru objevují kosti ovcí nebo koz (*Ovis/Capra*), prasat domácích (*Sus domesticus*) nebo dvou zástupců hospodářské drůbeže – kura domácího (*Gallus domesticus*) a husy do-

[1] ZAV 216/2016, IDAV: 68708.

[2] K archeologickému výzkumu a datování kontextů podrobně PROSTŘEDNÍK, Jan a kol. *Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu. Jilemnice (okr. Semily) – „Archeologický výzkum zahradního domu na st. p. 59 v areálu jilemnického zámku".* ZAV 1 (548), ZAV 216/2016, IDAV: 68708; *„Obnova pivovarského domu a přilehlých ploch na p.p.č 57/1 a terénní úpravy na p.p.č. 57/2 a 57/3".* ZAV 2 (549) ZAV 217/2016, IDAV: 68709. Svazek 5. 09/2016-05/2017. Archiv nálezových zpráv Muzea Českého ráje v Turnově.

mácí (*Anser domesticus*). Ojediněle byly zachyceny kosti koně domácího (*Equus caballus*) nebo lovených savců – prasete divokého (*Sus scrofa*)[3] a zajíce polního (*Lepus europaeus*). Součástí archeozoologického souboru byly také kosti psa (*Canis familiaris*), které náležely jednomu jedinci.[4] Pro úplnost je potřeba dodat, že určeno nebylo 125 kostí (tj. 41,9 %; tab. 1). Tyto nálezy obvykle dosahovaly velikosti fragmentu, neobsahovaly specifické determinační znaky nebo byly poškozeny zvětráváním. Většinou se jednalo o zlomky kostí blíže neurčených savců, v jednom případě ptáka.

VRCHOLNÝ A POZDNÍ STŘEDOVĚK (VS1-VS2)

Pět nálezů skotu uložených v depozitech 116 a 150 bylo původem ze třech jedinců[5] – dvou telat, přičemž jedno nežilo déle než tři měsíce,[6] a jednoho dospívajícího tura ve věku 26-36 měsíců.[7] Mezi nálezy nechyběly fragmenty čelistí, stehenní kosti, patní kosti nebo článek prstu. Zlomek rohového výběžku patřící ovci nebo koze a necelá čelní kost prasete (obojí depozit 150) rovněž dokládají porážku ještě tělesně nedospělých jedinců.

NOVOVĚK (NO1-2)

Záseky a zářezy na žebru prasete (depozit 106) lze spojit s vyčleňováním pečeně a odkrajováním plátků kotlety. Délka takto řeznicky zasaženého žebírka byla necelých 8 cm, což je ve shodě s dělením masa v současnosti. Kromě žebra byla nalezena ještě část pánve (depozit 115), která patřila druhému, taktéž dospívajícímu/dospělému praseti. Také registrovaný zásek na sedací kosti ovce/kozy (depozit 102) svědčí o zpracování masa.

---

3 Prasata divoká a domácí byla rozlišena podle rozměrů některých kostí, a to na základě studie ROWLEY-CONWY, Peter a kol. *Distinguishing wild boar from domestic pigs in prehistory: a review of approaches and recent results*. Journal of World Prehistory 25 (1). 2012, s. 1–44.

4 Podrobnější informace o skeletu psa jsou uvedeny v kapitole *Kostra psa v sondě 13* (VS1/2-REC).

5 Výsledky kvantifikace osteologických nálezů jsou v textu prezentovány dvěma způsoby, jako NISP (počet určených kostí, zubů a jejich fragmentů příslušného taxonu), přičemž jeden nález, ač mnohdy viditelně rozpadlý na více fragmentů, byl započítán jako jeden element, a MNI (nejmenší počet jedinců), kdy byla kromě vztahu příslušného nálezu k archeologickému kontextu, zohledňována také anatomie, strana a velikost kosti, pohlaví a úmrtní věk jedince.

6 Porážkový věk hospodářských zvířat byl odhadován na základě načasování prořezání a výměny zubů nebo intenzity jejich opotřebení, zde na základě studie HIGHAM, C. F. W. *Stock rearing as a cultural factor in prehistoric Europe*. Proceedings of the Prehistoric Society 33. 1967, s. 84-106.

7 Věk skotu určen dle LEGGE, A. J. *Excavations at Grimes Graves, Norfolk 1972-1976. Fascicule 4: Animals, Environment and the Bronze Age economy.* London: British Museum Press, 1992. ISBN 9780714113999.

VRCHOLNÝ A POZDNÍ STŘEDOVĚK AŽ NOVOVĚK (VS1/2-NO1)

Nadpoloviční většinu určených kostí z tohoto časového rozmezí (37, tj. 66,1 %; tab. 1), které se však překrývá s výše uvedenými obdobími (VS1-VS2, NO1-2), tvořily kosterní pozůstatky skotu. Z nich se nejčastěji objevovaly zlomky horních a dolních čelistí a zubů (51,4 % všech nálezů skotu v tomto období). Ocasní obratle, kosti patní, hleznové, záprstní nebo nártní (tzv. nožiny), které jsou obvykle považovány za odpadní části a jsou separovány již při opracování povrchu těla hned po zabití a vykrvení zvířete, zaujímaly 24,3 %. Připočtemeli k nim již zmíněné čelisti a zuby, ukazuje se, že soubor je tvořen především kostmi s žádným nebo nízkým podílem masa (75,7 %), navíc oddělených ještě předtím, než započne samotné dělení jatečně upraveného těla zvířete na menší celky. Na kosti z nutričně hodnotných partií těla, např. obratle, lopatky nebo stehenní kosti, pak odkazovala jen necelá čtvrtina nálezů (24,3 %). Poměr odpadních kostí vůči těm, na něž se upíná více svaloviny, byl 3 : 1. To nasvědčuje tomu, že v místě zahradního domku byly ukládány převážně kosti odloučené ihned po porážce. Maso určené k dalšímu zpracování a následné kuchyňské úpravě bylo přemístěno jinam. Na některých kostech skotu se dochovaly řeznické záseky, např. na dolní čelisti, stehenní, kyčelní, patní nebo hleznové kosti. Ke konzumaci bylo využíváno nejen maso mladých turů (v některých případech i několikaměsíčních), ale také starších zvířat s klesající užitkovostí. Podle zubů bylo stanoveno minimálně osm turů domácích, kteří se dožili různého věku: 1-3 měsíce (1 ks), 15-26 měsíců (3 ks), 3-6 let (1 ks) a nejméně 8 let (3 ks).[8]

Ze šesti evidovaných kostí ovcí/koz náležely dvě ovci,[9] u zbylých čtyř nevíme, zda byly původem z ovce nebo kozy. Přítomnost kozy tedy jednoznačně doložena nebyla. Vyšší zastoupení kostí odpadních (např. nártní nebo hleznová kost), oproti těm z masitých částí těla (např. vřetenní a holenní kost), vyjádřeno poměrem 2 : 1, připomíná distribuci anatomie popsanou již u skotu. Poráženy byly zejména dospívající až dospělé ovce (kozy). Rovněž se ukazuje, že

---

[8] Determinováno dle HIGHAM, C. F., *Stock rearing as a cultural factor in prehistoric Europe,* s. 84–106, a LEGGE, A. J., *Excavations at Grimes Graves, Norfolk 1972-1976. Fascicule 4: Animals, Environment and the Bronze Age economy.* London: British Museum Press, 1992.

[9] Odlišení ovcí a koz bylo provedeno podle morfologických znaků na některých kostech uvedených ve studii: ZEDER, M. A. – LAPHAM, H. A. *Assessing the reliability of criteria used to identify postcranial bones in sheep, Ovis, and goats, Capra.* Journal of Archaeological Science, 37. 2010, s. 2887–2905, a s pomocí některých rozměrů porovnaných se SALVAGNO, L. – ALBARELLA, U. *A morphometric system to distinguish sheep and goat postcranial bones.* PloS ONE 12(6): e0178543. 2017.

některé kosti sloužily jako surovina k výrobě nástrojů. Příkladem je značně poškozený fragment nártní kosti (depozit 157), dlouhý 50,3 mm a široký 12,8 mm, lehce ohlazený z vnější i vnitřní strany.

Z hospodářských zvířat byla potvrzena nejméně tři prasata domácí, přičemž článek prstu jednoho z nich (depozit 153) byl okousán psem. Nejednalo se ale o ojedinělé pozorování, neboť otisky psích zubů se dochovaly i na jiných zbytcích, např. lopatce skotu. Zbylé nálezy prasat (vřetenní a sedací kost), které byly původem ze dvou jedinců starších jednoho roku,[10] nevykazovaly známky okusu ani stopy po činnosti řezníka.

K pozůstatkům nejméně dvou dospělých koní je řazeno žebro (depozit 152) a nártní kost (depozit 129).

Tab. 1. *Základní kvantifikace osteologických nálezů objevených v místě zahradního domku v Jilemnici.*

Zahradní domek	**VS1-VS2**	**VS1/2-NO1**	**NO1-2**	**VS1/2-REC**	**NO1-REC**	**Celkem**
Skot (Bos taurus)	5	37		24	1	**67**
Kůň (Equus caballus)		2				**2**
Prase dom. (Sus domesticus)		3	2	2	1	**8**
Ovce (Ovis aries)		2		1		**3**
Ovce/koza (Ovis/Capra)	1	4	1	8		**14**
Pes (Canis familiaris)		2			63*	**65**
Prase divoké (Sus scrofa)		1		1		**2**
Prase (Sus sp.)	1					**1**
Zajíc polní (Lepus europaeus)		1		3		**4**
Zajíc/králík (Lepus/Oryctolagus)				1		**1**
Kur domácí (Gallus domesticus)		3				**3**
Husa domácí (Anser domesticus)		1		2		**3**
Celkem (určeno)	**7**	**56**	**3**	**42**	**65**	**173**
Velký savec	1	15	1	28	3	**48**
Střední savec	2	2		12		**16**
Neurčený savec	2	19	1	37	1	**60**
Neurčený pták				1		**1**
Celkem (neurčeno)	**5**	**36**	**2**	**78**	**4**	**125**
Celkem	**12**	**92**	**5**	**120**	**69**	**298**

Poznámka k tabulce: VS1-VS2 (vrcholný středověk 1-2), VS1/2-NO1 (vrcholný středověk 1/2 - novověk 1), NO1-2 (novověk 1-2), VS1/2-REC (vrcholný středověk 1/2 - současnost), NO1-REC (novověk 1 – současnost). Hvězdičkou je označena přítomnost skeletu jednoho jedince.

[10] SILVER, I. A. The ageing of domestic animals. In: BROTHWELL, D. – HIGGS, E. S. *Science in Archaeology*, s. 283–302. London: Thames and Hudson, 1969.

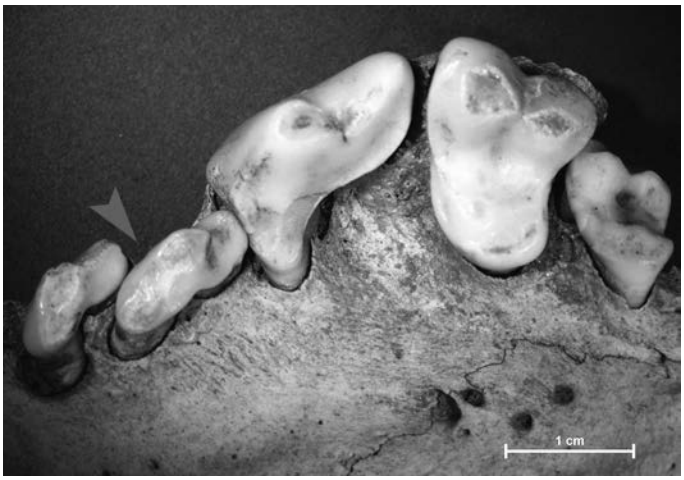
Dospělého věku se dožili také dva psi prokázaní špičákem (depozit 117) a třenovým zubem (depozit 129). Opotřebení těchto zubů odkazuje na psy rozdílného stáří (mladšího a staršího pěti let).[11]

Na vzrostlejší plemeno kura domácího ve vrcholném středověku, a především v novověku, na jehož mohutnější kosti se upínalo více svaloviny, než tomu bylo u starších plemen, odkazovaly některé dlouhé kosti končetin (*humerus*, *ulna*, *tibiotarsus*) kura domácího z depozitu 153. Kloubní zakončení jedné z těchto kostí navíc prozrazuje porcování masa. Obdobné pozorování bylo učiněno také u husy domácí (*carpometacarpus*, depozit 153).

Z kostí lovených zvířat jsou k dispozici část lebky prasete divokého (depozit 129) a pažní kost zajíce (depozit 152). Zástupci obou druhů byli zabiti v dospělém věku.

KOSTRA PSA V SONDĚ 13 (NO-REC)

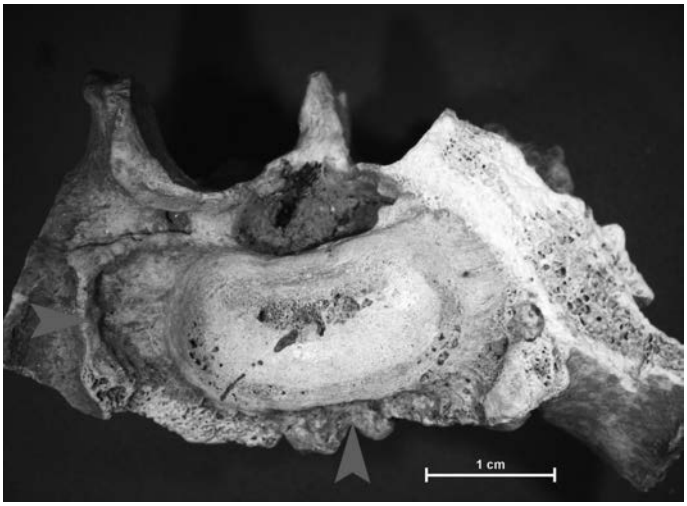
Při archeologickém výzkumu sondy 13 (depozit 100 a 139) byl objeven skelet psa rozpadlý na 63 elementů (tab. 1)[12] a zcela jistě se jednalo o jednoho jedince.

Obr. 1. *Zkrácená horní čelist psa (Canis familiaris) se vzájemně se překrývajícími třenovými zuby.*

[11] HORARD-HERBIN, M. P. Dog management and use in the Late Iron age: the evidence from the gallic site of Levroux (France). In: CROCKFORD, S. J. (ed.). *Dogs Through Time: An Archaeological Perspective.* Proceedings of the 1st ICAZ Symposium on the History of the Domestic Dog. Eight Congress of the International Council for Archaeozoology (ICAZ 98). August 23-29, 1998, Victoria, B. C. Canada. BAR International Series 889, 2000, s. 115-121.

[12] Kosti psa byly rozděleny do čtyř sáčků: 168, 172, 174 a 175.

Obr. 2. *Křížová kost psa (Canis familiaris) s kostními výrůstky, tzv. osteofyty v kranioventrální části, které mohly vzniknout v důsledku spondylózy páteře.*

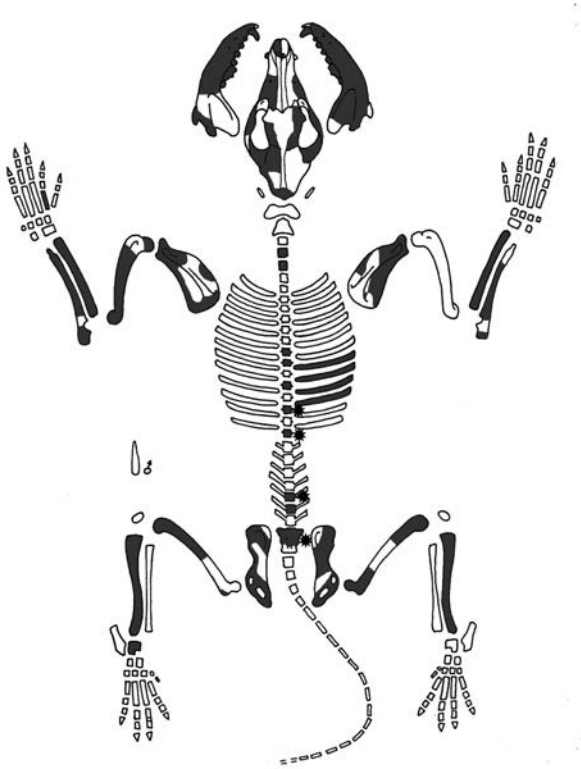
Kromě kostí této psovité šelmy se v sondě 13 vyskytovaly také lidské kosterní pozůstatky, zbytky kostí skotu, ovce, prasete domácího i divokého, zajíce, husy nebo zlomky keramiky, skla či kachlí.[13] Disartikulovaná kostra psa, která se nacházela nad hrobem ženy a dítěte (hrob 1 a 2; depozit 150), nebyla kompletní. Nedochovala se větší část žeberní krajiny, krajiny zápěstí, záprstí a prstů. Rovněž chyběly všechny ocasní obratle, většina hrudních a bederních obratlů a některé dlouhé kosti končetin (obr. 3). Mnohé kosti byly značně fragmentární, např. lebka nebo žebra. Stav dentice signalizoval, že se jednalo o staršího jedince, jehož věk překročil pět let.[14] Průměrná hodnota kohoutkové výšky se pohybovala kolem 48 cm[15] a byla vypočítaná s pomocí délky holenní kosti

---

[13] PROSTŘEDNÍK, J. a kol., 2017. *Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu. Jilemnice (okr. Semily) – „Archeologický výzkum zahradního domu na st. p. 59 v areálu jilemnického zámku".* ZAV 1 (548), ZAV 216/2016, IDAV: 68708; *„Obnova pivovarského domu a přilehlých ploch na p. p. č 57/1 a terénní úpravy na p.p.č. 57/2 a 57/3".* ZAV 2 (549) ZAV 217/2016, IDAV: 68709. Svazek 5. 09/2016-05/2017. Archiv nálezových zpráv Muzea Českého ráje v Turnově.

[14] Odhad věku proveden na základě dvou studií: HORARD-HERBIN, M. P. Dog management and use in the Late Iron age: the evidence from the gallic site of Levroux (France). In: CROCKFORD, S. J. (ed.). *Dogs Through Time: An Archaeological Perspective. Proceedings of the 1st ICAZ Symposium on the History of the Domestic Dog. Eight Congress of the International Council for Archaeozoology (ICAZ 98). August 23-29, 1998, Victoria, B.C. Canada. BAR International Series 889. 2000, s. 115-121,* a HABERMEHL, K.-H. *Die Altersbestimmung bei Haus- und Labortieren.* 2. Auflage. Berlin-Hamburg: Verlag Paul Parey, 1975.

[15] K výpočtu kohoutkové výšky psa byl využit Koudelkův koeficient převzatý ze studie DRIESCH, A., von den – Boessneck, J. *Kritische Anmerkungen zur Widerristhöhenberechnung aus Längenmassen vor-und frühgeschichtlicher Tierknochen.* BLV 22 (4), s. 325–348. München 1974.

Obr. 3. *Kosti psa (Canis familiaris), které byly získány při archeologickém výzkumu realizovaném v místě tzv. zahradního domu. Studované nálezy jsou označeny černou barvou. Symbol hvězdičky je umístěn u obratlů páteře, na nichž byly pozorovány patologické změny.*

(Gl=169 mm) a pravé a levé vřetenní kosti (Gl=149 mm a 147 mm).[16] Některé kosti předních končetin byly robustnější. Jednalo se o obě lopatky, pažní kost a proximální části loketních kostí. Ve srovnání s kostmi hrudních končetin nebyly diafýzy kostí pánevních končetin již tak silné. Tělo krčního obratle (VC4) bylo smáčknuté, což naznačuje kratší a osvalený krk. Třenové zuby horních čelistí (P^2-P^4) se vzájemně překrývaly (obr. 1). Důvodem bylo zkrácení obličejové části hlavy, konkrétně horní čelisti, patrové a řezákové kosti. Překryv zubů se týkal také dolních čelistí. Na základě dosažených pozorování lze zobecnit, že pes byl krátkolebý, statnější postavy a podobal se některému ze sou-

[16] Kosti dospělých zvířat byly měřeny dle DRIESCH, A., von den. *A guide to the measurement of animal bones from archaeological sites.* Bulletin 1. Cambridge Mass, Harvard University 1976.

časných služebních plemen, např. stafordšírskému teriérovi nebo americkému pitbulteriérovi. Pes neměl úplný trvalý chrup, projevila se u něj chudozubost (oligontia). V levé dolní čelisti zůstal nevyvinut první třenový zub a třetí stolička, a to včetně alveolů. Naopak, v pravé dolní čelisti se na pozici obou zmíněných zubů vyvinula lůžka a dochoval se i zárodek prvního třenového zubu. Na tělech některých hrudních a bederních obratlů (VT_{11}, VT_{13}, VL_5) a křížové kosti (obr. 2) osifikovala nová kostní tkáň, která má podobu výčnělků (osteofyty) a nezasahuje do obratlového otvoru. Osteofyty mohly vzniknout v důsledku spondylózy, degenerativního onemocnění páteře, jež postihuje meziobratlové prostory a je vyvoláno ztrátou tekutiny z meziobratlového disku. Spondylóza páteře, která se častěji vyskytuje u starších jedinců a některých plemen (např. boxerů), může být geneticky podmíněna [17] a může způsobovat bolesti zad nebo omezit mobilitu. Na kostech zkoumaného psa nebylo pozorováno ani traumatické poranění ani změny dokládající násilnou smrt, což nasvědčuje tomu, že uhynul přirozenou smrtí.

ARCHEOZOOLOGICKÉ NÁLEZY Z TERÉNNÍCH ÚPRAV NA P. P. Č. 57/2 A 57/3

Soubor čítající 93 kostí zvířat byl shromážděn v roce 2016 při obnově tarasní zdi u pivovarského domu a přilehlých ploch na p. p. č. 57/1 a při terénních úpravách na p. p. č. 57/2 a 57/3 v Jilemnici.[18] Více než polovina tohoto ručně vybíraného osteologického materiálu (54,3 %) byla datována podle keramiky do rozmezí pozdního středověku až novověku (VS2-NO1 a NO1-2, tab. 2).[19] Zbylou část souboru (tj. 45,7 % nálezů) tvořily zbytky kostí možného recentního původu (NO1-REC, tab. 2). Určitelnost souboru jako celku byla nadpoloviční (58 nálezů, tj. 62,4 %). Kromě skotu (*Bos taurus*), jehož kosti patřily k těm převažujícím, byla pouze skromným počtem nálezů reprezentována další domácí zvířata – prase domácí (*Sus domesticus*), ovce nebo koza (*Ovis/Capra*) a kočka domácí (*Felis catus*). Mezi zástupci lovné zvěře se vyskytovali jelen lesní (*Cervus elaphus*), srnec obecný (*Capreolus capreolus*) a zajíc polní (*Lepus europaeus*).

---

[17] CARNIER, P. a kol. *Prevalence of spondylosis deformans and estimates of genetic parameters for the degree of osteophytes development in Italian Boxer dogs.* Journal of Animal Science 82(1). 2004, s. 85-92.

[18] ZAV 217/2016, IDAV: 68709.

[19] K archeologickému výzkumu a datování kontextů podrobně PROSTŘEDNÍK, J. a kol. 2017: *Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu. Jilemnice (okr. Semily) – „Archeologický výzkum zahradního domu na st. p. 59 v areálu jilemnického zámku".* ZAV 1 (548), ZAV 216/2016, IDAV: 68708; *„Obnova pivovarského domu a přilehlých ploch na p.p.č 57/1 a terénní úpravy na p. p. č. 57/2 a 57/3".* ZAV 2 (549) ZAV 217/2016, IDAV: 68709. Svazek 5. 09/2016-05/2017. Archiv nálezových zpráv Muzea Českého ráje v Turnově.

Tab. 2. *Základní kvantifikace osteologických nálezů objevených v Jilemnici při terénních úpravách.*

Terénní úpravy	VS2-NO1	NO1-2	NO1-REC	Celkem
Skot (Bos taurus)	2	25	12	39
Prase dom. (Sus domesticus)			3	3
Prase (Sus sp.)		1		1
Ovce/koza (Ovis/Capra)		1		1
Kočka domácí (Felis catus)	1			1
Jelen lesní (Cervus elaphus)		4	2	6
Srnec obecný (Capreolus capreolus)			3	3
Zajíc polní (Lepus europaeus)		1	3	4
Celkem (určeno)	**3**	**32**	**23**	**58**
Velký savec	1	13	4	18
Střední savec		3	3	6
Neurčený savec		2	7	9
Neurčený pták			2	2
Celkem (neurčeno)	**1**	**18**	**16**	**35**
Celkem	**4**	**50**	**39**	**93**

Poznámka k tabulce: VS2-NO1 (pozdní středověk – novověk 1), NO1-2 (novověk 1-2), NO1-REC (novověk 1 – současnost).

POZDNÍ STŘEDOVĚK AŽ NOVOVĚK (VS2-NO1)

Z období pozdního středověku až novověku (VS2-NO1) byly určeny pouze tři nálezy – necelá stehenní kost dospělé kočky domácí (depozit 135) a zlomek stehenní kosti a žebra z přední poloviny hrudníku skotu (rovněž depozit 135). Na uvedeném žebru tura byl pozorován příčný zásek.

NOVOVĚK (NO1-2)

Mezi kostmi zvířat z období novověku (NO1-2; sonda 10, depozit 133), jež tvořily 53,8 % všech nálezů objevených při terénních úpravách, byly potvrzeny výhradně zbytky savců – převážně skotu (78 % NISP[20]), jelena lesního (12,5 % NISP), prasete, ovce nebo kozy a zajíce polního. Posledně tři jmenovaní jsou doloženi pouze jediným nálezem. V depozitu 133 byly obsaženy hlavně kosti skotu z nutričně hodnotných částí těla, např. kýty nebo boku. Jejich poměr vůči kostem odpadním byl 2,1 : 1. Na jejich povrchu byla často evidovány také

[20] NISP (počet určených kostí, zubů a jejich fragmentů v souboru).

zářezy a záseky (48 % všech kostí skotu), jež odhalují zpracování hovězího masa. Jednalo se např. o záseky na žebrech, stehenních nebo pánevních kostech. Skot, potvrzený nejméně čtyřmi jedinci, byl zabíjen ve velmi mladém (nejdříve ve třech měsících) i v dospělém věku.[21] Na možný lov jelenů (dospívajících jedinců i dospělců) ukazují zbytky bederního obratle, článků prstů a nártní kosti. Přímý doklad porcování zvěřiny však není k dispozici. Kromě fragmentu kyčelní kosti dospělého zajíce a holenní kosti ovce/kozy je v souboru doloženo také do černa spálené žebro prasete. Zbylé nálezy fauny v depozitu 133 již spáleny nebyly.

KOVAČIKOVÁ, Lenka: Fund von Tierknochen aus Jilemnice

Insgesamt 391 Knochen und Zähne von Tieren wurden bei archäologischen Rettungsgrabungen auf der Stelle des sog. Gartenhauses (298 Fundstücke) und bei der Renovierung des Brauereihauses und der dazugehörigen Flächen auf der Grundstückparzelle Nr. 57/1 und bei den Geländearbeiten auf den Grundstückparzellen Nr. 57/2 und 57/3 (93 Fundstücke) gefunden. Datiert wurden sie in die Zeit des Hochmittelalters bis in die Neuzeit. Das Skelettmaterial aus dem sog. Gartenhaus enthielt Reste von Haustieren (Rind, Schwein, Schaf und Ziege, Pferd, Huhn und Hausgans) und zweier Vertreter von Jagdwild (Wildschwein und Feldhase). Die Vertretung der Anatomie von Nutztieren und der Charakter von Fleischhauereingriffen zeugen darüber, dass hier überwiegend die abgetrennten Knochen gesondert sofort nach der Tierschlachtung deponiert wurden, wobei das Fleisch zu der weiteren Verarbeitung wahrscheinlich anderswohin transportiert wurde. Zu der Konsumierung wurden sowohl Jungtiere (auch einige Monate alte Kälber), als auch ältere Tiere geschlachtet. Ein Bestandteil der Kollektion war auch ein nicht vollständiges Skelett eines älteren Hundes, das in der Sonde Nr. 13 gefunden wurde und über dem Grab der Frau mit dem Kinde (Gräber Nr. 1 und 2) platziert war. Am Hundeskelett wurden degenerative Wirbelsäuleerkrankungen und das Fehlen von mehreren Zähnen (Oligodontie) ermittelt. Die archäozoologischen Daten, die aus dem sog. Gartenhäuschen ermittelt wurden, unterschieden sich von den Daten aus dem Brauereihaus und von den dazugehörigen Flächen, denn dort wurden mehr Knochen von wertvollen Körperteilen erfasst, was den Ernährungswert betrifft, und auch mehrere Jagdwildarten (Hirsch, Rehbock und Hase). Bestätigt wurde ferner die Anwesenheit einer Hauskatze. Identisch in beiden Kollektionen überwogen Rinderknochen, nicht so oft erschienen Überreste von weiteren Huftieren.

---

[21] Determinováno dle HIGHAM, C. F.: *Stock rearing as a cultural factor in prehistoric Europe.* Proceedings of the Prehistoric Society 33. 1967, s. 84–106 a LEGGE, A. J.: *Excavations at Grimes Graves,* Norfolk 1972-1976. Fascicule 4: Animals, Environment and the Bronze Age economy. British Museum Press, London 1992.

ANALÝZA ROSTLINNÝCH MAKROZBYTKŮ A UHLÍKŮ Z ARCHEOLOGICKÉHO VÝZKUMU KOSTELA SV. ALŽBĚTY V JILEMNICI

Jan Novák

ÚVOD

V sezónách 2016 a 2017 proběhl v areálu jilemnického zámeckého parku archeologický výzkum, při kterém došlo k objevení nejstarší zděné stavby v Jilemnici – gotického kostela sv. Alžběty. Ten se z části nachází v hmotě zdiva tzv. zahradního domku ve východní polovině zámeckého areálu. Z archeobotanického pohledu zde byly studovány sondy 4, 11 a 13. Vzorky byly odebrány z vrstev datovaných do 13., 14. a 16.–17. století. V rámci záchranného archeologického výzkumu byly také odebrány vzorky z vrcholně středověké kulturní vrstvy a sídlištní jámy z období předcházející městské lokaci. Cílem článku je upozornit na výsledky analýzy rostlinných makrozbytků, dřev a uhlíků ze studované lokality.

LOKALITA

Studovaná lokalita se nachází v nadmořské výšce cca 470 m n. m. Převládajícím půdním typem v blízkém okolí je kambizem kyselá a pouze nehojně se v okolí vyskytuje i kambizem eutrofní a pseudoglej modální.[1] V blízkém okolí zkoumané lokality jsou jako potenciální přirozená vegetace[2] rekonstruovány kyselé bikové bučiny (as. *Luzulo-Fagetum*) a v nivě Jilemky lze předpokládat i frag-

[1] *Půdní mapa České republiky 1:50 000*. Praha: Agentura ochrany přírody a krajiny, Česká geologická služba, 2005.

[2] NEUHÄUSLOVÁ, Zdenka. *Mapa potenciální přirozené vegetace České republiky.* Praha: Academia, 2001. ISBN 80-200-0687-7.

menty potočního luhu – střemchové jasaniny (as. *Pruno-Fraxintum*). Kyselé bučiny jsou charakteristické převládajícím bukem lesním (*Fagus sylvatica*), hojným výskytem jedle bělokoré (*Abies alba*), smrku ztepilého (*Picea abies*) a příměsí dalších listnáčů: javoru klenu (*Acer pseudoplatanus*), dubu zimního (*Quercus petraea* s. lat.), dubu letního (*Q. robur*) či lípy srdčité (*Tilia cordata*). Střemchová jasenina (*Pruno-Fraxinetum*) bývá vázaná na nivy potoků a menších řek a je charakteristická hojným zastoupením olše lepkavé (*Alnus glutinosa*), jasanu ztepilého (*Fraxinus exelsior*), vrby křehké (*Salix fragilis*) a v nižším stromovém patře přítomností střemchy hroznovité (*Prunus padus*).

METODIKA

Analýza dřev, uhlíků a rostlinných makrozbytků se věnovala 11 vzorkům ze sondy 4 (7 vzorků), sondy 11 (2 vzorky), sondy 13 (2 vzorky), vrcholně středověké kulturní vrstvy (1 vzorek) a sídlištní jámy (1 vzorek). Vzorky byly separovány flotační metodou[3] s následným přebíráním reziduí po plavení. Pod stereoskopickou lupou byly tak prohlédnuty veškeré výplně předané k analýze. Vzorky byly přebírány v celém objemu.

Stav uhlíků a dřev byl z hlediska zachovalosti dobrý. Uhlíky byly determinovány standardní mikroskopií.[4] Jednotlivé zlomky byly lámány (příčný lom) a prohlíženy stereomikroskopem o zvětšení 40x na příčném lomu. Dále byl na plastelíně pomocí žiletky vytvořen podélný a tangenciální lom, který byl prohlížen mikroskopem při zvětšení do 250x.

VÝSLEDKY

ANALÝZA UHLÍKŮ

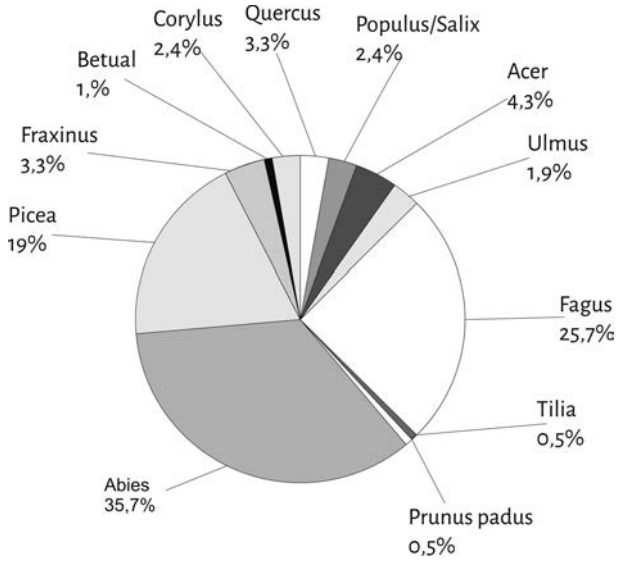
Celkem bylo provedeno 210 určení uhlíků a bylo zjištěno 12 druhů dřevin (tab. 1, obr. 1).

Velmi hojně byla zjištěna jedle bělokorá (*Abies alba*, procentické zastoupení 35,71 %), buk lesní (*Fagus sylvatica*, procentické zastoupení 25,7 %) a smrk zte-

---

[3] JONES, M. K. Sampling in Palaeoethnobotany. In: ZEOST, Willem van, Krystyna Wasylikowa et Karl-Ernst Behre. *Progress in Old World Palaeoethnobotany. A retrospective view on the occasion of 20 years of the International Work Group for Palaeoethnobotany.* Rotterdam/Brookfield: A. A. Balkema, 1991, 53–63. ISBN 90-6191-881-2.

[4] SCHWEINGRUBER, F. H. *Mikroskopische Holzanatomie. Formenspektren mitteleuropäischer Stamm- und Zweighölzer zur Bestimmung von rezentem und subfossilem Material.* 3. Aufl. Birmensdorf: Eidg. Forschungsanstalt für Wald, Schnee und Landschaft, 1978. ISBN 3-905620-02-2; THIEBAULT, Stephanie. *Charcoal Analysis. Methodological Approaches, Palaeological Results and Wood Uses.* Oxford: BAR International Series, 2002. ISBN 978-1841714431.

Obr. 1. *Celkové procentické zastoupení uhlíkových taxonů v analyzovaném souboru.*

pilý (*Picea abies*, procentické zastoupení 19 %). Z dalších dřevin byl zastoupen javor (*Acer* sp., procentické zastoupení 4,3 %), jasan (*Fraxinus* sp., procentické zastoupení 3,3 %), dub (*Quercus* sp., procentické zastoupení 3,3 %), vrba/topol (*Populus/Salix*, procentické zastoupení 2,4 %), líska obecná (*Corylus avellana*, procentické zastoupení 2,4 %) a jilm (*Ulmus* sp., procentické zastoupení 1,9 %). Nehojně byla zjištěna bříza (*Betula* sp., procentické zastoupení 1 %), lípa (*Tilia* sp., procentické zastoupení 0,5 %) a střemcha hroznovitá (*Prunus padus*, procentické zastoupení 0,5 %).

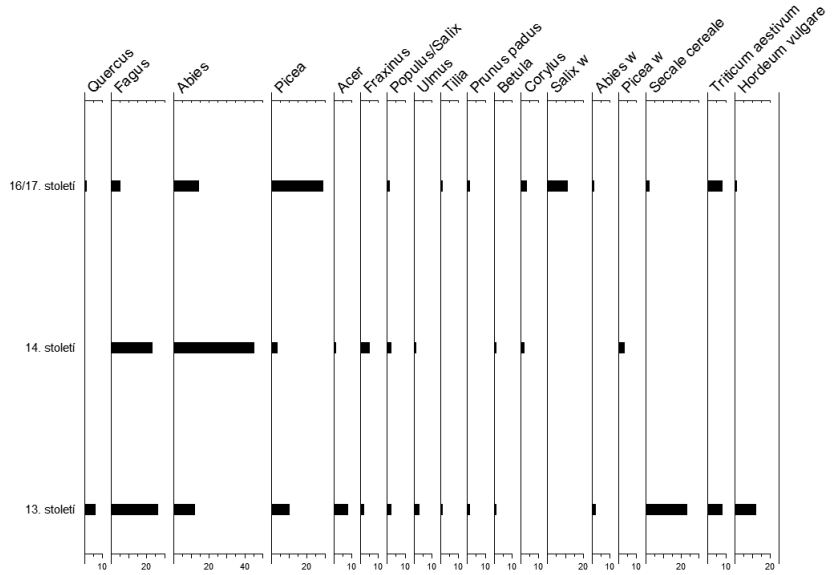
Vzorky pocházející z období předcházejícího městské lokaci (13. století) jsou charakteristické vyšší druhovou pestrostí uhlíků (11 taxonů dřevin, obr.2). Dominantní postavení mají uhlíky buku lesního, ale hojně je zastoupena i jedle bělokorá a smrk ztepilý, běžně dub (*Quercus* sp.), javor (*Acer* sp.), topol/vrba (*Populus/Salix*) a ojediněle i lípa (*Tilia* sp.), jasan ztepilý (*Fraxinus excelsior*), jilm (*Ulmus* sp.), bříza (*Betula* sp.) a střemcha (*Prunus padus*).

Vzorky pocházející z vrstev datovaných do 14. století jsou charakteristické velmi hojným zastoupením jedle bělokoré a běžným výskytem buku lesního. Druhová skladba dřevin je oproti staršímu období méně pestrá (9 druhů dřevin) a počty uhlíků listnatých dřevin (javor, jasan, topol/vrba, jilm, líska, bříza) jsou poměrně nízké.

Vzorky datované do 16. či 16./17. století jsou nápadné vyšším zastoupením smrku ztepilého. Uhlíky jedle bělokoré a buku lesního byly ve vzorcích z tohoto

Tab. 1. *Počty určení uhlíků v rámci jednotlivých vzorků.*

ZAV	vzorek		sonda	SJ	datace (stol.)	*Quercus*	*Populus/Salix*	*Acer*	*Ulmus*	*Fagus*	*Tilia*	*Prunus padus*	*Abies*	*Picea*	*Fraxinus*	*Betula*	*Corylus*
548	VZ1-2016	hrob č.1	13/2016	150	13.	1	2	3		1	1	1					
548	VZ2-2016	hrob č.1	13/2016	150	13.	2			1	2			5				
548	1	hrob č.3	4/2017	160/513	16.					1				1			
548	2	hrob č.5	4/2017	162/514	14.			1	1	21			37	1	5	1	2
548	3	exhumace zděné hrobky	4/2017	157	17. – 18.	1	1			4			14	30			3
548	4	pochozí rošt	4/2017	168	14.		2			2				2			
548	5	pochozí rošt	4/2017	168	13.								10		1		
548	6	hrob č.6	4/2017	166/515	14.								8				
548	7	hrob č.3	4/2017	159/512	16.												
549	VZ3-2016	předlokační horizont	11/2016	142	13.			5	2	23				6	1	1	
549	VZ4-2016	předlokační horizont	11/2016	506	13.	3							1				

Obr. 2. *Počty určení uhlíkových taxonů v rámci vylišených period.*

období běžně zastoupeny. Z dalších dřevin byl zjištěn pouze ojedinělý výskyt dubu, topolu/vrby, lísky, lípy a střemchy.

ANALÝZA DŘEV

V rámci analyzovaného souboru byly zjištěny pouze 3 druhy dřevin (tab. 2). Bylo zjištěno dřevo jedle bělokoré (*Abies alba*), smrku ztepilého (*Picea abies*) a topolu/vrby (*Populus/Salix*). Dřevo jedle bělokoré bylo zjištěno v hrobu č. 3 a ve vzorku č. 5 – částečně shořelého konstrukčního prvku (roštu). Fragmenty smrkového dřeva byly zjištěny ve vzorku č. 4 a v hrobu č. 5. Poměrně vyšší počet fragmentů vrbového/topolového dřeva byl zjištěn v hrobu č. 3.

Tab. 2. *Počty určení dřev v rámci jednotlivých vzorků.*

ZAV	vzorek		sonda	Salix w	Abies w	Picea w
548	1	hrob č. 3	4		1	
548	2	hrob č. 5	4			1
548	4	pochozí rošt	4			2
548	5	pochozí rošt	4		2	
548	7	hrob č. 3	4	11		

ROSTLINNÉ MAKROZBYTKY

V rámci analyzovaného souboru byly zjištěny 3 druhy zuhelnatělých pěstovaných druhů rostlin (tab. 3). Nejhojněji byly zastoupeny obilky žita setého (*Secale cereale*), dále ječmen setý (*Hordeum vulgare*) a pšenice setá (*Tricticum aestivum*).

Zuhelnatělé obilky byly nejhojněji zastoupené ve vrcholně středověké kulturní vrstvě, předcházející městské lokaci (vzorek 142) a sídlištní jámě (vzorek 506). Nehojně byly obilky žita setého a pšenice seté nalezeny i v hrobě č. 1. Ve vzorku z hrobu č. 3 byly zjištěny dvě obilky žita setého a zcela ojediněle byla zjištěna obilka ječmene setého i ve vzorku č. 3.

Tab. 3. Počty určení rostlin v jednotlivých vzorcích

ZAV	vzorek		*Secale cereale*	*Triticum aestivum*	*Hordeum vulgare*
548	VZ1-2016	hrob č. 1	3	3	
548	VZ2-2016	hrob č. 1	3		
548	1	hrob č. 3	2		
548	3	157			1
549	VZ3-2016	142	10	1	
549	VZ4-2016	506	7	4	12

DISKUZE A ZÁVĚR

Valná většina nalezených zuhelnatělých rostlinných makrozbytků (obilek) byla zjištěna ve vrcholně středověké kulturní vrstvě a sídlištní jámě z období předcházející městské lokaci. Poměr jednotlivých obilovin upozorňuje na nejhojnější zastoupení žita setého a relativně běžný výskyt ječmene setého a pšenice seté. Nálezy zuhelnatělých rostlinných makrozbytků upozorňují na přítomnost běžného sídlištního odpadu z období před založením kostela sv. Alžběty.

Druhová skladba uhlíků nám naznačuje charakter běžného palivového dřeva na studované lokalitě. Při porovnání vzorků je zde patrná změna druhové skladby palivového dřeva. Vzorky z vrcholného středověku upozorňují na charakter běžného palivového dřeva před založením kostela. Vzorky z vrcholného středověku obsahují pestrou směs dřevin lokálního původu (dominance buku, jedle bělokoré a běžný výskyt uhlíků javoru, jilmu, dubu a jasanu). Tato druhová skladba odpovídá i rekonstrukcím potencionální přiro-

zené vegetace v blízkém okolí lokality.[5] Je zajímavé, že novověké vzorky uhlíků dokládají vyšší zastoupení smrku ztepilého a naopak nižší počty listnatých dřevin.

Srovnáme-li druhové spektrum uhlíků z vrcholně středověkých hrobů s výsledky z kulturní vrstvy/sídlištní jamy, zjistíme obdobný charakter druhové skladby. Výsledky antrakologické analýzy naznačují, že uhlíků pocházející z tohoto období dokládají směs běžného palivového dřeva na léto lokalitě. Jak výplně hrobů, tak i kulturní vrstva a sídlištní jáma obsahovaly zuhelnatělé rostlinné makrozbytky a uhlíky, které zde byl ukládány před založením kostela sv. Alžběty. Vzorek z novověké vrstvy (vzorek 3) je nápadný velmi hojným výskytem uhlíků smrku ztepilého, zatímco vzorek z novověkého hrobu (hrob č. 3) obsahoval uhlíky zcela ojediněle. Je otázkou, zdali uhlíky z novověké vrstvy nesouvisí s požárem kostela sv. Alžběty.

Vzorek odebraný z předpokládané dřevěné konstrukce (roštu) obsahuje téměř výhradně uhlíky jedle bělokoré a také v něm byly zjištěny i fragmenty dřeva této dřeviny. Je pravděpodobné, že fragmenty smrkového a jedlového dřeva z hrobů dokládají druh dřeva použitého na výrobu rakví. Je však otázka, jakým způsobem interpretovat drobné fragmenty topolového/vrbového dřeva z hrobu č. 3.

---

5 NEUHÄUSLOVÁ, Z., *Mapa potenciální přirozené vegetace České republiky.*

NOVÁK, Jan: Analyse pflanzlicher Makroreste und Kohlenstückchen von archäologischen Ausgrabungen der Kirche der hl. Elisabeth in Jilemnice

Im Zusammenhang mit der archäologischen Erforschung der Kirche der hl. Elisabeth wurde auch eine archäobotanische Analyse durchgeführt. Es wurde Biomaterial aus den Sonden 4, 11 und 13 studiert, das aus Kulturschichten und Gräbern stammte und dem 13., 14., und 16.-17. Jahrhundert zugeordnet wurde. Es wurden ferner Proben von Siedlungsobjekten abgenommen, die der Stadtaussetzung vorausgingen. Insgesamt wurden 210 Kohlenstückchenbestimmungen durchgeführt und 12 Holzgewächsarten ermittelt.

Die Proben stammen aus der Zeit, die der Stadtaussetzung vorausging (13. Jahrhundert), und sind charakteristisch mit einer höheren Vielfalt an Kohlenstückchen. Eine dominante Position nimmt die Gemeine Buche ein, aber reichhaltig sind ferner die Edel-Tanne und die Gemeine Fichte vertreten, üblich sind Eiche, Ahorn, Pappel/Weide und vereinzelt auch Linde, Gemeine Esche, Ulme, Birke und Traubenkirsche.

Proben, die aus Schichten des 14. Jahrhunderts stammen, sind charakteristisch mit zahlreicher Vertretung der Edel-Tanne und dem üblichen Vorkommen der Gemeinen Buche. Die Holzartenzusammensetzung ist gegenüber der älteren Zeitspanne weniger vielfältig und die Anzahl der Kohlenstückchen von Laubhölzern (Ahorn, Esche, Pappel/Weide, Ulme, Haselnuss, Birke) ist ziemlich niedrig.

Proben, die dem 16. oder 16./17. Jahrhunderts zugeordnet werden, sind auffällig mit höherer Vertretung der Gemeinen Fichte, üblich kommt die Edel-Tanne und die Gemeine Buche vor, vereinzelt dann die Eiche, Pappel/Weide, Haselnuss, Linde und Traubenkirsche.

Die Zusammensetzung der Kohlenstückchenarten deutet auf den üblichen Charakter des Brennholzes im studierten Standort. Proben aus dem Hochmittelalter enthalten eine bunte Mischung von Holzgewächsen lokalen Ursprungs (dominierende Buche und Edel-Tanne und übliches Vorkommen von Ahorn-, Ulmen-, Eichen- und Eschenkohlenstückchen). Die Zusammensetzung von diesen Holzarten entspricht auch der Nachvollziehung der potentiellen Naturvegetation in der nahen Umgebung des Standortes. Es ist interessant, dass die neuzeitigen Kohlenstückchenproben eine höhere Vertretung der Gemeinen Fichte belegen und dagegen eine niedrigere Anzahl von Laubholzgewächsen.

Die Probe, die von der vorausgesetzten Holzkonstruktion des Vorgängers der Elisabethkirche aus der Mitte des 13. Jahrhunderts entnommen wurde, enthält fast ausschließlich Kohlenstückchen der Edel-Tanne. Die Analyse von nicht verkohlten Holzarten aus drei Gräbern der Waldsteinfamilie ermöglicht das Holz zu ermitteln, das zu der Anfertigung der Särge verwendet wurde – es handelt sich um Edel-Tanne und Gemeine Fichte.

Die weitaus überwiegende Mehrheit der gefundenen verkohlten Getreidekörner wurde in der hochmittelalterlichen Kulturschicht und in der Siedlungsgrube aus der Zeit vor der Stadtaussetzung ermittelt. Am meisten war Saat-Roggen vertreten, relativ üblich war das Vorkommen von Saat-Gerste und Saat-Weizen. Das Vorfinden von verkohlten pflanzlichen Makroresten macht auf die Anwesenheit des üblichen Siedlungsabfalls bereits in der Zeit vor der Aussetzung der Elisabethkirche aufmerksam.

DROBNOSTI

ETYMOLOGIE ROBOUS V KONTEXTU SÍDELNÍ STRUKTURY*

Přemysl Špráchal

Jičínsko je velice zajímavá oblast na rozhraní několika protichůdných faktorů, ať už po stránce historické, klimatické nebo geologické. Střetávají se zde zvlněné nivní roviny s jemnější pahorkatinou doznívajícího vulkanického podhůří. Stejně tak se jedná o klimatický přechod příznivějšího prostředí k drsnějšímu podhorskému. Historicky jde o okraj prehistorického a raně středověkého osídlení poblíž pomezního hvozdu, kde se třepí několik kulturně-historických proudů vývoje osídlení, což potvrzují i nálezy archeologických artefaktů různého časového horizontu. Z castellologického hlediska zde dokonce spatřujeme jakousi pomyslnou hranici mezi fortifikovanými sídly vyšší šlechty v podobě hradních staveb a na druhé straně široce otevřený prostor drobných vladyckých držitelů kvalitativně nižších sídel, tedy tvrzí a dvorců.

Tyto vzájemně působící faktory následně ovlivňovaly i komplikovaný vývoj celé oblasti, a přestože jde o území dlouhodobě atraktivní s vysokou mírou badatelské činnosti, nic tomu neubírá na složitosti poznání vzájemných vztahů.

Jistým handicapem tradičně vyššího badatelského zájmu o město Jičín zůstává historiografické zpracování dějin vývoje jeho periferních součástí. Takovým příkladem může být i tři kilometry vzdálená obec Robousy, která je spádově přičleněna pod správu Jičína už od roku 1976. Nejvyšším, a de facto ojedinělým zájmem o dějiny Robous je prvorepublikový soubor článků u příležitosti 25. výročí tamní Kampeličky. Od té doby se však poznání dějin obce dál neposunulo.

Samotná obec byla v minulosti nadměrně rozdělená na nejrůznější díly a nesouvisle držena více majiteli. Tento fakt, i přes poměrně dostatečné množství kusých zmínek v pramenech, korektní zpracování dějin značně znesnadňuje. Již samotný název obce je interpretován způsobem víceméně zavádějícím. Nutno upozornit, že prostý etymologický výklad takovéto vysvětlení připouští, přičemž neobjasňuje důvod onoho pojmenování. A v takovémto podání se název stává zmatečným až klamným.

Následující stať má tedy ozřejmit význam slova v názvu obce, které jej mělo odlišovat od ostatních sídlišť a zároveň charakterizovat. To ovšem nelze provést bez zasazení souvislostí do kontextu, neboť samotný název je pouhou zkratkou, kterou je třeba k plnému porozumění nejdříve opět rozvinout. Problém tkví v tom, že se zde nejedná o pouhé adjektivum sídla nebo obyvatel ve srozumitelném pojetí, ale kauzalita názvu zabíhá hlouběji až do samé podstaty vzniku obce a jejího

* Barevné ilustrace k této stati jsou v příloze na konci svazku, s. XVI.

agrárního rozvržení na základě feudálního řádu.

□

Robousy (okr. Jičín) jsou jedním ze starších sídlišť na okraji Krkonošského podhůří, a přesto dosud mezi historiky příliš zájmu nevzbudily. Zdejší osídlení můžeme doložit už v eneolitu (pozdní doba kamenná) a z intravilánu vsi jsou známy i nálezy žárových hrobů a sídliště kultury slezskoplatěnické (cca 1. pol. 1. tisíciletí př. n. l.).[1]

Současné rozložení a rozsah vsi má ovšem doložitelně historickou návaznost až na období vrcholného středověku a osídlování právem emfyteutickým,[2] čemuž odpovídá i charakteristický systém plužin.

Podobně zatím ale nelze doložit, že by se zde nacházelo nějaké kontinuální osídlení, stejně jako že by současná ves měla svého přímého předchůdce, po němž by si uchovala současný název. Dosud nic nenapovídá ani tomu, že tehdy došlo k novému purkrechtnímu přeměření starého sídliště.

V tomto případě se k počátkům obce obrací také etymologický rozbor jejího jména. Tím se ještě před svým *Popisem království Českého* (1848) letmo zabýval i František Palacký, který však pojmenování obce tradičně odvozoval od patronyma.[3] Uznávaným odborníkem na etymologii místních jmen je dodnes respektovaný Antonín Profous, který sice Robousy označuje za „*ves robousů*", přičemž význam slova posunuje dál. Na rozdíl od Palackého nevyvozuje slovní základ od jména osobního, ale od tzv. *rob*, tj. nevolník, sluha, lokaj.[4] Na základě tohoto zkratkovitého vysvětlení se dnes název obecně vykládá jako ves nevolníků čili poddanská vesnice. To je ovšem nedostatečné pochopení a do jisté míry i matoucí výklad, neboť takové byly středověké vesnice téměř všechny.

Sofistikovanějším rozborem se v populárně naučném vývodu zabýval také kolektiv pracovníků Ústavu pro jazyk český ČSAV.[5] Mj. od tohoto slova pochází i *robota*, coby nucená práce poddaných. *Roba* je označení pro děvče nebo služku a *rob* | *rab* až pro otroka; z toho je pak odvozováno adjektivum *robný*, tj. nevolnický. Nutno připomenout, že i když byl v Čechách obchod s otroky rozšířen po celé období raného středověku,[6] v době předpokládaného založení Robous již s tímto aspektem počítat nemůžeme.

Ne vždy bývalo označení otrokem skutečně oním ustáleným vztahem, který pod tímto termínem dnes rozumíme. Ke konci raného středověku bylo otroctví výrazně na ústupu a panovnický zájem se spíše ubíral cestou dědičného připoutání poddaných k pronajaté půdě, která se výrazně projevila v již zmíněném systému emfy-

---

1 Viz též ULRYCHOVÁ, Eva. *Hradiště a výšinné polohy lidu popelnicových polí na Jičínsku.* In: Archeologie ve středních Čechách 9/1, 2005, s. 247–287.

2 Emfyteuze je feudální forma svobodného, dědičného nájmu půdy na základě německého práva (ius teutonicum). Někdy se též označuje jako zákupní právo nebo purkrecht.

3 PALACKÝ, František. *Rozbor etymologický místních jmen československých (1834).* In: Františka Palackého Spisy drobné, sv. II. Články z oboru dějin. Ed. V. J. Nováček. Praha 1900, s. 254.

4 PROFOUS, Antonín. *Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny*, sv. III. M–Ř. Praha: Česká akademie věd a umění, 1951, s. 570.

5 *Čeština všední i nevšední.* Čtvrtý výběr jazykových koutků Čs. rozhlasu z dialektologie, frazeologie a onomastiky. Praha: Academia, 1972, s. 186–188.

6 K obsahovému vývoji otroctví obsažně i kapitola *Otroci a „otroctví" v Čechách* in: GRAUS, František. *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské I.* Praha: SNPL, 1953, s. 159–187.

teuze. V českých zemích se otroctvím navíc nedocilovalo pokrytí robotní zemědělské činnosti, ale především zisků z jejich prodeje do zahraničí. Zlomek těch, co zde zůstal, býval zaměstnán jako osobní služebnictvo, případně pro zvláštní řemeslnou činnost.[7]

Při této příležitosti nelze nevzpomenout případ zaznamenaný v Kosmově kronice, kdy v 11. století český kníže Břetislav I. pokořil významné polské hradiště Hedeč (Giecz) a jeho zajaté obyvatele usadil v Čechách.[8] Zdeněk Fiala tuto událost doslova nazývá *„prvním známým případem, kdy větší množství otroků se dostalo do postavení poddaných."*[9] Vycházel pravděpodobně z toho, že dle obyčeje se váleční zajatci automaticky stávali otroky, pozbavenými jakýchkoliv práv. V tomto případě bych viděl bližší podobnost s vazalstvím ve smyslu lenního práva nežli otroctví. Kronika se ani o otroctví nezmiňuje a podle Kosmy se pokoření Poláci knížeti vzdali a prosili o přijetí v Čechách, čemuž bylo vyhověno.

Těmito Hedčany založená ves v Čechách tedy není příliš autenticky srovnatelným příkladem pro naši *ves robousů*, jak si níže ukážeme.

Ani tento krajní výklad názvu není příliš uspokojující a v mírnější formě nevypovídá nic o tom, proč by bylo vsi dáno jméno podle tak samozřejmé věci, jakou bylo poddanství, kterému podléhaly také ostatní vesnice. V případě hledání poddanské odlišnosti, která by obec odlišovala od mnohých dalších, upoutá patrný rozdíl především již jen při pohledu na samotný gruntovní systém.

Páteřní osu obce Robous tvoří potok Trnávka. Jednotlivá stavení ale nejsou typicky rozmístěna po obou březích potoka, nýbrž se nezvykle řadí pouze na jeho pravém břehu.[10] Záhumenicové plužiny pak běžně zaujímají pás orné půdy od dané usedlosti až na konec katastru. Z důvodu zdejší absence zástavby levého břehu je však tento systém výměry zrcadlově promítnut i na celou neosazenou vertikální polovinu obce. Díky tomu tedy zdejší usedlosti měly dvojnásobnou výměru půdy. Tradičnímu pojetí se vesnice vymyká už samotným uspořádáním jednotlivých staveb, neboť se nejedná o prosté selské usedlosti se záhumenním gruntem, nýbrž jde o celou soustavu do různé míry samostatně uzavřených dvorů.[11] Nejpůsobivěji jsou názorně zachyceny na mapách josefského vojenského mapování z 18. století. Domy často vytvářejí nekompaktně uzavřený dvorek obklopený přistavěnými hospodářskými budovami. Právě tento vý-

---

7 FIALA, Zdeněk. *Přemyslovské Čechy*. Český stát a společnost v letech 995–1310, 2. dopl. vyd. Praha: Svoboda, 1975, s. 48–51.

8 *Kosmova kronika česká*. Praha: Čs. spisovatel, 2012, s. 88. ISBN 978-80-7459-110-5.

9 FIALA, Z., *Přemyslovské Čechy,* s. 50; srv. též: ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí (1034–1198).* Praha: Lidové noviny, 2007, s. 49. ISBN 80-7106-196-4.

10 Ing. arch. J. Pešta upozorňuje, že se s takovou variantou uspořádání původní zástavby setkáváme pouze v případě některých, často přírodních anomálií vývoje obce a katastru. Ty se však netýkají zdejší obce.

11 Vyšší počet selských dvorů v obci známe z různých míst po celých Čechách. Ve *Všetatech* (okr. Rakovník) byl jeden poplužní dvůr s devíti kmetcími dvory s manskou povinností k hradu Křivoklátu. Dokonce dva poplužní dvory s devíti kmetcími byly na Rakovnicku i v zaniklé vsi *Hlivojedy*. Stejný počet kmetcích dvorů byl i v *Králově Lhotě* (okr. Rychnov n. Kn.) a *Nehvizdech* (okr. Praha-východ). *Středokluky* (okr. Praha-západ) měly deset dvorů a *Nedomice* (okr. Mělník) dokonce osmnáct kmetcích dvorů. Na Jičínsku, snad kromě Chyjic, takových příkladů příliš nemáme a od Robous se tyto vícedvorové vesnice liší i schématem uspořádání.

razně zemědělský charakter obce se zvýšenou výměrou půdy je nápadně odlišný od dalšího osídlení v tomto prostředí.

Šlo tedy o lánovou vesnici s ústředním panským poplužním dvorem a soustavou selských dvorů, s plužinami po obou stranách usedlostí. Největší ornou plochu pochopitelně zaujímal panský hospodářský dvůr a každý jednotlivý selský dvůr pak zhruba desetinovou výměru. Přičemž nutno upozornit, že se oproti běžným zvyklostem rozdělení středověkých plužin jednalo až o několikanásobek běžného selského gruntu. Je tedy zřejmé, že i když stále šlo o poddanskou obec, měli robouští poddaní půdu znatelně převyšující feudální obyčej běžného poddaného, což je vyčleňovalo z nejchudších sociálních poměrů a svým způsobem také nadřazovalo.

Obecně se rozsah poddanského gruntu i povinností měnil a nelze tedy stanovit jednoznačnou hodnotu jako příklad vzorcového srovnání. Plužina vrcholně středověké usedlosti mívala zpravidla velikost přes tři hektary, v některých případech až 18 hektarů, v závislosti na bonitě půdy. Ve srovnání s průměrným robouským gruntem (kupř. čp. 22 o výměře 26 ha) je vidět výrazný přesah zdejší výměry oproti běžné velikosti. Při tomto až sedminásobku rozlohy lze tedy hovořit jako o rolnicky majetné obci. Právě období feudalismu se vyznačovalo tím, že větší rozsah polností byl ekvivalentem zámožnosti.

S tím plně koresponduje i další z výkladů kořenového základu názvu obce, kterým lze také chápat význam staročeského slova *rob* ve smyslu *potomka* či *dědice*.[12] Dědičnost byla jistou formou vlastnické svobody, která nebyla dána selskému stavu automaticky. Jisté rozšíření dědických svobod sice představovalo přijetí německého zákupního práva (emfyteuze), kdy měl poddaný mimo své dědičně držené usedlosti také možnost stejně vlastněné půdy. Stále byl ale vázán na svoji vrchnost a jakýkoliv pohyb půdy se odvíjel od jejího svolení. Veškerý vývoj v dědickém právu byl nesmírně zdlouhavým procesem, a tak se ještě na počátku 15. století setkáváme s tzv. odúmrtí, která nakonec připravovala poddané o jejich tzv. dědičný majetek. Jedním z průkopníků rušení odúmrtního práva na selských statcích byl až pražský arcibiskup Jan z Jenštejna (úřad zastával v letech 1379–1396). Do té doby tzv. odumřelý majetek bez mužských potomků spadl do vlastnictví krále či vrchnosti. Majetková dědičnost tedy byla jistou výsadou, kterou disponovala pouze svobodná společnost a také zvláštní skupina poddaných, tzv. *dědiníků* (*heredes, sedláci dědici*), později zvaní *svobodníci*, a podobně majitelé svobodných dvorů – *dvořáci*, *nádvorníci*. Jejich původ se odvozuje od *nápravníků*, pocházejících z řad nižší zchudlé šlechty nebo držitelů lén.

Sociální status dědiníků (dědiců) byl v hierarchii tehdejší společnosti na úrovni mezi okrajovou nižší šlechtou a poddaným. Nepodléhali přímo vrchnosti, nýbrž v otázce berní králi a pozemkově úřadu desk zemských nebo dvorských. Neměli však žádná politická práva, poddané ani erb. Jejich nakládání s majetkem bylo přesto svobodné, třebaže v různé době a místě proměnlivé, a řada z nich se zakupovala do stavu lenního nebo za proti-

[12] BĚLIČ, Jaromír – KAMIŠ, Adolf – KUČERA, Karel. *Malý staročeský slovník*. Praha: SPN, 1978, s. 416. Podobně i ŠIMEK, František. *Slovníček staré češtiny*. Praha: Matice česká; Orbis, 1947.

služby do vztahu závislého na vrchnosti.[13] Později klesli na velice nízkou úroveň a jejich postavení se od prostých poddaných téměř nelišilo.[14]

Svobodnická usedlost s polnostmi byla třikrát až čtyřikrát větší než běžná poddanská. Z berního hlediska se za svobodnickou považovala dvoulánová usedlost (o pozemku 120 korců, tj. 34,5 ha). Svobodnické usedlosti často takových hodnot ani nedosahovaly a ve skutečnosti byly majetkově mnohem menší.[15] Jak již bylo podotknuto, výměra robouských dvorů sice také nedosahovala teoretické velikosti svobodnického gruntu (120 korců), ale některé zdejší dvory se díky dvojnásobné výměře půdy již srovnatelným hodnotám přibližovaly.[16]

Třebaže se Robousy nikde jako celek svobodnickou vsí neuvádějí, na dílčí charakter této držebnosti majetku může odkazovat většinově vlastnická roztříštěnost obce, prodeje jednotlivých dvorů mimo rámec obecního celku a při deskových zápisech též několikráte zapsaný doslovný výpis jmen držitelů individuálních kmetcích dvorů.[17] Typickým příkladem podobných svobodnických prodejů může být i zápis z roku 1497, kdy Mikuláš ze Slatin držel „*we wsi Robausích dwuor kmetcí, na němž sedí Wrchoslaw…*"[18] Podobným příkladem je i zápis královského dispensu v deskách dvorských (1544) o propuštění z manství „*v Robúsích dvory kmetcí, na kterýchž sedí Vondřej a Vaněk Holuchů, Pavel Černořit, Novák, a dvůr, na kterém byl Valeš, k tomu poustku, kterú držal Brychta…*"[19]

□

Závěrem tedy lze shrnout, že původ Robous, s jistým předchozím vývojem, sahá do období středověku a s tím spojeným systémem výrazné proměny kulturní a hospodářské krajiny. Jméno se vesnici dostalo na základě jejího specifického postavení mezi poddanskými sídlišti. Robousy patřily k části feudálně svobodného obyvatelstva s vyšším ekonomickým zázemím a majetkově dědickým právem. Z důvodu nezávislého nakládání se svým majetkem byla obec v minulosti vlastnicky diferencovaná a v rozmezí období vrcholného středověku až do raného novověku o ní nalézáme zmínky rozptýlené v obvodu držení nesouvisejících panství a statků. Části vsi nebo jednotlivé dvory se při převodech majetku uvádějí v rámci zboží i několik kilometrů vzdálených dominií, s nimiž většinoví vlastníci obce nemají nic společného. To je patrně také důvod, proč se komplikovaně rozdělené Robousy příliš ani nedostaly do vlastivědně-historického badatelského zájmu a v literatuře se zmiňují spíše jen okrajově.

---

[13] KROFTA, Kamil. *Dějiny selského stavu*. Praha: Jan Laichter, 1949, s. 30–33, 153–157; MACEK, Josef. *Jagellonský věk v českých zemích (1471 – 1526), sv. 4*. Venkovský lid. Národnostní otázka. Praha: Academia, 1999, s. 24–26. ISBN 80-200-0699-0.

[14] GRAUS, F., *Dějiny venkovského lidu*, s. 239–241. Graus se v případě dědiníků odkazuje na studii V. VANĚČKA: *Sedláci dědici*. Historicko-právní studie. Práce ze seminářů právnické fakulty Karlovy university v Praze, seš. 3. Praha, 1926; PROCHÁZKA, Vladimír. *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*. Praha: Nakl. ČSAV, 1963, s. 154–155.

[15] KROFTA, K., *Dějiny selského stavu*, s. 281.

[16] Namátkou zmiňované čp. 22 (26 ha) nebo čp. 24 (27 ha).

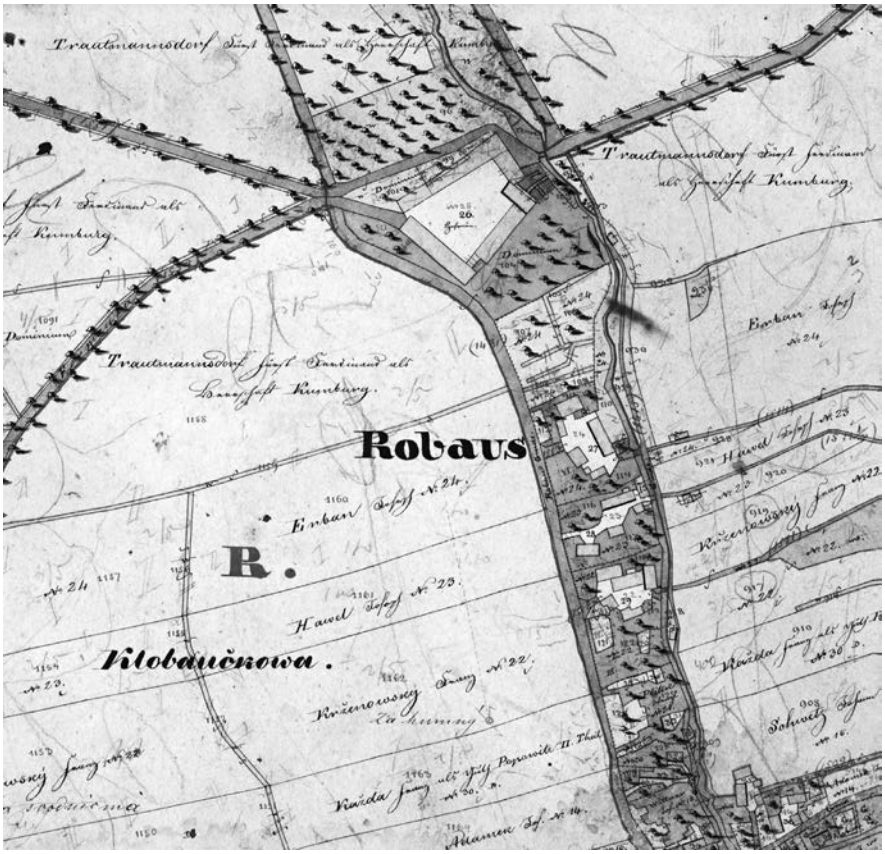
[17] Tedy selských dvorů (curia rusticalis). Jeden z původních výkladů slova *kmet* (coby stařešiny obce, vesnického starosty) pro tuto dobu již nemůžeme brát v potaz. Viz KROFTA, K., *Dějiny selského stavu*, s. 36.

[18] *Archiv Český čili Staré písemné památky české i moravské*, sv. I. Zápisy ve věcech selských. (Ed.) Fr. Palacký. Praha 1840, s. 352.

[19] *Čtvrtá kniha provolací desk dvorských z let 1453–1480*. Archiv Český, sv. XXXVII/1. (Ed.) G. Friedrich. Praha 1941, s. 238; Srv. příklady u Macka, *Jagellonský věk*, sv. 4, s. 26.

Historicky se jedná o jedinečný místní název. Podobně se s tímtéž jménem setkáváme pouze v pomístním názvosloví indikačních skic z roku 1838, kdy tak byly pojmenovány polnosti na kastastru sousedících obcí Miskovic a Mezholez (okr. Kutná Hora). Na podobném základě bývají odvozovány pouze Robčice na západě Čech.[20]

V souvislosti s Robousy tedy nelze mluvit o osadě poddaných, ale o vesnici převyšující status poddanství svým svobodným charakterem, zásadně se odlišujícím od běžné středověké poddanské vesnice. V minulosti se svobodnický majetek nacházel v rámci celých Čech i Moravy, většinou však zahrnoval pouze jednu nebo několik usedlostí. To, že se stala patrně celá vesnice svobodným dědickým majetkem jednotlivých držitelů dvorů, nebylo zcela obvyklé, což byl nepochybně také důvod názvoslovného determinu jejího charakteru, který se odrazil do dnešní podoby jména *Robousy*.

Část indikační skici Robous. Národní archiv, sign. BYD336018420, sekce A04C.

[20] PROFOUS, A., *Místní jména*, s. 569.

KRONIKA

MODRÁ KREV SOBOTECKA

Karol Bílek

Vlastivědné přednášky mají v Sobotce dlouholetou tradici. Již v polovině 19. století s nimi začínali studenti z okruhu básníka Václava Šolce a historika Františka Dvorského. Ty potom koncem století vystřídali okresní tajemník Jan Mach a poslanec Jindřich Gustav Maštálka, oba dobří znalci sobotecké minulosti. Připojili se nadšenci z okruhu připravované Národopisné výstavy v čele s historiografem města, řídícím učitelem Antonínem Vojtěchem Sakařem, neustávala ani aktivita studentů.

Od počátku 20. století se mezi přednášejícími stále více objevují i známá jména univerzitních profesorů: Zdeněk Nejedlý, Čeněk Zíbrt, Arne Novák, Josef Vítězslav Šimák. Jejich účast vzrostla hlavně od roku 1957, kdy zaručovali vysokou úroveň přednášek na každoročním festivalu Šrámkova Sobotka. Hovořili tu František Buriánek, Alexandr Stich, Jaroslava Janáčková, Mirko Novák a desítky dalších. Jejich vystoupení byla samozřejmě zaměřena literárně historicky a jazykovědně, ale nechyběly ani pasáže vlastivědné.

Nezapomínali jsme však ani na historická a regionální témata. Realizovali jsme menší, obvykle čtyřdílné cykly z minulosti města a kraje, na nichž vystupovali známí regionální pracovníci – např. archeologové Rudolf Turek, Jiří Waldhauser a Eva Ulrychová, historici Vladimír Ruda, Jaroslav Mencl, Stanislav Balcar, Jindřich Francek nebo Karel Herčík, znalec umění Karel Samšiňák, literární vědci Mojmír Otruba, Aleš Fetters či Jaroslav Šimůnek nebo etnograf Václav Šolc. Několikrát jsme uvítali i prof. Vladimíra Kašíka a Roberta Kvačka a mnoho, mnoho dalších. Mezi přednášející se připojili i můj syn Jan Bílek, dcera Eva Chodějovská a neteř Sylva Květinová.

Když se mne v roce 2017 zjara vedoucí Městského kulturního střediska v Sobotce Pavlína Havlová a vedoucí Městské knihovny Fráni Šrámka Bc. Magdaléna Šrůtová optaly, jaké téma pro příští vlastivědnou přednášku zvolím, navrhl jsem pod vlivem úspěšného televizního cyklu Modrá krev, že zkusím připravit něco podobného pro Sobotecko. Nadšeně souhlasily a slíbily spolupráci, třebaže jsem nakonec vymyslel rozsáhlý devítidílný cyklus – osm přednášek o jednotlivých šlechtických rodech Sobotecka a závěrečný slavnostní podvečer. Byli jsme také ještě plni nadšení z úspěchu jarní výstavy sobotecých kronik.

Zprvu jsme uvažovali, kde přednášky uskutečnit, zda v knihovně, kam se vejde tak třicet, nejvýše čtyřicet zájemců, nebo v sále spořitelny. Ještě že děvčata prosadila přes mé obavy tento sál! Zajistila i techniku pro prezentaci k jednotlivým přednáškám a drobné dárky přednášejícím. Radka Vokounová se starala o prezenci

a střežila dobrovolné vstupné, Magda občas převzala i roli taxikářky. Všem patří velké poděkování.

Zásadní otázkou, kterou bylo na počátku třeba vyřešit, byl termín přednášek. Nakonec jsme zvolili přibližně měsíční periodicitu od září 2017 do května 2018, jako nejvýhodnější se nám zdál páteční podvečer v 18 hodin, kdy končí pracovní týden, přijíždějí víkendoví chalupáři, stihne se i večerní program televize. Jedinou nevýhodou tohoto termínu byla skutečnost, že kolidoval s obdobnými akcemi v okolí (např. s přednáškami Jičínské besedy), takže příště se o pátky budeme muset lépe podělit.

Osvědčila se však další součást každého podvečera, a to malá výstavka regionální literatury k tématu přednášky, doplněná několika díly přednášejících. Někteří dokonce přivezli své knížky a separáty darem sobotecké knihovně nebo své studie namnožili. S uspokojením konstatuji, že se nám za celou dobu z výstavky ztratila pouze jedna brožurka.

Celý cyklus i každá přednáška byly zveřejňovány hezkými plakátky a letáčky, vytvářenými Adélou Hoškovou, místním rozhlasem, na internetových stránkách, zájem projevoval i regionální tisk, podrobné informace se objevovaly ve Zpravodaji Šrámkovy Sobotky a v Bousováku, mimosobotecké zájemce jsme informovali elektronicky.

Hned na první přednášku se sešla k mému překvapení stovka posluchačů a zájem až do konce neutuchal, spíše mírně stoupal, jak svědčí i podpisové archy. Tyto archy jsme potřebovali k evidenci účasti, protože jsme se rozhodli nejpilnější účastníky cyklu nakonec odměnit alespoň malým symbolickým dárkem – diplomem a odznakem *Patriot Sobotecka* (navrhla Adéla Hošková). Věrní návštěvníci svou neúčast dokonce omlouvali jako ve škole – to když zasáhla chřipková epidemie či jiná nemoc, když museli být ve volebních komisích, když odjížděli za svými povinnostmi. Ani počasí neodradilo.

Nejdůležitějším úkolem bylo ovšem personální zajištění přednášek. Chtěl jsem, aby se v Sobotce představili vynikající znalci tematiky z řad regionálních odborníků a aby Sobotečtí vyslechli i nejpřednější české historiky. Zároveň se zrodila myšlenka, aby Sobotku poznali současní potomci šlechtických rodů, které spoluvytvářely dějiny Sobotecka. Možno říci, že tyto záměry se podařilo výborně naplnit.

Především jsme zvolili variantu, aby každý podvečer měl nejen přednášejícího, ale i patrona. Tato duplicita se nám vyplatila, když onemocněli PhDr. Jindřich Francek a Mgr. Eva Chodějovská, Ph.D., když musel do zahraničí odcestovat Ing. František Schlik nebo když kvůli služebním povinnostem nemohly přijet PhDr. Naďa Kubů a prof. Milena Lenderová. Za záskok takřka na poslední chvíli, a to výtečný záskok včetně dokonalé prezentace, patří poděkování naší milé humprechtské kastelánce PhDr. Dagmar Faměrové, za další neméně úspěšný doc. Zdeňku Hojdovi. Přiznávám, že největší obavy jsem měl právě z toho, že přednášející nepřijedou; proto jsem na každý podvečer shledával své chabé vědomosti, ale naštěstí jsem je nemusel použít.

Stoprocentně však nemůžeme být spokojeni. Nepodařilo se například, aby do Sobotky přijel i někdo ze současných potomků rodů Valdštejnů a Lobkowiczů. Také se nepodařilo realizovat přednášku o šlechtické heraldice. Tak snad někdy jindy.

Hlavním patronem celého přednáškového cyklu se stal senátor Ing. Tomáš Czer-

nin. Ten bral svůj úkol velmi zodpovědně, pomohl se sháněním adres, zúčastnil se několika podvečerů a ujal se i role přednášejícího.

A nyní si zopakujme průběh přednáškových podvečerů. Začínali jsme rodem Vartenberků, o němž zasvěceně pohovořil mladý historik z Muzea Českého ráje v Turnově PhDr. Jiří Sajbt za patronace prof. Josefa Žemličky z Filosofické fakulty Univerzity Karlovy. O říjnový podvečer a rod Hasenburků se podělili PhDr. Ondřej Vodička z oddělení pro soupis a studium rukopisů Masarykova ústavu a Archivu Akademie věd ČR a vynikající znalec českých dějin prof. Petr Čornej z Prahy. Období Lobkoviců na Kosti nám v listopadu přiblížili další dva přední čeští historici, docentka Marie Ryantová z Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích a profesor Jaroslav Pánek, současný ředitel Českého historického ústavu v Římě. Albrechta z Valdštejna posluchačům v předvánoční přednášce představil doc. Zdeněk Hojda z Filosofické fakulty Univerzity Karlovy. O lednové černínské přednášce naší milé PhDr. Dagmar Faměrové jsem se již zmínil; nejnovějšími dějinami rodu ji doplnil Ing. Tomáš Czernin. V únoru jsme zásluhou další naší krajanky a výborné mladé kunsthistoričky PhDr. Lucie Rychnové poznali vztah rodu Schliků k Sobotecku. Březnový podvečer zahájil pan JUDr. Pio Kinský dal Borgo; složité vztahy Netolických, Vratislavů z Mitrovic, dal Borgo Netolických a Kinských dal Borgo ke Kosti nám perfektně objasnil prof. Jan Županič z Filosofické fakulty Univerzity Karlovy. Nezapomněli jsme ani na drobnou šlechtu Sobotecka; jí byl věnován dubnový podvečer s přednáškami profesora Eduarda Maura z Filosofické fakulty a JUDr. Marka Starého z Právnické fakulty Univerzity Karlovy. Jako poslední vystoupil s přednáškou o šlechtické etiketě největší současný znalec této problematiky PhDr. Ladislav Špaček.

Byl to náročný cyklus, něco jako bývaly extenze univerzitních profesorů, kteří o prázdninách přednášeli na různých místech pro veřejnost. Realizovalo ho pět univerzitních profesorů, tři docenti, dva potomci šlechtických rodů a šest regionálních pracovníků.

Nezbývá tedy, než všem ještě jednou srdečně poděkovat. Věnovali Sobotce nezištně spoustu svého vzácného času, přijeli autobusem, vlastním autem nebo je přivezli příbuzní a známí, navíc všichni přislíbili zpracovat svá slova do podoby příspěvku do sborníku *Modrá krev Sobotecka*, který také vyšel koncem srpna k 520. výročí povýšení Sobotky na město.

A poděkování patří i všem posluchačům. Cyklus opravdu vzbudil zájem nejen Soboteckých, ale přijížděli i zájemci a krajané z Prahy, Mladé Boleslavi, Jičína, Kněžmosta, Lázní Bělohradu, Řepova, Kosmonos, nemluvě o Oseku, Libošovicích, Markvarticích, Dolním Bousově, Vesci, Malechovicích, Dobšíně apod. Jednou neváhal přijet pan ing. Zbyněk Šolc z Nového Jičína na Moravě, několikrát byl mezi námi prof. Vladimír Švorc z České Lípy. Potěšitelné je, že poměrně hodně byla zastoupena mladá generace, že přicházelo i několik učitelů ze sobotecké školy. Přesto zájem občanů Sobotky mohl být ještě větší.

Zazněly už také dotazy, zda připravíme další podobný cyklus přednášek. To dosud nebylo rozhodnuto, protože nás v roce 2018 ještě čekaly oslavy 520. výročí povýšení Sobotky na město a 100. výročí vzniku Československé republiky. O těchto plánech na závěrečném podvečeru krátce pohovořil starosta města Ing. Lubor Jenček. Ten také spolu s vedoucí MKS Pa-

vlínou Havlovou a knihovnicí Bc. Magdalénou Šrůtovou předal diplomy a odznaky Patriot Sobotecka. Nejprve ho dostal in memoriam Mgr. Petr Pfeifer (převzala dcera Míša), potom přednášející, patroni podvečerů a nejvzdálenější účastníci (viz výše) a nakonec všichni ti, kdo vyslechli nejméně šest z osmi přednášek. Těch bylo 52.

Hezký poslední podvečer Modré krve Sobotecka uzavřel patron celého cyklu, senátor Ing. Tomáš Czernin.

Ing. Josef Pekař přebírá z rukou starosty Sobotky Ing. Lubora Jenčka diplom čestného občanství, uděleného in memoriam prof. Josefu Pekařovi (foto Martin Drapák).

Slavnostní křest sborníku Modrá krev Sobotecka 24. 8. 2018. Zleva Ing. Tomáš Czernin, Mgr. Pavel Jakubec (předseda PSČR), prof. PhDr. Petr Čornej, DrSc., tajemník MÚ Ing. Jaroslav Šourek, vedoucí MKS Pavlína Havlová, místostarosta Bc. Jan Janatka, starosta Ing. Lubor Jenček, redaktor sborníku Karol Bílek, prom. hist. (foto Martin Drapák).

STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV SEMILY

Pavel Jakubec – Ivo Navrátil

PŘEHLED O MNOŽSTVÍ ARCHIVÁLIÍ

SOkA Semily pečoval k 31. 12. 2017 o 2 286 archivních souborů v rozsahu 4 896,33 bm. Nezpracovaný materiál činil 2 414,45 bm (49,31 %), zpracovaný 2 481,88 bm (50,69 %), inventarizovaný 2 289,02 bm (46,75 %). Zpracováno je 597 archivních souborů, z toho inventarizováno 554; existuje k nim 739 archivních pomůcek.

V roce 2017 bylo evidováno 74 přírůstků v celkovém rozsahu 48,33 bm. Během roku bylo zpracováno 79,72 bm materiálu, zinventarizováno průběžně 15,35 bm a definitivně 38,58 bm. Od dubna 2017 započaly D. Coganová a M. Menšíková s fyzickou kontrolou dosud nezpracovaných archivních fondů a převzaté balíky kartonovaly. Celkem bylo zkontrolováno 46 fondů. Z netradičních přírůstků lze jmenovat archiválie farního úřadu Křížlice (1853–1904) a jednoty Orel Křížlice (1925–1946) získané zásluhou vrchlabského muzejníka Mgr. Jiřího Loudy, dále archiválie sborů dobrovolných hasičů v Bítouchově, Bořkově, Nedvězí, v Poniklé a ve Slané, soubor filmů z let 2005–2017 dokumentujících soudobý život v obci Libštát (nosiče o kapacitě 146,6 GB), část cenné pozůstalosti regionálního badatele MUDr. Hanse H. Dontha (1904–1987) předaná německým historikem Ullrichem Junkerem, kronika Kulturního centra Golf Semily (2010–2015), dokumenty okresní pobočky Konfederace politických vězňů (1990–2013), osobní fond publicisty a novináře Jiřího Mohaupta (1959–2017), soubor fotografických negativů Mgr. Karla Bárty z let 1980–1995 nebo knihy ze zasedání výboru Lidové myslivecké společnosti Hrubá Skála (1947–1964).

PŘEDARCHIVNÍ PÉČE

Skartační řízení podle § 3 odst. 1 zákona o archivnictví bylo provedeno v 36 případech u 19 subjektů, podle § 3 odst. 2 zákona u 18 subjektů. Mimoskartačních řízení se uskutečnilo 12 u 10 subjektů.

D. Coganová vytvořila tabulky škol, obecních a městských úřadů, sloužící pro skartační řízení. Přepracovala spisové řády pro Obecní úřad Všeň, Waldorfskou základní a střední školu Semily a Integrovanou střední školu Semily a posoudila spisový řád Střední škole v Lomnici nad Popelkou. Kontrola spisové služby byla provedena na Integrované střední škole v Semilech, porušení právních předpisů nebyla shledána.

Se třemi subjekty bylo projednáno zabezpečení dokumentů z důvodu jejich výmazu z obchodního rejstříku (Design 4, v. o. s., Turnov, Dispar, spol. s r. o., Semily, REKO a spol. Semily).

ZPŘÍSTUPŇOVÁNÍ ARCHIVÁLIÍ

D. Coganová a M. Menšíková pokračovaly v pořádání fondů národních výborů, dokončeny byly AO Chlum a MNV Kacanovy, Kotelsko, Modřišice, Veselá a Vyskeř. I. Navrátil se věnoval justičním fondům – dokončena byla Okresní prokuratura Jilemnice, Semily, Turnov a Železný Brod a Úřední soud Rokytnice n. J. a započal s pořádáním fondů jednotných zemědělských družstev, P. Jakubec pracoval nadále na fondu Berní správa Turnov.

Rozpracovány dále zůstaly fondy JZD Bělá, JZD Bystrá nad Jizerou, JZD Košťálov, JZD Kundratice, BS Turnov a Jan Křtitel Hájek.

VYUŽÍVÁNÍ ARCHIVÁLIÍ

Od 1. října do konce kalendářního roku byl omezen chod badatelny na jeden úřední den (pondělí). Službu v době nepřítomnosti trvalé obsluhy zajišťovala D. Coganová za pomoci L. Hlůžové a I. Navrátila. V prosinci převzala službu v badatelně M. Housová. Badatelnu navštěvovalo 136 badatelů, kteří učinili 227 badatelských návštěv.

K nejčastěji studovaným tématům patřila genealogie (26 badatelů). Vypracováno bylo 18 rešerší, zapůjčeno 158 evidenčních jednotek, 16 vypůjčeno. Z tematicky zajímavých rešerší stojí za pozornost: firma J. Volman, Čelákovice, zvony v kostele sv. Václava v Harrachově (pro Biskupství královéhradecké), konfiskace firmy Bří Roeslerové Jesenný (pro ÚZSVM), Josef Mašek z Nové Vsi nad Popelkou (pro ÚSTR), konfiskace majetku Alvina Gerla (pro Krajský pozemkový úřad Liberec), konfiskace vodního díla Jana Tůmy v Bělé (Krajský pozemkový úřad Liberec), šetření státního občanství Anny Judith Challiner, vzdálené příbuzné Pavla Tigrida (pro MV), dějinné pozadí samoty Arnoštice u Žďáru (okres Mladá Boleslav) ad.

Pravidelně byly vyřizovány rešerše v otázce pozůstalostních řízení a šetření státních občanství, genealogických záležitostí a dohledávání údajů k nemovitostem. M. Menšíková se věnovala žádostem o výpisy z vysvědčení a potvrzením ke studiu.

Archivní knihovně se v průběhu roku věnovala M. Navrátilová, od 1. října D. Coganová a M. Menšíková a od 1. prosince M. Housová. Nákupem a výměnou bylo získáno 465 svazků knih a 176 periodik. Vyřazeno bylo 21 ks knih a 25 ročníků torzovitě dochovaných periodik. K 31. prosinci bylo evidováno 24 005 svazků. Od března do září D. Coganová a M. Menšíková přestěhovaly část knihovny do suterénu archivu, odstranily duplicity a rozhodly o vyřazení 5 004 svazků (164 bm) dosud neevidovaných knih, které následně nabízely archivům, muzeím a dalším vědeckým ústavům.

DIGITALIZACE ARCHIVÁLIÍ

Značné úsilí bylo věnováno přípravě archiválií k digitalizaci. D. Coganová prováděla jejich katalogizaci prostřednictvím zápisů do tematických databází Bach. Podílela se na vytváření metodických pokynů a návodů, na přípravě nového portálu Vademecum, jakož i na zahájení implementace nového softwaru. P. Jakubec doplňoval údaje do tematické databáze *Sčítací operáty* tak, jak byla další sčítání nacházena především v archivních fondech municipalit. Celý rok pracoval jako správce disku M.

Vlastními prostředky byly zdigitalizovány dvě obecní kroniky z Rokytnice nad

Jizerou a kronika z obce Záhoří celkem o 1 104 stranách a dále zapůjčené kroniky z obcí Vyskeř, Záhoří a Příšovice (1 629 stran) a dvě divadelní kroniky z obce Přepeře (208 stran). Provedena také digitalizace vodních knih z fondů okresních úřadů Semily a Turnov (1 509 stran). Zpracováno ještě 763 políček negativů z fondu Karla Bárty, a to v rozsahu 28 221 MB. Celkem jsme tedy vlastními silami provedli digitalizaci v množství 79 GB.

STAV A RESTAUROVÁNÍ ARCHIVÁLIÍ

Detailně bylo prohlédnuto 120 městských knih z archivního fondu Archiv města Turnov. U dvou radních manuálů z let 1612–1620 a 1636–1696 byla zjištěna závažná poškození vazby a listů. U fondů MNV Smrčí a MNV Záhoří bylo zjištěno, že jsou zasaženy plísněmi a dalšími nečistotami ještě z dob uložení u původce.

K restaurování a ošetření archiválií byly využity restaurátorské dílny v Litoměřicích a Liberci i vlastní prostředky. V Litoměřicích byly restaurovány dvě výše citované městské knihy z archivního fondu AM Turnov a Sbírka typářů (v počtu 43 kusů), kdy došlo k jejich vyčištění a uložení do krabic.

Do liberecké dílny předány celé archivní fondy MNV Smrčí (34 evidenčních jednotek, 0,89 bm) a MNV Záhoří (55 evidenčních jednotek, 6,44 bm), které byly zasaženy plísněmi.

19. července byl P. Jakubec přítomen otevření schránky s historickými dokumenty a předměty ze základů sochy Panny Marie Immaculaty v Libštátě. Ve schránce byl nalezen dokument popisující opravu sochy v 19. století, včetně soupisu dárců a stručného popisu dobových reálií. Následně byl dopraven do restaurátorské dílny v SOkA Liberec. Obci byla k opětovnému uložení vrácena vytištěná digitální kopie dokumentu, originál bude po ukončení restaurování uložen v SOkA Semily.

M. Jech ošetřil 7 bm archiválií vybraných ve skartačních řízeních v roce 2017, dále odplísnil 10 knih z fondu MěstNV Turnov a opravil kování na vazbě u čtyř rukopisů.

ODBORNÉ A SPOLEČENSKÉ AKTIVITY

V rámci ediční činnosti byla publikována ročenka *Z Českého ráje a Podkrkonoší*, svazek 30, Semily – Jičín 2017, 280 + XVI stran, a to ve spolupráci s Regionálním muzeem a galerií v Jičíně a Státním oblastním archivem v Zámrsku – Státním okresním archivem Jičín. Ročenku redigoval I. Navrátil s redakční radou, stejně jako publikaci *Jaroslav Udatný. Splněná přísaha. Vyprávění o strastiplné cestě vojáka z Podkrkonoší za svobodou vlasti*, která vyšla v edici Paměť Semilska, sv. 4, Semily 2017, 208 s. Pro Semilské noviny připravoval jedenáctidílný seriál *Nouzov cestou necestou* podle vyprávění Jaroslava Křapky. Spolu s Milošem Plachtou vytvořil tři svazky semilské městské kroniky za léta 2008–2010.

P. Jakubec pokračoval v redaktorské i autorské práci na dvou publikacích k dějinám obcí Příšovice a Pěnčín u Turnova. Spolupracoval s NPÚ, ú. o. p. v Liberci, na tematickém úkolu Průzkumy památek, dílčím úkolu *Dokumentace sepulkrálního umění na Českolipsku*. Dále se věnoval komponování kapitol o židovském osídlení do publikace k 700 letům od první zmínky o městě Rokytnice v Orlických horách a spolupracoval též s Výzkumným centrem průmyslového dědictví při ČVUT v Praze, konkrétně s PhDr. Benjaminem Fragnerem. Podílel se na dokumentaci Stromů svobody na území kraje z let 1919,

1928 a 1968. V dubnu 2017 provedl zhodnocení výstupu práce jičínské studentky Anny Sedláčkové *Mezi tradicí a úplnou sekularizací: Pohled do historie židovského triviálního školství v 18. a 19. století na příkladu židovských škol v Jičíně, Hořicích, Novém Bydžově, Turnově a Mladé Boleslavi*, zhotoveného pro 39. ročník středoškolské odborné činnosti.

Počátkem června bylo v aule archivu předáváno vysvědčení maturantům semilského Gymnázia Ivana Olbrachta, 7. srpna byly v archivu natáčeny záběry historických tištěných průvodců po Českém ráji pro vlastivědný pořad japonské státní televize.

19. prosince navštívili archiv kolegové z Polska, jmenovitě ředitel AP Wrocław Janusz Gołaszewski a vedoucí pobočky v Jelení Hoře Ivo Łaborewicz, k nimž se připojili Marek Poloncarz a Roman Reil, vedoucí SOkA Trutnov. Hlavním bodem jednání byla příprava další společné mezinárodní výstavy na léta 2019/2020, která by měla návštěvníky seznámit s regionálními vedutami v našich archivech.

P. Jakubec ve spolupráci s odborem školství, kultury a vnějších vztahů MÚ Semily a zástupci NPÚ, ú. o. p. v Josefově, připravil nová libreta a grafické návrhy k šesti podrobným infotabulím, jež budou umístěny na výrazných bodech Semil.

Dne 2. března uspořádala Ještědská pobočka ČAS v badatelně archivu seminář ke zpracování archivních fondů zemědělských družstev a zemědělských správ, na němž vystoupili kolegyně a kolegové ze SOkA Náchod, Zlín a Znojmo.

V dubnu se P. Jakubec, I. Navrátil a D. Coganová účastnili konference Pekařovy společnosti Českého ráje v Jičíně pod názvem *Václav Chaloupecký a otazníky české a slovenské historiografie a kultury*, následně byli přítomni jednání 17. celostátní archivní konference, přičemž. P. Jakubec pracoval v jejím přípravném výboru.

I. Navrátil se podílel na přípravě i realizaci Tigridových dnů, konaných v Semilech při příležitosti 100. výročí narození Pavla Tigrida. Ve foyer archivu se konal 26. října seminář *Pavel Tigrid a Svobodná Evropa*, provázený výstavou *Hlasy svobody – Rádio Svobodná Evropa ve studené válce* z Ústavu pro studium totalitních režimů. Referát *Od Heršla k Schönfeldovi – o semilských předcích Pavla Tigrida* přednesl P. Jakubec.

Na workshopu *Sokol a umění* pod záštitou Ústavu dějin umění AV ČR vystoupila D. Coganová s příspěvkem *Vliv osobnosti sochaře Antonína Suchardy na počáteční činnost novopackého Sokola.*

Ve dnech 12. a 13. června uspořádala Ještědská pobočka České archivní společnosti v badatelně SOkA Semily seminář *Spisová služba pro školy* pod vedením lektorky PhDr. Ireny Hajzlerové.

P. Jakubec byl přítomen na jednání Sjezdu historiků v Olomouci.

V listopadu uspořádal archiv v Muzeu Českého ráje v Turnově za podpory krajského úřadu Libereckého kraje setkání kronikářů okresu Semily s přednáškou PhDr. Jana Prostředníka, Ph.D., o nálezu pozůstatků kostela sv. Alžběty v Jilemnici.

P. Jakubec se zúčastnil 18. ročníku konference *Archivy, knihovny a muzea v digitálním světě* v NA Praha.

Během roku se v SOkA Liberec několikrát sešel přípravný výbor dvoudenního kolokvia *Vznik Československa a provincie Deutschböhmen*, jehož byl P. Jakubec členem.

VÝSTAVY A KONCERTY

Putovní archivní výstava *Horské boudy v Krkonoších a Jizerských horách* byla insta-

lována ve výstavních prostorách Státního okresního archivu Benešov a následně, od května do října, ve Vlastivědném muzeu pro Vysoké nad Jizerou a okolí.

Během roku bylo přímo v archivu uspořádáno devět výstav:

- *Snění. Zastavení nad tvorbou manželů Marie a Zdeňka Preclíkových* (15. 12. 2016 – 3. 2. 2017)
- *Jiří Urban. Obrazy a šperky* (10. 2. – 17. 3.)
- *KULTURAMA: Život mezi notami a divadlem. Jitka Maděrová – výstava fotografií hereckých a hudebních osobností* (24. 3. – 21. 4.)
- *Scénografická a malířská tvorba Jarmily a Václava Křížkových* (28. 4. – 2. 6.)
- *Keramika a obrazy akademického sochaře Miroslava Hrachy (1934–2016)* (19. 6. – 11. 8.)
- *Vrátka k nebi / Jiný pohled. Představitel Art Brut Emil Zub a reakce profesionálky Evy Vlasákové* (21. 8. – 22. 9.)
- *Andrej Barla – Pravoslav Flak. Fotografie* (27. 9. – 20. 10.)
- *Hlasy Svobody. Rádio Svobodná Evropa ve studené válce* (26. 10. – 24. 11.)
- *Jana Kaplanová – Cyklus divadelních postav, paličkovaná krajka. Dagmar Jelínková – Šperky, obrazy* (1. 12. 2017 – 2. 2. 2018)

Archiv se též podílel na výstavách jiných subjektů, jako:

- Základní a Mateřská škola Slaná: *Výstava ke 130 letům založení školy ve Slané*
- Muzeum Českého ráje v Turnově: *„Ovce, moje ovce"*
- Krkonošské muzeum v Jilemnici: *Architekt Jan Vejrych*

Akustických výhod vstupního sálu archivu bylo využito při několika dalších kulturních akcích:

- *Májový koncert ZUŠ v Semilech* (28. 5.)
- *Pocta Václavu Votočkovi* (12. 10., se Spolkem rodáků a přátel Semil)
- *Adventní koncert Orchestru ZUŠ v Semilech* (17. 12.)

PERSONÁLNÍ A MATERIÁLNÍ PODMÍNKY

V archivu pracovali vedoucí Mgr. Pavel Jakubec, archivářky PhDr. Daniela Coganová, Michaela Menšíková a Libuše Hlůžová, archivář PhDr. Ivo Navrátil jen na částečný úvazek 0,8. K 30. září 2017 ukončila pracovní poměr Mgr. Marie Navrátilová a po úspěšném absolvování výběrového řízení na její místo nastoupila od 1. prosince Bc. Martina Housová. Technické zázemí obhospodařoval Milan Jech.

Povinnou školní praxi absolvoval Ludvík Pohořalý, student kulturní historie na FF UJEP v Ústí nad Labem.

Jelikož po instalaci přenosného kluziště za budovou archivu docházelo k zaplňování parkoviště před budovou, byla vydána veřejná vyhláška o rezervaci šesti parkovacích míst pro zaměstnance archivu, nikoliv již pro jeho návštěvníky.

K nákladnějším opravám náležela oprava omítek a vymalování schodišť a jedné pořádací místnosti a nátěry kovových prvků na budově. Provedena byla oprava služebního vozidla po nezaviněném poškození, koupě rozkládací pohovky do inspekčního pokoje, výměna koberce v jedné kanceláři, výměna čtyř bojlerů a koupě dvou nových vozíků. Pořízena byla též motorová pila, televizor značky LG do inspekčního pokoje, služební mobilní telefon Huawei, dva nové počítače, záložní externí disky Seagate Expansion 4TB a Western Digital (dvakrát po 1 TB) a notebook ThinkPad s externí vypalovací mechanikou.

STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV JIČÍN

Karel Chutný

PŘEHLED O MNOŽSTVÍ ARCHIVÁLIÍ

Ke dni 31. 12. 2017 evidoval Státní okresní archiv Jičín 5 271,94 bm archiválií, které tvořily 2 300 archivních souborů. Nově zpracováno bylo 5,29 bm ve 14 archivních souborech. Bylo převzato 15,68 bm archiválií, z toho delimitací 0,12 bm. Za zmínku stojí zejména archiválie Základní a Mateřské školy Kopidlno, jejichž součástí byly i nepříliš běžné písemnosti šachového kroužku (kroniky, týdeníky, zpravodaje, oběžníky).

PŘEDARCHIVNÍ PÉČE

V rámci předarchivní péče se archiv tradičně zaměřil na metodickou pomoc širokému spektru institucí. Celkem bylo provedeno 52 skartačních řízení, z toho 22 ve skartačním a 30 mimo skartační řízení. Proběhly 2 metodické návštěvy a 4 kontroly veřejnoprávních původců. Hromadná školení pořádána nebyla, přesto bylo realizováno 89 individuálních konzultací a posouzeno 12 spisových norem. Trvalou oporou je archiv i pro kronikáře obcí jičínského okresu, a to zejména formou metodické pomoci a individuálních konzultací. Proběhl také již tradiční a kronikáři oceňovaný speciální tematický seminář (viz dále).

ZPŘÍSTUPŇOVÁNÍ ARCHIVÁLIÍ

Radkou Janků a Alenou Jurigovou byly zahájeny přípravné práce pro zpracování (částečnou reinventarizaci) fondu Farní úřad Pecka. Radka Janků zahájila inventarizaci fondů Archivů obcí Češov, Dětenice, Dobrá Voda u Hořic, Dolany, Dolní Černůtky, Holín, Holovousy a fondu Národní souručenství – místní výbor Libáň, Alena Jurigová pak zpracování fondů Archivů obcí Dolní Nová Ves, Horní Nová Ves, Lány, Prostřední Nová Ves a Uhlíře. Zdenka Gláserová Lebedová a Josef Matoušek započali inventarizaci fondu Archiv obce Lískovice. Všechny výše zmíněné archivní soubory byly přepracovávány dle nových metodik a základních pravidel pro zpracování archiválií. Knihovna archivu čítala celkem 24 814 přírůstkových čísel. Po odečtení vyřazených multiplikátů činil stav 23 217 svazků. Koupí bylo získáno 91 publikací, darem či výměnou 187 publikací. V knize úbytků bylo odepsáno 11 svazků, jednalo se o opravy vícečetných přírůstkových čísel u periodik. Prostřednictvím meziknihovní výpůjční služby byly realizovány 2 výpůjčky. Byla prováděna průběžná revize a opravy záznamů v elektronickém katalogu. Jelikož součástí jičínského archivu není restaurátorské pracoviště, byly všechny archiválie fondu Cech spojených řemesel Pecka restaurovány v dílně Státního okresního archivu

Chrudim. V rámci digitalizace archiválií nebyly realizovány žádné rozsáhlejší práce.

VYUŽÍVÁNÍ ARCHIVÁLIÍ

Badatelna archivu posloužila 195 badatelům (z toho 2 z Polské republiky) pro studium 201 tématu. Navštívili ji celkem 500 krát. Bylo realizováno 101 zápůjček (287 evidenčních jednotek), 1 výpůjčka a poskytnuto 5 souhlasů s jednorázovým využitím reprodukcí archiválií. Archiváři provedli 80 rešerší pro úřední a 78 pro soukromé účely. K významnějším patřily rešerše týkající se identifikace fyzických a právnických osob pro komplexní pozemkové úpravy, státního občanství, osob, budov či událostí v souvislosti s realizovanými projekty jiných institucí. Také v roce 2017 v archivu proběhly exkurze, a to studentů Virtuální Univerzity třetího věku, učitelů a žáků Základní školy Jičín, Železnická 460, a studentů Lepařova gymnázia Jičín.

ODBORNÁ A KULTURNĚ VÝCHOVNÁ ČINNOST

Karel Chutný byl členem Pekařovy společnosti Českého ráje, spolku Jičínská beseda a Komise pro archivní kulturní památky a národní kulturní památky, která je poradním orgánem ředitele Odboru archivní správy Ministerstva vnitra ČR (dále jen OAS MV ČR). Prostřednictvím komise Státního oblastního archivu v Zámrsku (dále jen SOAZ) pro evidenci, zpracování a využívání archiválií, resp. její stálé pracovní skupiny pro evidenci NAD, se podílel spolu s Metodickou skupinou pro archivní zpracování OAS MV ČR na tvorbě pokynu pro vymezení původců a jejich popisu v programu PEvA. Radka Janků byla taktéž členkou Pekařovy společnosti Českého ráje, dále zasedala v redakční radě vlastivědné ročenky *Z Českého ráje a Podkrkonoší*. Alena Jurigová v rámci knihovnické komise SOAZ spolupracovala při vytváření nového knihovnického řádu. Jan Čečetka byl činný v komisi SOAZ pro předarchivní péči. Zdenka Gláserová Lebedová byla členkou Pekařovy společnosti Českého ráje, redakční rady Kopidlenských listů a kronikářkou Drahoraze. Josef Matoušek vedl kroniku města Němčice nad Hanou. Eva Bílková byla i nadále předsedkyní Pekařovy společnosti Českého ráje, z. s. a místopředsedkyní Jičínské besedy, z. s. Podílela se na sestavení přehledu nominací na cenu Jivínský Štefan, udělovanou za kulturní činnost v okrese Jičín.

Archiv se podílel na přípravě a realizaci mezinárodní konference *Václav Chaloupecký a otazníky české a slovenské historiografie a kultury* (Porotní sál jičínského zámku, 21. 4. – 22. 4. 2017; Pekařova společnost Českého ráje, z. s., Ústav dějin Univerzity Karlovy a Archiv Univerzity Karlovy, Katedra historie fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické Technické univerzity v Liberci a Regionální muzeum a galerie v Jičíně). Pomohl při organizaci, dodal kopie archiválií na dokumentární výstavku, Radka Janků a Zdenka Gláserová Lebedová přednesly příspěvky o vztahu Václava Chaloupeckého k rodným Dětenicím, Eva Bílková a Josef Matoušek vyhledali řadu podkladů pro příspěvek věnovaný historikově zálibě v pěstování ovoce. Dále archiv pomáhal při realizaci dvou výstav: *Kroniky Sobotecka* (Sobotka, 28. 4.), jež byla doprovázená besedou s historikem Karolem Bílkem a Karlem Chutným o kronikách a kronikářích města Sobotky a okolních vesnic, které jsou nebo byly spojeny s městem, a *Architekt Čeněk Musil* (Regionální muzeum a galerie v Jičíně,

24. 11. 2017 – 28. 1. 2018). Zároveň spolupracoval na přípravě oblastní výstavy ke 100. výročí vzniku Československa. Přispěl také k uskutečnění dokumentární výstavky při příležitosti přednášky *Marie Baťová-Menčíková mezi Jičínem, Vídní a Zlínem* (Porotní sál jičínského zámku, 27. 1.) a výstavy *O historii a současnosti obcí Dětenice, Osenice, Brodek* (Dětenice, 3. 6.). V rámci oslav 85. narozenin prof. PhDr. Roberta Kvačka, CSc. pořádaných dne 29. 6. 2017 v aule Lepařova gymnázia Jičín prezentoval kopie archiválií z fondu této školy.

Eva Bílková a Karel Chutný přispěli do 30. svazku vlastivědné ročenky *Z Českého ráje a Podkrkonoší*, Zdenka Gláserová Lebedová čtyřmi články obohatila obsah *Kopidlenských listů* a Josef Matoušek autorsky spolupracoval na článku uveřejněném na stránkách 314. čísla *Zpráv Vlastivědného muzea v Olomouci*.

O archivnictví, jičínském archivu a možnostech genealogického bádání informoval 28. 2. Karel Chutný studenty Virtuální Univerzity třetího věku, v užším rozsahu pak 16. 6. učitele a žáky Základní školy Jičín, Železnická 460, kterým Jan Čečetka a Radka Janků přiblížili období 1. světové války a osudy legionářů. O historii Dětenic, Osenic a Brodku přednášela 13. 7. v kulturním domě v Osenicích Eva Bílková, která také při tradičních komentovaných procházkách městem pořádaných pro klub aktivních seniorů při Knihovně Václava Čtvrtka v Jičíně seznamovala přítomné 7. 9., 19. 9., 26. 9. a 10. 10. s historií jičínských škol. Z úst Radky Janků si studenti Lepařova gymnázia Jičín vyslechli 9. 11. výklad o pomocných vědách historických.

Obsah tematického semináře, zaměřeného tradičně na vedení obecních kronik, jejich přílohy a digitalizaci, který pro kronikářky a kronikáře obcí jičínského okresu archiv připravil na 11. 5. v prostorách Porotního sálu jičínského zámku, byl ozvláštněn přednáškou Jiřího Plachého ze Slavhostic, mistra řezbáře a znalce místní historie, jenž představil výsledky svého bádání a sbírkotvorné činnosti nejen slovem, ale i na malé výstavce.

Hlavním tématem programu připraveným k Mezinárodnímu dni archivů na 9. 6. byla historie škol jičínského okresu. K němu byla zaměřena výstava archiválií v badatelně (kroniky, třídní výkazy, výroční zprávy, almanachy, drobné tisky, fotografie apod.) a také odborný výklad o nich. Obojí mělo pokračování v depozitářích, kam mohli zájemci nahlédnout při komentovaných prohlídkách a prohlédnout si i běžně nepřístupné prostory budovy archivu. Také tentokrát byla v badatelně připravena výstavka výsledků práce některých badatelů: knihy, studie, články, diplomové a bakalářské práce studentů různých vysokých škol; v souboru byly i pozvánky upozorňující na přednášky a další akce.

PERSONÁLNÍ PODMÍNKY A VYBAVENÍ ARCHIVU

Kolektiv zaměstnanců archivu ve složení Mgr. Karel Chutný, Mgr. Radka Janků, PhDr. Eva Bílková (zaměstnána na dohodu o pracovní činnosti), Mgr. Alena Jurigová, Bc. Jan Čečetka, Markéta Nechanická, Eva Klabanová, Jaroslava Krausová (zaměstnána na dohodu o pracovní činnosti od 2. 1. do 30. 6.) počátkem roku 2017 doplnili Mgr. BcA. Zdenka Gláserová Lebedová a Mgr. Josef Matoušek. Svoji povinnou odbornou praxi v archivu, a to v rozsahu 10 pracovních dnů, absolvovali 2 studenti Univerzity Hradec Králové. Po celý rok byla zajišťována běžná údržba objektu a jeho stávajícího technického vybavení.

MĚSTSKÉ MUZEUM A GALERIE HOŘICE

Václav Horák a Oldřiška Tomíčková

Na plný úvazek v Městském muzeu a galerii Hořice pracovali vedoucí Mgr. Václav Horák, odborné pracovnice PhDr. Oldřiška Tomíčková, PhDr. Jana Cermanová, Ph.D., Mgr. Jarmila Gregorová a kurátor Tomáš Mates. Na chodu muzea, Galerie plastik a Masarykovy věže samostatnosti se podíleli také pracovníci, s nimiž byla uzavřena dohoda o provedení práce. V muzeu vykonávali odbornou praxi studenti Jakub Šafařík (Gymnázium, SOŠ, SOU a VOŠ Hořice) a Michal Hušek (Univerzita Pardubice).

V lednu až březnu 2017 probíhalo stěhování celého muzea do náhradních prostor v budově bývalého gymnázia (Husova ul. 1414) z důvodu kompletní revitalizace muzejní budovy v rámci česko-polského grantového projektu *Cesta kamene*. Drobné opravy byly provedeny na objektu Galerie plastik (nátěry dveří a oken, oprava pískovcových schodů ad.).

VÝSTAVNÍ ČINNOST

Vzhledem ke skutečnosti, že od začátku roku 2017 probíhalo stěhování celého muzea do náhradních prostor, byly krátkodobé výstavy realizovány pouze v Galerii plastik. Výjimkou byla výstava *Anne Franková – nechte mě být, jaká jsem*, kterou muzeum uspořádalo 4. – 25. 10. v prostorách hořického zámku ve spolupráci s Institutem Terezínské iniciativy.

Kromě stálé expozice českého sochařství první poloviny 20. století byly realizovány následující výstavy:

- *Já, Ivan Podobský* (1. 4. – 30. 4.)
- *Josefína Jonášová: Relativní bezpečí* (6. 5. – 4. 6.)
- *Mezinárodní festival krásných umění 2017: Polsko* (16. 6. – 2. 7.)
- *Max Švabinský: Nic mimo umění* (13. 7. – 1. 10.)
- *Jan Stria: Mým pohledem* (7. 10. – 31. 10.)
- *Soutěž tří portrétů: Eliška Junková, Věra Chytilová, Jaroslav Heyrovský* (1. 11. – 24. 11.)

Přístupna byla rovněž Masarykova věž samostatnosti, kterou od 1. 5. do 30. 9. navštívilo 3 224 osob.

PŘEDNÁŠKY, KONCERTY, EXKURZE

Během roku se uskutečnila řada zajímavých přednášek, s nimiž vystoupili Bc. Jan Rain – *Rukopis královédvorský a jeho doba (200 let od nálezu)*, PhDr. Eva Ulrychová – *Příběhy archeologických nálezů*, Leo Pavlát – *Izrael mezi národy* (k 75. výročí transportu Židů ve spolupráci s CČSH), Dr. Martin Krummholz – Cesta sochaře Stanislava Suchardy od patriotismu k modernismu, Kristýna Hochmuth – *Mezi naturalismem a secesí: Max Švabinský a umělecké tendence kolem roku 1900.*

Muzeum bylo i místem hojně navštěvovaných hudebních produkcí, jako *Muzika pro radost* (koncert čtyř hudebních skupin), *Zamykání muzea* – prezentace historie a rekonstrukce muzea a česko-polského projektu Cesta kamene, koncert skupiny Swing, *Evropský den židovské kultury* – ekumenická bohoslužba, koncert skupiny Mackie Messer Klezmer band a pásmo židovského humoru, s účastí izraelského velvyslance Daniela Merona a dalších vzácných hostů, v synagoze ve spolupráci s CČSH, nebo koncert skupiny *Půljablkoň* a pásmo „hudebních básní" v Galerii plastik.

Ve spolupráci s CČSH se uskutečnil zájezd *Na Chrudimsko nejen za Kelty* a pietní akce *Cesta bez návratu* s odhalením památníku obětem holokaustu.

Zejména pro školní mládež byly připravovány komentované prohlídky, výtvarné a grafické dílny, PhDr. Oldřiška Tomíčková organizovala exkurze *Za židovskými památkami*.

PRÁCE SE SBÍRKAMI

Do přírůstkové knihy muzea bylo zapsáno 28 předmětů. Pokračovala postupná inventarizace veškerého sbírkového fondu. Časově však byla výrazně omezena stěhováním muzejního mobiliáře do nových prostor. Konkrétně byla prováděna inventarizace v historické podsbírce, a sice v souboru historických textilií. Bylo provedeno hlášení na Ministerstvo kultury ČR o změnách v chronologické i systematické evidenci pro CES. Pro stálou expozici v Galerii plastik byla restaurována socha Dalila od Jaroslava Horejce. Drobné konzervátorské zásahy na sbírkových předmětech prováděla v rámci své pracovní činnosti Mgr. Jarmila Gregorová.

ZÁPŮJČKY

Galerii výtvarného umění v Hodoníně byly zapůjčeny k výstavním účelům sochy a plakety Jaroslava Krepčíka, Spolku výtvarných umělců Mánes plastiky Ladislava Šalouna, Jana Štursy, Ladislava Zívra, Josefa Mařatky, Bohumila Kafky, Ladislava Jana Kofránka a Josefa Wagnera, Správě Pražského hradu pro výstavu „Světlo v obraze: český impresionismus" v Jízdárně Pražského hradu zapůjčen soubor obrazů a soch, Západočeské galerii v Plzni plastika od Quida Kociána pro výstavu pořádanou u příležitosti symposia „Světlo, stíny a tma v české kultuře 19. století" a Rabasově galerii v Rakovníku byly zapůjčeny k výstavním účelům obrazy malíře Františka Zusky.

Od PhDr. Martina Kuny, Ph.D., si muzeum vypůjčilo soubor grafik z pozůstalosti Maxe Švabinského.

MUZEJNÍ KNIHOVNA

V r. 2017 bylo pro muzejní knihovnu získáno celkem 14 knih, z toho bylo 8 zapsáno do sbírkového fondu (Bibliotheca Hořicensis). Knihy zapůjčené badatelům k prezenčnímu studiu a využívané pracovníky muzea nejsou evidovány.

BADATELSKÁ AGENDA

Evidováno bylo 10 badatelů, kteří vykonali 21 badatelských návštěv. Jednalo se o studenty Univerzity Karlovy v Praze, Technické univerzity v Liberci, Gymnázia, SOŠ, SOU a VOŠ Hořice, Hořického gymnázia a několik soukromých badatelů. Řada badatelských dotazů byla vyřízena prostřednictvím elektronické pošty.

EDIČNÍ ČINNOST A PROPAGACE

Byly připraveny propagační materiály a tiskové zprávy k akcím muzea a galerie a muzeum propagováno v regionálních i celostátních médiích. Pracovníci muzea přispívali do Vlastivědné čítanky *Pod Zvičinou* (O. Tomíčková), do Hořického kulturního zpravodaje a do Hořických novin (O. Tomíčková, J. Cermanová a J. Gregorová). Na přípravě knihy *Staré Buky* se autorsky podílel V. Horák.

ODBORNÉ SLUŽBY A VÝZKUM

Pro potřeby Města Hořice byly poskytnuty historické podklady a fotografie především k budově městského muzea (rekonstrukce a revitalizace) a Masarykovy věže samostatnosti (dostavba).

Byly připraveny texty pro informační tabule k cyklostezce Hořice – Chodovice. Ve spolupráci s městskou knihovnou byl připraven quest *Zmizelí sousedé aneb po stopách hořických Židů* k 75. výročí jejich transportu. Muzeum se organizačně podílelo na přípravě vzpomínkových akcí k tomuto výročí. Pro Masarykův ústav a Archiv AV ČR pro *Encyklopedii života a díla TGM* a portálu k výročí TGM byla zpracována hesla Masarykova věž samostatnosti a Masarykova galerie plastik. Pracovníci muzea se podíleli na přípravě česko-polského projektu *Okno do společné historie* (rekonstrukce a revitalizace hořického zámku a tvrze).

Pracovníci prováděli výzkum života a díla sochaře Jaroslava Krepčíka pro výstavu realizovanou Dr. Janem Buchtou v GVU v Hodoníně. Byla provedena rešerše sbírky hořických hraček a poskytnuty informace vnučce sochaře Franze Barwiga, paní Suzanne Klein-Barwig o hračkách, které vyrobilo Hořické hračkářské družstvo podle návrhů jejího slavného děda. Pracovníci galerie také spolupracovali s historičkou umění Adrianou Primusovou z GASK v Kutné Hoře na výzkumu díla Ladislava Šalouna pro chystanou výstavu.

HOSPODAŘENÍ MUZEA

Městské muzeum s Galerií plastik a Masarykovou věží samostatnosti mělo za vstupné a drobný prodej upomínkových předmětů příjem 123 687 Kč.

REGIONÁLNÍ MUZEUM A GALERIE V JIČÍNĚ

Michal Babík

V roce 2017 jičínské muzeum bez výrazných omezení nadále plnilo své plány a úkoly dané zřizovací listinou. Nejvýraznějšími záležitostmi byla nadále otázka výstavby nového depozitáře a s tím související vhodného uložení sbírkových předmětů, a dále bohužel také nedostatek lidských zdrojů, související s odchody některých zaměstnankyň na rodičovskou dovolenou. Jakkoliv v tomto roce došlo k dlouho očekávanému zvýšení platů i v oblasti muzejnictví, vysoká zaměstnanost nepřispěla k hledání vhodných adeptů na dočasně uprázdněná místa.

Jako zástup za mateřskou dovolenou na pozici etnoložky nastoupila v posledním kvartálu roku Mgr. Michaela Hýsková, od srpna působila na místě edukátorky Zuzana Kefurtová, DiS., v září nastoupila na místo kunsthistoričky Mgr. Jana Schlesingerová. Nově vzniklými pozicemi v muzeu byly správce sbírek (od května obsazeno Bc. Veronikou Knobovou) a správce majetku (od června obsazeno Jitkou Švihovou).

VÝSTAVNÍ ČINNOST V ROCE 2017

Celkově bylo uspořádáno třináct výstav. Organizace nadále disponovala dvěma výstavními prostory (výstavní chodbou a galerií), které jsou určeny jak muzejním, tak galerijním výstavám.

Nejvýraznějšími výstavami uspořádanými ve výstavní chodbě byl *Proces se „Zelenou internacionálou"* autorky Mgr. Hany Fajstauerové a *Cena Prachovských skal* autorky Jany Kořínkové. Zvláště druhá jmenovaná výstava se setkala s velkým ohlasem a připomněla význam a slávu významného motocyklového závodu. Kromě toho se ve výstavní chodbě konaly výstavy, které vznikly ve spolupráci s jinými institucemi: *Svetom, moje, svetom…* – výstava o slovenských drátenících, která vznikla ve spolupráci se Slovenským národným múzeem v Martine; *Šlechta v letech nacistického ohrožení československého státu* – výstava zapůjčená z Ústavu pro studium totalitních režimů. V prostorách galerie se představil známý jičínský výtvarník Petr Heber a mj. také celostátně známý fotograf Jindřich Štreit. Léto v jičínské galerii patřilo opět fenoménu retro, tentokrát výstavě věnované automobilu Trabant. Na podzim se pak v galerii konala netradiční výstava *Opráski*, která představila touto formou známý komiks. Poslední výstavou v galerii pak byla výstava věnovaná zřejmě nejznámějšímu jičínskému architektovi Čeňku Musilovi. Tato výstava se setkala s nebývalým ohlasem u jičínského publika. Součástí výstavy byl také katalog, jehož vydání podpořilo MK ČR. Kromě výstav ve vlastní organizaci se odborní pracovníci podíleli také na realizaci výstav na jiných objektech (např. výstava archeologických nálezů z výzkumu pro výzkumný šlechtitelský ústav ovocnářský v Holovousích).

OSTATNÍ PREZENTAČNÍ ČINNOST MUZEA

Kromě výstav probíhala celá řada doprovodných akcí, ale i samostatných přednášek či jednorázových akcí. Na jaře se muzeum spolupodílelo na organizaci konference *Václav Chaloupecký a otazníky české a slovenské historiografie a kultury* (hlavním organizátorem byla Pekařova společnost Českého ráje), v září se konal *Den architektury*, který zajišťovala Bc. Gabriela Petrová a věnoval se jičínskému náměstí jako veřejnému prostoru. Velmi úspěšnou akcí bylo také *Café muzeum*, tradiční setkání příznivců muzea, při kterém se podávala čerstvě pražená káva a svatomartinské rohlíčky. Setkání bylo v tomto roce zaměřené na téma zvonů a vyvrcholilo křtem nové publikace o zvonech na Jičínsku.

Kromě toho organizace vytvořila množství edukačních programů k jednotlivým výstavám, přednášek pro veřejnost, komentovaných (i nočních) prohlídek expozic apod. V neposlední řadě jsme se věnovali také zvykoslovnému roku a především na období Velikonoc a Vánoc jsme připravili dílny pro děti i dospělé. Svou samostatnou úlohu hrálo nadále edukační oddělení.

EDIČNÍ A VYDAVATELSKÁ ČINNOST

Kromě čtyř čísel muzejního čtvrtletníku *Hurá muzeum* jičínské muzeum vydalo také *Muzejní noviny* monotematicky věnované obci Újezd pod Troskami. Samostatnými edičními počiny byly také publikace našich odborných pracovníků. Bc. Gabriela Petrová ve spolupráci s Mgr. Evou Chodějovskou, Ph.D., vydaly publikaci *Architekt Čeněk Musil*, jako doplněk k výstavě. Historička Jana Kořínková pak uzavřela svůj dlouhodobý výzkum zvonů na Jičínsku publikací *Zvony Jičínska: proč už neslýcháme klekání.*

MARKETING, PR, FUNDRAISING

O aktivitách jičínského muzea tradičně informovala regionální a v některých případech i celostátní média. Velkého mediálního ohlasu dosáhla tzv. guerillová kampaň, související s uvedením publikace PhDr. Jiřího Waldhausera, CSc. *Archeologie kraje básníků*, která se dostala na první místa většiny tuzemských internetových serverů. Jedním z hlavních tvůrců kampaně a také její hlavní koordinátor byl ředitel muzea Michal Babík. Akce byla předem řádně nahlášena zřizovateli, byla ozkoušena její funkčnost, do detailu vycizelovány byly dvě tiskové zprávy, které s akcí souvisely. Celá kampaň přinesla krátkou celospolečenskou diskusi daleko za hranicemi regionu, což bylo jejím cílem.

Pokračovala také spolupráce s Jičínským Deníkem, fungovala i spolupráce v rámci měsíčníku Jičínský zpravodaj, kam přispívá pravidelnou rubrikou především Mgr. Hana Fajstauerová.

Muzeum podalo žádost o pět grantů.

NÁVŠTĚVNOST

Návštěvnost Regionálního muzea a galerie v Jičíně se oproti roku 2016 nepatrně snížila. Stálou expozici a výstavy v muzeu a galerii navštívilo celkem 16 022 návštěvníků. Připočteme-li návštěvníky besed, přednášek, workshopů, vzdělávacích programů atd., jednalo se o celkem 21 759 návštěvníků.

ROZŠIŘOVÁNÍ SBÍRKY, KONZERVACE

V roce 2017 organizace zaznamenala 750 evidenčních čísel nových přírůstků. Vzhledem k finanční situaci organizace byla akvizice prostřednictvím nákupů jen minimální. Největší část přírůstků se do muzea dostávala prostřednictvím vlastního sběru, pozůstalostí a darů. Konzervováno a restaurováno bylo 110 předmětů.

KRKONOŠSKÉ MUZEUM V JILEMNICI

Jan Luštinec

Muzeum je zařízením Správy Krkonošského národního parku, finančně se na provozu podílí město Jilemnice. Tento rok byl opět naplněn širokou činností a muzeum prošlo řadou dalších významných proměn. Navštívilo je zhruba 21 536 osob, což proti předchozímu roku představuje mírný pokles.

Zahájena byla digitalizace sbírkových fondů. Zásadním počinem se stalo vybudování badatelny a knihovny s posuvnými regály. Také do depozitářů byly zčásti doplněny nové regály. Uskutečnila se rekonstrukce historické zámecké koupelny.

Restaurátorským zásahem prošly tři významné plastiky Bohumila Kafky a čtyři grafické listy z původního vybavení zámku. Konzervátoři restaurovali šest pušek. Řada dalších předmětů prošla běžným konzervátorským ošetřením.

Získali jsme celkem 74 přírůstkových čísel, za nimiž se skrývá 195 předmětů. Za nejcennější akvizice považujeme porcelánový servis z poloviny 19. století, dnes vystavený v zámecké jídelně, mechanický betlém a velký soubor lyžařských materiálů.

S velkou radostí jsme se podíleli na průzkumu bývalého kostela sv. Alžběty v sousedství zámku a zahájili jsme práce na libretu expozice.

VÝSTAVY V ROCE 2017

Zámek – výstavní síň:

25. 11. 2016 – 2. 4. 2017 – Petrolejové lampy
7. 4.–8. 10. – Pojďte s námi ke stolu
13. 10.–4. 3. 2018 – Hubertská výstava

Čp. 1 – Malá výstavní síň:

25. 11. 2016–5. 2. 2017 – Za Ježíškem do Afriky
7. 2.–5. 3. – Náš Krakonoš
17. 3.–23. 4. – Radostné Velikonoce
28. 4.–1. 10. – Krása perníku (Z dílny Dany Holmanové)
3. 10.–26. 11. – Krakonoš
1. 12.–14. 1. 2018 – Za třpytem Vánoc

Čp. 1 – Erbovní sál:

11. 11. 2016 – 13. 3. 2017 – Helena Zmatlíková: Ilustrace
17. 3.–16. 4. – Pavlína Gardiánová: Znamení
20. 4.–11. 6. – Jilemnice na starých fotografiích
23. 6.– 1. 10. – Jan Vejrych, architekt z Horní Branné u Jilemnice
6. 10.–26. 11. – Karel Zeman: Grafika, známková tvorba a medaile
9. 12.–28. 2. 2018 – Turínské plátno – kopie z Broumova

Uspořádali jsme 43 doprovodných akcí – přednášek, koncertů, literárně hudebních pořadů atd., z toho 15 mimo Jilemnici. 21x jsme vystupovali v České televizi či Českém rozhlase (v tom nejsou započítány reprízy pořadů). Zásadní měrou jsme se podíleli na vydání čtyř publikací, desítky našich článků byly otištěny v denním tisku i v časopisech. Spolupracovali jsme s desítkami muzeí, galerií a dalších institucí.

Děkujme našim příznivcům a návštěvníkům za podporu a těšíme se na řadu letošních setkání.

MĚSTSKÉ MUZEUM A GALERIE LOMNICE NAD POPELKOU

Jan Drahoňovský

Kontinuálně i v roce 2017 jsme pokračovali v rekonstrukci vybraných místností objektu tzv. „Hrubého domu", kde se nachází muzeum a který nám byl zřizovatelem svěřen do správy. Především se jednalo o rekonstrukci společenské místnosti, využívané veřejností v rámci vernisáží, schůzovních aktivit a také jako stylová muzejní kavárna. Zde došlo na výměnu podlahové krytiny za nový zátěžový koberec a na renovaci novoklasicistních železných okenic. V součinnosti s památkáři byly repasovány dveře u obou hlavních vchodů budovy. Po desítkách let jsme se též zaměřili na rekonstrukci „zimní zahrady", situované původními majiteli, rodinou Šlechtů, v krytém balkónu, předsunutém do dvora. Po sejmutí starých nátěrů byla obnažena částečně zachovaná původní výzdoba s geometrickými a rostlinnými vzory. V budoucnu by se měl o tyto prostory rozšířit dobově zařízený *Památník rodu Šlechtů*. V bývalé konírně musel být v rámci havárie opraven strop, a to v souvislosti s adaptací dvou místností, kde se nyní nachází infocentrum. Další investiční akcí roku realizovanou z podnětu města bylo repasování a nátěr oken celého jižního traktu budovy, dále sjednocující nátěr fasády a v závěru sezony náročná likvidace septiku a přepojení odpadu na městskou kanalizaci.

VÝSTAVNÍ ČINNOST

V roce 2017 uspořádalo muzeum téměř tři desítky kulturních akcí, z toho jedenáct výstav, a to pouze dvě výtvarné, jednu fotografickou; výjimečně v uplynulém roce zcela převládaly výstavy tematické – náročnější jak koncepčně, tak i na realizování. Především pro zájemce o historii, ale také o přírodu a cestování byl určen cyklus osmi podzimních muzejních přednášek. Hudba v rámci koncertů v muzeu zazněla třikrát.

Z pestré palety nabídky měla možnost veřejnost navštívit tyto výstavy: Z kraje nového roku doznívál *15. ročník přehlídky betlémů*. Výstavní sezona započala hojně navštěvovanou prezentací soukromé sbírky pana Jaroslava Mužíčka z Nové Paky pod názvem *Zlatá éra československého filmu*, zaměřená především na historické plakáty a doplněná o různé dobové materiály, spojené s filmovou produkcí a promítáním filmů u nás, např. o plakáty z období 30. – 40. let, barevné skleněné filmové reklamy lomnických firem, promítačky, fotografie, dále podpisy známých osobností filmového světa atd. Málo známou skutečností též je, že se v Lomnici nad Popelkou uskutečnilo v bývalém hotelu Doležal poslední veřejné vystoupení „krále komiků" Vlasty Buriana… Díky výše zmíněné muzejní výstavě, která tento fakt akcentovala, byla objevena zcela neznámá fotografie z Burianovy lomnické návštěvy.

Muzejním počinem roku jistě byla prezentace díla světově uznávaného českého fotografa *Jindřicha Štreita*. V rámci výběru z díla došlo především na autorovy černobílé snímky, zaměřené na dokumentování života českých vesnic. Určitou kuriozitou a paradoxem se stal jistě fakt, že

se mistr Štreit rozhodl v roce 2017 vystavovat kromě Jičína, Bratislavy, Brna, Prahy, Drážďan a Paříže také v provinční Lomnici nad Popelkou, což bylo pro nás jistě velkou poctou.

Speciálně pro ženy pracovníci muzea připravili výstavu nazvanou *Historické kočárky* – ze sbírky paní Martiny Palkové z Libštátu, doplněné o dobové odívání, textilní bytové doplňky a dětské hračky. Jednalo se o dlouholetou slibovanou splátku dluhu vůči návštěvnicím naší instituce a muzejním příspěvkem i pokusem ke zvýšení porodnosti v Lomnici nad Popelkou a širokém okolí. Akci si v jejím průběhu přijela prohlédnout i dnes již bývalá ministryně práce a sociálních věcí Mgr. Michaela Marksová.

První letní akci zastupovaly *„Drahé kameny a minerály"* – 21. ročník tradiční prázdninové výstavy ze sbírek lomnických kamenářů a jejich hostů. Samostatnou výstavou byla v rámci této akce ukázka díla *akademického malíře Oldřicha Oplta*. Většina pláten byla využita z fondu naší instituce, jenž autor věnoval svému rodišti.

Druhá letní výstava byla přehlídkou tvorby bohužel krátce před vernisáží zesnulého *pražského malíře a ilustrátora Karla Franty*, držitele řady našich i mezinárodních ocenění, především za jeho tvorbu pro děti, která se uskutečnila v rámci hudebně – dramatického festivalu Lomnické kulturní léto. Úvodní slovo při zahájení procítěně pronesl spisovatel a básník František Novotný.

Lomnické muzeum ve spolupráci s okresním archeologem PhDr. J. Prostředníkem a Sdružením pro záchranu hradu Kumburku uspořádalo výstavu nazvanou *Hrad Kumburk v běhu času*, na které byly k vidění archeologické nálezy z této lokality, nově vytvořené prezentační panely s fotografiemi a textem se vztahem k historii hradu, dále repliky středověkých zbraní a dobových oděvů. Středobodem výstavy byl nově vytvořený realistický model hradu, zpracovaný podle aktuálních poznatků, a obrazy s motivem Kumburku od řady oblastních výtvarníků.

Naše instituce se také zapojila k připomínce významného kulatého jubilea, stého výročí narození lomnického rodáka, čestného občana našeho města a příslušníka druhého odboje, letce plk. Františka Truhláře. A to především zápůjčkou originálních třírozměrných předmětů, archiválií a fotografií, které muzeu před časem věnovala letcova sestra Božena Truhlářová, jež jsou součástí stálé expozice historie našeho města, nebo je máme pietně uloženy v našem depozitáři.

V podzimním dušičkovém čase lomnické muzeum prozářila výstava Jarmily Haldové a jejích unikátních kolorovaných *Dřevořezeb českých panovníků a jejich manželek*, zpodobněné u nás i ve světě známou výtvarnicí, řezbářkou a ilustrátorkou.

Výstavní sezonu zakončila 16. přehlídka umění nejen podkrkonošských betlémářů a řezbářů na tradiční vánoční *Výstavě betlémů*. Výstava byla doplněna o restaurované obrazy s náboženskými motivy a paličkovanou krajku Blanky Křižkové z Lázní Bělohrad.

PŘEDNÁŠKY, KONCERTY

Pokud jde o výčet cyklu muzejních přednášek, šlo o neméně zajímavé tituly. *Archeologické nálezy z hradu Kumburku* (PhDr. Jan Prostředník, Ph.D.), *Island – po stopách horských pramenů* (Ing. Petr Kvarda a Pavel Chlum, DiS.), *Já – voják v Afghánistánu* (kapitán Mgr. Pavel Stehlík), *Co nám to zpívá na zahradě – zpěv ptáků kolem nás* (RNDr. Zdeněk Mrkáček), *Václav Hanka* –

objevitel či autor Rukopisu královedvorského a zelenohorského (doc. PhDr. Vladimír Koblížek, Ph.D.), *Zvon jako hudební nástroj* (prof. Radek Rejšek), *Doba a život panovnice Marie Terezie – třísté výročí narození jediné vládnoucí ženy na českém trůně* (PhDr. Eva Ulrychová) a *Hrobům v dáli – otisk 1. světové války na Lomnicku* (Mgr. Lenka Holubičková). Součástí této akce se stalo i pokřtění tohoto nového regionálního knižního titulu.

Koncerty se v prostorách muzea v minulém roce uskutečnily tři. Jednak v rámci *Tříkrálového koncertu jičínského souboru Fidle* měli návštěvníci možnost poslechnout si koledy, a to především z našeho kraje, v minulosti zachycené historikem Lomnicka J. J. Fučíkem. Soubor zahrál společně s hudebním uskupením *Camponotus* z Jilemnice také u příležitosti Mezinárodního dne muzeí při kulturním pořadu nazvaném *Líto je mně, líto*. Poslední hudební produkcí podobného charakteru byl koncert písničkářky z Českého ráje Marušky Špačkové, která v předešlém roce založila novou tradici v podobě pásma nazvaného *Zpívání mezi betlémy*, jehož výtěžek byl použit na akci *Návrat zvonů do Lomnice nad Popelkou*. Na závěr proběhl křest nového CD *Rok v Českém ráji aneb s písní od jara do vánoc*.

Podobně jako v jiných letech, i v roce 2017 jsme se zapojili i my do oslav Mezinárodního dne muzeí. Konkrétně kromě výše uvedeného koncertu se jednalo o procházky historickým jádrem města s odborným výkladem. V rámci Mezinárodního dne architektury pracovníci muzea provázeli zájemce o stavební historii našeho města zajímavými suterénními prostory Šlechtova Hrubého domu, které v současné době, díky zájmu města, procházejí dlouhodobou rekonstrukcí.

SPOLUPRÁCE S JINÝMI INSTITUCEMI

Nezanedbatelná byla také všestranná a plodná spolupráce s partnerskými organizacemi, a to hlavně na poli oboustranně výhodných mezimuzejních výpůjček sbírkových předmětů pro výstavní účely. Nejvíce předmětů jsme loni zapůjčili na rozsáhlý projekt Krkonošského muzea v Jilemnici nazvaný *Pod ochranou sv. Huberta*, věnovaný myslivecké tématice, a to z důvodu našeho bohatého sbírkového fondu. S kolegy z muzeí v Semilech a v Železnici jsme si v období adventu krátkodobě vyměnili řadu betlémů.

Pro místní pobočku Svazu postižených civilizačními chorobami jsme zorganizovali přednášku na téma *Historie města Lomnice nad Popelkou*. V loňském roce jsme také zaznamenali zvýšený zájem ze strany organizovaných zájezdů různých spolků a cestovních kanceláří. Některé z nich jsme osobně provázeli coby průvodci přímo v autobusech i po odlehlejších místech Lomnicka.

Kromě výše uvedených aktivit poskytovalo muzeum celou škálu doplňkových služeb pro veřejnost. Vedle prodeje upomínkových předmětů, šperků, místní speciality Lomnických sucharů (v našem muzeu největší prodej tohoto sortimentu v celé ČR), knih či novin, také kopírování a služby pro návštěvníky v prostorách stylově zařízené muzejní kavárny. Služby jsme poskytovali též i badatelům (cca 46 návštěv), ať už při jejich osobní návštěvě muzejního archivu či prostřednictvím dotazů e-mailem. V řadě případů jsme také pronajali společenskou místnost pro schůze různých neziskových sdružení a spolků. Pracovníci muzea dlouhodobě nad rámec svých povinnosti také pečují o hrobky původních majitelů objektu, kde nyní muzeum sídlí, patricijské rodiny Šlechtů.

PÉČE O SBÍRKY

Velkou prioritou je pro nás záchrana ohrožených sbírkových předmětů a jejich postupné restaurování. Především se podařilo zachránit unikátní malovanou truhlu, která je nejstarší dochovanou datovanou na sever od Prahy – s letopočtem 1735 a ještě renesančními prvky. Z téže lokality, nedaleké obce Skuhrov, pochází i nádherně vyřezávaný stylový skleník. Díky spolupráci se Střední umělecko-průmyslovou školou v Turnově se v jejich renovátorských dílnách konzervoval soubor chladných a palných zbraní a některé archeologické vykopávky z různých kovů. Naše dlouhodobá externí „dvorní" restaurátorka, akad. mal. Ivana Přibylová nám v letošním roce udělala radost vyčištěním a zrestaurováním rozměrného plechového těla Krista, které bylo pravděpodobně původně umístěno na hoře Tábor, poutním místě našeho kraje.

Podobně jako v předcházejících letech jsme se zaměřili na důslednou a zákonem danou kompletní inventarizaci a digitalizaci sbírkových předmětů svěřených do naší péče. Konkrétně bylo zinventarizováno pět podsbírek. Sbírkový fond muzea se rozšířil o 47 položek, například o skříňku s neorenesančními motivy, dvě historizující křesla raného baroka, tzv. „valdštejnky", sedací soupravu ve stylu Ludvíka XV. z 90. let 19. století, za zmínku též stojí bohatě intarzovaná truhla s motivem světců Cyrila a Metoděje, dále slavnostní poválečná uniforma s devíti originálními medailemi příslušníka Svobodovy armády Michala Bitljana, účastníka bojů o Sokolovo a Duklu, také do unikátní sbírky loveckých trofejí ve stálé expozici pana Oldřicha Horáka přibyly další nové exponáty. Do mineralogické sbírky věnoval místní kamenář pan Robert Krotil zajímavý nález – ametystovou geodu z doubravického lomu. Z pozůstalosti profesora Vladimíra Cermana jsme získali celou řadu sportovních cen a medailí z přelomu 30. – 40. let 20. století. O další nové exponáty se rozšířila kolekce muzejních betlémů, a to konkrétně díky daru řezbářky paní Jitky Dubské z Hrádek u Lomnice nad Popelkou. Expozice o hoře Tábor byla obohacena o řadu zajímavých porcelánových sošek, zakoupených v průběhu let na táborských poutích, jež nám daroval pan Zdeněk Prášil z Lomnice n. P.

PROPAGACE MUZEA

Aktivity muzea byly pravidelně celoročně zveřejňovány na stránkách různých novin, sborníků a časopisů, ale i na vlnách rozhlasu a televize. Z rozsáhlejších článků minulého roku jmenujme alespoň příspěvky uveřejněné ve sbornících Od Ještěda k Troskám: *Život a dílo MUDr. Antonína Šlechty rytíře Sedmihorského,* zakladatele prvních vodoléčebných lázní v Čechách, a *Náhodná osudná tragédie* popisující osud nejmladší oběti květnového povstání v roce 1945 na Lomnicku Jaroslava Uhlíře. Český rozhlas Hradec Králové odvysílal relaci o historii nedalekého strážního hrádku Kozlov a tradiční výstavě *Drahé kameny a minerály*, stanice RTM zveřejnila upoutávku na tematickou výstavu *Historické kočárky*.

V rámci zviditelnění Lomnice n. Pop. jsme vydali barevné letáky zaměřené na místní sladkou pochoutku Lomnické suchary, které jsou součástí kompletních balení tohoto produktu. Díky tomu, že se dostanou do různých koutů celého světa, dělají reklamu nejen naší instituci, kde je stálá expozice této komodity, ale celému městu. Podobně jako každý rok i vloni si návštěvníci měli možnost od nás odnést

propagační kapesní kalendářík, tentokrát s motivem našeho interiéru Památníku rodu Šlechtů. Zahájili jsme také přípravu k vydání reprezentativní publikace, mapující historii a současnost naší instituce, kterou plánujeme vydat v roce 2018 k 130. výročí prvního pokusu o založení muzea v Lomnici nad Popelkou. Personálně je naše muzeum dlouhodobě obsazeno třemi kmenovými zaměstnanci, přestože v průběhu dvou desetiletí došlo k rozšíření o nové stálé expozice. Velkou výhodou jistě je, že kolektiv v tomto složení se v průběhu let neměnil, z čehož pramení možnost bezproblémové zastupitelnosti a naší vzájemné důvěry. Tento fakt považujeme za nenahraditelnou a cennou skutečnost.

NÁVŠTĚVNOST

Muzeum během loňského roku navštívilo celkem 13 450 platících osob, z toho vstupné plné 5 025, snížené 6 220. Návštěvníků přednášek, besed a koncertů bylo 2 205. Muzeum má celou řadu dlouholetých příznivců, jimž bychom rádi alespoň touto formou chtěli poděkovat za nezištnou spolupráci v průběhu celého uplynulého roku. Ze sponzorů velký dík patří především firmě TM Elitex za poskytnutí dopravy při převozu zapůjčených exponátů, Cukrárně u Marcely za celoroční zajištění občerstvení v rámci různých kulturních akcí, též výrobci Lomnických sucharů panu Ladislavu Kodejškovi a Autoservisu Doležal. Za pečlivou dokumentaci našich aktivit patří zvláštní poděkování panu Miloslavu Malému a rodině hudebního skladatele Jaroslava Krčka za pravidelné účinkování na slavnostních zahájeních.

Veškeré aktuální informace o našem dění, včetně publikovaných článků, naleznete na webových stránkách www.muzeumlomnice.cz.

MUZEUM A POJIZERSKÁ GALERIE SEMILY

Miroslav Šnaiberk

Muzeum má dva odborné pracovníky Alenu Hovorkovou a Libuši Krtičkovou, vede je ředitel Miroslav Šnaiberk, jmenovaný na dobu určitou za mateřskou dovolenou. Na vedlejší pracovní poměr jsou prostřednictvím Úřadu práce zaměstnáni tři pracovníci. Kurátory výstav byli Mgr. Bohumil Skalický, Mgr. Petr Štěpán a Miroslav Šnaiberk. O víkendech a v letní sezóně vypomáhali brigádníci, zejména studenti gymnázia.

Muzeum dokumentuje region horního Pojizeří se zaměřením na umění, regionální historii a lidovou kulturu. V jílovecké Červené roubence čp. 104 se nachází etnografická expozice a pilníkářská dílna.

VÝSTAVNÍ ČINNOST

Výstavy jsou rozprostřeny do pěti prostor: výstavní sál, Pojizerská galerie, I. patro, půda v budově muzea, sklepení. K tomu jsou připojeny dvě expoziční prostory v Červené roubence v Jílovecké ulici.

Výstavní sál prezentuje regionální historii a významné historické milníky v regionu Pojizeří:

19. 1.–26. 2. *Dráteníkův rok* – výstava Cechu českomoravských dráteníků
3. 3.–7. 4. *Udělat hračku není hračka*
18.–30. 4. *Patříme k sobě*
12. 5.–23. 7. *I naše babičky si rády zamlsaly*
9. 9.–16. 10. *Krajinou Semilska* – soutěžní přehlídka prací amatérských fotografů
20. 10.–29. 11. *Plastové hračky ze Semil*

Pojizerská galerie se soustředí na prezentaci zástupců současné i tradiční výtvarné a fotografické scény:

12. 1.–26. 2. *Malíři Pojizeří 2017*
3. 3.–26. 3. *Martin Wagner – Sibiř – fotografie*
31. 3.–30. 4. *Zdenka Marie Nováková – Procházky*
5. 5.–11. 6. *Jubilanti – Jan Kanyza, Richard Náhlovský a Jiří Salaba*
16. 6.–23. 7. *Ivan Bukovský – Obrazy*
1. 8.–3. 9. *3x Němec (Josef, Martin a Jan Němcovi)*
9. 9.–15. 10. *Jan Kanyza – Mon Paris (fotografie)*
20. 10.–30. 11. *Dalibor Matouš – Obrazy*
8. 12.–28. 1. 2018 *Sviť hvězdo jasná – vánoční výstava betlémů*

I. patro:

do 28. 2. *Na paměť semilských židovských spoluobčanů*
17. 3.–18. 6. *Polabští umělci v Pojizeří*
30. 6.–3. 9. *Vladimír Franz (obrazy) a Ida Saudková (fotografie)*
9. 9.–15. 10. *Miroslav Břeský – Fragmenty z Paříže (fotografie)*
15. 9.–22. 10. *Příběh člověka* – výstava k 25. výročí založení semilského Waldorfského lycea
27. 10.–31. 3. 2018 *Slovy proti totalitám – Pavel Tigrid* (100 let od narození)

Půdní prostor představil výstavu *My jdem' světem s flašinetem*, zaměřenou na historii loutek, maňásků a marionet. Sklepní prostor: *Zeměhlav* – práce studentů Waldorfského lycea v Semilech.

Červená roubenka slouží v první řadě k prezentaci lidové kultury na Semilsku – přístupné a nové expozice: *Pilníkářství* / dílna; *Život v Semilech* / světnice; *Léčivé byliny* / půda.

Celková návštěvnost činila 7 465 návštěvníků.

KONCERTY A HUDEBNÍ VYSTOUPENÍ MIMO VERNISÁŽE

Pěvecký soubor Sedmikrásky Semily – Patříme k sobě 2017
Mackie Messer Klezmer Band – unplugged koncert (v rámci Semilského Montmartru a Muzejní noci 2017)
Radka Fišarová a Miroslav Linka (v rámci Semilského Montmartru 2017)
Petr Ochman – kouzelná harmonika (v rámci Montmartru 2017)
Sax Cherry (v rámci Semilského Montmartru 2017)
Daniel Phillipe Stotz a Gregory Tigrid – klavír (Dny Pavla Tigrida)
Markéta Zdeňková a Štěpán Janoušek (Večer donátorů)

Přednášky a besedy:

Mgr. Lenka Holubičková – Hrobům v dáli – otisk 1. světové války na Semilsku
Mgr. Petr Bergmann – Krkonoše na starých rytinách a litografiích
PaedDr. Jan Luštinec – o historii kávy a cukrovinkách
Mgr. Petr Kotyk – o Pavlu Tigridovi a knize Mně se nestýskalo (Dny Pavla Tigrida)

Komentované prohlídky se uskutečnily k výstavám Martina Wagnera, Ivana Bukovského, Polabských malířů, 3x Němec.

OSTATNÍ KULTURNÍ AKCE

Letní víkendy byly v Červené roubence věnovány komentovaným prohlídkám s ukázkami tradičních lidových řemesel (košíkářství, řezbářství, zpracování vlny, paličkování, keramika atd.).

V rámci Dnů Pavla Tigrida byla odhalena bronzová plastika P. Tigrida za účasti rodinných příslušníků, náměstka MK ČR V. Ourody a dalších čestných hostů.

Osmá muzejní noc se letos konala 16. června, kromě zdarma otevřeného muzea, roubenek a kostelní věže bylo připraveno divadelní loutkové představení pro děti a módní přehlídka ve stylu 50.–60. let 20. století.

Druhý ročník Semilského Montmartru jako výtvarný open air workshop s doprovodným programem (výstavy, koncerty, divadlo) se konal před objektem i uvnitř muzea v sobotu 9. září 2017.

Muzeum se opět podílelo na organizaci vědomostní soutěže semilských škol „Cesta proti času", která se uskutečnila 23. října 2017.

Večer donátorů jako poděkování všem dobrovolným dárcům se uskutečnil 30. listopadu 2017 v Pojizerské galerii. Akce byla spojena s křtem knihy z ediční řady Paměť Semilska a koncertem Markéty Zdeňkové.

Hovory nad otevřenou Biblí – Bc. Patrik Horváth – každoměsíční cyklus besed pořádaných Církví bratrskou.

Muzeum uspořádalo tradiční Velikonoční a Vánoční jarmark.

PRÁCE SE SBÍRKAMI

V roce 2017 získalo muzeum 565 přírůstkových čísel (1355 předmětů), z toho dary 468 přírůstkových čísel – 1118 předmětů, vlastní sběr 35 přírůstkových čísel – 120 předmětů, staré fondy muzea celkem 53 přírůstkových čísel – 98 předmětů. Nákupem přibylo do sbírek 9 přírůstkových čísel – 19 předmětů.

V roce 2017 bylo zakoupeno: plastika „Pavel Tigrid" – bronz - akad. soch. Terezy Pecinové Salabové (u příležitosti 100. výročí narození Pavla Tigrida), lyže firmy Zákoucký Semily, kolovrat, přeslice, viják, vystřihovací a vylamovací jesličky, za celkovou částku 107 674 Kč.

EDIČNÍ A VYDAVATELSKÁ ČINNOST

Jako 4. svazek ediční řady Paměť Semilska byla vydána kniha Jaroslava Udatného *Splněná přísaha*, a to nákladem 500 výtisků z dotace města Semily. Křest knihy, kterou k tisku připravil Ivo Navrátil, proběhl 30. listopadu 2017.

ZÁPŮJČKY

Muzeum si pro své výstavy zapůjčilo exponáty od následujících institucí: Oblastní muzeum Praha – východ, Krkonošské muzeum v Jilemnici, Krkonošské muzeum Vrchlabí, Židovské muzeum v Praze, Vlastivědné muzeum pro Vysoké nad Jizerou a okolí, a také od soukromých vlastníků. Zápůjčky ze svých sbírek poskytlo Muzeu Českého ráje v Turnově a Oblastnímu muzeu Praha-východ.

HOSPODAŘENÍ

V roce 2017 Muzeum a Pojizerská galerie Semily, p. o., hospodařilo s částkou 2 951 894 Kč.

MUZEUM ČESKÉHO RÁJE V TURNOVĚ

Vladimíra Jakouběová

Rok 2017 byl v Muzeu Českého ráje v Turnově ve znamení nových aktivit, kterými byly jednoznačně práce spojené s realizací projektu *„Pro horolezce neexistují hranice"*, v dotačním Programu na podporu přeshraniční spolupráce mezi Českou republikou a Svobodným státem Sasko (Ziel 3–Cíl 3); oblast podpory: Podpora cestovního ruchu. V sobotu 9. září roku 2017 byl v Muzeu Českého ráje v Turnově položen základní kámen nové stálé expozice. Tímto symbolickým aktem se začalo naplňovat přání široké obce horolezců a jejich příznivců i turnovských muzejníků, kteří realizací tohoto projektu splácejí dluh jednomu z největších fenoménů Českého ráje. Vedle řady jednání se zahraničními partnery, Libereckým krajem a dalšími subjekty řešilo muzeum především práce spojené s demolicí části galerie, dílen a kavárny a s realizací hrubé stavby nové expozice. Firma Termil, s. r. o., zahájila práce v červnu roku 2017, demolice byla dokončena v srpnu 2017. Bezprostředně na to zahájila firma práce spojené se statickým zajištěním budovy a s vybetonováním základů. Návazně bylo postaveno bednění a vylity svislé konstrukce stavby

Poklep na základní kámen nové horolezecké expozice 9. září 2017. Zleva: starosta města Turnova Tomáš Hocke, ředitelka Muzea Českého ráje v Turnově Vladimíra Jakouběová, hejtman Libereckého kraje Martin Půta, radní Libereckého kraje Květa Vinklátová (foto P. Charousek).

a podlah. V závěru roku byly lité konstrukce doplněny zdivem a objekt byl zastřešen. Přestože se v průběhu stavebních prací objevily některé nepředpokládané situace v souvislosti s napojením na stávající objekty muzea (přeložka klimatizace, odvětrání stávajících prostor expozice mineralogie atd.), harmonogram plnění nebyl ohrožen. Vedle toho muzeum za finančního přispění Libereckého kraje a MKČR opravilo fasádu nádvorní a boční strany domu čp. 71, pokračovalo v reinstalaci osvětlení ve stálých expozicích muzea. Z grantu ISO MKČR byla provedena repase kamerového systému muzea.

Vedle těchto aktivit se pracovníkům muzea podařilo během roku realizovat řadu výjimečných projektů. K nim bezesporu patří nález reliktů gotického kostela sv. Alžběty v Jilemnici. Archeologický výzkum v areálu zámku v Jilemnici, na kterém po celý rok průběžně pracovali kolegové Jan Prostředník a Petr Hartman, odhalil v základových partiích zahradního domku a v ploše zámeckého parku pozůstatky gotického kostela sv. Alžběty. Výsledek výzkumu byl nominován na cenu NPÚ v kategorii objev, nález roku – *Patrimonium pro futuro*. Další významnou událostí pro muzeum bylo obohacení sbírkového fondu drahých kamenů muzea, a to výkupem kolekce broušených drahých kamenů od soukromého sběratele. „Akvizicí století" v hodnotě 1 milionu korun získalo muzeum exponáty, které nemají zastoupení ve sbírkách jiných muzeí. Turnovská sbírka drahých kamenů dosáhla počtu sbírkových předmětů, který je srovnatelný s největšími sbírkami drahých kamenů v muzeích v ČR.

Na počátku roku 2017 mělo muzeum obavy, zda stavba nové expozice horolezectví neomezí jeho provoz. Zda návštěvníci najdou do muzea cestu i přes problémy, které přinese demolice obrazové galerie a stavební ruch v prostorách atria muzea a zahrady Kamenářského domu. Pracovníci muzea se snažili stávající situaci řešit tak, aby muzeum zůstalo pro návštěvníky otevřené bez omezení, a to se povedlo. Potěšující je, že do expozic muzea zavítal podobný počet lidí, jako v letech předcházejících. K tomu do velké míry přispěla nabídka výstav a projektů, které připravili odborní pracovníci muzea a které přinesly nejen zážitek estetický, ale i nové poznatky a neotřelé, prameny podložené interpretace. Muzeum navštívilo celkem 60 332 osob, což je pouze o 2 tisíce osob méně, než v roce 2016. Částečně poklesla návštěvnost stálých expozic, a to z důvodu uzavření galerie muzea. Návštěvnost posílily edukativní doprovodné programy, akce pořádané muzeem a akce pořádané ve spolupráci se Spolkem přátel MČR Turnov.

V roce 2017 pracovalo v MČR Turnov 28 pracovníků v hlavním pracovním poměru, z toho 2 pracovníci na úseku vedlejší hospodářské činnosti, další 4 pracovní místa byla obsazena s podporou úřadu práce. Během roku 2017 došlo k řadě personálních změn, které byly vyřešeny tak, aby nedošlo k omezení plynulého provozu organizace. Díky účelovému příspěvku KÚ Liberec se podařilo vyřešit problémy související s nedostatečnou kapacitou pracovníků, zajišťujících činnost regionálního pracoviště pro naplňování *Koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu*. Účelově přidělené prostředky byly mimo jiné využity na mzdu dokumentátora a DPP pracovníků, kteří zajišťovali práce spojené se zpracováním nominace ruční výroby vánočních ozdob ze skleněných perliček na *Reprezentativní seznam nemateriálního kulturního dědictví UNESCO*,

práce spojené s výzkumnou činností ad. Účelově přidělené finanční prostředky KÚ byly využity na pokrytí úvazku archeologa od ledna do května 2017.

VÝSTAVY A DALŠÍ VEŘEJNÁ ČINNOST

V roce 2017 odborné oddělení muzea připravilo pro návštěvníky 22 výstav. Výjimečně ucelený projekt byl zaměřen na dokumentaci tradičního chovu ovcí v Pojizeří, jehož obsahovou část vytvořila a podnět k realizaci dala Jana Válková Střílková. Pracovníky odborného oddělení Jiřím Sajbtem, Vladimírou Jakouběovou a Janem Prostředníkem byl realizován výzkum v terénu, jehož výstupem byla výstava *„Ovce, moje ovce"*. Na ni navázala výstava *„Na vlně vlny"*, kterou realizovala J. V. Střílková a která přinesla ukázku prací výtvarníků, jež s ovčími produkty pracují. U Kamenářského domu spolu s kolegy Martou Havlíčkovou a Tomášem Štefánkem vytvořili edukativní *„Ovčí stezku"*, určenou pro děti. V průběhu obou výstav proběhlo i několik přednášek a besed, prázdninových kursů a dílen. Z výtvarných výstav, které muzeum v roce 2017 připravilo, byl odborně i výtvarně velmi zajímavý projekt *„Makarská 57"*, kterou připravil ve spolupráci s Markétou Kroupovou kurátor sbírky umění Miroslav Cogan. Představil v Turnově uměleckou skupinu Makarská 57, vystavující společně v 50. a 60. letech. Návštěvníci měli

Vernisáž výstavy Největší české drahokamy: Akvizice století, kterou připravil mineralog muzea Jan Bubal (foto P. Charousek).

na výstavě jedinečnou možnost seznámit se s díly českých renomovaných autorů, zastoupených v galeriích celé ČR: Jiřího Rady, Josefa Jíry, Valeriana Karouška, Jiřího Nováka, Mojmíra Preclíka ad. Velký ohlas u návštěvníků vzbudila mimořádně uspořádaná krátkodobá výstava *„Největší drahokamy – akvizice století"* kterou připravil kurátor sbírky mineralogie Jan Bubal ve spolupráci s výtvarnicí Martou Havlíčkovou. Výstava představila jedinečnou sbírku, kterou muzeum za přispění Ministerstva kultury ČR a Libereckého kraje zakoupilo. Návštěvníci měli možnost vidět všech 226 kusů drahých kamenů, tedy celou sbírku, ne pouze její část, která byla instalována v závěru roku jako součást stálé expozice mineralogie.

Vysokou odbornou úroveň měly všechny doprovodné programy, workshopy a dílny, které připravily a realizovaly lektorky muzea Jana V. Střílková, Lenka Reinerová a Michaela Novotná. Během celého roku využívaly zejména školy z Turnova i blízkého okolí širokou nabídku edukačních a animačních programů, zaměřených na tradiční rukodělnou výrobu a výtvarné techniky. Některé edukativní programy doplnily přednášky, komentované prohlídky a odborné semináře, které byly propojeny s probíhajícími výstavami a akcemi na Dlaskově statku v Dolánkách. Tam již tradičně zavítaly stovky návštěvníků nejen do stálé expozice *„Já, Josef Dlask – návrat hospodáře"*, ale i pravidelně pořádané akce jako byl Masopust, Velikonoce na statku, Řezbářské symposium, Muzejní noc, Svatováclavské posvícení či Vánoční zpívání.

PRÁCE SE SBÍRKAMI

Pracovníci odborného oddělení věnovali svůj čas i evidenci a katalogizaci sbírkových fondů, záchranným archeologickým výzkumům, digitalizaci a konzervování sbírek, revizím sbírkových fondů atd. Ty se v roce 2017 rozrostly kromě akvizic o řadu darů a předmětů získaných vlastním sběrem. Muzeum rozšířilo svůj sbírkový fond o 861 přírůstkových čísel. Ve II. stupni evidence bylo vyhodnoceno celkem 4 797 sbírkových předmětů, digitalizováno bylo 5 063 sbírkových předmětů. V rámci periodických inventarizací bylo revidováno 10 182 sbírkových předmětů. V roce 2017 byly realizovány základní konzervátorské zásahy ve fondu archeologie, šperkařství a zpracování drahokamů, etnologie, uměleckého řemesla, historie. Celkem bylo ošetřeno 1 077 sbírkových předmětů.

Vedle práce se sbírkou odborné oddělení plnilo celou řadu výzkumných úkolů. Archeologické oddělení (J. Prostředník, P. Hartman, L. Tuláčková) v roce 2017 řešilo 392 záchranných a předstihových archeologických výzkumů, vydalo 307 vyjádření k stavebním a jiným činnostem v oboru archeologie. Ostatní odborná oddělení řešila 34 institucionálních výzkumných úkolů. Regionální pověřené pracoviště pro dokumentaci *Tradiční lidové kultury Libereckého kraje* pokračovalo za finanční podpory MKČR ve zpracování sbírky J. V. Scheybala (A. Kulíšková, K. Jakubičková), zpracovalo nominace na *Národní seznam nemateriálního kulturního dědictví* (L. Tuláčková, V. Jakouběová) a na krajské seznamy Libereckého kraje (M. Pešková). Podílelo se na řešení mezioborového projektu dokumentace tradičního chovu ovcí v Pojizeří (V. Jakouběová, J. Sajbt), lidového stavitelství obce Příšovice (V. Jakouběová), podílelo se na řešení mezioborového projektu nové stálé expozice Kittelův dům Krásná (J. Bubal, V. Jakouběová, J. Prostředník, J. Sajbt), jehož

prvním výstupem byla výstava *„Tady pořád v pohodě"* (Žitava). Za podpory MKČR pokračovaly práce spojené s terénní dokumentací drobných kamenických památek v Pojizeří (M. Cogan). Oddělení historie v souvislosti s přípravou expozice horolezectví pracovalo na výzkumu dějin horolezectví v Českém ráji, dále dějinném výzkumu obcí Pěnčín a Příšovice (D. Marek, J. Sajbt) a starších dějin mikroregionu Kozákov (D. Marek, J. Sajbt). Oddělení mineralogie se věnovalo mineralogickému výzkumu v činných lomech (Proseč, Bezděčín, Doubravice, Studenec, Košťálov, Kozákov, výzkumu lokality Běloves u Náchoda a mineralogických lokalit a ložisek v oblasti Českého ráje a v Libereckém kraji (Jesenný, Škodějov). V souvislosti s přípravou výstavy Makarská 57 realizoval M. Cogan výzkum a přípravu publikace tvorby členů významné výtvarné skupiny.

EDIČNÍ ČINNOST

Muzeum vydalo čtyři čísla čtvrtletníku muzea a reprezentativní katalog Makarská 57. Pracovníci odborného oddělení spolupracovali na realizaci edičních počinů obcí a měst v regionu a pravidelně přispívali do odborných i populárně naučných periodik.

EKONOMICKÁ SITUACE

Muzeum Českého ráje v Turnově získalo příspěvek na činnost a dorovnání platových tarifů 10 876 952 Kč a příspěvek na odpisy ve výši 378 048 Kč při celkových nákladech organizace 18 826 246 Kč (z toho 17 303 398 Kč z hlavní činnosti a 1 522 850 Kč z doplňkové činnosti). Výrazným přínosem pro hospodaření organizace byly poskytnuté účelové dotace během roku 2017 v celkové výši 717 000 Kč. Aby muzeum mohlo realizovat všechny projekty související s prací odborného oddělení, podalo celkem 27 grantových žádostí, ve všech bylo úspěšné. Z podaných grantů MKČR, SFK a MěÚ Turnov tak získalo 1 666 000 Kč. Vedle toho organizace získala dotaci Úřadu práce na čtyři pracovní místa ve výši 674 452 Kč. Celkové hospodaření muzea zůstalo v roce 2017 v kladných číslech.

S ohledem na výše uvedené údaje mohu jednoznačně konstatovat, že rok 2017 byl pro Muzeum Českého ráje sice rokem pracovně velmi náročným, ale zároveň i velmi úspěšným. Patří za to dík všem pracovníkům muzea, kteří se na naplnění úkolů podíleli, často i nad rámec stanovené pracovní doby s nadšením a pokorou, která je celému kolektivu muzea Českého ráje vlastní.

VLASTIVĚDNÉ MUZEUM PRO VYSOKÉ NAD JIZEROU A OKOLÍ

Michal Jakl

Do konce listopadu 2017 pracovala v muzeu Mgr. Jana Nonnerová, která navíc pro rok 2017 převzala redakci městského zpravodaje Větrníku. Na podzim nalezeno řešení v tom, že Větrník opět převezme městská knihovna za pomoci paní Renaty Hejralové. Jana Nonnerová poté přešla do Jilemnice, aby se tam věno-

vala památkové péči. Do konce října pracovala v muzeu na zkrácený úvazek městská knihovnice Eva Marková. Na celý úvazek byl celý rok v muzeu zaměstnán Mgr. Michal Jakl a od 1. prosince 2017 PhDr. Daniel Dědovský, Ph.D.

S muzeem spolupracovala řada neoficiálních dobrovolníků, například pan Milan Fügner v oblasti zvukové a obrazové techniky, pan Petr Nečásek nejen ve vzpomínkách na bednářské řemeslo, paní Miloslava Harčariková, paní Hana Kalousová, paní profesorka Jarmila Benešová, pan Pavel Berka a další v oblasti upřesnění mnoha údajů z Vysocka, nebo pan František Vodseďálek. Při úpravě expozice po malování pomáhala Ivana Jaklová či Přemysl Špráchal. Manželé Mikešovi zapůjčili skener na negativy a pomohli i další mnohou radou a pomocí. Dlouholetý spolupracovník muzea Ivo Vodseďálek zemřel 19. září 2017, bývalá redaktorka městského zpravodaje Větrníku učitelka Ludmila Hnyková pak zemřela 28. prosince 2017.

Objekt muzea čp. 130 trpěl různými technickými závadami, mj. při tání sněhu a deštích do něj zatékalo. Úklid budovy konali zaměstnanci muzea. Od 20. 3. do 12. 4. probíhalo malování chodby a schodiště od přízemí k podkroví a dvou přilehlých místností v prvním poschodí.

VÝSTAVY

Muzejní expozicí či muzejními výstavami prošlo 4112 návštěvníků, nejvíce v prosinci (720 osob). Provázeny byly větší skupiny návštěvníků a ohlášené výpravy.

Výstava *Vysocké závody po staru ve fotografii*, pokračovala od 26. 11. 2016 v přízemí městského úřadu až do 13. 4. 2017, kde ji nahradila Mařatkova plastická mapa Krkonoš z konce 19. století z vysockých městských sadů. K připomenutí 150. výročí úmrtí a 210. výročí narození paseckého podučitele a houslaře Věnceslava Metelky převzalo muzeum od 28. 4. do 29. 9. paseckou výstavu *Věnceslav Metelka.* Vysocké muzeum se spoluúčastnilo výstavy Národního muzea s názvem *Sport za Velké války* v Národním památníku na Vítkově. V podkrovní obrazárně i dalších místech proběhla od 12. 5. 2016 do 19. 3. 2017 velkoryse pojatá *Bednářská výstava*. Úspěšně jsme vystavili v podkroví panely s putovní výstavou *Horské boudy v Krkonoších a Jizerských horách*, vytvořenou v SOkA Semily, a to na dobu od 25. 4. 2017 do 3. 11. 2017. Od 24. 6. do 16. 9. 2017 probíhala výstava *Houby* Jiřího Wintra-Neprakty. V přízemí muzea se konala od 20. 9. do 27. 10. výstava kreseb Ivety Kovářové *Motivy z Roprachtic* k připomenutí 665. výročí první písemné zmínky o Roprachticích z roku 1352. Ze sbírky muzea a ze soukromé sbírky vznikla výstava *Nálada vánočního času* na období od 9. 12. 2017 do 2. 2. 2018.

Pocta akademickému malíři Jaroslavu Skrbkovi ke 130. výročí jeho narození byla pod názvem *Ve stínu Kokrháče* připravena od 9. 12. 2017 do 1. 4. 2018.

PŘEDNÁŠKY A DALŠÍ AKTIVITY

Michal Jakl zajistil v československém sboru ThDr. Karla Farského promítnutí snímků vystavených betlémů ze sbírky Ivana Tišnovského, přednášel v Krkonošském muzeu ve Vrchlabí na téma *Jaroslav Skrbek, čestný měšťan Vysokého nad Jizerou*, v Roudnici též s názvem *Jaroslav Skrbek*, ve stanovském Zemanově statku pohovořil o duchaření na Vysočtě a promítl několik medijních kreseb, v Krakonošově hospodě na Jestřabí v Krkonoších početl *Ze vzpomínek duchařů a na duchaře horního Pojizeří*, tamtéž také představil *Medijní*

kresby, přednášku *Duchařina na Vysočtě* měl také ve vysocké městské knihovně.

V patře muzea se v rámci Noci kostelů konala projekce historického dokumentárního filmu *Boleslavští bratří 1457–1957* z let 1955–1956, Michal Jakl přednášel v kostele svaté Kateřiny Alexandrijské o jeho historii. *Nové archeologické objevy v Krkonoších a Podkrkonoší* představil PhDr. Jan Prostředník, Ph.D.

5. vysocká muzejní noc 23. června byla oslavena svatojánskou vlastivědně–botanickou výpravou do Sklenařic a na Tříčská vrcha. Doprovodil nás florista a geobotanik Ing. Karel Boublík, Ph.D.

PRÁCE SE SBÍRKAMI

Vedení města mělo zájem o zjištění fotografických snímků stavu cest na hřbitově nebo o fotografie tříčské hasičské zbrojnice a kaple svaté Anny ve Sklenařicích.

Další badatelé a tazatelé, odhadem při 154 návštěvách, se zajímali například o lyžecké závody po staru, betlémy, JUDr. Karla Kramáře, techniku, kroniky města, učitele Josefa Jodase, spiritismus, zpravodaj Větrník, Vojákův mlýn, spisovatele Zdeňka Róna, vysocký městský znak, poutě Vysočáků do Vambeřic, vysockou stopu na vyšehradském Slavíně, mediánství, obecní heraldiku a sfragistiku, vodárenství, architekturu, Hradsko, dějiny I. světové války, vznik církve československé, paměti sklenařických Patočků, fotografie vysocké hospodářské školy a jejích nástupkyň, kroniky Staré Vsi, ševce Vacku, duchaře ve vsi Stanový, sochaře a kameníky Suchardy, zobrazení Krakonoše, Patočku ze Sklenařic čp. 27, stanovské Vodseďálky, písmáky východních Čech, rod Metelků, krakonošovský folklor, rodopis, československé legie, květen 1945 ve Vysokém nad Jizerou, Stanový, Kramářovu vilu, rok 1918, název obce Roprachtice, vývěsní cedule, lékárnictví, období 1938 až 1945, Šachovec, historii a pověsti Tříče, smírčí kříže, Josefa Schovánka z Pasek, mlýny, okrašlovací spolek, pomlázky a kraslice, snímky Staré Vsi, Přívlaku, paličkování na Vysočtě, koupaliště, kříže ve Sklenařicích, pokácenou tříčskou Lípu svobody z roku 1919, vysocký dům čp. 40, fotografie Mgr. Alice Sládkové, Kafkovu lavičku pod parkem vysocké Kramářovy vily, místa spojená s Krakonošem, pomístní jména, budovu školy v Pasekách nad Jizerou, lyže, prkenný štít s břidlicí sejmutý 6. července 2017 z vysockého čp. 4, sochy svatého Jana Nepomuckého v okolí, správce věznice vysockého okresního soudu Adolfa Sagnera, kroj, časopis Beseda, kachle, sklenařického učitele Horského, rod Nigrinů, první přílet letadla do Vysokého nad Jizerou, Kramářovu vilu, Vysockou boudu, Ivo Vodseďálka a Janu Černou, zvukové záznamy, figury z Metelkova betléma, vánoční ozdoby, rybářské knihy, malovaný nábytek, opuštěné hroby na hřbitově atd.

Do muzea byly věnovány písemnosti a rozmanité předměty, včetně vysocké sokolské plakety z přespolního běhu žáků na 1 kilometr z roku 1948, pozoruhodných notových souborů, motáku, mošny zvané „tele", přibyl vystřihovací betlém, ve vězení vzniklý obraz od Oldřicha Vodseďálka z roku 1958, mísa k mašině na návlek koral, „korejtka" k návleku koral sourozenců Cyrila Metoděje Metelky, soubor pohlednic Josefa Róna. Velmi vzácným byl nález z vysockého čp. 168 – dvě kovové desky, skryté za nacistické okupace (pamětní deska z rodného domu vysockého starodružiníka a československý znak z okresního soudu). Muzeu bylo umožněno naskenování řady fotografií a písemností k dějinám Vysocka od soukromých osob.

Byl restaurován výletní prapor divadelních ochotníků z vysockého spolku Přemysl a stuha k praporu pěvecko-divadelní jednoty Krakonoš, a dále korouhev cechu sedmera spojených řemesel.

Nově byly z dotace získány kovové skříně se zásuvkami na rozměrné ploché sbírkové předměty, jako plakáty a podobně.

POPULARIZAČNÍ ČINNOST

Městský zpravodaj Větrník přejímal z muzea řadu fotografií a materiálů a celý vznikal opět v muzeu. Muzeum rádi navštěvovali redaktoři Českého rozhlasu, jako Eliška Pilařová. Na internetu muzejníci zveřejnili s komentářem Michala Jakla němý film z 1. května 1926 o Vojákově mlýně a zimní filmovou Aktualitu z roku 1942 z Vysocka.

VÝPŮJČKY

Krkonošské muzeum ve Vrchlabí mělo zapůjčeno 350 inv. č. a 174 dalších předmětů na výstavu *Jaroslav Skrbek Z Krkonoš do světa a zpět*, konanou od 26. 9. 2016 do 29. 1. 2017 v ambitu vrchlabského kláštera. Severočeské muzeum v Liberci mělo zapůjčen malý pohyblivý Metelkův betlém s figurami Františka Hanuše a Kamila Andrese. Týž betlém se ještě vypravil do Městského muzea v Ústí nad Orlicí na další výstavu Kamila Andrese a odtamtud putoval do Městského muzea a galerie ve Svitavách rovněž na výstavu K. Andrese. Torzo nepohyblivého betlému Františka Hanuše se vypravilo na výstavu v semilském muzeu pod názvem *„Sviť hvězdo jasná …“*

Muzeum Českého ráje v Turnově si vypůjčilo 19 exponátů na výstavu o výrobcích z ovčí vlny.

EKONOMICKÁ SITUACE

Vlastivědné muzeum pro Vysoké nad Jizerou a okolí z městského rozpočtu využilo na svoji činnost v roce 2017 1 340 321 Kč, na což přispělo ze vstupného a doplňkových příjmů z vlastní činnosti muzea tržbou 149 921 Kč. Ministerstvo kultury se podílelo částkou 334 779 Kč. Na restaurování bylo vydáno 179 000 Kč.

MĚSTSKÉ MUZEUM V ŽELEZNÉM BRODĚ

Petra Hejralová

Muzeum má dvě stálé expozice, ve kterých prezentuje své sbírkové fondy. Sklářskou expozici v budově někdejší městské spořitelny na náměstí 3. května a národopisnou v roubeném domě Na Bělišti. Dále spravuje dva depozitáře se sbírkovými předměty, jeden ve víceúčelovém domě Na Poříčí a druhý v budově spořitelny.

Chod městského muzea probíhal i v roce 2017 s drobnými obtížemi z hlediska personálního obsazení, které ale neměly zásadní vliv na fungování organizace. Ředitelkou muzea je Mgr. Petra Hejralová a dalším zaměstnancem je Mgr. David Řeřicha, kurátor sbírkových fondů. Ke dni 30. října 2017 se po rodičovské dovolené vrátila na zkrácený pracovní úvazek Kateřina Řezníková. Se zajištěním

provozu obou expozic o víkendech a během návštěvní sezóny vypomáhali stálí spolupracovníci.

Hlavní návštěvní sezóna probíhala od května do září a otevírací doba zůstala stejná jako v minulém roce, tj. 9–12, 13–16 (resp. 17) hodin.

Návštěvnost obou muzejních expozic v roce 2017 činila 3 322 osob. Na další kulturní akce přišlo 1 608 osob.

Podstatná část pracovní náplně se během jarního, podzimního a zimního období již tradičně soustředila především na práci se sbírkami a v čase návštěvnické sezóny jsme se věnovali turistům a návštěvníkům.

Během roku jsme uspořádali několik větších a menších výstavních projektů a dalších pravidelných akcí. Větším výstavním projektem byla výstava věnovaná malíři a grafiku Zdeňku Junovi. Na výstavě jsme představili nejen jeho grafická a malířská díla (na skle i na plátně), ale prostřednictvím fotografií také jeho méně známé realizace velkoformátových skleněných oken v architektuře. Na přelomu srpna a září se konal již šestý ročník sklářského sympozia *Letní sklářská dílna*, které bylo na rozdíl od minulých ročníků zaměřeno na malované sklo. Pozvání na sympozium přijali Zdenka Hušková, Petra a Jiří Kučerovi a Eva Vlasáková. Jeho výsledky byly představeny na výstavě v Městském muzeu a opět obohatily sbírkový fond muzea. Mimo akcí přímo pořádaných městským muzeem proběhlo na Bělišti ještě několik dalších aktivit, jejichž partnerem muzeum bylo (např. *Jabkobraní*, *Den bláta*, *Eko den* a další programy, jejichž pořadateli byly spolky Trávnice, Rodinné centrum Andílek nebo spolek Semínko země).

Ve sklářské expozici jsme reinstalovali novou stálou expozici věnovanou nejstaršímu období výroby a zpracování skla a bižuterie.

VÝSTAVY A DALŠÍ AKTIVITY MUZEA

Všechno nejlepší! (12. listopadu 2016 – 26. února 2017, sklářská expozice)

Výběr z tvorby osobité železnobrodské šperkařky Libuše Hlubučkové jsme připravili u příležitosti jejího životního jubilea. Dne 15. února proběhlo setkání s Libuší Hlubučkovou.

Sklářské sympozium Letní sklářská dílna 2016 (8. října 2016 – 31. května 2017, sklářská expozice)

Práce účastníků jubilejního pátého ročníku sympozia byly po skončení souborné výstavy přestěhovány do sklářské expozice městského muzea na samostatnou výstavu. Pozvání na jubilejní pátý ročník LSD přijali výtvarníci Anna Polanská, Lucie Kořenská – Švitorková, Karolína Kopřivová a Jakub Berdych st.

Ivana Kantůrková – In memoriam (8. října 2016 – 26. února 2017, Bělliště)

Výstava kreseb Ivany Kantůrkové (1960–1984). Grafička a ilustrátorka studovala na Hollarově střední odborné škole výtvarné v Praze a ve speciálce prof. Čepeláka na AVU v Praze.

Zimní sklářské pátky (26. listopadu 2016 – 17. března 2017, sklářská expozice)

Muzeum se zapojilo do programu Zimních sklářských pátků, během nichž mohli turisté navštívit sklářské provozovny, prodejny, muzea a sklářskou školu.

Velikonoční jarmark na Bělišti (7. – 9. dubna, Bělliště)

Kromě řemeslných výrobků, velikonočního zboží a občerstvení jsme připra-

vili i předvádění rukodělných a výtvarných technik (paličkování krajky, pletení pomlázek, zdobení kraslic), výtvarnou dílnu SVČ Mozaika a doprovodný kulturní program.

Velikonoční výstava (7. dubna – 30. dubna 2017, Běliště)

Výstava začínala masopustním cyklem s představením zvyků s ním spojených a navázala půstem s jeho pravidly. Dále byl představen každý den tradičního velikonočního týdne, spolu s církevními obřady i lidovými zvyky a pověrami. Texty byly doplněny úryvky z regionálních kronik a pamětí.

Výstava k jubileu Jiřiny Pastrnkové (červen 2017 – duben 2018, sklářská expozice)

Výstavou uměleckého skla železnobrodské firmy Pastrnek jsme připomněli osobnost výtvarnice, absolventky železnobrodské sklářské školy, od jejíhož úmrtí uplynulo 30 let.

Eva Mastníková dětem (23. května – 2. července, Běliště)

Ilustrátorka dětských knih představila výběr z ilustrací série knih spisovatelky Ivany Peroutkové o Aničce, vydávané v nakladatelství Albatros.

Píseň strašlivá a mnohé další – kramářské tisky ze Scheybalovy sbírky Muzea Českého ráje v Turnově (4. července – 1. října, Běliště)

Dny Lidové architektury Libereckého kraje (8. – 9. července, Běliště)

V rámci Dnů lidové architektury Libereckého kraje byla volně zpřístupněna i národopisná expozice Městského muzea na Bělišti.

Zdeněk Juna: Sklo – obrazy – grafika (2. září – 1. října, Městská galerie Vlastimila Rady)

Tradiční podzimní sklářská výstava byla věnována osobnosti malíře a grafika Zdeňka Juny, od jehož narození uplynulo 120 let. Na výstavě byl představen výběr nejen z jeho široké tvorby sklářské, ale i malířské a grafické.

Lucie Švitorková – Horizonty (7. října – 26. listopadu, Běliště)

Autorka představila obrazy krajin, vytvořené různými kombinacemi malířských technik a s netradičním použitím skleněných perliček.

Sklářské sympozium Letní sklářská dílna 2017 (16. září 2017 – 2. září 2018, sklářská expozice)

Výstava výsledků 6. ročníku sklářského sympozia, tentokrát ve znamení malovaného skla. Pozvání přijali: studio Cave Canem – Petra Kučerová a Jiří Kučera, Zdena Hušková a Eva Vlasáková.

Zimní sklářské čtvrtky aneb Po stopách skřítka Střípka (30. listopadu 2017–15. března 2018, sklářská expozice)

Turisté mohli během nich navštívit sklářské provozovny, prodejny, muzea a sklářskou školu.

Vánoční trhy na Bělišti (6. – 10. prosince, Běliště)

V druhém adventním týdnu opět proběhly tradiční Vánoční trhy ne Bělišti. V prostorách národopisné expozice byla připravena široká nabídka vánočního a dárkového zboží a bohatý doprovodný program.

Vánoční výstava (2. prosince 2017 – 28. ledna 2018, Běliště)

Výstava nabízela pohled na vnímání těchto svátků ve 20. století. Byly předsta-

veny méně známé události, jako např. vánoční příměří na západní frontě v roce 1914, tradice Vánočního stromu republiky, ale i první Vánoce po skončení druhé světové války nebo „souboj" Ježíška a Dědy Mráze v letech padesátých. Nechyběl pohled na vánoční zvyky a pověry na Železnobrodsku. Výstava byla doplněna regionálními koledami a vzpomínkami pamětníků.

Jaroslav Hudský – Obrazy (15. prosince 2017 – 18. února 2018, Galerie DETESK)

Ve spolupráci s panem Ivanem Kalouskem, majitelem firmy Detesk, jsme do jejich výtvarné galerie připravili výstavu železnobrodského rodáka, někdejšího ředitele městské spořitelny a amatérského malíře krajináře Jaroslava Hudského.

PRÁCE SE SBÍRKAMI

V roce 2017 získalo muzeum do svých sbírek celkem 45 přírůstkových čísel, přičemž podstatná část byla tvořena přírůstky ze sklářského sympozia. Další výraznější položkou byl velkorysý dar kolekce autorských šperků paní Libuše Hlubučkové.

V rámci pravidelné inventarizace sbírkového fondu bylo zrevidováno celkem 1299 předmětů (část podsbírky Etnografie Eg1701–Eg2999). Pokračovali jsme i ve zpracovávání sbírkových předmětů ve II. stupni evidence. Tato činnost vlivem nepříznivé personální situace zahrnovala zpracování nových přírůstků a několika desítek dalších (celkem bylo ve druhém stupni evidence zpracováno 126 předmětů). Všechny nové přírůstky i nově zpracované předměty byly rovněž fotograficky zdokumentovány. Pro pořízení kvalitnějších fotografií jsme v roce 2017 zakoupili fotografický stůl, stativ a sadu zábleskových světel.

I v roce 2017 jsme využili dotačního programu ministerstva kultury na restaurování a konzervování sbírkových předmětů. Restaurovali jsme dvě podmalby na sklo z okruhu malíře Vincence Jankeho *Narození Ježíše Krista* a *Nanebevzetí Panny Marie*. Dále bylo restaurováno pět dalších předmětů ze sbírky skla.

Do depozitáře v budově spořitelny jsme zakoupili pořádací stůl a nové skříně.

EDIČNÍ ČINNOST

I v roce 2017 Městské muzeum spolufinancovalo vydávání recenzovaného periodika *Fontes Nissae*, které se zaměřuje na publikování odborných textů z oblastí historie, umění a památkové péče. Vydali jsme též katalog výsledků Letní sklářské dílny 2017.

ZÁPŮJČKY

V roce 2017 jsme zapůjčili sbírkové předměty do tří tuzemských institucí na krátkodobé výstavy (celkem 46 předmětů). Pro výstavní projekty jsme si vypůjčili 31 předmětů od čtyř institucí a 14 předmětů od osmi soukromých osob.

EKONOMICKÁ SITUACE

Městské muzeum je příspěvkovou organizací města Železný Brod. Dotace na provoz od zřizovatele v roce 2017 činily 1 800 tis. Kč. Další finanční prostředky do rozpočtu muzea přibyly z ministerstva kultury z programu ISO na restaurování sbírkových předmětů ve výši 53 tis. Kč. Obdrželi jsme též finanční dar na nákup sbírek ve výši 2 tis. Kč. Příjmy ze vstupného v roce 2017 činily 41 tis. Kč, z hospodářské činnosti jsme vykázali zisk ve výši téměř 40 tis. Kč.

LITERATURA

Opera Corcontica: Krkonošské práce / Prace karkonoskie. Vrchlabí: Správa KRNAP, vyd. 2017. Roč. 53 (2016). 264 s. ISSN 0139-925X

Sborník Opera Corcontica pokračuje v obnovené snaze tematického i oborového vykročení za rámec přírodovědy a i v tomto ročníku přináší tři původní práce z oblasti společenských věd. Na chvíli se však zdržme ještě u formálního problému uvádění ročníku a vročení. Již při minulé recenzi vznikla u některých čtenářů nejasnost, jak je to s rokem dotčeného vydání sborníku. Stejná situace by mohla nastat i nyní. Ročník 53 připadá v plynulé řadě na rok 2016, který je proto uváděn na titulní straně i v záhlaví jednotlivých příspěvků, stejně i v tiráži na poslední straně. V tiráži na druhé straně obálky je však uveden skutečný rok vydání 2017. V citaci na úvod této zprávy tedy uvádím oba roky, deklarovaný svázaný s ročníkem v závorce a skutečný rok vydání za vydavatelem. Pro přesnou identifikaci konkrétního svazku tedy doporučuji soustředit se na ročník, nikoli rok.

Sborník je rozdělen do čtyř rubrik. Přičemž tři obsahují po jednom příspěvku, a to esej, přehledový článek a bibliografie. Vesměs jde o přírodovědná témata, ačkoli přehledový článek Jiřího Flouska *Vliv lyžování na horskou přírodu: shrnutí současných poznatků a stav v Krkonoších* (s. 15–60) má a časem možná ještě získá hodnotu i pro společenskovědní pracovníky, sledující historické proměny člověkem ovlivňované přírody a krajiny Krkonoš. Zajímavá jsou mimo jiné statistická data, týkající se budování a rozsahu lyžařské infrastruktury, i odkazy na literaturu, která se běžně nachází mimo zorný úhel společenskovědních pracovníků.

Nejobsáhlejší je pak rubrika Původní práce, která přináší 12 příspěvků, z nichž tři lze označit jak po stránce tematické, tak do značné míry i po stránce formální za společenskovědní. Hned ten první, *Rozwój osadnictwa na północnym skłonie Karkonoszy* (s. 61–72) Roberta Szmytkieho a Marka Kasprzaka, je psán v polském jazyce, což by však neměl být pro zájemce o Krkonoše zásadní problém. Pánové se věnují otázce kolonizace severní strany Krkonoš a sledují obecné trendy ve vztahu jak k času, tak ke způsobu obživy osadníků i k přírodním podmínkám kolonizovaného území. Ve svém příspěvku nepřinášejí žádná přelomová zjištění, ale přehledně shrnují dosavadní výzkum, celé téma pojímají v celku až do druhé poloviny 20. století. Nepřekvapí, že nalezneme mnohé společné rysy s vývojem na české straně Krkonoš. Autoři člení osidlování do čtyř fází. Řada shodných aspektů nás inspiruje k zamyšlení nad tradiční periodizací používanou na naší straně a může posloužit jako podnět k podobnému pokusu, reflektujícímu současný stav poznání. První fázi kolonizace kladou do období od konce 13. století do počátku 17. století, druhou od třicetileté války do 19. století, třetí od 19. století do první poloviny 20. století a čtvrtou do období po roce 1945. Pro první je charakteristické zakládání lánových vsí, obživa v zemědělství, hornictví, hutnictví a sklářství, pro druhou příliv emigrantů z Čech, rozptýlené horské osady, pastevectví a práce v lese i lnářství, pro třetí pak proměny hustoty osídlení i vzhledu sídel v důsledku rozvoje průmyslu a turistiky, pro čtvrtou vylidnění venkova v důsledku odsunu německého obyvatelstva a v poslední době i pokles počtu obyvatel měst, přičemž hlavním zdrojem obživy zůstaly služby a turistika. Autoři též zdůrazňují staršími autory

spíše upozaďované environmentální faktory, které měly výrazný vliv na osidlování severní strany Krkonoš. Otázkou je, nakolik jde o skutečně nový pohled či jen o jiný úhel, neboť ekonomické faktory jsou s těmi přírodními úzce svázané.

Název práce Marcely Týfové *Písemné prameny osobní povahy k dějinám českého cestovního ruchu v Krkonoších v první polovině 19. století* (s. 109–124) mezi ostatními náležitě upoutá pozornost. V úvodní části shrnuje dosavadní práce, které o tématu krkonošské turistiky doposud vyšly jak na české, tak na polské straně. Důraz klade především na počátky turistiky, avšak neomezuje se na ně výlučně. Nevytváří také jen strohý seznam, ale stručně jednotlivé příspěvky a publikace hodnotí. Autorčino hodnocení je docela pregnantní a autoritativní. Trochu tedy zarazí, že v něm chybí některé práce, jako zejména monografie Jacka Potockého *Rozwój zagospodarowania turystycznego Sudetów od połowy XIX w. do II wojny światowej* (Jelenia Góra 2004) či příspěvek Františka Jiráska Pierwszy karkonoski opis podróży v jazyku czeskim (J. M. Ludvík), in: *Rocznik Jeleniogórski* XXXIV, 2002, s. 115–118. I tak má tento přehled dosavadního zpracování tématu pozitivní význam právě ve svém hodnotícím aspektu a srovnání české produkce s polskou. V druhé části svého příspěvku autorka upozorňuje na řadu doposud vůbec či jen málo využitých pramenů především osobní povahy. Bohužel však zůstane jen u toho. Autorka se již prakticky nevěnuje jejich obsahu. Příspěvek je tedy alespoň cenným upozorněním na další potenciálně zajímavé zdroje. Trochu zarážející je však patrné omezení se na české prameny nejspíš z hlediska předpokládané etnicity autora. Jazyková stránka dokumentu totiž nebyla pro autorku rozhodující, neboť zmiňuje i řadu německy psaných vzpomínek či deníků, ovšem autorů, které sama zřejmě považuje za Čechy. Klíč, podle kterého vybrala původce zmiňovaných pramenů, však ve svém příspěvku neobjasnila.

V práci *Nedoceněná architektura 60. a 70. let 20. století – vybrané objekty středních a východních Krkonoš* (s. 149–165) si Vladimíra Patera vytýčila nelehký úkol *„změnit nahlížení na architektonická díla uvedeného období, … a přimět čtenáře k respektování těchto staveb"*. Rozhodně jí to neulehčí premisa *„Smyslem tohoto příspěvku není hodnotit tyto stavby z hlediska dopadu na přírodu a krajinu…"* Vzhledem k tomu, že jde o stavby na území národního parku, jde proto opět jen o dílčí pohled, který nemůže přinést objektivní zhodnocení daných staveb, neboť i jejich environmentální působení je nutné brát v potaz. Neznamená to však, že by příspěvek neměl smysl, jen si snad klade nereálné cíle. V posledních letech v odborných kruzích sílí hlasy hájící stavby vzniklé v politicky neblahé době a je dobře, že autorka tyto myšlenky formulovala pro Krkonoše ve formě odborného textu. Již dříve ovšem řadu z nich zveřejnila v popularizačních článcích na stránkách časopisu Krkonoše – Jizerské hory. Argumentace pro změnu pohledu na známé stavby, jakými jsou například hotel Montana ve Špindlerově Mlýně, Labská bouda, hotel Horizont v Peci pod Sněžkou či dokonce Horal ve Svatém Petru, hledá především v jejich uvedení do kontextu soudobé světové architektury, respektive zdůrazněním faktu, jaké místo zaujímají v kontextu architektury tuzemské. Specifické prostředí i využití těchto staveb totiž jejich autorům umožnilo překročit hranice šablonovité sídlištní výstavby a otevřelo jim prostor pro osobitou architektonickou tvorbu. Tyto stavby si tedy rozhodně zaslouží peč-

livější hodnocení, než jakého se jim dostávalo doposud, po důkladném zvážení snad i jistý stupeň ochrany. Už jen skutečnost, že autorka jako architektka a pracovnice památkové péče o těchto stavbách v takových intencích uvažuje, je dokladem změny nahlížení na poměrně mladou architekturu, která je ve skutečnosti ohrožena necitlivými úpravami neméně než stavby o poznání historičtější.

Redakci sborníku Opera Corcontica se tedy v 53. ročníku opět podařilo získat příspěvky, které by mohly zaujmout širší čtenářskou obec než jen odborníky na ochranu přírody.

Jiří Louda

Opera Corcontica: Krkonošské práce / Prace karkonoskie. Vrchlabí: Správa KRNAP, vyd. 2018. Roč. **54** (2017). 204 s. ISSN 0139-925X, ISBN 978-80-7535-063-3

Opera Corcontica: Krkonošské práce / Prace karkonoskie. Vrchlabí: Správa KRNAP, vyd. 2017. Roč. **54/S1** (2017). 168 s. ISSN 0139-925X, ISBN 978-80-7535-051-0

Opera Corcontica: Krkonošské práce / Prace karkonoskie. Vrchlabí: Správa KRNAP, vyd. 2017. Roč. **54/S2** (2017). 108 s. ISSN 0139-925X, ISBN 978-80-7535-054-1

Padesátý čtvrtý ročník sborníku Opera Corcontica vyšel ve třech sešitech, řádné číslo doplňují ještě dvě supplementa. Nejprve si krátce všimněme právě jich. Supplementum S1 je věnováno krkonošským loukám. Příspěvky jsou však ryze přírodovědné, zaměřené na současnou a budoucí péči o tento lidskou činností podmíněný přírodní fenomén. Vznik krkonošských luk a péče o ně v minulosti nebyla ve středu zorného úhlu autorů jednotlivých příspěvků. U některých však najdeme syntézu či rekapitulaci dosud poznaného jako úvod pro další rozpracování z hlediska přírodovědného. Týká se to například příspěvku V. Pavlů, L. Pavlů, J. Gaislera a M. Hejcmana: *Hnojení a vápnění horských travních porostů – shrnutí současných poznatků* (s. 107–120) a částečně i L. Jiřiště: *Změny vodního režimu lučních stanovišť v Krkonoších* (s. 121–130).

Supplementum S2 obsahuje vybrané příspěvky z konference *Minulost, přítomnost a budoucnost přeshraniční spolupráce ve výzkumu a managementu*. I zde převládá čistě přírodovědná tématika a pojetí. Společenskovědní přesah však má hned první příspěvek J. Štursy a J. Potockého: *Z nedávné historie vzájemné spolupráce přírodovědců a ochranářů v Krkonoších* (s. 5–16). Při dlouhodobě neutěšeném stavu archiválií vzniklých z činnosti Správy KRNAP, ukládaných ve Státním oblastním archivu v Zámrsku, je logické, že se článek vedle výběrové literatury opírá hlavně o osobní vzpomínky autorů, kteří byli aktivními činiteli v popisovaných dějích. Z objektivních příčin tak musíme být vděčni i za takto vystavěný text, protože řádné zpracování a utřídění archivního materiálu Správy KRNAP je věcí daleké budoucnosti.

Naší pozornosti by však nemělo určitě uniknout řadové 54. číslo sborníku, které obsahuje přinejmenším tři příspěvky, nad nimiž je třeba se pozdržet. Zásadní význam pro poznání historie Krkonoš má opět studie Vlastimila Pilouse. Tento geomorfolog rok co rok publikuje až průlomové objevy, které významně doplňují, upřesňují a rozšiřují dosavadní poznatky. Nyní je to rozsáhlá práce: *Geografické a geomorfologické aspekty krkonošských klauz* (s. 13–102). Za tímto skromným názvem se ovšem nalézá olbřímí dílo, obsahující precizní katalog všech klauz, tedy vodních přehrad sloužících k plavení vytěženého

dřeva od 16. století, které se na území Krkonoš v povodí Úpy, Labe i Jizery podařilo autorovi nalézt a jejichž stopy v terénu také důkladně slovně i obrazově zdokumentoval, včetně předpokládaného rozsahu zátopy. Autor je velmi dobře seznámen s historickými publikacemi na toto téma a dosavadní poznání, založené zejména na písemných pramenech, srovnává s vlastními zjištěními přímo v terénu. Nepřekvapí, že zde nalézá řadu nesrovnalostí, neboť se často jednalo o stavby krátkodobé a v nedostatečně zmapované krajině, která teprve začala být osídlována. Množství autorem nalezených klauz (24 jasně zřetelných, 9 méně, další 2 spolehlivě doložené, leč beze stopy zaniklé a 8 předpokládaných) je však výrazně větší, než se doposud předpokládalo. Autor sám odhaduje, že počet klauz na české straně Krkonoš přesahoval čtyřicet. V jeho práci je zásadní přesná lokalizace, která byla u řady klauz doposud předmětem sporu. Pochopitelně se to netýká všech klauz, které jsou v pramenech zmiňovány či které autor důvodně předpokládá. Takové jsou však v příspěvku zřetelně odděleny. Přínosné jsou i pasáže, kde se autor věnuje konstrukci a vzhledu krkonošských klauz i jejich typologizaci a upozorňuje na někdy zavádějící srovnávání s dochovanými klauzami v Alpách.

Naopak úvodní esej J. Fanty: *Lesy v českých Krkonoších a lidé kolem nich* (s. 5–12) je příkladem, jak nepokorný přístup k oboru, který není autorovi vlastní, byť je v tom svém nepopiratelnou autoritou, může být nebezpečný. Odhlédneme-li od poněkud problematické formy příspěvku (esej), je většina textu kvalitním stručným pohledem do problematiky, naznačené v názvu. Zejména v části věnující se vývoji krkonošských lesů od 20. století pak jde o pregnantní shrnutí, které může být pro čtenáře z jiných oborů přínosné. Kámen úrazu však tkví v části nadepsané *První stopy člověka v českých Krkonoších*. Zde totiž autor jako fakt předkládá tezi o osídlení a zemědělském využívání Krkonoš již v 7. století. Nikoli podhůří, ale přímo Krkonoš (!). Opírá se přitom o osamocenou práci zabývající se rozborem pylových zrn z rašeliniště na Černé hoře, kterou podpírá ještě fantasknější datací stop hornické činnosti opět na úbočí Černé hory, pokládané do souvislostí s hradištěm Kal – Vřesník. V tom mu nebrání ani jakoby mimochodem zmíněná absence jakéhokoli archeologického nálezu, který by tuto spekulaci byť nepřímo dokládal. Své fantazie podpírá zmínkou o nejmenovaných archeolozích, přitom v regionu skutečně působící archeologové (O. Hájková, R. Novák, O. Tůma) jsou k takovým spekulacím více než skeptičtí. Autor se nemůže ani hájit tím, že kvůli své odlišné profesi upadl v omyl, protože na spornost této teze byl opakovaně upozorňován, přesto ji bez náležité argumentace předložil v odborném tisku. Nebezpečí spočívá především v tom, že tato tiskovina je primárně určena jinému čtenářstvu, než jsou archeologové či historici, a hrozí tak, že teze bude odborníky z přírodovědných oborů nekriticky přejímána a následně se dostane do širšího laického povědomí. Nebyl by to ostatně první případ, kdy k tomu v souvislosti se sborníkem Opera Corcontica došlo. Nejkřiklavější příklad se týká zkazky o tom, že vrchlabský zámek je postaven jako podobenství roku (budova jako rok, čtyři věže jako roční období, dvanáct vchodů jako měsíců atd.), kterou vtělil roku 1966 do své jinak velmi přínosné studie o vývoji zámeckého parku J. Hofman. Tento nesmysl, opřený o autoritu odborné tiskoviny, se pak dosud nevykořenitelně drží ve vyprávěnkách živých

i tištěných průvodců či publicistických článků. Takovéto počínání se mi zdá od vědce přinejmenším nezodpovědné.

Za pozornost pak dále ve sborníku stojí příspěvek J. Rieznera: *Budní hospodářství ve vlastivědných publikacích vysídlených německých obyvatel Krkonoš* (s. 103–116). Přínosný je z hlediska bibliografie i jako analytická reflexe uchopení tohoto pro Krkonoše důležitého tématu v krajanské literatuře. Na druhé straně nepřináší žádná objevná zjištění, neboť krajanská literatura již není zdejším badatelům neznámá a nepřístupná. Jí přinášený obraz budního hospodářství se prakticky neliší od toho, jak je líčeno v české produkci. Autor pak vyzdvihuje rozměr osobních vzpomínek a tedy autentičnosti.

Jiný úhel pohledu na zástavbu Krkonoš přináší příspěvkem V. Paterové z roku 2016 vyvolaná polemika J. Brychtové: *Zasluhují si velkokapacitní hotely vzniklé v 60. a 70. letech 20. století v Krkonoších památkovou ochranu?* (s. 195–198).

Můžeme tedy konstatovat, že i 54. číslo sborníku Opera Corcontica si zaslouží pozornost nikoli pouze přírodovědecké čtenářské obce.

Jiří Louda

***Východočeská panství na mapách: katalog výstavy*. Red. Michal Severa a Markéta Kamenická.** Zámrsk: Státní oblastní archiv, 2016. 112 s. ISBN 978-80-902709-7-8

Nebývá obvyklé, že u příležitosti výstavy je vydán katalog vystavovaných děl. Proto je potřebné ocenit, že Státní oblastní archiv v Zámrsku získal finanční prostředky a dodatečně vydal celobarevný katalog vystavovaných mapových děl, především map panství či jejich částí, a několika dalších cenných archiválií se svých fondů, které s mapami souvisejí. Výstava ve vlastních prostorách původního zámku byla zájemcům převážně z řad odborníků k dispozici na zámeckém ochozu 9. června a pak široké veřejnosti při dni otevřených dveří 11. června 2016, tedy v rámci oslav Mezinárodního dne archivů.

Po úvodním slovu prof. PhDr. Evy Semotanové z HÚ AV ČR, v. v. i., která se zabývá využitím a zpřístupněným hodnotných starých map, v posledních letech také formou digitalizace a následné internetové prezentace, navazuje popis přípravných prací, které byly pro představení starých map na stěnách a ve vitrínách, a to buď v originále, nebo někdy v kopiích, nutné. Vystavované exponáty byly doplněny jejich krátkým popisem a celkové mapy panství navíc stručným popisem historie zobrazených majetkových držav. Do katalogu je zapracován také zhuštěný obsah bloku přednášek, které probíhaly 9. června 2016 na zámeckém nádvoří, kde se svými příspěvky vystoupili Eva Semotanová, Milan Talich a Michal Severa.

Následuje obecný popis východočeských panství a statků a pak podrobnější popis důležitých panství, ze kterých pocházejí prezentované exponáty. Na s. 16 je uvedeno, že Choustníkovo Hradiště bylo v roce 1848 městem, což neodpovídá skutečnosti, neboť bývalo pouze městysem.

U popisu jednotlivých archiválií kolísá rozsah mezi téměř celostránkovými informacemi a sděleními jednou větou, kde by bylo možno nepotištěné místo využít např. pro reprodukci dalšího výřezu. Nejvíce nepřesností a chyb je uvedeno při anotaci jednotlivých mapových děl, které lze vyčíst nebo odvodit z kvalitních reprodukci celků i výřezů. Většina názvů map je transkribována, na Vischerově mapě pardubického panství (s. 26–27) je slovo

„*kayserlichen*" transliterováno. Kvůli jednotnosti způsobu přepisu by mělo být slovo „*Zugehörungen*" coby podstatné jméno uvedeno jako ostatní podstatná jména na začátku velkým písmenem. Další chyba je v přepisu slova „*Topographische*".

U rekonstrukční mapy pardubické rybniční pánve, vytvořené Zdeňkem Bičíkem (s. 28–29), je název uveden v němčině a chybí odkaz k reprodukci a popisu předlohy (s. 32–33), navíc, jak uvažuje i Zdeněk Bičík v poznámce, vznikla předloha v letech 1845 až 1850. Vznik mapy blíž k roku 1850 než 1845 podporuje i sousloví v titulu mapy na s. 32–33 „*…des ehemaligen Herrschaftsgebiethes…*".

V přepisu titulu Grauparovy mapy harrachovského panství na Jilemnicku (s. 36–37) jsou na začátku slov „*Gräflich Harrachischen*" nesprávně uvedena malá písmena místo velkých, slovo „*Allodjal*" a tři dvojtečky v přepisu chybějí. Také v přepisu začátku titulu mapy panství Kost (s. 42–43) jsou uvedena ve slovech „*Über*" a „*Königl.*" nesprávně malá písmena a mezi „*die*" a „*Königl.*" je opomenuto „*in*".

Na mapě panství Potštejn (s. 52–53) jsou v přepisu titulu ve dvou případech rovněž malá písmena místo velkých na originálu („*Königgratzer*" a „*Geometrice*"), „*Crays*" místo „*Crayß*", spojená slova „*Anton*" a „*des*", nesprávně přečtené slovo „*Heyl:*" (v přepisu „*Cays.*") a další drobné nepřesnosti. Na mapě téhož panství (s. 54–55) jsou opět místo velkých písmen „*HochGräflichen*" uvedena malá písmena a stejná chyba se opakuje ve spojení stejných slov „*Anton*" a „*des*" a „*Creys*" místo správného „*Creyß*".

Z mapy panství (Choustníkovo) Hradiště – Kuks (s. 60–61) zůstalo nejspíše vlivem částečného mechanického poškození titulu v horní části čtvrté slovo, důležité pro přesnější dataci vzniku mapy, nepřečtené. Titul mapy začíná *Haubt Mappa der Wayll. Excellentz Graff Frantz Anto[n?] S[porckischen?]…* Z toho vyplývá, že nemohla vzniknout před smrtí hraběte 30. března 1738, tedy nemohla být nakreslena mezi lety 1712 a 1738, jak je v katalogu uvedeno, neboť slovo „Weiland" znamená česky „oduševnělý", „bývší" apod. František Roubík (Soupis map českých zemí, sv. 2, nakladatelství ČSAV, Praha 1955, s. 118) uvádí obdobnou mapu hradišťského panství s podobným titulem včetně slova „Weil.", kterou datuje do roku 1754. V katalogu reprodukovaná mapa ovšem mohla být nakreslena nedlouho po smrti hraběte jako součást vypořádání jeho dědictví. Předposlední čitelné slovo v nadpisu mapy zní správně „*Domaine*".

Mapa náchodského panství se statkem Chvalkovice (s. 66–67) je v titulu nepřesně přepsána ve slovech „*Sanschen*" (správně „*Saganschen*", tj. „Zaháňských") a „*incorporierten*" (správně „*incorporirten*"). Navíc je její vznik nesprávně časově zařazen do let 1798–1800. František Roubík ji ve výše uvedené publikaci (s. 132) datuje do let 1803–1820. Markoušovická sklárna, postavená dle studie Jitky Lněničkové *Sklářská výroba v Markoušovicích u Trutnova*, která byla zveřejněna v časopise Sklář a keramik č. 7–8/2004, s. 186–192, v letech 1801–1802 měšťany Ignatzem Willenbacherem a Wenzelem Antonem Eisendikem, byla uvedena do provozu 28. 10. 1802. Po problémech s její rentabilností ji její další majitel Eustachius Dimter, který byl vrchním správcem náchodského panství, prodal v roce 1809 přímo náchodské vrchnosti, která ji provozovala ve vlastní režii. Na mapě je sklárna popsána slovy „*Herrschaftliche GLAS FABRIQUE*". Proto lze rok 1809 považovat za nejstarší možný rok vzniku mapy.

Rozměry jednotlivých map jsou zpravidla (kromě rekonstrukční mapy pardubické rybniční pánve na s. 28–29) uvedeny

v cm, ovšem publikace nerozlišuje, zda se jedná o šířku × výšku nebo výšku × šířku. V 31 případech je uvedena nejdříve šířka a pak výška, jen u map s popisem na s. 26, 78, 94 a 102 je tomu obráceně. Přitom mapa sporných hranic lesa mezi panstvím Choltice a Heřmanův Městec má dle vyobrazení na s. 103 poměr výšky k šířce cca 71,4 %, zatímco dle rozměrů na s. 102 je poměr výšky a šířky cca 92,7 %, což se více blíží čtverci. Mapa panství Náchod, popsaná a reprodukovaná na s. 68–69, má uvedenu šířku jen 64 cm, zatímco František Roubík ve výše uvedené publikaci uvádí na s. 132 její šířku 940 mm, tedy 94 cm, což odpovídá poměru šířky a výšky dle vyobrazení v katalogu výstavy na s. 69.

Na mapě pozemků vsi Leština (s. 80-81) v přepsaném titulu ve slově *„Dorff"* pouze s jedním „f" není v komentáři objasněn podíl Ing. Johanna Antona Czulika, který, jak je uvedeno na reprodukovaném originálu, mapu vyměřil, propočetl rozměry pozemků a mapu nakreslil.

U pozemkové mapy vsi Zliv (s. 84–85) jsou majitelé domů v tabulce komentováni *„se seznamem sedláků, chalupníků, baráčníků a mlynáře"*, ačkoliv je v tabulce na mapě uveden vedle jednoho mlynáře také jen jeden baráčník.

Mapa vsi Krouna na panství Rychmburk (s. 86–87) neobsahuje v názvu mapy slovo *„von"*, jak je uvedeno v přepisu. Toto slovo *„von"* je v německy přepsaném slovosledu titulu zároveň nelogické. V přepisu titulu mapy pozemků vrchnostenského dvora v Nové Vsi a Pohodlí (s. 90–91) jsou tři nepřesnosti – *„neudorfer"* místo správného *„Neudorfer"*, *„Fridrichdorf"* místo na mapě správného *„Fridrichhof"* a *„emphitestischen"* místo na mapě uvedeného *„emphitehtischen"*.

Rovněž titul mapy hranic mezi panstvím Maleč a statkem Nová Ves (u Chotěboře) (s. 96–97) má několik nesprávně přepsaných písmen a na konci chybějící slovo. Transkripce z reprodukované mapy zní *Mappa Über Die Begangene Granitz mit den Hoch Reichs Fürstlich Auersbergischem in Tschiaßlauer Creyß Liegenden Gueth Malletsch und mit dem Ritterlich de Heimmerlischen Gueth Neu-Dorf.*

Další nepřesnosti v přepisu názvů map jsou u mapy panství Nové Hrady (s. 58–59), dvou map panství Opočno (s. 62–63 a s. 64–65 – zde i chybějící slovo *„Seiner"*) a české mapy svěřeneckého velkostatku Chlumce nad Cidlinou (s. 70–71). U mapy polesí Pustá Proseč (s. 76–77) je uveden mylný název, který se týká mapy vrchnostenských slatiňanských lesů u Čejkovic (s. 78–79). Přepis názvu mapy polesí Pustá Proseč zní *Forst Proschwitz nach der Betriebsrevision vom Jahre 1863.*

V německém resumé (nečíslovaná s. 111) jsou kromě jazykové nepřesnosti (správně *„...des 18. Jahrhunderts..."*) použity místy neobvyklé či nepřesné výrazy, které pro reprodukované mapy a plány nelze použít. Místo *Generalkarten von Herrschaften* je přesnější výraz *Übersichtskarten von Herrschaften*, místo *Waldkarten* je na německých lesnických mapách uváděn termín – zde v jednotném čísle – *Forstkarte* nebo *Bestandeskarte*, místo *Grundkarten*, což evokuje až v novodobé československé, resp. české kartografii termín „základní mapy", existuje např. vhodnější výraz *Flurkarten*, příp. *Gemarkungskarten*. Také výraz *„wirtschaftliche Höfe"*, znamenající spíše „hospodárné dvory" než „hospodářské dvory", není na německých podrobných mapách nebo ve značkovém klíči, zachycujících v 18. až 20. století dílčí území ve střední Evropě, používán; obvykle se používají termíny *Wirtschaftshöfe* nebo *Meierhöfe* (*Maierhöfe*).

Přes uvedené nedostatky ovšem výstavní katalog představuje trvalý zdroj informací pro ty badatele a zájemce z řad široké vlastivědné veřejnosti, pro které je obtížně nebo časově náročné studovat originály přímo v archivu. Informace v katalogu totiž obohacují znalosti k dosud vydaným publikacím, které se zabývají historií kartografické tvorby na území České republiky.

Günter Fiedler

KUTNAR, František. *Děkuji životu: vzpomínky a zápisy českého historika.* Ed. Hana Kábová. Praha: Masarykův ústav a archiv AV ČR, v.v.i., a Nakladatelství Lidové noviny, 2017. 224 s. ISBN 978-80-7422-432-4

František Kutnar (1903–1983) byl jeden z nejvýznamnějších českých historiků. Pocházel z Mlázovic a ke svému rodnému kraji se věrně po celý život hlásil. Patřil k našim nejlepším znalcům českých dějin, hlavně období 18. a 19. století. Věnoval se agrárním dějinám stejně jako dějinám politickým, na základě kronikářských zápisů a dalších materiálů sledoval proměny myšlení obrozenecké společnosti, zabýval se i některými osobnostmi a obory lidské činnosti. Nedocenitelné jsou jeho *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, které vytvořil s účastí Jaroslava Marka.

Neměl jednoduché životní osudy. Žák Pekařův, dlouholetý středoškolský profesor, redaktor agrární revue *Brázda* a stoupenec strukturalistické metody – to vše bránilo jeho kariérnímu vzestupu i vědeckému ohodnocení. Dokonce řadu let nesměl studentům přednášet. A podstatná část jeho díla spatřovala postupně světlo světa až od devadesátých let 20. století, kdy také in memoriam byl jmenován vysokoškolským profesorem. Těší nás, že významným mezníkem pro poznání jeho života a díla byla i jemu věnovaná vědecká konference Pekařovy společnosti Českého ráje v roce 1998 a částečně i další konference věnovaná ruralismu v roce 2005.

Nyní tedy vyšel další významný zdroj pro poznání Kutnarova života, jeho vzpomínky a zápisky. Vznik této edice nebyl jednoduchý, neboť Kutnar svůj záměr nestačil plně realizovat. Myšlenka na jeho autobiografii započala trochu úsměvně: dědeček vyprávěl svým malým vnoučatům, jak se žilo na venkově v dobách jeho dětství a mládí. Děti vyprávění velmi zaujalo a vnučka Petra věnovala dědečkovi v roce 1972 diář, aby je zapisoval. Dědeček se snažil vyhovět tomuto přání, vypracoval si osnovu vzpomínek a začal ve volných chvílích psát. Dílo bohužel nedokončil, některé kapitoly zpracoval úplně, z jiných stačil načrtnout jen torza nebo zůstal pouhý nadpis kapitoly. Tyto vzpomínky rozdělila editorka do čtyř oddílů. První kapitoly jsou zaměřeny hlavně na vesnický život v době před první světovou válkou, popisují mlázovickou krajinu a rodnou chalupu s dvorem a chlévem, denní život od pečení chleba a slavení Vánoc až po lidové zvyky. Stejně působivé jsou následující kapitoly věnované historikově manželce Ludmile, jejich seznámení a láskyplnému celoživotnímu vztahu.

Druhá část knihy vznikla složitěji. Editorka musela prostudovat řadu diářů, zápisníků a poznámek, v nichž nalezla jak stručné denní záznamy, tak obsáhlejší vzpomínkové zápisy, v nichž Kutnar zaznamenával (sedě obvykle na lavičce v petřínských sadech s výhledem na centrální Prahu) jednak úvahy o svém působení učitele a docenta, jednak průběh několikerého prověřování a perzekuce v padesá-

tých a šedesátých letech 20. století. Zde se edice stává významným pramenem pro poznání přednormalizačního i normalizačního života na pražské filosofické fakultě, zvláště na její katedře historie.

Edici Hana Kábová doprovodila stručným životopisem prof. Kutnara a obsáhlou ediční poznámkou, v níž podrobně vypsala zdroje historikových vzpomínek a vytvoření jejich ucelené knižní podoby. Nechybí cenný poznámkový aparát, slovníček zastaralých a krajových slov, seznam zkratek, pramenů a literatury, jmenný rejstřík. Kniha je doprovázena mnoha vzácnými fotografiemi ze života Františka Kutnara a dokonce i několika reprodukcemi jeho kreseb (lépe by vynikly na křídovém papíře).

Kutnarovy zápisy včetně náčrtů v zápisnících jsou psány vytříbeným jazykem, v němž nechybí ani řada prvků podkrkonošského nářečí. Editorka měla skutečně obtížný úkol, ale podařilo se jí se zdarem představit ucelený pohled na historikovo mládí a zdroje jeho životních zásad (*Vyznávám se, že straním pravdě, dobru a krásnu*), jeho optimismu a víry. Dílo čeká na citlivé čtenáře a jistě je nezklame.

Karol Bílek

Autoři tohoto svazku:

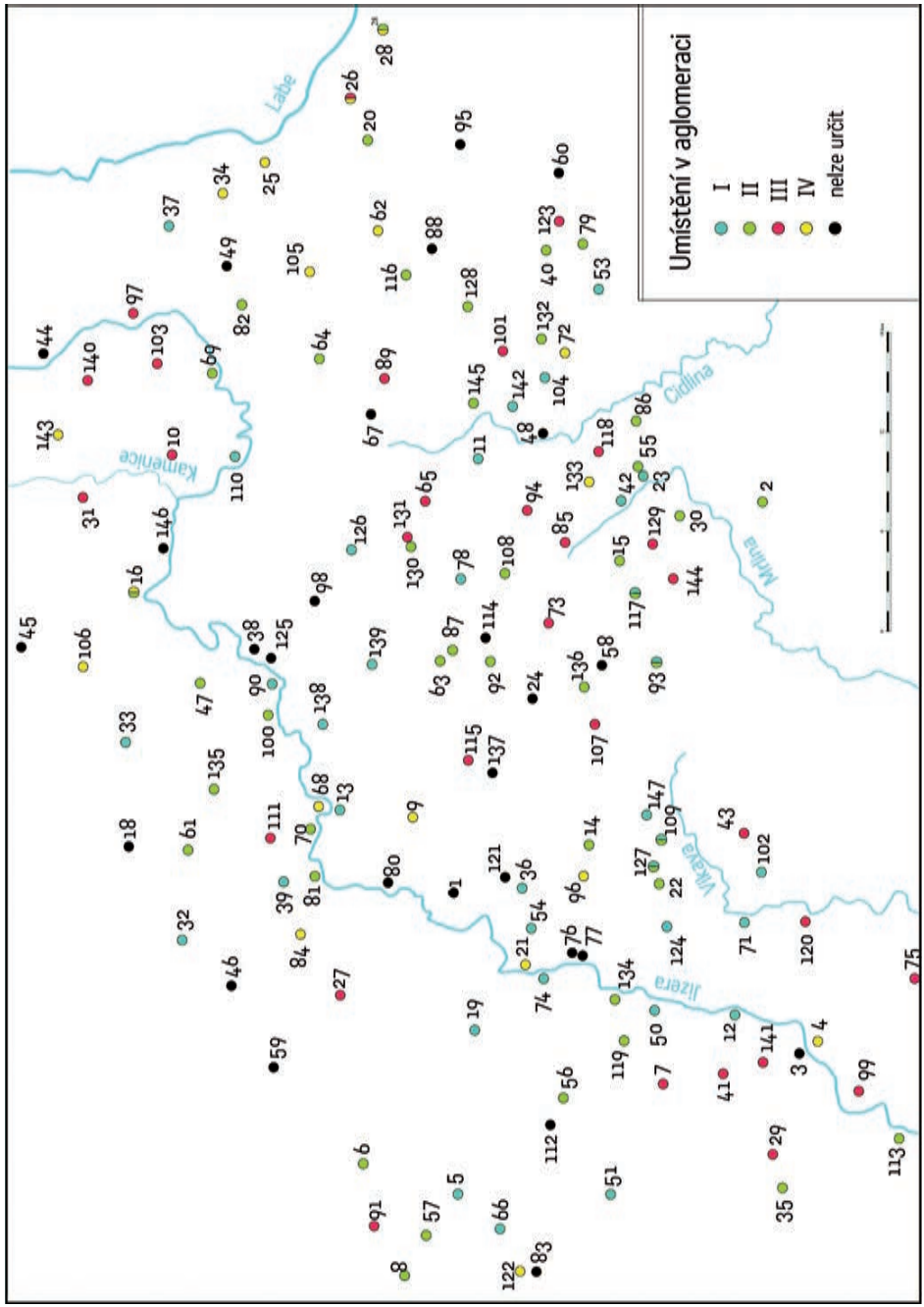
Babík Michal, PhDr., Regionální muzeum a galerie Jičín
Bílek Karol, prom. hist., PNP Praha-Strahov
Drahoňovský Jan, Mgr., Městské muzeum a galerie Lomnice nad Popelkou
Fiedler Günter, Ing., Městský úřad Trutnov
Hejralová Petra, Mgr., Městské muzeum Železný Brod
Horák Václav, Mgr., Městské muzeum a Galerie plastik Hořice
Chodějovská Eva, Mgr., Ph.D., Moravská zemská knihovna, Brno
Chutný Karel, Mgr., SOA v Zámrsku – SOkA Jičín
Jakl Michal L., Mgr., Muzeum pro Vysoké nad Jizerou a okolí
Jakouběová Vladimíra, PhDr., Muzeum Českého ráje Turnov
Jakubec Pavel, Mgr., SOA v Litoměřicích – SOkA Semily
Klazar Josef, Lázně Bělohrad
Kovačiková Lenka, Ing., Ph.D., Laboratoř archeobotaniky a paleoekologie, Přírodovědecká fakulta, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Kuželka Vítězslav, RNDr., Národní muzeum, Antropologické oddělení Přírodovědeckého muzea NM
Louda Jiří, Mgr., Krkonošské muzeum ve Vrchlabí
Luštinec Jan, PaedDr., Krkonošské muzeum Jilemnice
Navrátil Ivo, PhDr., SOA v Litoměřicích – SOkA Semily
Novák Jan, RNDr., Ph.D., Laboratoř archeobotaniky a paleoekologie, Přírodovědecká fakulta, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Prostředník Jan, PhDr., Ph.D., Muzeum Českého ráje Turnov
Sajbt Jiří Zoul, PhDr., Muzeum Českého ráje Turnov
Šnaiberk Miroslav, Muzeum a Pojizerská galerie Semily
Špráchal Přemysl, Vysoké nad Jizerou
Tomíčková Oldřiška, PhDr., Městské muzeum a Galerie plastik Hořice
Vašata Ondřej, PhDr., Muzeum Podkrkonoší v Trutnově

Jednotlivé příspěvky recenzovali:

PhDr. Helena Čižinská
Mgr. Michal Jakl
PhDr. David Kalhous, Ph.D.
Mgr. Miloš Plachta
Mgr. Martin Tomášek, Ph.D.
Mgr. Jaroslav Vávra

Z Českého ráje a Podkrkonoší
vlastivědná ročenka
svazek 31

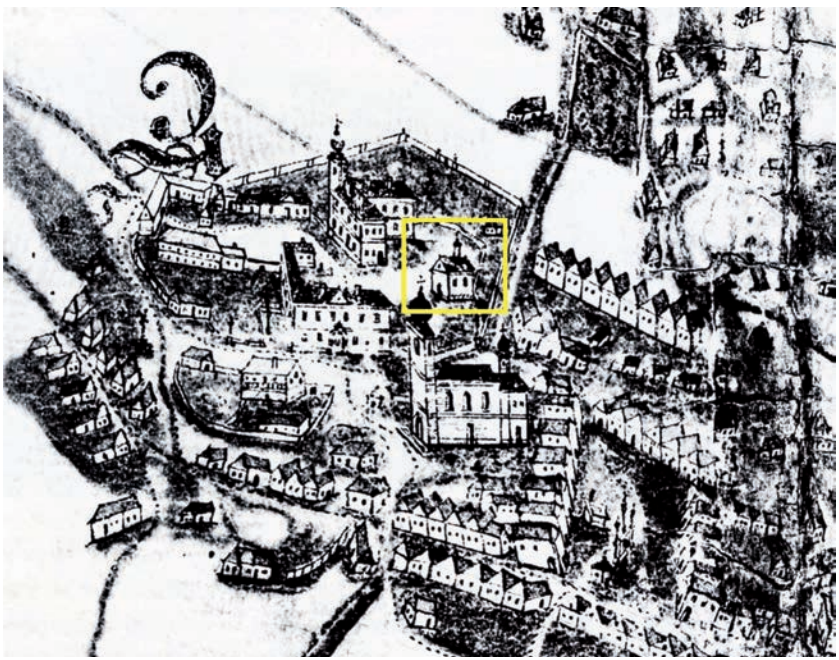
Vydaly Státní oblastní archiv v Litoměřicích – Státní okresní archiv Semily, Státní oblastní archiv v Zámrsku – Státní okresní archiv Jičín a Regionální muzeum a galerie v Jičíně, p. o., v roce 2018. Vedoucí redaktor Pavel Jakubec, výkonný redaktor Ivo Navrátil. Redakční radu ve složení Michal Babík, Karol Bílek, Miroslav Cogan, Eva Chodějovská, Vladimíra Jakouběová, Radka Janků, Lenka Křížová, Markéta Lhotová, Jiří Louda, Hana Macháčková a Jan Prostředník vede Jan Luštinec. Grafická úprava Vít Luštinec. Jazyková spolupráce Günter Fiedler a Ivo Łaborewicz. Vytiskla Tiskárna Glos Semily, s. r. o. Náklad 500 výtisků. Stran 304.

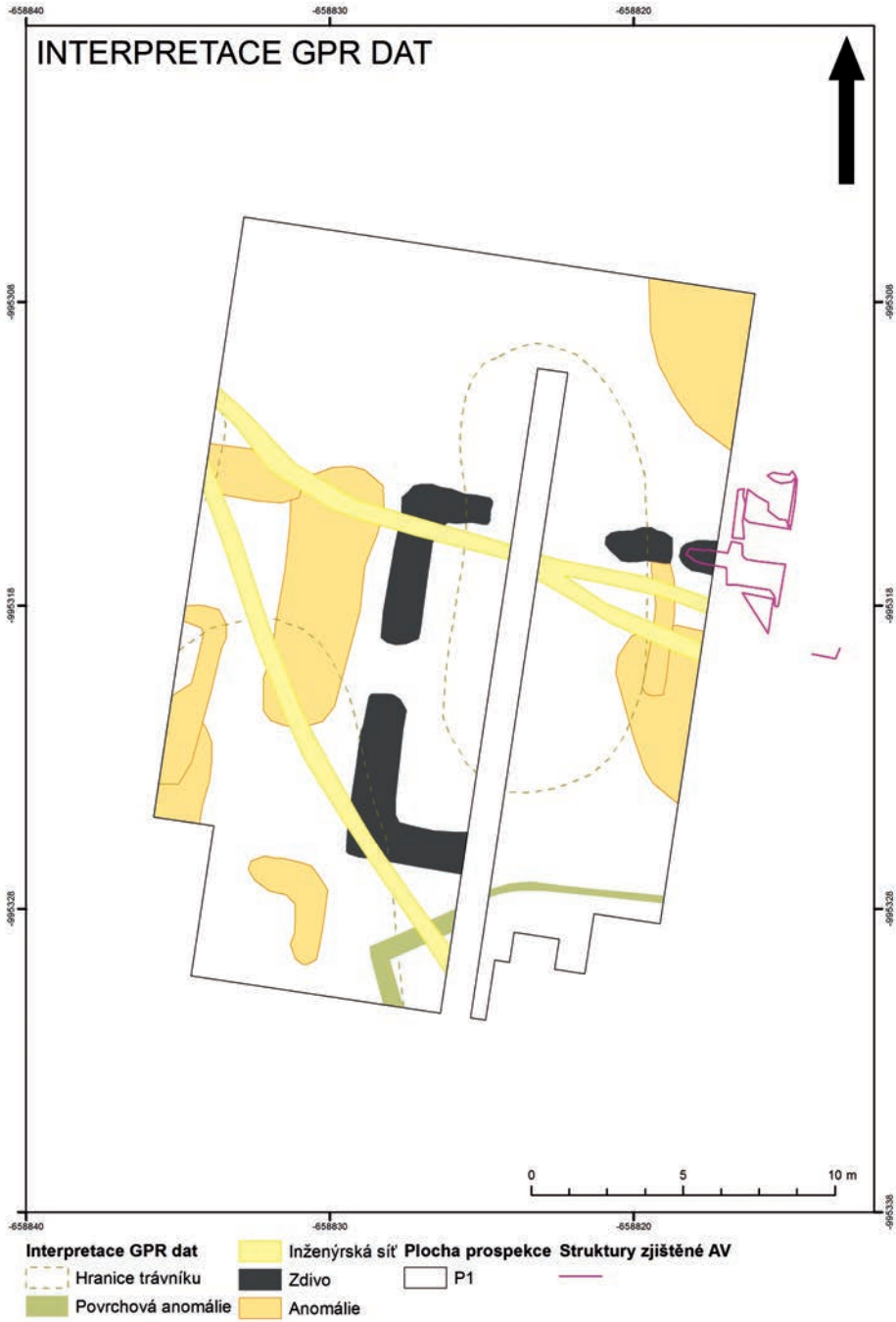
Mapa farní sítě severovýchodních Čech v předhusitské době. (Kreslil Petr Hartman.)

Obr. 1. *Jilemnice (okr. Semily). Lokalizace obou záchranných archeologických výzkumů, které byly v letech 2016 a 2017 realizovány v areálu jilemnického zámeckého parku, do ortofotomapy. ZAV 1 (548) – širší areál zahradního domu, ZAV 2 (549) – sondy před průčelím pivovaru.*

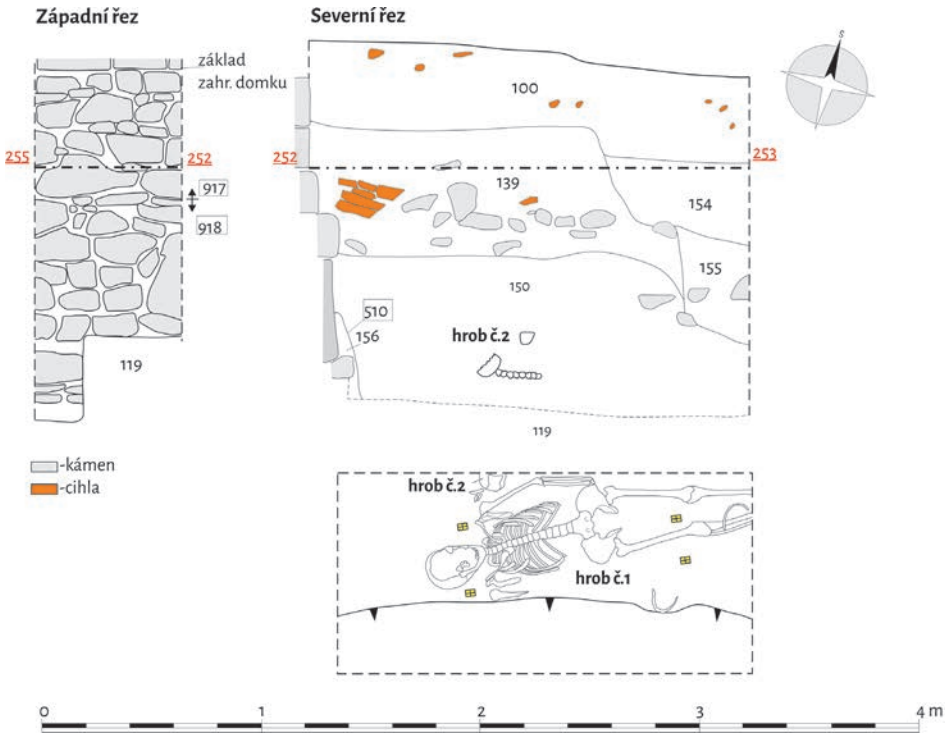

Obr. 3. *Jilemnice na Grauparově mapě jilemnického panství z roku 1765 – detail. Je zde dobře patrný zámecký areál s panským dvorem, špýcharem a kostelem sv. Alžběty (ve žlutém obdélníku; foto Z. Feyfar).*

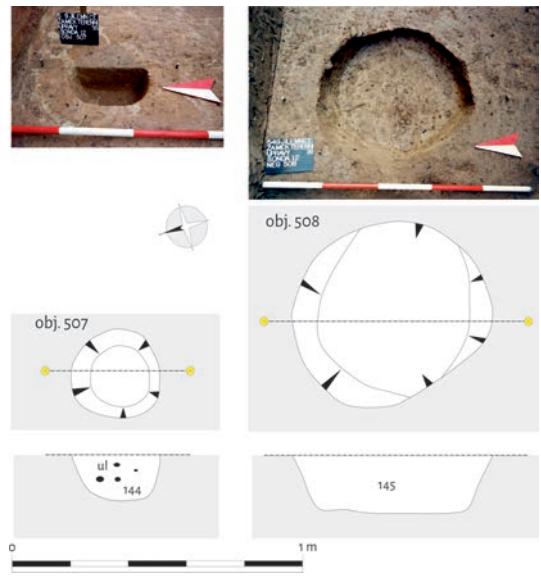
Obr. 14. *Pro vymapování reliktů zděných konstrukcí byla použita geofyzikální metoda měření pozemním georadarem (viz Vágner 2016). Černě jsou vyznačené severní, západní a část jižní zdi kostela sv. Alžběty.*

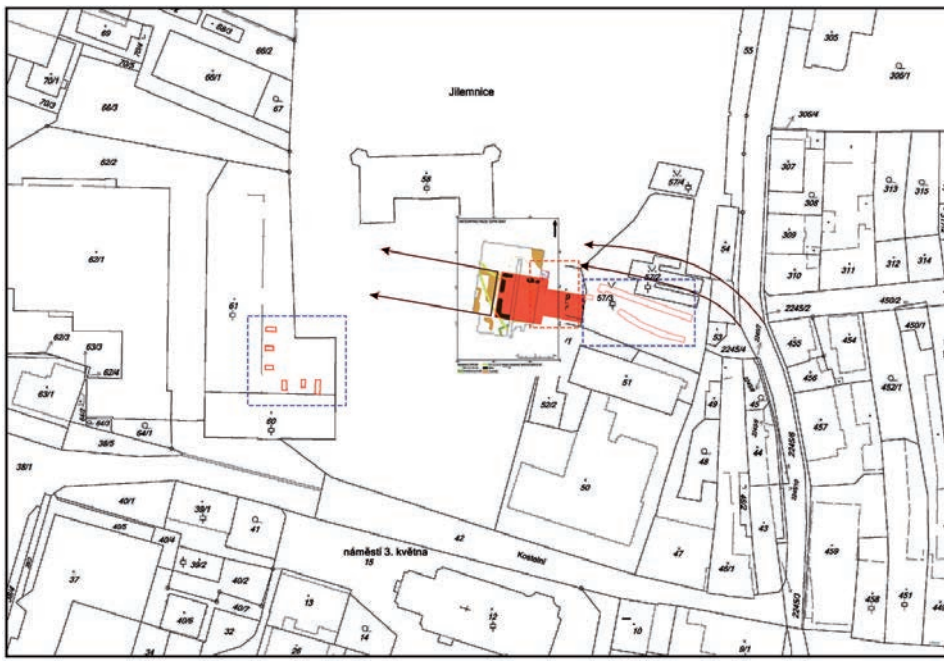

Obr. 17. *Sonda 13/2016 byla lokalizována k vnějšímu líci závěru presbytáře. Kresebná a fotografická dokumentace severního řezu a západního řezu se zdí presbytáře a její základovou spárou. Na bázi sondy byl objeven hrob ženy a v severním řezu hrob malého dítěte. Hroby, které pocházely nejpozději z počátku 14. století, narušovaly základový výkop pro zeď presbytáře (foto Š. Lompart).*

Obr. 18. *Stavbu zděného kostela sv. Alžběty lze datovat do 2. pol. 13. století, stejně jako sídelní horizont, který byl objeven v sondách 11 a 12/2016 v zahradě pod zahradním domem.*

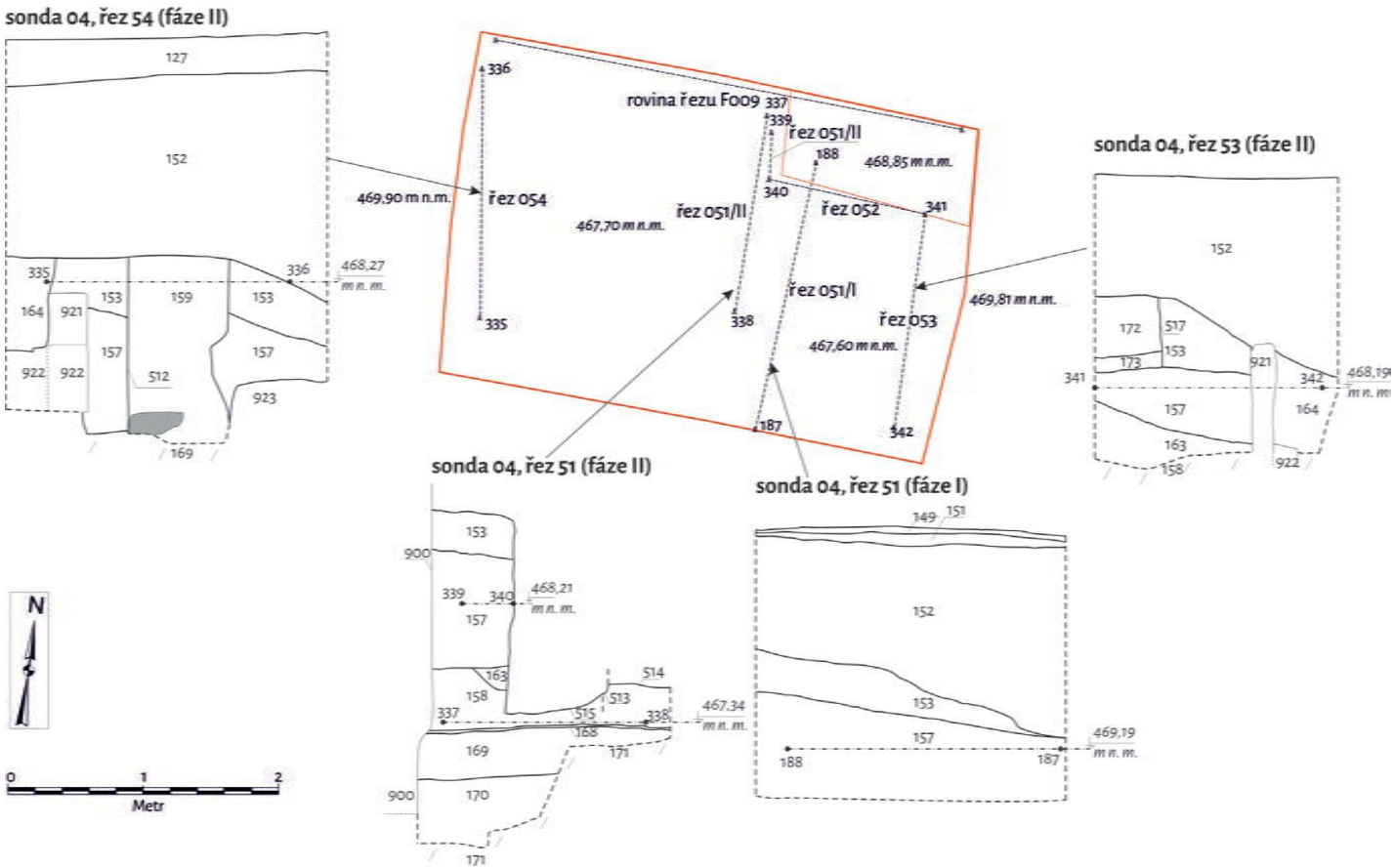

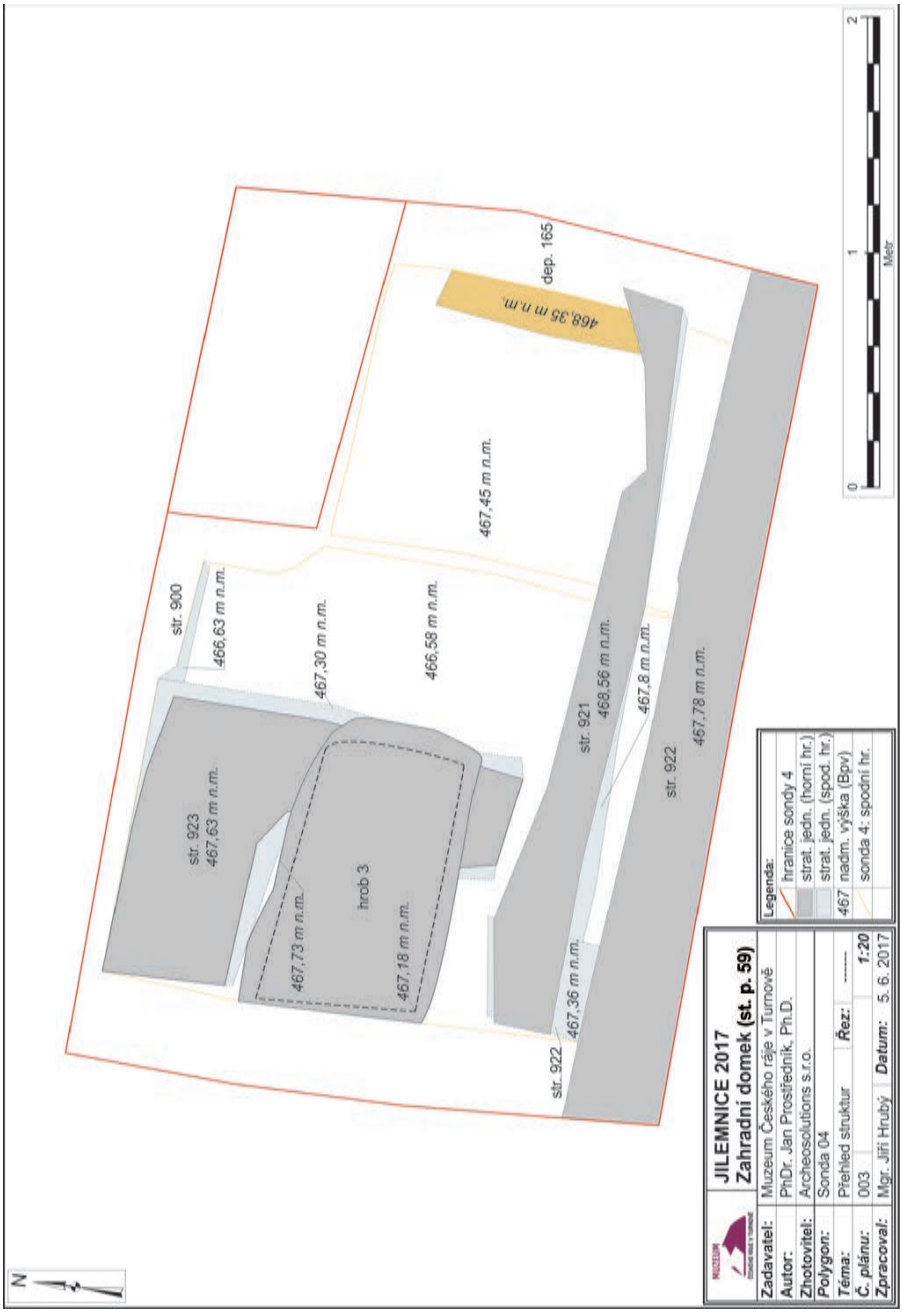
Obr. 20. *Zákres historických terénů objevených při archeologickém výzkumu v roce 2016 do katastrální mapy. Oranžovou barvou je vyznačen půdorys kostela sv. Alžběty. Za západní stěnou kostela pokračuje obdélníkový objekt, který se podařilo objevit při geofyzikálním měření. Linie vycházející z Valdštejnské ulice může svědčit pro původní vstup do areálu tvrze Valdštejnů.*

Obr. 21. *Na jaře 2017 byla rozšířena sonda 4 v interiéru zahradního domku. V úrovni vrstvy 158 byla objevena prázdná hrobová jáma (hrob 3, výkop 512 – pohřeb 16. stol., exhumace 1786); vpravo se nachází linie „harantovské hrobky" (konstrukce 921, 922, 17. stol.); u východního řezu vystupují hroby 5 a 6 (výkopy 514, 515, 14. stol.; foto L. Gál).*

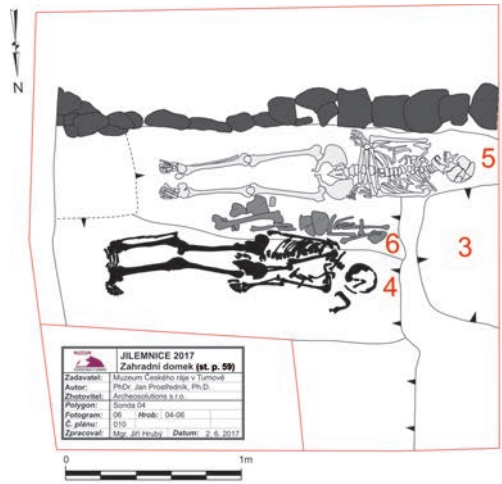
→ ***Obr. 22.*** *Sonda 4A–B/2017 s vyznačenými řezy: západní řez č. 54 (2. fáze) 127, 152, 153 – zásyp interiéru kostela po požáru 1788, 921, 922 – „harantovská hrobka", 164 – výplň hrobky po exhumaci 1786, 157 – podpodlahový horizont (VS2–NO2), 512 – výkop hrobu 3/159 – výplň po exhumaci 1786, 923 – podezdívka stavby předcházející stavbě kostela sv. Alžběty, 169 – redeponované podloží; východní řez č. 53 (2. fáze) 152, 153 – zásyp interiéru kostela po požáru 1788, 167, 165, 172, 173, 516, 517 – výkopy NO2, 921, 922 – „harantovská hrobka", 164 – výplň hrobky po exhumaci 1786, 157 – podpodlahový horizont (VS2–NO2), 158 (+163) – pohřební úroveň 14. stol., 515 – výkop hrobu 6; východní řez č. 51 (1. fáze): 152, 153 – zásyp interiéru kostela po požáru 1788, 157 – podpodlahový horizont (VS2–NO2); východní řez č. 51 (2. fáze): 152, 153 – zásyp interiéru kostela po požáru 1788, 157 – podpodlahový horizont (VS2–NO2), 158 (+163) – pohřební úroveň 14. stol., 168 – pochozí úroveň povrchu předchůdce zděného kostela sv. Alžběty (923), 169, 170 – redeponované podloží, 900 – úroveň základové spáry zdi presbytáře.*

sonda 04, řez 54 (fáze II)
127
152
335
336
468,27 m n. m.
164
921
153
159
153
157
157
922
922
512
923
169
336
337
339
rovina řezu F009
řez 051/II
188
468,85 m n.m.
469,90 m n.m.
řez 054
340
341
467,70 m n.m.
řez 051/II
řez 052
řez 051/I
469,81 m n.m.
řez 053
467,60 m n.m.
335
338
187
342
sonda 04, řez 53 (fáze II)
152
172
517
153
173
921
341
342
468,19 m n. m.
157
164
163
158
922
sonda 04, řez 51 (fáze II)
153
900
339
340
468,21 m n. m.
157
163
158
514
513
337
515
338
467,34 m n. m.
168
169
171
900
170
171
sonda 04, řez 51 (fáze I)
149
151
152
153
157
188
187
469,19 m n. m.
N
0
1
2
Metr

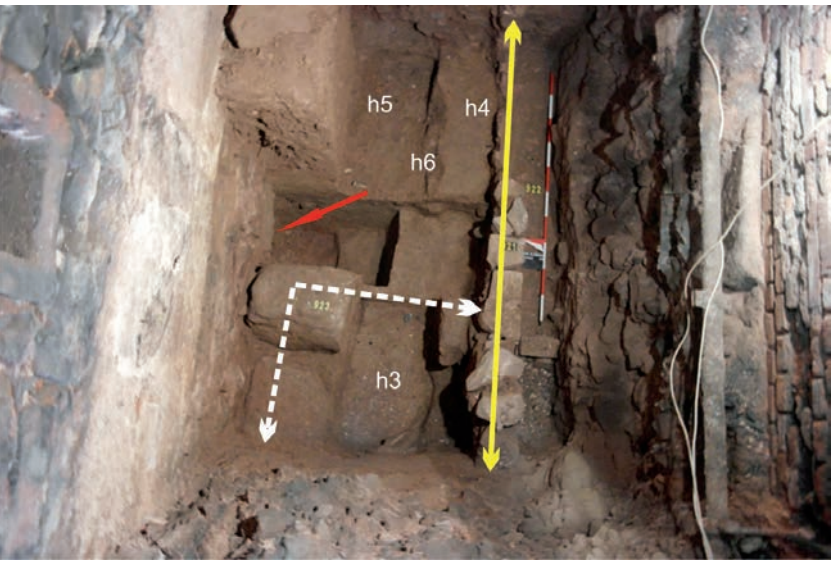
Obr. 23. *Sonda 4A–B/2017 s lokalizovanými strukturami a výkopy: 922+921 – „harantovská hrobka"; hrob 3 – hrob z 16. stol., exhumovaný v roce 1786; 900 – severní zeď presbytáře (466,63 m – úroveň základové spáry) 923 – podezdívka stavby předcházející stavbě kostela sv. Alžběty (pol. 13. stol.?).*

Obr. 24. *Sonda 4A–B/2017 – kresebná a fotografická dokumentace nálezové situace s třemi vypreparovanými hroby 4, 5 a 6 (výkopy 513, 514, 515), s vysokou pravděpodobností jde o hroby majitelů jilemnického panství v 14. století – příslušníky rodu Valdštejnů (foto L. Gál).*

↓ ***Obr. 30.*** *Sonda 4A–B/2017 – pohled na dokončený terénní výzkum. Vpravo linie harantovské hrobky (konstrukce 921, 922 – žlutá čára), prázdná hrobová jáma 3, hrobové jámy 4–6, konstrukce 923 (bílá přerušovaná čára) – podezdívka stavby předcházející stavbě kostela sv. Alžběty (pol. 13. stol.?) a sonda pod úroveň základové spáry zdi presbytáře (900 – červená šipka).*

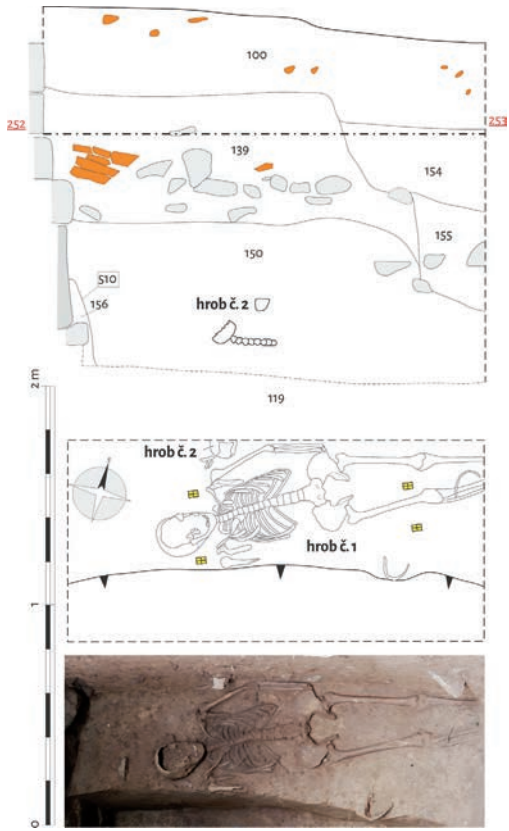

Obr. 31. *Sonda 4A–B/2017. V pochozí úrovni stavby předcházející zděnému kostelu sv. Alžběty (konstrukce č. 923) se nacházel rošt z jedlového dřeva, který zpevňoval nestabilní povrch.*

Vítězslav Kuželka: *Antropologický výzkum kosterních pozůstatků*

Obr. 1. *Kresebná a fotografická dokumentace severního řezu a západního řezu se zdí presbytáře a její základovou spárou. Na bázi sondy byl objeven hrob asi třicetileté ženy a v severním řezu hrob 1,5 ročního dítěte.*

Obr. 3. *Čelní a boční pohled na lebku jedince z hrobu č. 4.*

Obr. 4. *Čelní a boční snímek lebky jedince z hrobu č. 4.*

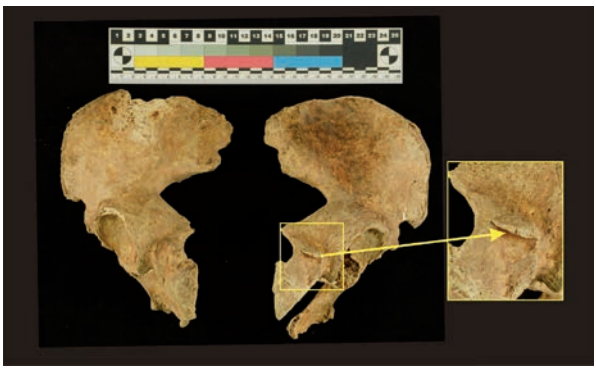
Obr. 5. *Bodcovité výběžky kostí spánkových (processus styloidei) na lebce jedince z hrobu č. 4.*

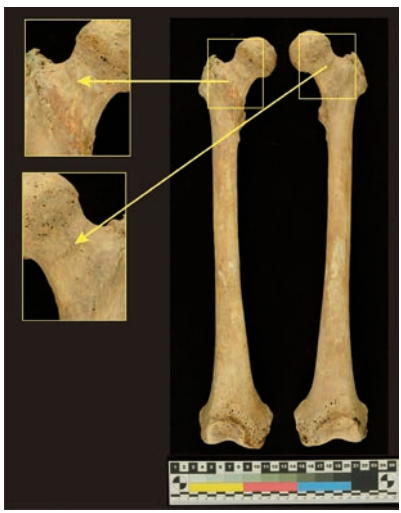
Obr. 6. *První krční obratel jedince z hrobu č. 4.*

Obr. 7. *Kostěný výrůstek po bolestivém zánětu okostice (periostitis) na lokti jedince z hrobu č. 4.*

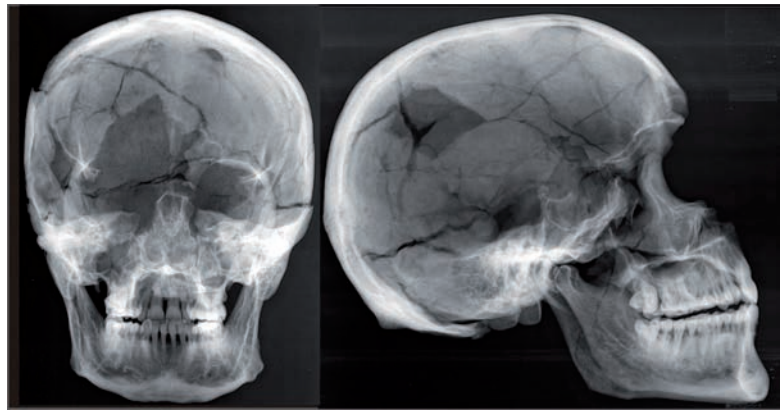
Obr. 8. *Plochý kostěný výrůstek na horním okraji pravého sedacího hrbolu jedince z hrobu č. 4.*

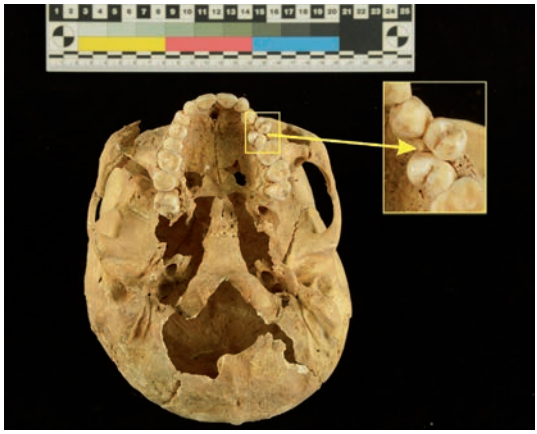
Obr. 9. *Oválné jizvy na předních stranách hranic hlavic a krčků kostí stehenních jedince z hrobu č. 4.*

Obr. 11. *Čelní a boční pohled na lebku jedince z hrobu č. 5.*

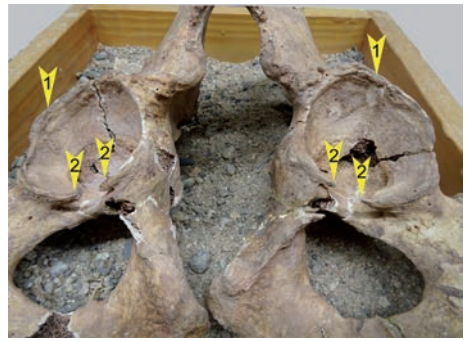
Obr. 12. *Čelní a boční snímek lebky jedince z hrobu č. 5.*

Obr. 13. *Anomálie horního zubního oblouku u jedince z hrobu č. 5.*

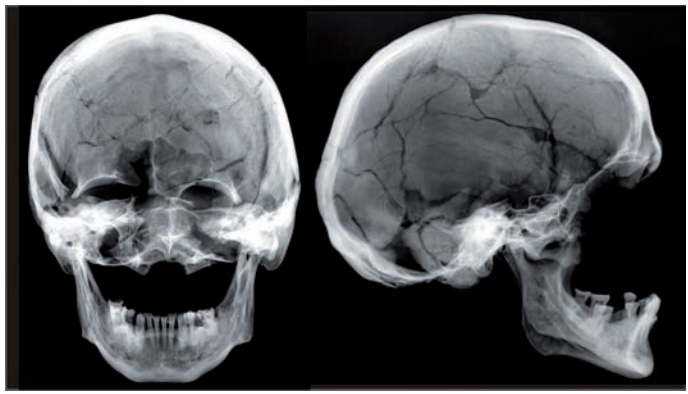
← ***Obr. 14.*** *Kostěný výrůstek po bolestivém zánětu okostice (periostitis) na lokti jedince z hrobu č. 5.*

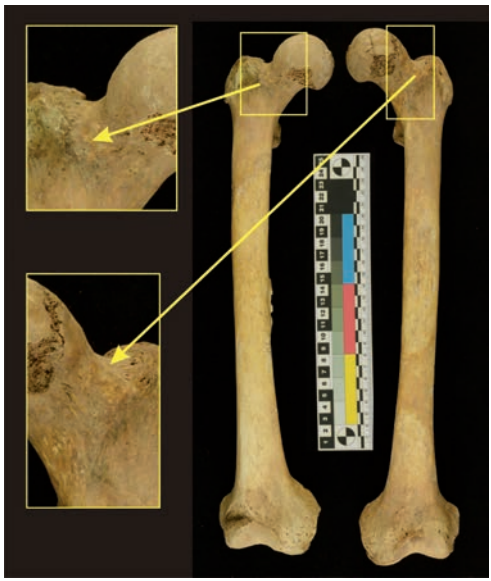
↑ ***Obr. 15.*** *Změny v jámách kyčelních kloubů pánve jedince z hrobu č. 5.*

Obr. 17. *Čelní a boční pohled na lebku jedince z hrobu č. 6.*

Obr. 18. *Čelní a boční snímek lebky jedince z hrobu č. 6.*

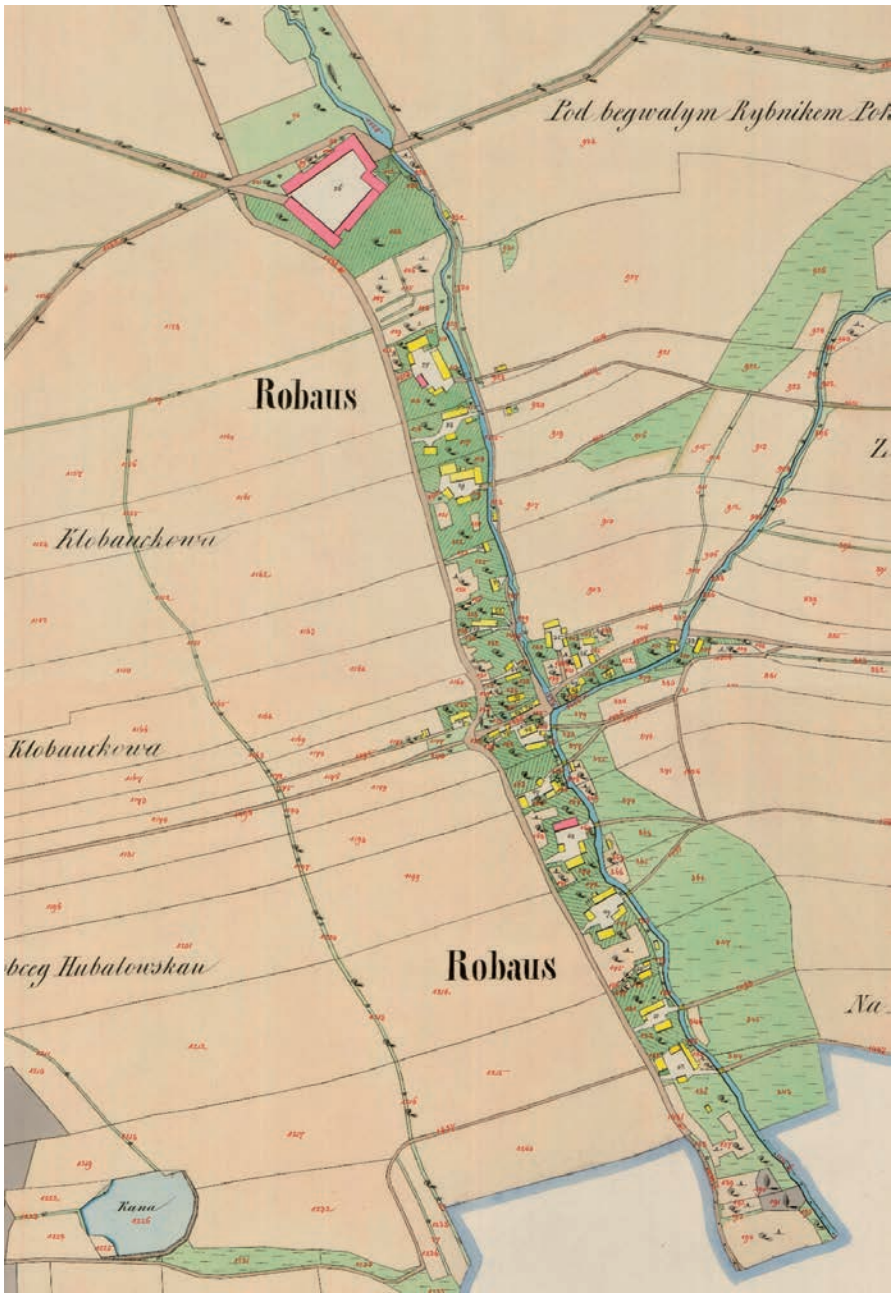
← **Obr. 19.** *Oválné jizvy na předních stranách hranic hlavic a krčků kostí stehenních jedince z hrobu č. 6.*

→ **Obr. 20.** *Změna tvaru i průběhu drsné čáry (linea aspera) pro úpon svalů na pravé kosti stehenní jedince z hrobu č. 6.*

← **Obr. 21.** *Přídatné kloubní jamky na dolním konci kosti holenní jedince z hrobu č. 6.*

Ves Robousy. Císařský povinný otisk stabilního katastru. ČÚZK Praha, ÚAZK, sign. 6489-1-003 a 007.